

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

2013 SONRASI VATİKAN'IN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Hamid GHARAEI

**Danışman
Prof. Dr. Nadim MACİT**

İZMİR- 2020

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "2013 Sonrası Vatikan'ın Orta Doğu Politikası" adlı çalışmanın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazdığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2020

Hamid GHARAEI

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
2013 Sonrası Vatikan'ın Orta Doğu Politikası
Hamid Gharaei

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı
Stratejik Araştırmalar Programı

Bu çalışmada 2013'te Papa Francis'in Papa olarak seçilmesinden sonra Vatikan'ın Orta Doğu politikası ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, dünya politikasında değişen dinamikleri göz önünde bulundurarak genel bir çerçevede Vatikan'ın dünyada uyguladığı dış politikası ve özel olarak Orta Doğu politikasını araştırmak yönünde olmuştur. Bu çalışma küresel yumuşak güç olarak Vatikan'ın Orta Doğu politikasına ışık tutabilmek açısından önem taşımaktadır. Burada kullanılan yöntem, Vatikan'ın bölgesel hareket tarzını yorumlayıcı bir biçimde ele almak istikametinde olmuştur. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde "Demonoloji" yani günümüz dünyasında teokratik bir devlet olarak Vatikan'ın şeytan anlayışı ve ona yönelik tehdit kaynakları araştırılırken ikinci bölümde küresel anlamda Vatikan'ın "Dışarıdaki Kilise" başlığı altında biçimlenen dünya politikası ve üçüncü bölümde ise Orta Doğu bölgesinde buhran merkezleri olan ülkeler ile geliştirdiği politikalar araştırılmıştır. Bölgede süregelen istikrarsızlık gerçeğinden yola çıkarak Vatikan'ın dış politikası, 2000 yıllık maddi ve manevi bir geçmişe sahip olan Doğu Hristiyanlığı'nın korunması, Kutsal Topraklar'ın status quo durumunda herhangi bir değişikliğin olmaması ve özellikle İslam dünyası ile dinlerarası diyalogun bozulmaması için bölgede yaşanan istikrarsızlık durumlarını indirgemek doğrultusunda olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vatikan, Papa Francis, Orta Doğu, Dış Politika.

ABSTRACT
Master's Thesis
Vatican's Middle East Policy after 2013
Hamid GHARAEI

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Information Management
Strategic Researches Program

In this study, the Middle East policy of the Vatican after the election of Pope Francis as Pope in 2013 was studied. The aim of study was to investigate the foreign policy of the Vatican for the world and its Middle East policy in particular, considering the changing dynamics in world politics. This study is important for shedding light on the Middle East policy of the Vatican as global soft power. The method used here was to handle the Vatican's method of regional activity in an interpretive manner. In the first part of three-part study, named "Demonology"; the understanding of the devil by the Vatican, as a theocratic state in today's world, and the origins of threats against it are investigated. In the second part, the Vatican's world policy which takes form under the title of "The External Church" in terms of the Vatican in global sense and in the third part, the policies developed with the countries that are centers of crisis in the Middle East were investigated. Based on the reality of the continued instability in the region, it is concluded that the foreign policy of the Vatican is along the lines of; the preservation of Eastern Christianity which has a material and spiritual background 2000 years old, the avoidance of any change in the status quo of the Holy Land and especially the reduction of instability for the preservation of interreligious dialogue with the Islamic world.

Keywords: Vatican, Pope Francis, Middle East, Foreign Policy.

2013 SONRASI VATİKAN'IN ORTA DOĞU POLİTİKASI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM DEMONOLOJİ

1.1. ŞEYTAN VAR MI?	3
1.2. ŞEYTAN NASIL HAREKET EDER?	9
1.2.1. Şeytan Acının Taşıyıcısıdır	9
1.2.2. İkiyüzlülük	10
1.2.3. Dünyaperestlik	12
1.2.4. Yalan	15
1.2.5. Ölüm Kültürü	19
1.2.6. Yanlış Eğitim	20
1.2.7. Şeytan Ümit Hırsızıdır	20
1.3. ŞEYTAN İLE NASIL MÜCADELE EDİLİR?	21
1.3.1. İsa'nın Safında Olmak	22
1.3.2. Şeytan ile Diyalog Yok	22
1.3.3. İsa'ya Sarılmak	23
1.3.4. Tanrı Kelamına Sarılmak	23
1.3.5. Hristiyanlar Dayanışmalı	23
1.3.6. İbadet	24

1.3.7. Nefis ile Mücadele Etmek	26
1.3.8. Ümitvar Olmak	26
1.3.9. Kutsal Ruh'a Sarılmak	27
1.3.10. Hayalı Olmak	28
1.3.11. Eğitimde Ahlakı Ön planda Tutmak	29
1.4. ORTA DOĞU'DAKİ ŞEYTAN	30

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞARIDAKİ KİLİSE'NİN ANAHTAR SÖZCÜKLERİ

2.1. DIŞARIDAKİ KİLİSE: PERİFERİ VE MİSYONERLİK	34
2.1.1. Genç Kiliselerin İnşası	34
2.1.2. Fakirler Kilisesi	37
2.1.3. Çıkış Dinamizmi: Günahkâr Papa	39
2.1.4. Periferide Gerçekçi Olmak	41
2.1.5. Periferi: Tanrı Halkı	42
2.1.6. Periferinin Teolojisi	47
2.2. DİNLERARASI DİYALOG	48
2.3. DIŞARIDAKİ KİLİSE: ALTERNATİF BİR KÜRESELLEŞME	54
2.3.1. Vatikan ve Küresel Güçler	54
2.3.2. Orta Doğu ve Dışarıdaki Kilise	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VATİKAN'IN YENİ ORTA DOĞU'SU

3.1. VATİKAN- AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ; KÜÇÜK ŞERDEN BÜYÜK ŞEYTANA	64
3.1.1. Papa II Jean Paul: İttifaktan İhtilafa	64
3.1.2. Papa XVI Benedict: Dışlanmış Papa	69
3.1.3. Papa Francis: Kuzey- Güney/Merkez- Periferi	72
3.2. VATİKAN- TÜRKİYE: KİMLİK VE SİYASET	77
3.2.1. Avrupa'nın Hristiyan Kimliği	77

3.2.2. 1915-1917 Olayları: Reelpolitik Gölgesinde Kalan Polemik	86
3.2.3. Papa Francis- Türkiye İlişkileri: Reelpolitik	89
3.3. VATİKAN- İRAN: GÖRÜLMEZ İTTİFAK	95
3.4. ARAP BAHARI: YEŞEREN UMUTLAR, KIRILAN HAYALLER	103
3.4.1. Tunus: İslam Dünyasının Kurtarıcı İsa Mesih'i	104
3.4.2. Mısır: Devrim mi, Darbe mi?	111
3.4.3. Libya: Devrim Değil Savaş	125
3.4.4. Bahreyn: Stratejik Oyunlara Kurban Giden Demokrasi	137
3.4.5. Yemen: Tarihsel Olarak Bölünmüş Bir Ülkede Devrim	146
3.4.6. Suriye: Cumhuriyet Adı Taşıyan Krallık	158
3.5. İŞİD: GEÇMİŞTE ARANAN MEDİNE-İ FAZİLE	171
3.5.1. İŞİD'in Ortaya Çıkışı	171
3.5.2. Apokaliptik İslam ve Terörizm	176
3.5.3. Cihat ve Şehadet: Terörizmin İki Yüzü	180
3.5.4. İŞİD: Kurumsuz Bir Devlet Düşüncesi	182
3.5.5. Vatikan İŞİD'e Karşı: Haklı Savaş Doktorini	183
3.6. LÜBNAN: DOĞU VE BATI ARASINDAKİ DİYALOG KÖPRÜSÜ	185
3.7. VATİKAN- IRAK: KİLİSE İBRAHİM YURDUNDA	190
3.7.1. Irak: Azınlıklar ve Milletleşme Sorunu	190
3.7.2. Vatikan- Doğu Kilisesi: Belirsiz Geleceğin Korkusu	195
3.7.3. Büyük Kürdistan: Hayal mi Gerçek mi?	196
3.8. VATİKAN- İSRAİL/FİLİSTİN: DÜNYANIN TEOSTRATEJİK DENGESİNİN AĞIRLIK NOKTASI	203
3.8.1. Kilise ve Yahudiler: Tarihsel Bir Sorun	204
3.8.2. Papa II Jean Paul: Aushwitz'in Hristiyanlaştırılması	206
3.8.3. Papa XVI Benedict: Çatlaklı Kilise'de Yahudi Sorunu	209
3.8.4. Papa Francis: Teostratejik Denge Bozuluyor	212
3.9. İLK KEZ BİR PAPA İSLAM'IN HEART LAND'İNDE	219
3.10. FAS: TANRI EVLATLARIYLA KÖPRÜDE KUCAKLAŞMAK	224
3.11. HRİSTİYANLIK VE İSLAMİYET: UZAK DÜNYALARIN YAKINLAŞTIRILMASI	227

SONUÇ

236

KAYNAKÇA

240

KISALTMALAR

AAİÖ	Aden- Abyan İslam Ordusu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADB	Arap Devletleri Birliği
AÖP	Adalet ve Özgürlük Partisi
AYK	Arap Yarımadası el-Kaide'si
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BC	Birleşik Cephe
BCK	Bahreyn Cumhuriyeti için Koalisyonu
BKİC	Bahreyn Kurtuluşu için İslami Cephe
BKP	Bahreyn Komünist Partisi
BMÖ	Birleşmiş Milltler Örgütü
CK	Cumhurbaşkanlığı Konseyi
CIA	Central Intelligence Agency
CİSC	Cezayir İslami Selamet Cephesi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DAEŞ	Davlat el-İslamiyya fi el-Iraq ve eş-Şam
DAH	Demokratik Anayasal Hareketi
DB	Dünya Bankası
DGP	Dünya Gıda Programı
DUC	Demokratik Ulusal Cephe
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GGK	Güney Geçiş Konseyi
GP	Goran Partisi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasılatı
GYHC	Güney Yemen Halk Cumhuriyeti
HC	Halk Cephesi
HGK	Halk Genel Kongresi

HSK	Halk Seferberlik Kuvvetleri
KBİH	Kurtuluş için Bahreyn İslami Hareketi
IBP	Irak Baas Partisi
IISS	Institute for Strategic Studies
İŞİD	Irak ve Şam İslami Devleti
İEH	İslami Eğilim Hareketi
İİT	İslami İşbirliği Teşkilatı
İD	İslami Devlet
İİCB	İtalya İslami Cemaatler Birliği
İUC	İlerici Ulusal Cephe
JMP	Joint Meeting Party
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KÖBM	Kürdistan Özerk Bölgesel Meclisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
LİSG	Libyalı İslamcı Savaşçılar Grubu
LK	Lübnanlı Kuvvetler
LUO	Libya Ulusal Ordusu
MKH	Milli Kurtuluş Hükümeti
MİSP	Milliyetçi- İlerici Sendika Partisi
MMD	Milli Mutabakat Devleti
MMH	Milli Mutabakat Hükümeti
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
SBP	Suriye Baas Partisi
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SKP	Suriye Komünist Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STAC	Sivil Toplum Arkadaşları Cemiyeti
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TGİS	Tunus Genel İşçi Sendikası
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

UBK	Ulusal Birlik Komisyonu
UDP	Ulusal Demokratik Parti
UET	Ulusal Eylem Taslağı
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
UGK	Ulusal Genel Kongresi
UGK	Ulusal Güvenlik Konseyi
UKC	Ulusal Kurtuluş Cephesi
UPF	Uluslararası Para Fonu
UŞÖ	Uluslararası Şeffaflık Örgütü
YAC	Yemen Arap Cumhuriyeti
YD	Yurtseverler Derneği
YDC	Yemen Demokratik Cumhuriyeti
YİK	Yüksek İcra Komisyonu
YSP	Yemen Sosyalist Partisi
YVP	Yeni Vefd Partisi

GİRİŞ

Tezin konusu ve amacı: Çalışma konusu olarak "2013 Sonrası Vatikan'ın Orta Doğu Politikası" konusunu seçmemizin özel bir sebebi bulunmaktadır. Bu çalışmada amacımız Papa Francis'in 2013 yılında Papa olarak seçilmesinden sonra Vatikan'ın "Dışarıdaki Kilise" diye adlandırılan stratejisini hem genel olarak dünya üzerinde hem de özel olarak Orta Doğu politikasında araştırmak yönünde oldu. Bu çalışma, Avrupa merkezci olan Papa XVI Benedict'ten sonra küreselci bir Papa'nın Kutsal Makam'ın başına gelmesi ve bu ülkenin dış politikasını ciddi bir şekilde etkilemesi açısından önem taşımaktadır.

2013'ten sonra Vatikan'ın Orta Doğu politikası üzerine bu çalışma özellikle bölgede "Arap Baharı" diye bilinen ayaklanmaların başlamasıyla birlikte ortaya çıkan yeni dinamiklerin analizi açısından önem arz etmektedir.

Tezin yöntemi: Bu çalışmada anlayıcı ve yorumlayıcı yöntem esas alınmıştır. Papa'ların kullandıkları ironik, çokanlamlı ve teolojik dil nedeniyle bu yöntemin seçilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca Orta Doğu bölgesine Vatikan'ın açısından bakılmak istendiği için genellikle İtalya'da yaşayan ve Vatikanist (Vatikanbilimci) olan araştırmacılar ve akademisyenlerin görüşleri ve analizlerine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan kaynaklar ağırlıklı olarak İtalyanca eserler olmuştur. Bu eserlerin bir bölümü kitap ve diğer bölümleri ise haber veya makale şeklinde olan ve internet sitelerinde yayınlanan yazılar olmuştur. Aslında kaynak taraması da Vatikan'ı iyi bilen, dünya ve Orta Doğu'ya Vatikan gözü ile bakabilen ve aynı zamanda bölgeyi de iyi tanıyan yazarların eserlerini bulup incelemek yönünde olmuştur.

Papa Francis'in post modernizmin bilinmez ve karışık düzleminde inşa ettiği teolojik dil, klasik bakış açısını aşmaktadır. Onun kavramları Kilise'ye, temel inanç konularına toplumsal meselelere yüklediği anlam kendine özgüdür. Dolayısıyla, Orta Doğu'ya, Hristiyan topluluklara ve İslam coğrafyasına bakışı anlama ve yorumlamayı haketmektedir. Farklı bir bakış açısını ve yorumlama yöntemini tartışmak ve çıkarımlar yapmak elbette kolay olmadı.

Onun düşüncelerini anlamak, inşa ettiği kavramsal çerçeveyi ve günümüz dünyasının yüzleştiği sorunlara ve tehditlere bakış açısını belirlemek mümkün oldu.

2013 sonrası Vatikan'ın Orta Doğu politikası, diğ er bir deyişle Papa Francis'in Orta Doğu'yu okuma biçimini, bu çalışmayla ortaya koymaya ve çıkarımlar yapmaya çalıştık. Bu çalışma üzerinde destek veren danışman hocam Prof. Dr. Nadim Macit'in ve diğ er hocaların katkıları oldu. Hocalarımı ş ukran ve minnetle anıyorum. Çalışmanın eleştiriye layık g r lmesini diliyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMONOLOJİ

Teolojik ayrışmanın bir göstergesi olarak *öteki*'ni tanımlama biçimi önem arz etmektedir. Dinsel öğretilerde genel olarak öteki, şeytan olarak adlandırılır. Bu nedenle öncelikle Papa Francis'in gözünde şeytanın var olup olmadığı, nasıl hareket ettiği, sonra ise onunla nasıl mücadele edilmesi gerektiği ve bölümün sonunda bu tanımları göz önünde bulundurarak Orta Doğu'daki şeytan meselesi ele alınacaktır. Papa Francis'in dini boylamdaki şeytan tanımının elbette Katolik Kilisesi'nin kültürel birikimine ve bin yıllar boyunca oluşturduğu tecrübesine dayandığını belirtmemizde fayda var. Ne var ki Papa Francis'in şeytan anlayışı bazı filozoflar tarafından post modern dünya olarak adlandırılan çağın bilinmez ve belirsiz kavramlarında varlığını sürdürmektedir.

Bu bölümde meseleye öncelikle teolojik bir açıdan bakmamızın sebebi, Andrea Riccardi'nin belirttiği gibi, Vatikan'ın bir devlet olarak hukuki bir kimliğe sahip olmasının yanı sıra Kilise'nin temsilcisi olduğundan uluslararası meseleleri değerlendirmek konusunda Katoliklik teolojisi perspektifinden baktığı için dini bir dil kullanmasıdır.¹ Ayrıca dünyadaki yeni felsefi akımların materyalist konularının izahı için teolojik, hatta mitolojik bir dilin kullanıldığı görüşündeler. Örneğin Walter Benjamin² ve Giorgio Agamben³ gibi düşünürler bu düşüncüyü savunanların başında gelmektedirler. Dolayısıyla Vatikan gibi teokratik bir devletin dünya meselelerine teolojik bir yaklaşımla yaklaşması gayet doğaldır. Teolojik dilin *öteki*'ni şeytan şeklinde tanımlaması ve post modern çağın belirsizliği, Vatikan'ın iç ve dış politikasında şeytana yüklediği tanımı özel kılmaktadır.

1.1. ŞEYTAN VAR MI?

Şeytanın varlığı meselesi, gerek Katolik Kilisesi'nin doktrin geleneği gerekse kutsal kitabın öğretisinde yer almaktadır. Papa, 11 Ekim 2013 tarihinde katıldığı dua

¹ Segio Minerbi, **Una Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, Bonnano Editore, Roma, 2016, p.40.

² Walter Benjamin, **Il Capitalismo Come Religione e Altri Scritti**, Mimesis, Milano, 2014.

³ Giorgio Agamben, **Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

törenindeki konuşmasında İncil'e atıfta bulunarak şeytanın varlığının kutsal kitabın hem başında hem de sonunda geçtiğini ve Tanrı'nın ona galibiyetinin zikir olunmasının altını çizer.⁴ Katolik Kilisesi kelami bakımından onun varlığını ("*diabolos*", ihtilaf sokan; veya "*satàn*" töhmet atan) kovulmuş bir melek olarak açık bir biçimde kabul etmiştir.

"Bizim baba annemizin [Adem ile Hava] itaatsizliği arkasında Tanrı'ya karşı çıkan bir kandırıcı ses yattıyor. Onun kıskançlığı yüzünden onlar helak oldular. Kutsal kitap ve Kilise geleneği bunda şeytan veya dev adlanan kovulmuş bir meleği görüyorlar. Kilise, ilk başta Tanrı tarafından yaratılan iyi bir meleğin varolduğunu öğretir. Aslında şeytan ve diğer devler doğal olarak Tanrı'ca iyi bir varlıklar olarak yaratıldı ancak kendileri şerre dönüştüler"
(Katolik Kilisesi Kelamı- KKK. s. 391).

Bu kovulmuş melek, onun uğursuz izinin peşinden giden yaratılmış diğer ruhlar ile beraber özgür bir irade ile "*Tanrı ve onun hakimiyetini kökten ve dönülmez bir şekilde ilahi sonsuz merhametinin eksikliğinden değil belki dönüşü olmayan kendi seçimiyle bağışlanmaz bir günah işleyerek reddetti*" (KKK s. 392-393).⁵ Ayrıca Kutsal Antonio Abate "*Dördüncü Mektubu*"nda iyi ve kötü melekleri sıralarken "*onların kötü davranışlarına göre iftiracı, şeytan; diğerleri ise devler, şer ve kirli ruhlar, kandırıcı ruhlar, farklı farklı çeşitleri bulunan bu dünyanın prensleri diye adlandırıldılar*" sözlerini kullanmaktadır.⁶

Görüldüğü gibi şeytan, iradesini kullanabilen bir varlık olarak hem kutsal kitapta hem de Katolik Kilisesi keliminde geçmektedir. Zaten Papa Francis de buna dayanarak Kilise'yi eleştirenlere ve şeytanın Orta Çağ'a ait olan simgesel bir varlık olduğunu söyleyenlere karşı şeytanın yirmi birinci asırda da var olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Ona göre şeytan, yirmi birinci yüzyılda bile vardır ve tuzağına düşmemek için onun ile nasıl mücadele edilmesi gerektiğinin İncil'den öğrenilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda *saf* olunmamalı ve onun üç özelliği bulunan vesvese stratejileri öğrenilmelidir. Papa'ya göre şeytanın vesvesesi her şeyden önce gelmeye başlar, sonra bulaşır ve en sonunda kendini haklı çıkarmaya çalışır.⁷ Göze çarpan diğer bir husus ise şeytanın yalnız olmadığı ve arkasından giden, ordu

⁴ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è: come agisce, come combatterlo**, Edizione San Paolo, Città del Vaticano, 2017, p. 91.

⁵ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è: come agisce, come combatterlo**, p. 6.

⁶ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è**, p. 25-26.

⁷ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, p. 99-100.

diyebileceğimiz ve aynı zamanda Tanrı hakimiyetine karşı çıkabilecek bir gruba sahip olduğudur.

Günümüz Katolik Kilisesi, şeytan ile mücadele etmek için günümüz dünyasının şartlarını ve dilini daha iyi bilmelidir. Görüleceği gibi Papa Francis'in gözündeki şeytan ikonografisi, resimli kitaplar ve filmlerdeki boynuzlu, kuyruklu bir varlık değil de tam tersi toplumun çeşitli katmanlarında ve kendini toplumsal yetmezlikler, çocuk, kadın, işçi, göçmen istismarı gibi ahlaki sorunlar ve düşünsel yaklaşımlar olarak tanımlayabileceğimiz olgular arasında gizlenmiş bulunuyor. Dolayısıyla Vatikan'ın, şeytanı ortadan kaldırabilmesi için post modern kültürü olabildiğince tanıması gerekmektedir.

Bazıları tarafından *Kırılmışlık Kültürü* diye bilinen bu küreselleşmiş kültürün belirtilerinden birisi *seküler mesyanizm*dir. Kendini farklı içtimai ve siyasi yaklaşımlarla gösteren bu olgunun temelinde, bireyin eylemlerinden kaynaklanan ahlakın (ethos) yapı lehine bir yer değiştirmesi olduğunu gözlemleyebiliriz. Bir başka deyişle, toplumun yapısını biçimlendiren şey ahlak değil de ahlakı oluşturan şey toplumun yapısıdır. Bu yüzdendir ki sosyo-politik kurtuluş yolu, "yapı analizi" ve ondan kaynaklanan siyasi ve ekonomik eyleme öncelik vermektedir. Bu mantık *ethosun* zayıf bir bileşen olduğu ve aksine yapının güçlü ve sabit bir değere sahip olduğu fikri üzerinde temellendirilmektedir. Bu açıdan eylem-yapı arasındaki denge tartışılmaktadır. *Ethos* -bireyin iç dünyasından gelen şey- eylem ve yapı arasındaki dengeyi doğru düzgün sağlayamadığı zaman doğası gereği istikrarı ve katılığı olan yapıya doğru yer değiştirmektedir. Böylelikle bir sonun kişisel anlamı (bireylerin iyisi, Tanrı) kaybolup sadece yapının karakterini oluşturan "nicelik" gücü kalır.⁸ Bir başka deyişle, bir şeyin iyi veya kötü olmasını onun niceliği belirlemektedir.

Görecilik. Medyokrasinin yaygınlaşmış kesinsizlik meyvesi, değerlerin değersizleştirilmesi ve en azından yerini yanlış vaatler veya olası hedeflere vermekle kalıcı bir ahlakçılık tasarlayarak üstün bir gücü ikinci plana itme eğilimindedir. Hristiyanlığı kökenden koparmak, değerleri monatlara, kamu yerlere ve pâk isimlere dönüştürmektir.

Görecilik, gerçeği bir oyun türü içinde araçsallaştırılmış bir düzen olarak ona üstün gelebilmeyi hayal etmek yoluyla gerçek üzerine hayal kurma olasılığıdır.

⁸ A.g.e, p. 15-16.

Pratik, somut ve objektif normları bir kenara bırakmakla şeylerin değerini yalnız öznel bir izlenim sayesinde değerlendirmeye isnat etmeye götürmektir.

Etik ve politika, fiziğe indirgenir. İyi ve kötü kendiliğinde yoktur ve sadece avantajlar ve dezavantajlar sayımı var. Ahlaki mantıktan çıkış, hukuku baskın fikirler aynasına dönüştürerek eşitliğin temel tahayyülüne başvurmayı engelleme gerektiğine sebep olur.

Değerlerin böyle öznesel eğilimi bizi *konjöktürel konsensüs* yoluyla ilerlemeye yönlendirir. Bu konuda pazarlamasal konsensus vasıtasıyla "*küçücüğe doğru inme*" ile bir değersizleşme üretilir. Alışveriş gücü ile ilerlenir. En sonunda güç mantığı kazanır. Her şey değerlidir; hatta değerlinin değersizleştirilmesine kadar giden yol o kadar da uzun değildir.

Bugünkü insan "*köksüzlük* ve *bırakılmışlık*" koşullarında yaşamaktadır. Modernizmin mirası olan sınırsız özerklik arzusu tarafından yönetilmektedir. Ondan üstün olan bir şeyin korumasını kaybetmiştir.

Her şeyi "*küreselleştiren*" yeni bir nihilizm, özellikleri yok edip aşağılayarak veya tam tersi şiddeti benimseyerek onları yıkıp yakmaya sebep olmaktadır. Kardeş katiliği mücadeleleri bunun sadece bir örneğidir. Başkentlerin, iletişim araçlarının uluslararasılaşmasına sebep olup somut sosyopolitik taahhütlere, kültür ve değerlere katılma kayıtsızlığını beraberinde getirmektedir.

Kendimizi fark gözetilmiş değil özerk bir bireycilik ile kandırıyoruz... Pazarlama istatistiğinin bir rakamına dönüşüp reklamların hedefi oluyoruz.

Modern kavram olan akıl'ın tek taraflılığı: *akıl* sadece *nicel akıl*, bir başka deyişle hesap akı ve deneme akı (geometrilere mükemmel bilimler olarak) olarak adlandırılmaktadır.

Tam anlamıyla "*ruhani insan*" tanımlayabileceğimiz *Teknikçilik mentalitesi* ve seküler mesyanizm araştırması günümüz insanının iki önemli hususlarındandır: bu dünyevileşmiş vaziyette bilmeye sahip ancak bütünlükten yoksun ve ayrıca ezoteriğe muhtaç tanımlayabileceğimiz insan profiline tanığız. Bu bağlamda eğitimin teknik gücü, insan ölçeği üzerinde içsel bir bütün tarafından belirlenen gerçek amaçlar ve kullanılan araçları yerleştirme kapasitesine sahip olmazsa ezoterik ve batiniciliğe yuvarlanma riskinin bulunduğu söylenebilir. Buna benzer bir kriz, (acı verici

modernizmin bütün yönlerle denediği şeyler) herhangi bir "dönüş" tarafından aşamaz.

Şüphe belirleyen yanlış hermönotik. Safsata, görünüşüne göre tartışmasız yapısı ile büyüleyen bir yalan yarar. Zararlı etkileri zamanla kendini gösterir. Veya hakikat ve saygın sayılan herhangi bir perspektifi, katı ve yıkıcı bir biçimde büyütüp birçok şeyi gölgede bırakarak karikatüre dönüştürür. Böylece iyi olan değersizleşir. Özel veya kamu hayatta sadakat, şiddetsizlik, tevazu gibi değerlerin alaya konu olması her zaman kolay olur; ama bu, ister istemez değerlerin anlam yönünden boşaltılmasına, görelî değer karşılığı temel sonuçlarına ve hayattan soğutmaya neden olur.

Alternatif olarak, zengin bir sözlü ve görsel dil ile değerli ve parlak kavramları kullanarak bir bölümü kesinleştirme ve bir bütünü bozma sloganına doğru hareket eder.

Post modernizm, artık dini bir gerçeğe karşı nefreti işaret etmiyor ve en az onu şahsi bir ortama sürüyor. İmanı ve dini, "*ruhani*" muhite ve öznelliğe (ki ondan dindar olmadan iman kaynaklanıyor) indirgemeye meyilli olan "*sulandırılmış bir deizm*"e meydan veriyor. Diğer taraftan acizlik ve yüzeyselliği dışa vuran "*fundamentalist talepler*" ortaya çıkarıyor.

Bu sefil aşkınlık, içkinlik sınırlarını üstlenmekten bile aciz, insan sınırına ulaşma ve herhangi bir yarayı sarmakta kendi kapasitesizliğinin sade meyvesidir.

Deizm paradigması ile yakın bağlantıda sözcüklerin boşalma süreci ortaya çıkmaktadır. Kendiliğinden ağırlığı ve eti olmayan kelimeler, içeriklerinden boşalır. Bu noktada Mesih, artık bir kişi değil de sadece bir fikirdir. Sözcükler enflasyonu üretilmektedir. Bir bakıma bu kültür "*Nominalist bir kültürdür*". Kelime, kendi değerini yitirip boşalır. Onları destekleyen ve ayakta tutan "*kıvılcım*" kalmaz ve kelimeler sükutta oluşur.⁹

Vatikan'ı endişeye sokan mesele, günümüz dünyasında post modern kültür ile beraber gelen kuşkuçuluk başta olmak üzere Tanrı, peygamber, azizler dahil herhangi bir üstün güç ve kuvveti sorgulamaktır. Bu düşünce tarzında her şey sorgulandığı gibi anlamı değiştirilebilir, bir kenara bırakılıp kaybolabilir hatta yeniden üretilebilir. Bu indirgenebilirlik, Katolik Kilisesi gözünde büyük bir tehdit

⁹ A.g.e, p. 16-19.

gibi görünmektedir; çünkü bu bakış açısının esası itibari ile herhangi bir dini kavram bile bilimin diğer dallarında bulunan kavramlar gibi özel olan hiçbir şeyi ifade etmez ve kendi bağlamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda İsa artık şahıs değil de bir fikir, bir simge olur; kiliseler, manastırlar ve ibadet merkezleri bazı insanların sakinleşme amacı veya belli bir dini kurumda yükselme hedefi ile gittiği yerler olarak değerlendirilir. Dünya bir oyun, din ise bu oyunun bir parçası veya tekniklerinden biri sayılır. Bu görecilik sayesinde kutsal kitaplardaki sözler, dini hitabeler, ahlaki öğretiler birer reklama çevrilir. Aslında göreciliğin dile yansımaları ile beraber, dilin kutsal bir yanı olmadığı, vahiy ve apokaliptiklerin sayıklama ve bir tür ruhsal hastalık olarak nitelendirilmesi ortaya çıkabilir. Hatta bunların alay konusu olacağı dahi söylenmektedir. Fiziğe ve maddeye indirgenen dil, Tanrı'nın varlığını sorgulamaya yol açar. Bu yaklaşımla, *"Tanrı ya yoktur ya da konuşabildiği için cismi olan bir varlıktır anlayışı"* ortaya konmaktadır.

Kilise için daha tehlikeli sayılabilecek bir durumda ise, bu yaklaşım tarzı bir adım ileri götürülerek dinin aslında yalan olduğu sonucuna varılır. Hatta bu yaklaşımda, dinin bir kriz olabileceği savı da ortaya konabilir. Dinin kendisi, sorunları çözmektense sorunları ve felaketleri körüklemekle itham edilir. Bu belirsizlik, anlamsızlık ve boşluk durumu; insanı, kendi içsel hayatını kurtarmak için aşırıcılığa, ezoteriğe ve batıncılığa yönelmeye iter.

Hayatın bütün sahaları, ekonomik kurallar yani gelir-gider ilişkisine dönüşünce özveri, yardımlaşma, merhamet ve sevgi, ya anlamdan boşalır ya da bu kavramlara bu ekonomik kurallar çerçevesinden bakılır. İnsan dünyayı bu getiri-götürü bakış açısıyla değerlendirirken bir inanca mensup olmayı da aynı ilişki içerisinde görür ve bu mantıkla en makul olanını deizm olarak kabul eder. Bu doğrultuda deist olan bir birey bir taşla iki kuşu vurmuş olabilir. Tanrı ve öbür dünyanın olduğu şartlarda Tanrı'nın şefaatinin kullanıp bir şekilde kendisini kurtarmış olur, aksi durumda ise büyük bir şey kaybetmemiş olur.

Sonuçta, şeytan da post modernizm gibi bir vaziyettir ve yirmi birinci yüzyıldaki kurtuluşu sadece böyle bir durumda anlam taşıyabilir. Daha doğru bir ifadeyle, bu vaziyete uygun bir dil üretilmeli ve mücadele öyle sürdürülmelidir.

1.2. ŞEYTAN NASIL HAREKET EDER?

Post modern olarak bilinen yaşadığımız yüzyılda şeytan kendini bazı eylemler, vesveseler ve ruhsal sorunlar ile belirler. Papa, şeytanın Hristiyanları nasıl İsa'nın yolundan uzaklaştıracağı konusunda üç özelliğin bulunduğunu söyler.

Her şeyden önce *"Vesvese yavaş yavaş gelir ama büyür, her zaman büyür"* ve sonra *"Birine bulaşır; bir topluluğa dönüşünceye kadar bir başkasına da geçer"* ve *"En sonda, ruhu sakinleştirmek için kendisini haklı çıkarır"*. Dolayısıyla vesvese özelliklerini üç kelimedede özetleyebiliriz *"büyüme, bulaşma ve kendini haklı çıkarma"*. İsa'ya çölde vesvesesi sırasında *"yavaş yavaş"* ona yakınlaşır. *"Adem ile Havva'ya yaptığı"* da aynı şekildedir. Şeytan onlara *"Şu elmanın tadına bakın, iyidir, size bilgelik verir!"* der. Şeytan *"kandırma"* taktiğini uygulamaktadır; *"Ruhani bir lider, bir danışman gibi"* konuşur. *"Vesvese reddedildiğinde"* bu kez *"daha güçlü bir biçimde döner"*. İsa, Papa Francis'in belirttiği gibi, Luka İncili'nde *"şeytan reddedildiği zaman, diğerlerini arayıp onlar ile döner"* şeklinde göstermektedir.

İsa'nın başına gelen bu olaylar, komünyon olarak Yuhanna İncili'nde de (10, 31-42) anlatıldığı gibi onu öldürmek için *"Şeytan, İsa'nın düşmanlarını ellerinde taş bulunurken işin içine katıyor"*. Burada vesveseyi bulaştırmak için *"açık bir şekilde bu büyüme olayının gücü görülüyor"*. Böylece *"sakince akan bir su sızıntısı akması gibi gözükken şey, önce bir gölek sonra seni götürecek güçlü bir ırmak olur"*.

Şeytan vesvesesinin üçüncü özelliğine bakılacak olursa *"haklı çıkarmanın en büyük, en güçlü noktası, biz onu bitiririz, siz hiçbir şeyi düşünmeyin! Bir kişinin herkes için ölmesinin iyi olduğunu bilmiyor musunuz? İnsanların kurtuluşu için ölmelidir"* diyen rahip gibidir. O zaman bütün herkesin onu haklı bulmasıdır.¹⁰ Papa Francis'in düşüncesine göre, şeytanın varlığını ispat edebilecek yaptıkları şöyledir:

1.2.1. Şeytan Acının Taşıyıcısıdır

Acılık denen şey *"kötümserlik"* ve *"soğutulma"* ile belirlenmiştir. Çünkü bu iki özellik Hristiyanlık hakikatini dünyanın her yerine yaymayı yani misyonerliği engellemektedir.

¹⁰ A.g.e, p. 100-101.

"Papa XVI Benedikt, o mütevazı ve cesaretli tavrıyla bize defalarca Kilise'nin İsa'nın ruhu tarafından yönetildiğini hatırlatmıştır. Kutsal ruh Kilise'nin canlandırıcı ve birleştirici ruhudur; İsa'nın mistik bedeni birçok bedeni bir beden yapar. Kendimizi asla şeytanın bize her günlük acı olarak öneren kötümserliğe ve soğutulmaya kaptırmayalım. Biz, İncil'i yeryüzünün en uzak sınırlarına götürmede direnme cesaretini ve İncil'i müjdelemenin yeni metotlarını aramasına kutsal ruhun güçlü esintisini Kilise'ye bağışladığı yakinine sahibiz. Hristiyanlık hakikati İsa'nın bütün insanlığın ve insanların tek kurtarıcı olduğu hakikatini ikna edici bir davet ile insan varlığının en derin ihtiyacına cevap verebileceği için çekicidir. Bu davet Hristiyanlığın ortaya çıkışındaki misyonerlik yayılmacılığı ilk hareketindeki olduğu gibi bugün de sağlam kalmıştır".¹¹

Kaldı ki, acılık ve kin şeytanlarını yenecek unsurlar Hristiyanlıkta bulunan ümit, mutluluk ve sevgi parıltılarıdır. Böyle bir zafer ise çarmıh, yenilgi ve acılar hafızasından kaynaklanmaktadır.¹²

1.2.2. İkiyüzlülük

Marko İncili'ne (12, 13-17) göre ikiyüzlülerin tipik simgesi ferisiler ve herodiyenler olarak gösterilir. Onların amaçları İsa'yı hataya düşürmektir. Papa Francis'e göre *"onlar gösterdikleri şeyin hakkında başka bir şey düşündükleri için ikiyüzlüdürler"*. Sözcüğün Yunancadaki kullanımına baktığımızda *"konuşuyorlar, yargıda bulunuyorlar, ama [yaptıklarının] altında başka bir şey var aslında"* ama ikiyüzlülük *"İsa'nın dili değil. Hristiyanların dili değil"*. Papa, İsa'nın onlar hakkındaki tanımından yola çıkarak onların nasıl hareket ettiklerini şu şekilde açıklar: *"İster yüksek bir ton ister kısık bir ton ile olsun ikiyüzlü birisi dalkavuktur"*. Örneğin İsa'yı hitap ederek *"Hocam, senin doğru sözlü biri olduğunu biliyoruz; kimseye muhtaç olmadığın için kimseye de itaat etmiyorsun. Her şeyi tanrı yolunda ve hakikate dayanarak öğretiyorsun"*. Kalbi yumuşatan laflar kullanarak yalakalık yaparlar. Sonra soru ileri sürerler. Onların tekniklerinden biri *"herhangi bir gerçeği dile getirmemek"*; diğerleri ise *"abartma"* ve *"kibiri yükseltmek"* tir. *"Yalakalık böyle başlar ama niyet kötüdür"*. İncil'de geçen hikâyede ise ferisiler İsa'yı imtihan etmek için *"onu inandırıp yumuşatsınlar diye övüyorlar"*. İkiyüzlünün tekniği *"senin hoşuna giden şeyi sana gösterme; hedefine ulaşsın diye seni şışirtirme"* dir. Ancak soru yöneltme yönüne geldiğimizde *"Sezar'a para ödemek hakikaten doğru mu?"*

¹¹ A.g.e, p. 86.

¹² A.g.e, p. 25.

diye sorarlar. Onların kötü niyetlerinin iyice farkında olan İsa "Neden beni imtihan etmek istiyorsunuz, bana bir sikke getirin, onu görmek istiyorum" diye yanıtlar. İşte İsa'nın yöntemi, ikiyüzlüler ve ideolojiye kapılmış insanlara "hakikat"i söylemektir. Zaten o olaydan sonra *"Sezar'inkini Sezar'a –çünkü parada Sezar'ın imajı vardı- Tanrı'ninkini Tanrı'ya bırakın"* hükmü çıkar.

Papa, ikiyüzlülerin üçüncü özelliğini, onlarda var olan *"aldatma dili"* olarak gösterir. *"Aldatma dili yılanın Havva'ya yönelik kullandığı dildir. Onu yok etmek için dalkavukluk ile başlıyor 'yok... siz bundan yerseniz büyüklerden olursunuz, her şeyi bileceksiniz'".*¹³ Papa Bergoglio ikiyüzlü hayatın yaşamada, konuşmada, uygulamada aydın olmayan bir yaşam tarzı olduğunu kaydeder. Onların nasıl hareket ettiğini yılanınkine benzetir; birilerine zarar vermeyecek şekilde yaklaşıyorlar halbuki öyle değil. İsa, insanlara

"Korkmayın, yılmayın! Sadece kendinizi bu cemaatin [ferisilerin] yağlı dilinden koruyun; çünkü gizli olan her şey aydınlığa çıkacak. Üstü açılmayacak hiçbir saklı şey ve bilinmeyecek bir sır kalmayacak. O yüzden karanlıkta söyleyeceğiniz şeyler göz kamaştırıcı bir ışıktaki duyulacak; kulaklara, en içteki odalarda fısıldayacağınız sözler trasalarda açığa çıkacaktır"

der. Papa bunun hakkında *"Çünkü ferisilerin dili insanları ışıktan daha çok karanlıkları sevmeye sürüklüyordu"* yorumunda bulunur. Aziz Yuhanna ise kendi yazılarında, ikiyüzlülerin kullandığı yöntemin çekici olduğunu ve ikiyüzlülükle insanların karanlığı ışıktan daha çok sevmesini ilişkilendirir.¹⁴

Papa Francis, ikiyüzlülüğün hedefleri arasında kişiyi kişiliğinden ve ruhundan koparacak biçimde öldürmek, toplumu bozguna uğratmak gibi hedefleri sıralar.¹⁵

Papa, hakikatin ışıktan ve yalanın karanlıktan olduğunu söyler. Yalan *"karanlığın kızıdır"* der ama hakikat ve yalan arasında yarı hakikatin gizli olduğunu söyler. Bu yaklaşımın çıkarıcılık yaklaşımı ve piyasadan çıkan bir bakış açısı olduğunu savunur. Burada Papa camları boyayıp pahalı taşlarmış gibi satan insanların hikayesini anlatırken, karanlığın her zaman ışıksız olduğunu sanılmaması ve ışık ile süslenmiş olan karanlıkların da var olduğunun altını çizerek. Dolayısıyla

¹³ A.g.e, p. 155-157.

¹⁴ A.g.e, p. 114.

¹⁵ A.g.e, p. 157-158.

insanlara, Havarilerin gösterdiği gibi hakikatin peşinden gitmeyi ve gerçek zevki onda aramayı tavsiye eder.¹⁶

Bu kısımda değinmemiz gereken nokta, ferisilerin Yahudi olduğu ve Papa Francis'in yenilikçi ve reformist bir Papa olmasına rağmen Yahudilere karşı düşmanca sayılan teolojiyi bırakmış durumda olmamasıdır. Burada ise Yahudiler ikiyüzlülük simgesi olarak algılanmaktadır.¹⁷

1.2.3. Dünyaperestlik

Dünyaperestlik ruhunun Kilise için çok tehlikeli olduğunun altını çizen Papa Francis, kutsal ruhun İsa tarafından "*Hakikat Ruhu*" olarak adlandırıldığını söyler. Radikal bir şekilde insanın eşref-i mahlukat olmasına inanmak dünyaperestlik ruhunun ta kendisidir. Gevşek bir hümanizmin, yaşayan Tanrı'ya düşman ve gizlice, insana az düşman gibi gözükerek bin bir dolambaçlı yollardan Kilise'ye sızabilmesinden endişe duymaktadır. Bu bakış açısı bir rahip tarafından benimsendiğinde artık insanlara yol gösterici değil devletin resmi bir kurumunda çalışan olarak görülebileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca dünyaperestlik ruhuna kapılmak savaşlara, katliamlara, zinalara, vahşiliklere ve her türlü şerre yol açmaktadır.¹⁸

Papa Francis, Sirak kitabında** geçen "*Oğul, sen Efendimize hizmette hazırsan eğer, adalet ve takvada sağlam dur ve her türlü vesveseye hazır ol*" öğretisini göz önünde bulundurarak Hristiyan hayatın vesveseler ile dolu olduğunun altını çiziyor. İsa'nın havarileri ile birlikte Kudüs'e doğru gittikleri hikâyeyi Marko İncili'nden (9, 30-37) anlatırken papazları makam ve Kilise'de yükselmekten ikaz ederek onların tek amaçlarının hizmet olmasını zikrediyor.¹⁹ Aziz Yakup ise mektuplarında "*Ey inançsızlar! Dünyaya düşkünlüğün Tanarıdan nefret anlamına geldiğini bilmiyor musunuz? Dünyayı kendine dost edinmek isteyen kimse Tanrı'ya*

¹⁶ A.g.e, p. 30-31.

¹⁷ Konuya daha etraflı bakmak için bkz, Sergio Minerbi, **Una Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, Bonnano Editore, Roma, 2016.

¹⁸ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è**, p. 75-77.

** Sirak ya da Yeşu ben Sirak bilgeliği, milattan önce 2. Yüzyılın başlarında Kudüs'lü Yahudi katip Yeşu ben Sirak tarafından yazılan ahlaki bir öğreti kitabıdır.

¹⁹ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, p. 150-154.

düşman olmuştur" diye kaydediyor.²⁰ Ayrıca Aziz Yuhanna ise dünyayı kendilerine dost edinenlerde baba sevgisinin onlarda olmadığını söyler; *"Çünkü dünyada var olan bütün et ve göz şehveti ve kibir, babadan değil dünyadan geliyor. Dünya kendi tamahı ile geçiyor ama Tanrı'nın iradesi ile yol kateden ebedi kalacaktır"*.²¹

Papa Bergoglio, şeytan kandırmasının üç aşamadan oluştuğunu belirtir. Ona göre ilk aşamada insanı "ekmek" (veya servet) ile kandırır. Zenginlik, yavaş yavaş insanı yolsuzluğa götürür. Yolsuz birisi beş para için ruhunu, mutluluğunu, hayatını ve kısacası her şeyini satar. İkinci basamakta insanoğlu dünya malını elde ettikten sonra "bencillik"e sürüklenir. Üçüncü basamak ise "kudret"tir. Kudret, gurur ve kibir getirir.²² Görüldüğü gibi şeytanın kandırmasının ana omurgasını oluşturan şey, dünyaya bağlanmak ve olabildiğince kutsal ruhtan uzaklaşmaktır.

Kilise'ye yönelik şeytan zulmünün olduğu ve olacağı ortadadır. Dolayısıyla Hristiyan dünyası her zaman buna hazırlıklı olmalıdır. Makkabi kitabının*** söylediği gibi bu zulüm dünya ile anlaşılan orta halli insanlara değil belki *"şahitler topluluğu"*ndan olan *"gözleri İsa üzerinde olan"* demek ne pahasına olursa olsun onu takip edenlere olacaktır. Kilise, İncil'e iman ettiği için zulme uğramış, uğruyor ve uğrayacaktır. Zaten bu imana tanıklık edenler, dünyayı [dünyaperestleri] öfkeliendirmektedir. Stefano'ya yaptığı gibi bu dünyaperestlik, yıkıp öldürür. Zulüm, imanın kiliseye bir vakasıdır. Bazen rasyonalizmin kendi deyişiyle normallik ve uygarlık *"sağduyu"*su ile İsa'nın haçı, ebedi saadet gibi kavramları eskide olan yöntemler ile yani, dezenformasyon, karalama ve iftira ile anlamsızlaştırmaya ve şeytanın her yaptığı gibi zulmün büyümesine, bulaşmasına ve sonunda haklı çıkmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Kilise'ye yönelik olan vesveseler haçı sürüncemede bırakmak, hakikati pazarlık konusu etmek, zulme karşı haçın yapıcı gücünü sulandırmak yöntemleri ile devam edecektir. Matta İncili'nde Hazreti İsa tarafından bütün bunların öngörüldüğünü görebiliriz:

"Kimilerinin sizi kandıracağına dikkat edin; çoğu benim adıma gelecek; 'Ben Mesih'im' diyecek. Çoğunu hataya düşürecekler. Sonra savaşların başlayacağı sözlerini işiteceksiniz. Aman! Sizi korkutmasınlar. Bütün bunların olacağı gerekiyor ancak sonu olmayacak. Halklar halklar ile, krallar

²⁰ A.g.e, p. 91.

²¹ Papa Francesco, a cura di Alessandra Peri, **nel Giorno del Signore: le lettere di Giovanni e l'apocalisse nelle parole del Papa**, Castelveccchi, Città del Vaticano, 2017, p. 33.

²² Papa Francesco, a cura di Diego Manetti, p. 119-120.

*** Beş kitap içerisinde Makkabi Yahuda'nın başından geçenleri anlatan kitabın adı.

ise krallar ile muharebeye kalkışacak; farklı farklı bölgelerde depremler ve felaketler meydana gelecek; ama bunların hepsi sadece çilenin başlangıcıdır. O zaman sizi işkence edip öldürecekler; ve benim adım yüzünden insanlar birbirinden nefret edecek...". (24,4b-14.21.24-25)²³

Bazı kavimler, topluluklar ve cemaatler tarafından sürekli zulüm, çile, mağduriyet ve benzeri kavramların adı geçen gruplarda güçlü bir ego ve hırsın toplanması ile birlikte toparlayıcı, birleştirici ve intikam alabilecek seviyede saldırgan rolünü göz ardı etmememizde fayda vardır.

Papa Francis dünyaperestlik ve kendi değişimiyle "*Kıbar Zulüm*", kültür, ilerleme ve modernizm Kilise'yi zulümlere maruz bırakacaktır. Kendini mevzuat ve kanunlar biçiminde gösteren bu tür zulümler, insanların özgürlüğünü hiçe sayarak bunlara uymadıkları takdirde cezalandırılacaklarından bile kaçınmamaktadır. İsa'nın bu tarz yaklaşımın adını koyduğu "*Bu Dünyanın Prensi*" yaşam tarzı ve Tanrı'nın oğlunun haysiyetine karşı çıkardığı yasalar ile yaratıcı Tanrı'nın karşısında durmaktadırlar ki bu kendiliğinde büyük bir irtidattır.²⁴ Papa'nın bundan kastettiği şey, kimsenin Tanrı'dan başka bir insanı hatasından dolayı cezalandıracak konumda olmadığını göstermektir diyebiliriz.

Dünyaperestliğin diğer bir yönü olarak değinilen bireysellik, aslında Hristiyanlığın ortak ufkunu kaybettiren bir sorun gibi ele alınmaktadır. Aidiyetlere ve bağlılıklar yerine özelliklere ayrıcalık tanımak, züppelik ve yapmacık büyüklüklerden kaynaklanan vesveselerdendir. Bir bütünden olmanın unutulmuş merkezden kaçan hareketlere sebep olur ki bunun en büyük zararı misyonerliğidir.²⁵ Misyonerlik, bireyselci bir toplumda söz konusu olamaz; çünkü böyle bir toplumda bireyin topluluğa önceliği olur ve sadece kendi kişisel çıkarlarına düşünen bir toplum aslında misyonerliğe ve kurtuluşa ihtiyaç duymamaktadır.

"Bu konu üzerinde durmayı önemli buluyorum; çünkü şerrin gizli vesveselerinden biri bizim vaftiz temelli olan ortak aidiyetimizi unutturmaktır. Çocuklar, kardeşler ve Tanrı'nın halkı kimliğimizi yitirdiğimizde seçkinci, yapay 'Yalan Ruh' yetiştirdiğimizden sevineceğiz. 'maharetli bir Hristiyanlığın' felç edici safsataları karşısında dirençli yeşil taze otlakların sağlanmasını engelleyeceğiz. Artık Hristiyan değil, Hristiyan fikirlere sahip 'aydın seçkinler'iz".²⁶

²³ A.g.e, p. 59-61.

²⁴ A.g.e, p. 127-129.

²⁵ A.g.e, p. 49.

²⁶ A.g.e, p. 49.

Dünyaperestlik kapsamında, paranın idolleşmesi söz konusudur. Papa, günümüzdeki dünyada paranın bize ve toplumlarımıza üstünlüğünü rahatlıkla kabul ettiğimizden yakınmaktadır. Ona göre, unutulmuş şey, finansal sorunların toplumlar üzerinde bıraktığı derin antropolojik etkisidir. Bu bağlamda yeni idoller yaratarak insanın önceliğini inkâr etmek mevzuudur. Onun açısından para fetişizmi ve insan temelli olmayan ekonomik bir diktatörlük, bugünkü dünyayı tehlikeye sokan iki unsurdur. Bu diktatörlük kapsamında insan saygınlıktan yoksun bırakılıp tüketim aracına çevrilmektedir. Aynı şekilde borçlanma ve bu durumdan elde edilen karlar, ülkelerin milli ekonomik gelişmesini olabildiğince önlediği gibi küresel imkanları kullanan "egoist" vergi kaçıışı da bu sorunlara eklenmektedir. "İlahlaştırılmış piyasa" sisteminde küçük bir azınlık olağanüstü refaha kavuşurken büyük bir çoğunluk bütün nimetlerden mahrum kalmaktadır. Papa'nın nazarında para yönetmemeli, belki hizmet etmelidir. Aksi takdirde Tanrı'ya ve etiğe karşıtlık söz konusu olmaktadır.²⁷

Misyonerlikten saptıran diğer vesveselerden biri olarak rahatlığa, refaha ve güvene alışmayı sayabiliriz. Bu alışkanlıklar, Tanrı oğlunun sözünü dinlememe, onu düşünmeme ve onu saymamaya ve sonuçta umursamazlığa yol açacaktır.²⁸

Son olarak bu bağlamda, tembellik²⁹, en kolayına yetinme³⁰ ve umursamazlık gibi sıfatları da dünyaperestlik kapsamında saymaktadır.³¹ Ayrıca Katolik kelimada geçen, Hristiyan hayatın üç düşmanını "şeytan, dünya ve et" olarak sıralayan Papa, dünyaperestliğe karşı günlük olarak sürdürülmesi gereken mücadelede kıskançlık, lüksçülük, oburluk ve kibir gibi ilk günahın yaraları olarak nitelendirdiği zevkler gelmektedir.³²

1.2.4. Yalan

Papa Francis'in gözünde yalanın en zirve noktası mesyanik dili kullanıp dünyada savaş açmak ve zulüm etmek yoluyla hakimiyet kurmaktır. Zaten Papa Bergoglio'nun kıyamet ve dünyanın sonu olaylarına olan bakış açısı

²⁷ Papa Francesco, **Esortazione Apostolica Evangelii Gaudium: ai vescovi, ai presbiteri e ai diaconi, alle persone consacrate e ai fedeli laici sull'annuncio del Vangelo nel mondo attuale**, 2013, m. 55-58.

²⁸ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è**, p. 55-56.

²⁹ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, p. 39-40.

³⁰ A.g.e, p. 62-63.

³¹ A.g.e, p. 70-71.

³² A.g.e, p. 109.

savaştan yana değildir. Ona göre barış simgesi olan İsa, dünyanın sonunda aşk ve sevgi ile dünya hakimiyetini kuracaktır. Dolayısıyla dünyevi iktidar için mesyanik ve teolojik dili kullananları Deccal ile eşdeğer tutmaktadır.

"İsa'nın gelişinden önce kilise birçok dindarın imanını harekete geçiren son bir imtihan yoluyla geçmek zorundadır. Yeryüzünde haccı ile eşlik eden zulüm, günah sırrını insanların kendi sorunlarına ait çözüm öneren sahte dini hükümler vesilesi ile hakikatten dönüş pahasına çözecektir. En büyük dini sahtekarlık kendini yalan mesyanizm yani Tanrı ve Meisih'i yerinde empoze eden kimse, Deccal'dır.

"Bu sahtekâr Deccal her zaman dünyada eskatolojik inanç vasıtasıyla kendinin tamamlayıcı olduğunun ötesine geçemeyecek tarihteki mesyanik ümit ile tasvir ediyor. Ayrıca Kilise onun hafiflenmiş biçimi altında bile milenarizm adı altındaki gelecek hakimiyet tahrifini özellikle bizatihi sapkın bir sekülerleştirme mesyanizmin siyasal biçimi altında reddetmiştir". Katolik Kilisesi Kelamı, 675-676³³

Anlaşılan o ki Deccal'ın ana niteliklerinin başında yalancı olması ve mesyanizmi kullanarak insanları kandırmasıdır. Tarihin her döneminde var olan Deccal bugünkü dünyada seküler bir siyasi kılık ve aynı zamanda insanları hakikatten uzaklaştıracak bir biçimde ancak insanın bütün sorunlarına çare bulacak söylemi ile harekete koyulmuştur. Milenarizm ve gelecek hakimiyetin kurması iddiası adı altında harekete geçmiş olan bu söylem kendinden başka bir seçenek görmemekte ve bu yüzden Mesih'e karşı çıkacak güçlerden biri olacaktır.

Günümüz dünyasında gerek İslam gerek Hristiyanlık gerekse Yahudiliğin kendi geleneklerine mahsur aşırı mistik ruha sahip olabildiklerine ve aynı zamanda radikal yöntemlere başvurabilecek kadar yeni bir güç kazanmalarına şahit olmaktayız. İppona'lı Sant'Agostino'un dediği gibi şeytanın *"Işıklar Meleği"* kılığına bürünmesi, yalan yoluyla insanları sahte Tanrı'lar ve şer ruhlarla inandırıp tapmasına uyarıda bulunması ve kurtuluş doktrinini iyice dinlenmesi gerektiği, böyle durumlara karşı söylenmiştir.³⁴ Bir başka deyişle Deccal, şeytan, kötü ruh ve şer olmak için seküler olmak ve hatta Hristiyan olmak gerekmiyor. Burada önemli olan, hakikatin Katolik Kilisesi'nde olduğu ve kurtuluş yolunun oradan geçtiğidir. *"Hakikat bizi özgürleştirir; bugün İsa'nın davet ettiği budur; hakikat olmayan bizi köleleştirir"* sözleri bu doğrultudadır.³⁵

³³ A.g.e, p. 33-34.

³⁴ A.g.e, p. 23-24.

³⁵ A.g.e, p. 37.

"O zaman İsa, ona inanan Yahudilere dedi: 'Benim sözlerime inananlardan kalsanız gerçekten benim havarilerimden olacaksınız; hakikati öğrenip hakikat sizi özgürleştirecektir'. Yahudiler ona: 'Biz İbrahim soyundanız ve hiç kimseye köle olmadık. Sen nasıl bizi özgürleştireceğini söylüyorsun?' diye yanıt verdiler. İsa dedi: 'Hakikat ile, size diyorum hakikat ile: günah işleyen kimse, günahın kölesi olur. Şimdi köle daim evde kalmaz oğul her zaman orada kalır; bu yüzden oğul sizi özgürleştirir; gerçekten özgür olacaksınız. Niçin benim dilimi anlamıyorsunuz? Babadan şeytana sahip olan sizler, babanızın arzularını yerine getirmek isteyen sizler, niye benim sözlerime kulak asamıyorsunuz? O, başlangıçta öldürüldü; hakikat yolunda direnmedi; çünkü hakikat onda değildi. yanıştan konuştuğu zaman, aslında kendinden konuşuyor; çünkü o yalancıdır; o yalancıların babasıdır. Bana inanmayacaksınız; çünkü ben hakikati diyorum". Yuhanna İncili, 8, 31-36. 43-45³⁶

Aslında hakikatin sahibi İsa ve İsa'ya sahip çıkan Katolik Kilisesi'dir. Buna karşı çıkan ise yalancı belki şeytan gibi *"Yalancıların Babası"*dır.

Papa Francis, Yuhanna mektubunun ilk cümlelerinden hareketle insanları yalandan, ikiyüzlülüğten ve gınahtan uzak durmayı tavsiye ediyor. Yuhanna sözlerini torunlarına miras olarak bazı öğütlerde bulunan bir dedeye benzeten Papa

*"Bu öğütleri nasıl veriyor? Birbiri ile karşıt olan iki çift kelime ile veriyor; yani aydınlık ile karanlık ve günah ile af. Biz eğer aydınlık olan Tanrı topluluğundaysak ama karanlıklarda yürürsek yalancılardan oluruz. Bu yüzden ki Yuhanna basitçesine 'Aydınlıkta kalın; İncil'in hakikatine açılın; karanlık yollarda yürümeyin; çünkü orada hakikat bulunmaz; orada başka şeyler bulunur; yalancı olmayın' diyor. Biz günahkâr olmadığımızı söylesek kendimizi kandırmış oluruz. Çünkü hepimiz günâhkarız. Böylelikle hiç günah işlemedik desek, Tanrı'ya yalan söylemiş oluruz. Yuhanna mektubunda açık bir biçimde 'Korkmayın çocuklarım; bu şeyleri günah işlemeyin diye yazıyorum ama biri bir günah işlediye veya işlemekteyse kederlenmesin. Bizim, baba yanında bir mukarrebimiz var; bir avukat, bir savunucu. İsa Mesih haktır. O bizi beraat edecek; o bizi affedecek' ifadelerine yer veriyor. Yuhanna'nın demek istediği şey günahın iyi olduğu değil belki seni affedecek birilerinin bulunmasıdır. Çünkü Efendimiz bizim günahlarımızdan daha büyüktür. Bu, Hristiyan hayat tarzıdır; bu, bir dedenin torunlarına verdiği nasihatlerdir; bu, İsa'nın birinci yüzyıldaki Kilisesi'nin en güzel tecrübesidir; her zaman aydınlıkta, yalanı olmayan, saklanmaksızın, ikiyüzlülüğü olmayan aydınlıklar yolu olan Kilise'dir" açıklamalarını kullanıyor.*³⁷

Aslında dinin ideolojileştirmesine karşı olan Papa Francis, günah meselesini Hristiyanlığın bir gerçeği ve aynı zamanda gerçek hayatta yaşanan bir olay olduğunu görmektedir. Dolayısıyla bu konudaki her türlü ideolojileştirme ve kendini masum göstermeye kalkışanları uyarmaktadır. Daha doğrusu kendilerini günahsız ve masum gösterdikleri halde türlü türlü cinayetler işleyip farklı inançların hakkaniyetini

³⁶ A.g.e, p. 37-38.

³⁷ A.g.e, p. 130-132.

bozmaya çalışmaktadır. Böylece günah meselesinin Hristiyanlıkta temel bir kavram olmasını ve aslında buradan hareketle kurtuluşa ve günahların İsa –muğlak bir fikir değil belki gerçek bir varlık olarak- tarafından bağışlanacağı ümidini anlamlandırmak istemektedir. Öte yandan günah meselesinin sadece Hristiyanlar hayatında olmadığını, yerküresinde yaşayan bütün insanlar için geçerli olduğunu ortaya atmakla Katolik Kilisesi'nin küresel misyonun altını çizmektedir.

"Çocuklarım! Günah işlemeyin diye bunları size yazıyorum; birisi günah işlediyse, bilsin ki babamızın yanında savunucumuz var; İsa Mesih haktır. O bizim günahlarımızın kefareti veren kurbandır; sadece bizim için değil belki bütün dünya için ..."

Aziz Yuhanna'nın Birinci Mektubu 2, 1-6. 9-12. 15-17³⁸

Yalan kültürünü gündemdeki olaylarla eşleştirdiğimiz zaman bunun en bariz örneklerinden birisi La Repubblica gazetesi kurucusu Eugenio Scalfari ve Papa Francis'in Mart 2018 Paskal bayramında baş başa görüştükleri olayı gösterebiliriz. Scalfari adı geçen gazetede Papa ile röportaj yaptığı ve bu mülakatta Papa Francis'in tövbe etmeyen ruhların cezalandırılmadığını, bağışlanmadığını ve dolayısıyla kaybolacağını iddia ettiğini yazmıştı. Onun yazısında Papa Bergoglio'nun cehennem diye bir yerin olmadığını ve sadece günahkâr ruhların kayboluşu savına da yer verilmişti. Ayrıca atom zerrelere galaksilere dünyadaki bütün canlılar enerji vasıtasıyla göklerde yaşayan Tanrı tarafından yaratıldığı, bazı türlerin binlerce ve hatta milyonlarca yıl yaşadığı, kopan enerjiler sonucu bazı değişikliklere maruz kaldıkları, en sonunda bittikleri ve Tanrı iradesiyle yerlerinin başka türlere verildiği iddiasını vurguladığını söylemişti. Halbuki Kutsal Makam'dan gelen açıklamaya göre bunun bir röportaj olmadığı, Papa'ya atfedilen sözlerin tamamen hayal ürünü olduğu ve bu makalenin bir virgülünün bile Papa'nın konu ile ilgili görüşlerini yansıtmadığı doğrultusunda³⁹.

³⁸ A.g.e, p. 132.

³⁹ Tony Gentile, "Vaticano: tra Scalfari e Papa Francesco una conversazione privata, non un'intervista", 29 Marzo 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (30.05.2018).

1.2.5. Ölüm Kültürü

İnsanların kardeşçe yaşamalarını engelleyen *"anlaşmazlık, şiddet ve kıskançlık"* etmenlerini sayan Papa, mader Hazreti Meryem'den kalplerin anlaşmazlıktan uzak etmesi duasında bulunur.⁴⁰ Meryem ana bu bakış açısında bütün insanların anasıdır ve bu analık lütfu ile çocukları bir arada tutup barışı sağlamakta bir ilahi güçtür. Bu analık hafızasının kaybedilmesi barış söyleminin kaybedilmesi demektir. *"Ana! Biz nasıl kardeşçe yaşamamın yeniden ele geçirmesi hafızasına muhtacız. Nasıl kardeşçe yaşamayı unutmayalım; mader, bize nasıl kardeşçe yaşama hafızamızı iyileştirecek lütfunu bağışlasın"*.

Papa'ya göre İsa zamanındaki olduğu gibi insanlar arasına ihtilaf sokan biri bulunacaktır. Şeytan yalanın, ihtilafın, parçalamanın babası olarak rahat durmayacaktır.⁴¹

"Ölüm Kültürü" olarak adlandırdığı bir mücadelede karanlık güçleri tarafından iletişim araçlarını kullanarak manipülasyon, dezenformasyon ve iftira yolları ile Kilise'nin imajını kötü bir öneri olarak oradakilerin günahkâr olduğu doğrultusunda bozmaya ve skandal çıkarmaya çalıştıklarını ileri sürmektedir. *"Kim bunların tamamı ile bire bir savaşılabir? Bizlerden birileri kendini Talût'un zırhı gibi insani araçlarla kandırabilir"* sözünü ortaya atarak Vatikan savaşının insani güçlere karşı olmadığı belki karanlık güçlerine karşı olduğu konusunda uyarılmaktadır. Bu meseleyi zaten insanın ilk günahına bağlayan Kilise, insanın zaaf noktası yüzünden günaha eğilimli olduğu ve bazılarının bu zaafı kullanıp savaş çıkardıkları savını ortaya koymuştur.

"İlk günah doktrini -sıkı bir şekilde Mesih'in kurtuluşuna düşümlenen- insanın ve onun bu dünyadaki amellerinin koşullarını güzel bir basiret ile göz önüne sergiliyor. Adem ile Havva'nın ilk günahı sonucu şeytan onların özgür kalmalarına rağmen baskın bir üstünlük elde etti. İlk günah, köleliği ölüm gücüne sahip olan yani şeytanın dominasyonu altına götürdü. Eğitim, siyaset, toplum ve moda sahasında insanın büyük hatalar yaptığına sebep olan yaralı bir doğaya ve kötüye eğilime sahip olduğunu unutmamalıyız."

"Dünyanın şer gücünün kudreti altında yatan dramatik koşulları, insan hayatını bir savaşa dönüştürüyor. İnsan tarihinin tamamı, dünyanın ilk gününden başlayan ve Efendimizin dediği gibi son gününe kadar devam edecek olan karanlık güçlerine karşı korkunç bir savaş altındadır. Bu savaşa girdikten sonra, insan durmadan iyilik üzerinde birleşerek kalabilmek için savaşmalıdır."

⁴⁰ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, *Il Diavolo C'è*, p. 57.

⁴¹ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, p. 57.

Tanrı yardımı ile büyük zahmetler pahasına içsel birliğe kavuşabilir". Katolik Kilisesi Kelamı, 407-409⁴²

Papa Francis adeta din adına katledenleri eleştirerek *"barış, barış"* diye bağırarak *"Bizim kalbimiz gerek erkek gerekse kadın, barış kalbi olsun –her kes, her kes, her kes- çünkü hepimiz Tanrı'nın çocuklarıyız, mezhep farklılıkları ötesine geçmeye hazırdır. Tanrı, barış Tanrı'sıdır. Savaş Tanrı'sı diye bir Tanrı yoktur. Savaş çıkaran şerdir, şeytandır ki her kesi öldürmek istiyor"*.⁴³

1.2.6. Yanlış Eğitim

Kilise'ye göre eğitim her ne kadar iyi niyet ile yapılsa ve teknik gelişse de ahlak meselesi göz önünde bulundurulmaksızın boş ve insanı insansızlaştırma düşüncesindedir. Bu tür eğitimin sonucu *"çılgınlık ve yabancılaşma"*dır.⁴⁴ Papa Francis'in aslında yüzyıllar boyunca izlenen eğitim politikaları hakkındaki görüşlerine değinmemiz gerekiyor. Bu bağlamda Papa'nın savunduğu eğitim sistemi, iman, mantık ve bilim üçlüsünü bir arada tuttuğu eğitim sistemidir. Ona göre bu tarz eğitim sistemi insanın güvenilebilir kalkınmasını sağlayabilir. Eğitim konusunu İncil'i müjdeleme konusuna bağlayan Papa, akılın iman ile birleştiği zaman dünyayı yenilemeye ve aydınlatmaya sebep olduğunu ve kendi deyişiyle *"Su, kana dönüşüyor"*.⁴⁵

1.2.7. Şeytan Ümit Hırsızdır

"Ümit" kavramı Papa Francis nezdinde çok önemli bir kavramdır. Şeytanın bu ümidi söndürmek için çabaladığını ve bu konuda insanları uyardığını görmekteyiz. Papa, İsa'nın ümit olduğu ve dünya zevklerinin en üstünü olduğunu anlatmaktadır. Bu ümidin, dünyanın her yerine yayılması ve çalınmasına izin verilmemesi gerektiği fikrindedir.

⁴² A.g.e, p. 64-66.

⁴³ A.g.e, p. 134-135.

⁴⁴ A.g.e, p. 35.

⁴⁵ Papa Francesco, *Esortazione Apostolica Evangelii Gaudium*, 2013, m. 132-134.

"İsa Tanrı'dır ancak bizim ile yürümek için yere inmiştir... Bugün size söyleyeceğim ilk sözcük 'zevk'tir. Hiçbir kadın veya erkek Hristiyan üzgün olmamalı. Kendinizi asla kedere kaptırmayın! Bizim zevkimiz birçok şeyin mülkiyetini elde ettiğimizden doğmuyor belki bir şahıs ile karşılaşmaktan oluyor. Bizim aramızda olan İsa'nın hayat yolunda karşılaştığımız en zor anlarda ve aşılamayacağı gözüken sorunlar ve engellerde yalnız olmadığımız bilincinden doğuyor. Tam bu anda birçok kez kendini melek kılığında maskeleyerek düşman geliyor, şeytan geliyor ve kurnazcasına konuşmaya başlıyor. Onu dinlemeyin! İsa'yı takip edeceğiz! Özellikle bizi omuzlarında taşıdığı için onun ile yürüyeceğiz ve onu takip edeceğiz. Bizim zevkimiz buradadır; dünyamıza götürmemiz gereken bu ümit. Lütfen, İsa'nın bize verdiği ümidi çaldırmasına izin vermeyin".⁴⁶

1.3. ŞEYTAN İLE NASIL MÜCADELE EDİLİR?

Papa Francis sürekli "*mücadele*"den bahseder. Ayrıca İsa'nın hayatının bir mücadele olduğu ve bu dünyaya kötüyü, bu dünyanın prensini, şeytanı yenmeye geldiğini söyler. Şeytandaki haset yüzünden ve Tanrı'nın insana şan verip meleklerden üstün kıldığı günden itibaren şeytanın hedefinin insanı yok etmek olduğu bilinmektedir. Bunun bariz örneklerinden birisi Meryem'in İsa'yı doğurduğu gündür.⁴⁷ Bir başka ifadeyle şeytan, İsa'yı yok etmek için onun ile doğduğu günden beri mücadeleye başlamıştır.

İsa, kendisini kandırmaya çalışan şeytan ile defalarca mücadele etmiş ve hayatında birçok vesvese ve zulümler görmüştür. Böylelikle "*Biz Hristiyanlar ise İsa'nın peşinden gitmek istediğimiz, vaftiz olduğumuz için İsa'nın yolunda olduğumuz için bizim de vesvese olacağımızı ve şeytanın saldırılarına konu olacağımız gerçeğini iyice anlamalıyız*". Bu olacak; "*Çünkü kötü ruh, bizim kutsallığımızı, Hristiyan şahitliğimizi ve İsa havarisi olduğumuzu istemez*" şeklinde açıklar.⁴⁸ Papa "*Hepimiz vesvese oluruz; çünkü bizim ruhani hayat kanunumuz, bizim Hristiyan yaşamımız bir mücadeledir*" demektedir.⁴⁹

Diğer yerde dedikoduculuğu eleştirirken bugünkü savaşların ordular ile değil diller ile olduğunu savunmaktadır.⁵⁰ Hatta bir başka yerde ise aynı konuya değinirken kökünü kazıması zor olan bir şer olarak nitelendirmekte ve onu içsel ve

⁴⁶ Papa Francesco, A cura di Diego Manetti, **Il Diavolo C'è**, p. 88.

⁴⁷ Papa Francesco, a cura di Alessandra Peri, **nel Giorno del Signore: le lettere di Giovanni e l'apocalisse nelle parole del Papa**, p. 72-73.

⁴⁸ Papa Francesco, a cura di Diego Manetti, p. 99-100.

⁴⁹ A.g.e, p. 102.

⁵⁰ A.g.e, p. 90-91.

gizli terörizm olarak adlandırmaktadır. Dedikoduculuğu ise ilk günah ile ilişkilendiren Papa, *"Herhangi bir fert sadece dili kullanmakla bir teröriste dönüşme kapasitesine sahiptir. Açık bir savaşa dönüşen atışmalardan bahsetmiyorum. Sözcükleri bomba olarak kullanan gizli bir terörizmi kastediyorum"* değerlendirmelerinde bulunmaktadır.⁵¹ Anlaşılan o ki, burada dini karalayan ve dini bir afet göstererek dinsiz bir hayatı güzel bir hayat olacağını savunan medyaları kastetmektedir. Bu noktada Papa'nın konuşmaları, yazıları ve konuşmalarından hareketle önerdiği belli başlı şeytan ile mücadele yöntemlerini belirteceğiz.

1.3.1. İsa'nın Safında Olmak

Şeytan ile mücadelede belki ilk şart olarak bile benimseyeceğimiz ilke Papa'nın Luka İncili'ni atıfta bulundurarak *"Ya benim ile veya benim aleyhimdesin; benim ile olmayan benim aleyhimdedir ve benim çevremde toplanmayan dağılacaktır"* demesidir. Konu ile ilgili Papa, bu sözde hayalin yeri olmadığı ve ebedi kurtuluş için gerçek bir mücadele olduğunu savunmaktadır. Bazılarının önerdiği *"Pastoral alternatifler"*in hiçbir yeri olmadığını ve *"Ya İsa ile veya İsa aleyhindedin"* ilkesini birinci kriter olarak gözler önüne sermektedir.⁵²

1.3.2. Şeytan ile Diyalog Yok

Papa'ya göre şeytan birini kandırmak istediğinde onunla diyaloga geçer. Şeytan çok kurnaz olduğu için diyaloga geçtiği kişiye vaatler verir ancak yalancının babası olduğu için sözünü tutmaz da onu öylece kandırır. Hazreti Havva'yı kandırdığında da onunla diyaloga geçip ona boş vaatlerde bulunur ama sözünü yerine getirmeyip onu çıplak bırakır. İsa'yı çölde kandırmak istediğinde İsa onunla konuşmaz ve konuştuğunda ise Tanrı kelamı ile konuşur. İsa da sonuçta çıplak olarak çarmıha çekilir ancak bu çıplaklık Tanrı'ya kulluk ve şan çıplaklığıdır.⁵³

⁵¹ Papa Francesco, con Antonio Spadaro, **Adesso Fate le Vostre Domande: conversazioni sulla Chiesa e sul mondo di domani**, Rizzoli, Milano, 2017, p. 164-165.

⁵² Papa Francesco, a cura di Diego Manetti, p. 94

⁵³ A.g.e, p. 144-146. Ayrıca bkz, A.g.e, p. 120 ve 77-80 ve 124.

1.3.3. İsa'ya Sarılmak

Papa Francis, Pavlus'un "*Hristiyan yaşamı, şeytanı ve şerri yok etmek için günlük bir mücadeledir*" sözünü "*Zaten bu sebeple İsa geliyor; şeytanın kalbimiz üzerindeki etkisini yok etmek için geliyor*" diye yorumlamaktadır.⁵⁴ Bütün ahlaksal, toplumsal ve içsel zorluklarda sadece İsa sakinleştirendir. Havarilere defalarca ruh açıcı "*Korkmayın! Ben buradayım*" cümlesini söyleyen, bugün de aynı güven dolu ve ümit verici olan cümleyi Hristiyanlara tekrarlamaktadır. Bu cümleyi aslında yüzyıllardır bütün çalkantılarda söylemiştir.⁵⁵ Bu da İsa var olduğunu ve hiçbir zaman müminleri yalnız bırakmayacağını göstermektedir. Onun varlığı ümit verici ve şeytanları yenmek için gereklidir.

1.3.4. Tanrı Kelamına Sarılmak

Değersizleştirme, yok etme ve İncil'in tazeliğini ve zevkini bozmaya çalışan servet, bencillik ve kudret üçlüsü sadece Tanrı kelamı gücü ile yenilir. İsa ise şeytan ile konuşmamış ve sadece Tanrı kitabındaki sözlerle ona cevap vermiştir.

"Değerli kardeşlerim, bunu hiç unutmayalım; şeytan ile diyalog yapılmaz! Çünkü her zaman bizi yener. Sadece Tanrı'nın kelamı onu yenebilir! Biz şeytanı değil İsa'yı seçtik. Çetin olduğunu bildiğimize rağmen onun izinden gitmeyi istedik. Para, şöhret ve kudret tarafından kandırılmayı öğrenelim. Bu sebeple Kilise bize zaman bağışlıyor; bizi sadece belli bir şey ile dönüştürmeye davet ediyor; O bizi beklemekte ve kalbimizi, kendimizi veya diğerlerini değersizleştiren her şeyden iyileştirmek istemektedir. Tanrı bir isimdir: merhamet. Onun adı bizim zenginliğimizdir; onun adı bizim şöhretimizdir; onun adı bizim kudretimizdir. Onu kendi adı ile bir kere daha Mezmur ile tekrar edelim: 'Tanrı'm yalnız sana güveniyorum'".⁵⁶

1.3.5. Hristiyanlar Dayanışmalı

Hristiyanların, bütün günlük zorluklara galip gelmek istiyorlarsa dayanışma içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu dayanışma ise kelimeler ve fikirler ile değil

⁵⁴ A.g.e, p. 141-143.

⁵⁵ A.g.e, p. 51-54.

⁵⁶ A.g.e, p. 123-126.

gerçek hayatta gerçek eylemler sayesinde olabilir. Hayattaki gerçek eylemler ise hayırhahlık, sevgi, yardım, hoşgörü ve sabır gibi sıfatlar ile gerçekleşir.

"Kelimler ile fikirlerden çok, yol sade jestlerden geçer; onu 'kendinizi iyilik ile süsleyin' şeklinde kolosyanlara mektupta duyduk. Demek kulaklarınızı birbirinize yummayın... İyilik, hayırhahlık. Kendinizi derin bir şefkat ile süsleyin. Şefkat bir şeye karşı üzüntü duymak değil 'beraber hareket etmek'tir. Diğerlerinin sorunları ile açık yürekler ile hareket etmektir. Çevremize bakmak ve başkalarının sorunlarını kendi hayatımıza ekleyip günlük yaşamımıza öylece koyulmaktır.

"Israrla yineliyorum: hayırhahlık, alçakgönüllük, sevgi ve sabırı hayata geçirin. Sabır hakkında sanki az değilmiş gibi 'birisi diğerinden incinmişse bile birbirinize yardım edin ve birbirinizi affedin' diyor. Birbirimize yardım etmek, birbirimizi bağışlamak, mütevazı, sabırlı ve anlayışlı olmak: bütün bunlar pratikte olur; yakınlık, sadaka ve sevgi pratiği ile.

"Hakikat yolu aydınlık yoludur. Yalnız sevmek isteyen gönülde doğar. 'Peder ama ben sevmeyi bilmem'. Kimse sevmeyi bilmez. Onu hayat içinde öğreniyoruz. Cesaretiniz olsun: ama nasıl? Şu küçük jestlerle: hayırhahlık, şefkat, tevazü, sevgi, sabır, birbirine yardımda bulunma ve birbirine karşı tolerans göstermek ile".⁵⁷

Sadece bu sıfatlar sayesinde Hristiyan dayanışması gerçekleşebilir. Her türlü ideolojileşmeye karşı çıkan Papa Francis Hristiyanların, Hristiyanlıktaki aşk, yardım, muhabbet vb. gibi temel kavramların gerçek yaşama geçirdikleri surette başarıya ulaşacaklarını düşünür. Dert çekmiş, zulüm görmüş bir insanın temel ihtiyacı ona katı din yorumlarını tebliğ etmek değil de ona derin ve gerçek bir şefkat göstermek ile olur. Birinin yaptığı hatayı engellemek, ona işkence etmekle değil de ona hoşgörülü şekilde davranmakla gerçekleşir. Yalnız böyle bir davranışlar ile Mesih'in kurtarıcı olması ve Hristiyanlığın kurtuluş felsefesi dünyada yaygınlaşabilir. Diğer bir açıdan meseleye bakacak olursak inancın ideolojileştirilmesi, siyaset başta olmak üzere bütün yaşam alanlarını statik hale getirip devingenliği yitirterek çözüm üretme mekanizmaların önünü kesip krizlerin daha da derinleşmesine yol açar.

1.3.6. İbadet

Papa Francis İsa'nın varlığını itiraf etmeden yapılan her türlü iyiliğin dünya için ve boşa olduğunu söyler. *"İsa Mesih'in varlığını kabul etmemek şeytanın varlığını kabul etmektir".* Léon Bloy'un**** *"Efendimizi ibadet etmeyen, şeytanı ibadet eder"* sözünü kullanarak haçsız kurulan, İsa Mesih'i itiraf etmeden yapılan her

⁵⁷ A.g.e, p. 42.

şeyin sivil toplum kuruluşlarının yaptığı şey gibi olduğu, kilisedekilerin de sadece rahipler, papazlar, kardinaller, papalar olduğu ama havariler olmadığını söyler. Konu ile ilgili Petros'u ve İsa'nın Mesih ve yaşayan Tanrı'nın oğlu olduğu itirafını örnek gösteriyor.⁵⁸ Bir başka deyişle, İsa ile yürümeyen Havarî değil de şeytanın sözüne kanmış dünyevidir.

Papa, başka bir yerde dünyanın para ve zenginlik ile yolsuzluktan, bencillikten, kibirden ve şeytanın diğer vesveselerinden korunmanın Tanrı'ya yakın meleklerden sayılan Mikail'i ibadet yoluyla şefi' tutmak olabildiğini söyler.⁵⁹ Öte yandan ibadeti Davud'un sapanına taş toplamakla eşdeğer tutar.⁶⁰ İbadeti "Tanrı Savaşı" yolunda hayati sayan Papa Francis, bu savaş için daha fazla zaman ayırmayı önemser.⁶¹

Ona göre bugünkü dünyada ibadetin gerekliliği her zamandan daha çok duyulmaktadır. Dünyanın yalan idollerine karşı tapınmayı tek hak eden varlık Tanrı'dır. Bu idoller, hem kendi geliştirdikleri felsefeleri gereği hem de yalan ve boş özleri ile ölüme yol açtıkları için ibadete değmez.⁶²

Papa Bergoglio 20 Eylül 2016 tarihinde Casa Santa Marta tapınağında katıldığı barış için dua konuşmasında *"Bugün gerçekten ibadet, tövbe, barış için bir adım, mazlumun feryadını duymak için bir gün olmalı. Bu feryat, kalbimizi merhamet ve aşka açar ve bizi egoizmden kurtarır"* sözlerine yer verir.⁶³

Hristiyan günlük yaşamını savaş sayan Papa, bu savaşa karşı tedbirlerin alınması gerektiğini *"kurtuluşun kasketi"*, *"ruhun kılıcı"* ve Pavlus'un kullandığı tabir ile *"Tanrı'nın zırhını kuşanmak"* olarak murakabeyi önerir ve zaten murakabesiz Hristiyan hayatının ilerlemediğinin altını çizer.⁶⁴

**** Léon Bloy (1846-1917) Fransız roman yazarı ve şair.

⁵⁸ A.g.e, p. 83-85.

⁵⁹ A.g.e, p. 120.

⁶⁰ A.g.e, p. 65.

⁶¹ A.g.e, p. 67.

⁶² A.g.e, p. 33.

⁶³ A.g.e, p. 135.

⁶⁴ A.g.e, p. 110-111. Ayrıca bkz, A.g.e, p. 94-95.

1.3.7. Nefis ile Mücadele Etmek

Papa'ya göre ruhun körleşmesi özgürleşmeyi önler. İsa, İşaya'yı takip ettiği zaman kölelik ve tecavüzden özgürleşmeyi önermektedir. Bu kölelik ve tecavüz, aslında insanın kendi şaşkınlık ve hamlığından kaynaklanan şeylerdir. Halbuki bu dünyada düşmanın dışarıda olduğu gösterilirken aslında insanın içini çürüten unsurlar, zorlayıcı hırs ve bütün temelleri darmadağın edecek kudretlerle uzlaşmaktır. Bunun bir diğer yanı ise katı bir şekilde kendinden uzaklaşmaktır. Örneğin kayıtsızlık, hoşgörüsüzlük, katı bir bireysellik ve başkaldırıları insanı aidiyetlerinden uzaklaştırır. Kimliğin en belirleyici unsuru ve aynı zamanda tarihin en derin mesajını oluşturan temel bir şeye veya bir yere bağlılık duygusundan kaynaklandığı için yukarıda zikredilen sıfatlar Hristiyanları bağlı oldukları topluluktan uzaklaştırıp dünyadaki patronlara köle edip aynı zamanda insani niteliklerden uzaklaştırarak zulüm ve tecavüze yol açabilir. Dolayısıyla bu durumlara karşı Hristiyanları nefis ile mücadeleye ve iç düşmanı dış düşman kadar önemseye davet etmektedir.⁶⁵

1.3.8. Ümitvar Olmak

Papa Francis'e göre hakikat bir savaştır ve ona varmak için savaşılmalıdır. Hakikat aydınlık yoludur ve mücadele ile elde edilir. Ümide hakikat ile kavuşulur.⁶⁶ Bu kapsamda Papa Francis'in önerisi, iman gücüne inanmak, dünyadaki bütün sıkıntıların bilincindeyken hayal kırıklığına uğramamak, kendi zaaflarını bilmek ve İsa'yı her daim akan su gibi görmekten geçmektedir. Manevi olarak "*çölleşmek*"e maruz kalan insanlar, dünyayı ışığa ve aydınlığa götüremezler. Ona göre savaşa çıkmadan önce mağlup olacaklarına inanan insanlar kesinlikle hezimete uğrayacaklardır. Çünkü bunlar İsa'nın lütfuna inanmazlar. Dolayısıyla ümidin temelinde iman yatar.

⁶⁵ A.g.e, p. 45-46. Ayrıca bkz, A.g.e, p. 47-48.

⁶⁶ A.g.e, p. 30.

1.3.9. Kutsal Ruh'a Sarılmak

Kutsal ruha sarılmak, insanı dünyaperestlik vesvesesinden kurtarır. Dost gibi görünen ancak düşman olan dünyaperestlik tuzağından kurtulma yolu olan kutsal ruh -İsa'nın tabiri ile hakikat ruhu- insanları gizeme veya Tanrı'nın şahitliğini yapanlara doğru götürecektir.⁶⁷

Azizi Yuhanna'nın ısrarla altını çizdiği husus *"Efendimiz ile kalmak"*tır; ona göre aslında Efendi ile kalmak onun Hristiyanlarla kalmasıdır. Bu bağ ise iki ilkesel emirde yani *"Tanrı sevgisi ve geleceğe inanmak"* ile olur. Tanrı sevgisini yaşamak için onun tarafından bir ruh verilmiştir. Bu *"kalma"* mevzuunu koruyan unsur bu ruhtur. Papa Bergoglio, Aziz Yuhanna'nın dediklerinin yorumunda *"Havari doğal olan soruya karşılık bir cevap veriyor: kalma meselesi bizim tarafımızdan nasıl gerçekleşebilir? Tanrı ile kalan, Tanrı tarafından yaratılmıştır, Tanrı sevgisini taşıyan dünyaya galip gelecektir. Zafer ise bizim imanımızdır. Bizim tarafımızdan gerekli olan imandır. Tanrı tarafından lütuf olan ise kutsal ruhtur"* ifadelerini kullanıyor. İsa'nın dünyayı yenecek bu iman nasıl olduğunu ona şifa almak için gelen doğuştan kör olan adama *"İmanlı insan dağları yerinden oynatabilecek hardel tanesi gibidir"* şeklinde söylüyor. İman ise iki davranışı beraberinde getirdiği zaman gerçekleşebilir; bunlar *"itiraf"* ve *"güven"*den ibarettir. Her şeyden önce iman, Tanrı'yı itiraf etmektir. İtiraf ise sadece hedef olarak görüldüğünde ibadet, korunduğu halde tapmaktır. Hristiyanların nasıl Tanrı'ya yalvaracakları ve teşekkür edeceklerini ibadet olarak değerlendiren Papa, tapmanın bundan daha fazla olduğu ve iman üzerinde düşünme olduğunu söyler. *"Tapma ve ibadet etme kapasitesini ele geçirmeliyiz; çünkü namazda yalvarmak ve teşekkür etmeyi herkes bilir... O yüzden imanın ilk yolu itiraf ve onu korumaktır"*. İkinci husus yani güvene gelince, Pavlos'un kara günlerindeki gibi iman eden erkek ve kadınların Tanrı'ya güvenmesi ümide götürecektir.

"Eğer biz Hristiyanlar itiraf ve korumayla iman edip Tanrı'ya ve Efendimize güvenerek inanırsak o zaman zafere kavuşacak Hristiyanlar oluruz. Bizim imanımız dünyayı hezimete uğratacak zaferdir".⁶⁸

"Tanrı tarafından yaratılmış olan her fert İsa'nın Mesih olduğunu biliyor; onu yaradanı seven onun tarafından yaratılmış olanı da sever. Bundan, Tanrı'yı sevdiğimiz ve onun emirlerine baktığımız zaman, Tanrı çocuklarının"

⁶⁷ A.g.e, p. 76. Ayrıca bkz, A.g.e, p. 128-129.

⁶⁸ Papa Francesco, a cura di Alessandra Peri, p. 49-51.

sevgisini anlıyoruz. Aslında onun emirlerine baktığımızda bunda Tanrı'nın sevgisi mevcuttur; onun emirlerinin ağır olmadığını da görüyoruz. Tanrı tarafından yaratılmış olan dünyayı yenecek; bizim imanımız dünyayı hezimete uğratacak zaferdir".⁶⁹

1.3.10. Hayalî Olmak

Dünyaperestliğe karşı öğretilerde bulunan Papa Francis *"Misyonumuz Efendimize hizmet etmektir ama çoğu zamanlar gerçek arzularımız bizi daha önemli olmak için dünyaperestliğe doğru itiyor"* ifadelerini kullanarak havarilerin İsa ile Kudüs yolculuklarını anlatırken *"Önce korkuya sonra hayaya kapıldılar"* yorumunda bulunur. Bunu *"Kutsal Haya"* olarak nitelendiren Papa Bergoglio, Tanrı'dan böyle durumlardan ırak olmak için haya lütfunu onların başından eksik etmeme duasında bulunur. Bu koşullardan uzak olmak için Marko İncili'nden (9, 30-37) örnek gösterir; *"Oturduğu yerde onlara diyor: 'birinci olmak isteyen birisi varsa, sonuncu olsun ve insanlara hizmet etsin' sonra bir bebek alıp 'Bunun gibi olun' diye ekliyor. Papa Tabiri ile Mesih 'Her kesi etkiliyor. Şan ve Haç, büyüklük ve bebek'".⁷⁰*

Aslında Papa, belki ilk bakışta çarmıha çekilme zulüm ve bedbahtlık gibi görünse de asıl şanı onda bulmaktadır. Büyüklüğü ise çocuk gibi saf olma ve hizmeti herhangi bir karşılık istemeden yapmakta görür.

Papa Francis'in gözünde mutlu olmanın sırrı insanların içindeki zaaf ve günahkâr olmalarının farkında olmalarından geçer. Pavlus'un Korintlilere ikinci mektubundaki kullandığı *"Kırmızı Toprak Vazosu"* kavramını kullanarak insanları hayalî ve mütevazî olmaya davet eder. Papa'ya göre en değerli hazineler kırmızı toprak vazolarında bulunur. Zaten insan kendini sürekli zayıf ve günahkâr hissettiğinde Tanrı'nın ne kadar güçlü olduğunun farkına varabilir. Bu farkındalık, insanı kibirden ve yersiz gururdan uzaklaştırıp ikiyüzlü olmasını da engeller. *"Pavlus yakındığı ve Efendimizden şeytanın saldırılarından kurtarmasını istediğinde onu utandıracak bir cevap veriyor. 'Benim lütfum sana yeter, sen kırmızı toprak olmana devam et ki kurtuluş kudreti bendedir'"* sözlerini kullanan Papa, hiçbir insanın tek başına kendi kendini kurtarabileceği güce sahip olmadığını ve bu gücün sadece Tanrı ve İsa'da olduğunu söyler. Papa Francis, Pavlus'un Korintlilere mektubundaki

⁶⁹ A.g.e, p. 49.

⁷⁰ Papa Francesco, a cura di Diego Manetti, p. 152-153.

"Biz işkence oluruz ancak ezilmeyiz; çünkü Tanrı'nın gücü bizi kurtarır. Perişan oluruz ama soğutulmayız; çünkü Tanrı'dan bize ümit veren bir şey vardır. Zulüm görürüz ancak terkedilmeyiz, yaralanırız ama ölmeyiz; her zaman bu kırmızı toprak ve kudret ve kırmızı toprak ve hazine ilişkisi mevcuttur"

ifadelerini aynen onaylayarak şeytanın devamlı bir şekilde Hristiyanların kırmızı toprak olmamaları ve kendi zaafalarını gizlemek ve günahkâr olmadıkları vesveseleri ile ikiyüzlülüğe doğru sürükleyeceğini söyler. Sonuçta *"Tanrı kudretinin girmesi için kalbi genişleyen hayadır. Biz bu noktaya varırsak o zaman mutlu olacağız"* yorumlarında bulunmaktadır.⁷¹

1.3.11. Eğitimde Ahlakı Ön Planda Tutmak

Ahlaksız eğitimi boş ve insansızlaştıran sayan Papa, bu tarz eğitimi bir körün diğer körlere kılavuzluk etmesine benzetmektedir.⁷² Dolayısıyla sadece teknikçi eğitime karşı ahlaklı bir eğitimi desteklemektedir.

Gerek Daniyel yazısında gerekse Yuhanna İncili'nde *"gökyüzündeki Şan günü"*nden bahs ediliyor. Tanrı'ya üç yakın melek Mikail, Cebrail ve Rafael insanı korumakla görevlendirileceklerdir. İsa'yı yok etmekte başarısız olan şeytan ve ordusu insana –Tanrı halkına- darbe indirmek ister ancak bunu da başaramayacaktır. Bir kez daha şeytan ile savaşmanın Hristiyan hayatın günlük bir parçası olduğuna değinen Papa Bergoglio Tanrı'nın, meleklerin, İsa'nın ve bütün insanların, insanlığı korumak adına bu yolda savaşmaları gerektiğini söylemektedir.⁷³ Zafer kesindir ve bu savaş çok hoştur. *"Şimdi kurtuluş, Tanrı'mızın iktidarı ve hakimiyeti ve onun Mesih'inin kudreti tamamlanıyor. Çünkü bizim kardeşlerimizi Tanrı katında gündüz gece kandıran diz çökmüştür"*. Apokalips'te şeytanın imhasından dolayı bu bir *"zafer şarkısı"*dır.⁷⁴

Son olarak Papa Bergoglio şeytanın yalancı olmasından dolayı hakikate sarılmak ve daim hakikat peşinde olmak, İncil'i yaymak için kalpte barış ve huzuru

⁷¹ A.g.e, p. 160-164.

⁷² A.g.e, p. 35.

⁷³ A.g.e, p. 104-108.

⁷⁴ A.g.e, p. 107.

sağlamak ve Pavlus'un Efeslilere yazdığı mektuptaki gibi iman kalkanını kapmak gibi tavsiyelerde bulunmaktadır.⁷⁵

1.4. ORTA DOĞU'DAKİ ŞEYTAN

Papa Francis'in şeytan ile ilgili tanımlamasını göz önünde bulundurduğumuzda Orta Doğu'daki Hristiyanlar acılara, zulümlere ve sonunda ölüme maruz kalmaktadırlar. Kilise'nin dediklerine bakıldığında Hristiyanlar ta başından beri hep zulüm ve acı görmüşler ve bundan sonra da göreceklerdir. Öyle ki acı ve işkence onların kültürlerinin bir parçası haline gelmiştir. Buna karşı bölgede yaşayan Hristiyanlar başta olmak üzere bütün dünya Hristiyanları, bu meseleye kayıtsız kalmadıkları bir dayanışma içerisinde mücadele etmelidirler. Zaten Hristiyan kelamı, Hristiyan yaşamını bir mücadele olarak görmektedir ve bu mücadele sayesinde ki kurtuluşa ve sonuçta barışa, yani zafere ulaşılır.

Kendisini radikal islamcılık, Yahudicilik ve milliyetçilik ile Hristiyanları işkence etmeye ve acı vermeye gelen her türlü kurum veya insan şeytan kategorisine girebilmektedir. Orta Doğu, istikrarsızlığı sebebiyle savaş ortamına hazır olduğu için iç savaşlar veya devletlerarası savaşlarda Hristiyanları azınlık olarak yerinden edilmeye, işkenceye ve yok edilmeye kadar götürebilir. Bunun en somut örneklerinden biri, Suriye iç savaşıydı. Hristiyan azınlığı, Esadlar ailesi döneminde dini özgürlüklere sahipti. Arap Baharı olaylarının kopmasından sonra ülke iç savaşa ve Beşşar Esad yönetiminde kalmakta direnince uluslararası boyuta taşınan bir kriz seviyesine ulaştı. İsrail ve Filistin arasında iki tarafın aşırı grupları tarafından nefret pompalaması ile ortaya çıkan savaşlar yoluyla kutsal topraklarda yaşayan Hristiyanların hem insani hem de maddi ve manevi miraslarının yok edilmesi Vatikan'ın endişe kaynaklarından biri olmuştur. Genelde Orta Doğu'yu tarihi, ekonomik, siyasi ve kültürel öneminden dolayı süper güçsüz tasavvur edemeyeceğimiz için savaşan tarafların arkasında bir süper gücün olması ortalığı iyice kızıştırmaktadır. Dolayısıyla Papa'nın gözünden baktığımızda diktatörler, bölgesel güçler ve dünya güçleri şeytanın dünyaperest ve kudret peşinde olan yüzünü simgelemektedir. Bunun en büyük göstergelerinden biri de bölge yöneticileri

⁷⁵ A.g.e, p. 110-111.

arasında bulunan kanlı rekabet ve Orta Doğu liderliğini ele geçirmek için sahip oldukları ateşli bir hırdır. Bu hırs ve acımasız rekabet kültürü, demokratik kültürün yoksun olduğu bir ortamda Katolik Kilisesi için Hristiyanların canı, malı ve mirasının korunması açısından endişe verici hal almaktadır. Bölgesel rekabetler, silahlanma yarışları ve ırk ve mezhep çatışmaları ve bunun tam açık bir örneği olarak Vatikan'ın dünya siyasetinde Obama yönetiminin küreselci yaklaşımına katkıda bulunarak İran ile nükleer antlaşması yukarıda zikrettiğimiz krizleri indirgemek doğrultusunda değerlendirilebilir. Buna bir örnek daha eklenecek olursa Suriye krizinde Trump'ın daha sağ karakterli siyasetine karşın Rusya ve İran'ın sahadaki varlığına daha olumlu bakması aynı bakış açısı kapsamında söylenebilir.

Son olarak bunların hepsini özetlemek gerekirse, Orta Doğu'daki Hristiyan azınlıklar, onları koruyacak bir devlete ve sınıra sahip değillerdir. Bölgede şiddetli rekabetler vardır ve aynı bölgede farklı farklı halifelik iddiaları bulunmaktadır. Demokratik kültürün çok zayıf olmasından dolayı hep belirsizlik ve nihayetinde istikrarsızlık mevcuttur. Aynı zamanda bölge ülkelerinde bulunan Hristiyan kurumların demokratik sürece girmemeleri için engeller üretilmektedir veya oyun dışı bırakılmaya çalışılmaktadır. Irk ve mezhep üzerinden siyaset yapılmaktadır ki bu da ideolojileştiği için dünyayı ak ve kara olmak üzere ikiye ayırmaktadır ve sonuçta siyaset yapmayı imkansız denecek kadar zorlaştırmaktadır. Nasıl olsa acı, zulüm ve ölüm kültürü başlıkları bu durumda anlam taşır ve şeytanın ikonografik bir varlık olarak görülmediğini ortaya koyar. Bölgenin gerçek sorunları şeytanın var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla şeytan ile mücadele etmek için mezhebi ideolojikleştirmeye gerek duymaksızın bölgenin gerçek sorunları ile karşı karşıya gelmek gerekmektedir. Zaten çözüm ise bu vaziyet sayesinde üretilmelidir.

Çözüm yolu ise İsa ve Tanrı'nın kelimini ve onun tek meşru kaynağı olan Katolik Kilisesi'ni dinlemek ve şeytanı simgeleyen dünyaperestlik temsilcilerini, yani siyaseti ideolojileştiren gruplar, ekstremistler ve zorbaları diyalog muhatabı yapmamaktan geçer. Bu sebeple bölgedeki hristiyanları korumak için barış, istikrar ve demokrasi sağlanmalı ve bu amaç doğrultusunda dünya ve bölge güçleri ile gereken ittifaklar yapılmalıdır.

Ancak bunu gerçekleştirmek için dünyayı siyah - beyaz ikileminde görmemek gerekir. O yüzden Papa Francis, dünyanın gerçekleriyle doğrudan

yüzleşmeyi tavsiye etmektedir. Bu yaklaşım, günümüzdeki dünyanın gri olduğunu göstermektedir.⁷⁶ Buradan hareketle belirsizliklerle dolu post modern dünyada tehdit/şeytanın her yerden gelebilmesi mümkündür. Aslında Soğuk Savaş sonrasındaki tehdit anlayışı asimetrikleşmiş durumdadır. Bir başka deyişle, tehdidin kaynağı o dönemde olduğu gibi ikiye bölünmüş kutuplar tarafından gelmemektedir. Nitekim Soğuk Savaş ve daha önceki dönemlerde tehdidin kaynağı belliydi. Ancak tehdit kaynağı bakımından asimetrikleşen dünyada tehdit; medya dezenformasyonları, finansal saldırılar, terör eylemleri, aynı seviyede dost ve düşman tarafından gelebilme ihtimalini taşımaktadır. Bu yaklaşım bir nevi Vatikan'a yönelik iç ve dış tehditleri biçimlendirebilmemizde yardımcı olabilir. Papa'nın şeytan ile alakalı biçimlendirdiği yalan, ikiyüzlülük ve dedikoduculuk gibi basit anlaşılan kavramların altında çok korkunç tehditlerin yatabileceği değerlendirilebilir. Örneğin Papa'nın en güvenebildiği adamlardan birisi kardinal Walter Kasper, Kilise'nin içinden ve dışından Bergoglio'ya gelen eleştirileri bir röportajda değerlendirdi. Ona göre Papa'nın kendisi bile ona "*devrimci*" dedikleri için çok hoşnut. Papa Francis ile Papa Ratzinger arasında ihtilafların dedikodusuna değinen kardinal Kasper, iki Papa arasındaki ilişkilerin karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde olduğunu savunmaktadır.⁷⁷ Aynı çerçevede Giuliano Ferrara, Papa Francis'i eleştirerek onun "*İmanı unuttuğu ve siyasi konsensüsün peşinde olduğunu*" düşünmektedir. Aslında Ferrara açık bir şekilde Papa XVI Benedict'i destekler.⁷⁸

Orta Doğu'daki şeytanın ne olduğunu kavramak için Papa'nın biçimlendirdiği gibi para ve sermayeyi idolleştiren neoliberal sistem ve onun bölgedeki türevleri, Tanrı adına savaş estiren terör örgütleri ve bazı devletler, insanların işkence çekmesine ve ümitlerin kırılmasına yol açan her birey, örgüt veya devlet şeytan kategorisine girebilir. Ancak dünyada tektaraflılık politikaların öncüsü ABD, Tanrı adına savaştan terör örgütleri, para ve sermayelerin babaları olan çokuluslu ve büyük şirketlerle birlikte onların bölgedeki uzantıları ve sonuçta her türlü egoizmin simgeleri şeytan olarak akla gelen unsurlardır.

⁷⁶ Papa Francesco, con Antonio Spadaro, **Adesso Fate le Vostre Domande: conversazioni sulla Chiesa e sul mondo di domani**, p. 145-152.

⁷⁷ Orazio La Rocca, "Cardinale Kasper: Papa Francesco dice cose moderne, chi lo critica no", 10 Aprile 2018, <https://www.panorama.it>, (02.05.2018).

⁷⁸ Giuliano Ferrara, "Perché a Papa Francesco, Politico e Piacione, Preferisco Ratzinger", 26 Marzo 2018, <https://www.panorama.it>, (02.05.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

DİŞARIDAKİ KİLİSE'NİN ANAHTAR SÖZCÜKLERİ

Bu bölümde Papa Francis'in *Dışarıdaki Kilise* adlı politikanın uygulamasındaki yaklaşımı ele alınıp bu doğrultuda var olan bazı anahtar kelimeler değerinde olan kavramlar değerlendirilecektir. Aslında bu bölümdeki çabamız Vatikan'ı uluslararası bir oyuncu olarak değerlendirip onun dış politikasından genel bir perspektif çizmek olacaktır. Zaten kişiliği ve yaklaşımıyla Vatikan'ın yumuşak gücüne çevrilen Papa Francis'in kullandığı kelimeler ve kavramların anlaşılan ve herhangi bir din adamının kullandığı moda haline gelmiş kelimeler ve kavramlardan daha fazla ve daha derin anlamlar taşıdığı için ele alınacaktır. Burada kastedilen şey, çoğu din adamanın kullandığı barış, kardeşlik, merhamet vb. gibi sözcükler herhangi bir anlamdan yoksun ve sadece moda baskısı gibi bir itki ile kullanılan ifadelerdir. Aslında bu kelimeler ve kavramların, Vatikan'ın dünyada izlediği politikaları daha kolay kavramakta yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Dil, düşüncenin temeli olarak söylemlerin oluşturulmasında güçlü bir araç olarak kullanılmakta ve Kilise de bundan verimli bir şekilde faydalanmaktadır. Bu istikamette dünyanın neresinde olursa olsun, mezhep, etnik, sınıf veya cinsiyet bakımından zulüm gören, zor bir hayat sürdüren, yani Periferide yaşayan insanlar bugünkü Papa'nın hedefindedir. Periferi politikası ayrıca Vatikan'ın eski liberal- muhafazakâr hattından ibaret analizlerin üzerinden geçmiştir. Bu bağlamda politika üretmek süreçlerini ideolojikleştirmeden yapmak kendiliğinde radikal bir değişim olarak değerlendirilmektedir. Görüleceği gibi artık Dışarıdaki Kilise'nin adı periferi ile kavramsallaşıp anılmaktadır. Hristiyanlığın sınırları dünyanın yoksul ve kapitalist sistemin dışladığı toplumlarda çizilmektedir.

Orta Doğu'daki Hristiyanlığın varlığı ve bu varlığın korunması, kendisini dinlerarası diyalogun bir parçası olarak da göstermektedir. Neoliberal sistemin getirdiği zorluklarla beraber dünyanın farklı bölgelerinde olduğu gibi Orta Doğu bölgesinde yoksul ve dışlanmış hayat sürdürmekte olan insanların durumunu iyileştirmek, bu amaç doğrultusunda ele alınacak konulardan birisi olacaktır. Aşk, barış, karşılaşma, dayanışma vb. kavramlar görmezlikten gelinecek hususlar olmayıp

ayrı ayrı önem taşıyan ve adeta parolalar gibi anlam taşıyan kavramlar olduğu görülecektir. Bütün bu kavramlar ise periferinin etrafında anlam kazanmaktadır.

2.1. DIŞARIDAKİ KİLİSE: PERİFERİ VE MİSYONERLİK

"Kilise dışarıda doğuyor. İlk başta son akşam yemeğinde kapanmıştı ve sonra dışarıya çıktı; dışarıda da kalmalıdır. Yemek odasına dönüp kapanmamalıdır. Çünkü İsa böyle istemiş. 'Dışarı', periferi adlandırdığım şeydir. Şu periferi hem varoluşsal hem de sosyal anlamda periferidir. Varoluşsal ve sosyal yoksullar Kilise'yi dışarı çıkmaya zorluyorlar. Göçmenler ve sığınmacılar sorunlarına bağlı olan yoksulluk biçimini bir düşünelim. Uluslararası antlaşmalardan önemli olan, bu insanların hayatıdır! Ve sadece yardım hizmetleriyle ekümenik diyalog için güzel bir yeryüzünün bulması mümkündür. Parçalanmış Hristiyanları birleştiren yoksullar vardır! Bunlar dışarıdaki Kilise dindarları için açık mücadelerin hepsidir. İşte 'Evangelii Gaudium'⁷⁹ bu zarureti ortaya koymak istiyor: dışarı çıkmak [zarureti]. Düşünce ve ibadet ile o apostolik öğütlere dönmeyi istiyorum. O 'Evangelii Nuntiandi'⁸⁰ ışığında ve kilisenin geniş bir gizem yansımasını içeren Aparecida⁸¹ çalışmasıyla olgunlaşır. Sonunda her zaman hatırlatalım ki: dışarıdaki merhamet Tanrı'dır. Tanrı her zaman merhametlidir. Siz de dışarı çıkın!"⁸²

2.1.1. Genç Kiliselerin İnşası

Dışarıdaki Kilise, Vatikan'ın dış politika haritası olarak Papa Francis'in yukarıdaki sözleri ile özetlenmiştir diyebiliriz. Burada Papa'nın belirttiği gibi Dışarıdaki Kilise'nin dinamizmi, kendisini dünyanın yoksul ve dışlanmış bölgelerinde bulmaktır. Dışarıdaki Kilise'nin inşası, yoksulluk, savaş, sürgünlük ve tecavüzle boğuşan insanlarla hareket etmek ile mümkün olacaktır.

Dışarıdaki Kilise anlayışında Papa, Avrupa Hristiyanlığını *"Yaşlı Kilise"* olarak adlandırarak ondan çıkmak ve dünyanın farklı bölgelerindeki *"Genç Kilise"*yi bulmak gerektiğini söylemektedir. Başka bir deyişle Avrupa kıtasında özellikle İskandinav ve Batı Avrupa'da büyüyen ateizm ve agnostisizm hareketlerinin sonucu olarak dinin renksizleşmesi, İsa'nın mesajını almaya hazır olmadıkları anlamına geliyor demektir. Dolayısıyla bu bölgeden çıkmak ve Asya, Afrika, Latin Amerika,

⁷⁹ 2013 yılında Papa Francis'in yayınladığı apostolik öğütler kitabı.

⁸⁰ 1975 yılında Papa IV Pavlus'un yayınladığı apostolik öğütler kitabı.

⁸¹ 2007 yılında Brezilya'nın Aparecida kentinde düzenlenen Latin Amerika ve Karaibler piskopaslarının V genel zirvesi sonucu yayınlanan belge.

⁸² Papa Francesco con Antonio Spadaro, **Adesso Fate Le Vostre Domande: conversazioni sulla Chiesa e sul mondo di domani**, Rizzoli, Milano, 2017, p. 216-217.

Doğu Avrupa ve Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerindeki dışlanan ve periferisinde yaşayan insanlarla ilgilenmenin altını çizmektedir. Bu anlamda coğrafya ve mekânın onun nezdinde fazla önem taşımadığını ve onun için önemli olanın ruh meselesi olduğunu kaydeder. Aslında yeni coğrafyaları keşfedip geçmeyi yeni ruh adı altında biçimlendirmektedir. Papa'ya göre yeni ruh, periferidedir ve onu orada aramak gerekmektedir. Onun açısından Tanrı'nın geçmişte bıraktığı izler ve gelecekte bir vaat olarak durması ona bir zamansal değer katmıştır. Bu anlamda Tanrı'nın zaman akışında olması ve bu yüzden her yerde olması kanısına varır. Bu yüzdendir ki Papa Bergoglio, süreçlere dahil olmak ve mekânı fazla umursamamak için çağrı yapmaktadır.⁸³ Küreselci bir Papa olarak Kilise'nin Avrupa'dan çıkması ve dünyanın diğer kıtalarıyla ilgilenmesi buradan anlaşılabilir. Bu yolda Avrupa'daki Kilisenin konumu zengin doktorinel, kurumsal ve düşünsel birikime sahip olan bir yaşlının gençlere kılavuzluk etme seviyesinde olmasıyla yetinmiştir.⁸⁴

Halklara İncil'i Müjdeleme Cemiyeti başkanı ve aynı zamanda Papa'nın en güvendiği kardinallerin arasında yer alan kardinal Fernando Filoni, Avrupa'daki kiliseleri motive edecek olan Genç Kiliselerin faaliyetlerinin daha yoğun bir biçimde Asya ve Afrika kıtalarında gerçekleştirildiğini söylemektedir. Papa XVI Benedict'in Avrupa'daki iman anlayışının daha çok hüznü olduğu sözlerine atıfta bulunan kardinal Filoni, İncil'in bu kıtalardaki neşeli kültürlere uygun bir şekilde yaygınlaşmasına değinir. Aslında bu yaklaşım, Papa Francis'in sık sık kullandığı *"İncil'in zevkli mesajı"* anlayışı ile de örtüşmektedir.⁸⁵ Bu bağlamda özellikle Annuarium Statisticum Ecclesiae'nin verdiği istatistikler ilgi çekicidir. 2012-2017 yılları arasındaki Katolik nüfusu Afrika'da %15.5'ten %17.3'e artmışken Asya'da, dünya Katoliklerinin %11'ine ev sahipliği yapan kıtada, yavaş seyreden bir büyüme kaydetmektedir.⁸⁶

Küreselleşme ile beraber büyüyen kentleşme, dünya nüfusunun %80'ini, nüfusu on milyon üzerinde olan şehirlerde, insanların yaşadığı Güney Ülkeleri denilen Asya, Afrika ve Latin Amerika şehirlerinde barındırmaktadır. Bu nüfus

⁸³ Papa Francesco con Antonio Spadaro, **Adesso Fate Le Vostre Domande**, p. 167-169 ve 61-62.

⁸⁴ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 49-50.

⁸⁵ Giovanni Tridente, "Una Chiesa Aperta in Tutta la sua Ricchezza", 23 Gennaio 2017, www.lastampa.com, (15.04.2018).

⁸⁶ Iacopo Scaramuzzi, "Crescono i Cattolici in Africa e Asia, Diminuiscono in Europa", 6 Aprile 2017, www.lastampa.com, (15.04.2018).

yoğunluğuyla ortaya çıkan zor yaşam koşulları ve güvenlik sorunları, bu şehirleri kaçınılmaz surette gecekondular dünyasına çevirmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün verilerine göre yoksulların, köksüzlerin ve marjinallerin yüzde 40'ı Hindistan, Nijerya, Bangladeş, İran, Filipin, Türkiye, Peru, Tanzanya, Sudan ve Vietnam gibi ülkelerde yaşamaktadırlar. Papa Francis, küreselleşmeyi yalnız uluslararası finansa indirmemenin bilincindedir ve bu yüzden küreselleşmenin eleştirel bir şekilde okunması ve onun çekiciliğine ve vaad ettiklerine pasifçe uyulmamasından yanadır. O, zaten birçok konuşmasında küreselleşmenin toplumsal eşitsizlik, değerlerin ve alışkanlıkların tek taraflı bir biçimde zorlanması, ekolojik krizler, milyonlarca insanı kalkınmanın faydalarından mahrum etmeyi ve bunların sonucunda hâkim olan umursamazlığı dile getirmektedir. O yüzden bu koşullarda insani bir aileyi inşa etmek daha çok bir ütopyaya benzemektedir. Küreselleşme, dünyayı yenilemek için olağanüstü fırsatlar sunduğu halde birçok faktör de insanların ortak saygıya sahip olma fırsatlarını ırk, cinsiyet veya kültürel bariyerler kurmak suretiyle engellemektedir. Hatta Peder David Maria Turolto, Kilise dahil bugünkü dünya sorunlarının temelinde umursamazlık ve ruhtan yoksunluğun yattığı düşüncesindedir.

Diktatörlüğün kökeninde umursamazlığın var olduğunu söyleyen Peder Turolto, Avrupa'daki Kilise'nin de Avrupa gibi ruhsal yaşlılığa yakalandığını savunur. Aslında 1968 hareketiyle beraber filizlenen ümit gencilerine rağmen son on yıllarda Avrupa kıtası bile hem kendisine hem dünyaya ilham verici bir kaynak olmaktan çıkmış ve dünyada gerçekleşen süreçlere karşı umursamaz ve kendini teslim etmiş bir tavır sergilemiştir ki özünde bu, dünyada ümitsizliğe de yol açmıştır. Bunun en somut örneği Suriye krizidir ve bu arada Avrupa Birliği'nin, önceliği olan göçmen krizini sadece kendini koruma amacıyla çözmesine şahit olunmuştur. Zaten ümit kavramı anahtar bir sözcük olarak papa Francis tarafından çok ciddi bir şekilde benimsenmiş ve dünyanın geleceğine yön vermek açısından önemli sayılmıştır. Onun gözünde, Hristiyan ümit bir hayalet değil belki teolojik bir erdemdir; bu erdemi de Tanrı tarafından gelen bir hediye olarak değerlendirdiği gibi Tanrı'nın kendisini ümit

ve vaat olarak sunduğunu açıklamaktadır.⁸⁷ Dünyadaki bu koşullar Vatikan'a sadece ezici bir çoğunluk değil belki bütün dünyaya hitap etme fırsatı kazandırmıştır.

2.1.2. Fakirler Kilisesi

Papa'nın ismi ve Latin Amerikalı olması, periferiye teveccühündeki iki önemli özellik olarak sayılmaktadır. Adını, yoksulca yaşaması ve ömrünü barışa harcaması ile tanınan Assisili Francis'ten aldığı ve Arjantin'de başpiskopos olarak Güney Amerika'daki yoksulları ve mağdurları yakından tanıdığı için amacını "*Fakirler Kilisesi*"ni inşa etmek olarak zikretmektedir. Güney Amerika'da da önceliği sosyal eşitlik olarak bilinen Papa Francis, Fakirler Kilisesi olan Dışarıdaki Kilise'nin inşa etme temellerini Papa XXIII Yuhanna'nın II Vatikan Konsili'ne açılan 11 Eylül 1962 yılındaki radyodan yayınladığı mesajına kadar dönmesini söylüyor. Özellikle bu ikinci dünya savaşı sonrası dönemindeki dünyanın büyük çoğunluğunun yoksullardan oluştuğunu ve aynı zamanda Üçüncü Dünya veya Gelişmemiş ülkeler kavramına tekabül eden periyodu hatırlatıyor.

1964 yılında Papa VI Pavlus tarafından kaleme alınan Vatikan'ın İkinci Ekümenik Konsili'nin dört temel belgesinden ikincisi olan *Lumen Gentium* belgesinde ise fakirler ve fakirler kilisesine yer verilmiştir. İkinci Ekümenik Konsil'den sonra konsilsonrası pederler diye tanınanlar arasında yer alan Fransız teolog peder Yves Congar, yazılarında fakirlere yardım etmeyi ve onların sıkıntılarıyla ilgilenmeyi Mesih'i bulmanın yollarından biri olarak görüyor. Bir Hristiyan, fakirde aynı zamanda hem insani hem de ruhani tecrübeyi ediyordu. İsa, fakir olarak tanınıyor; öyle ki Matta İncil'inin 25. Başlığında İsa'nın şu sözlerine yer veriliyor: "*Şu küçük kardeşlerimden birisine her zaman yaptığınız bu şeyleri bana da yaptınız*" (25,40). Bir başka yerde ise: "*Ben açtım ve bana yiyecek verdiniz, ben susuzdum ve bana içecek verdiniz ...*" (25,35) diye söylüyor. Başka deyişle, kim bir fakirle karşılaşıyorsa sanki İsa ile karşılaşmıştır. Bu yüzden fakirler ile ilişki insani olmak ile birlikte ruhani bir tecrübedir. Fakat Papa Bergoglio'ya göre bu ruhani

⁸⁷ Andrea Riccardi, **La Sorpresa Di Papa Francesco: crisi e futuro della Chiesa**, Mondadori, Milano, 2013, p. 122-129, 21-24 ve 33. Ayrıca bkz, Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 65-66.

hümanizm İkinci Vatikan'dan sonra ideolojileşip siyasileşerek sadece STK'ler ve organizasyonlar seviyesine indirildi. Dolayısıyla manevi boyutundan yoksunlaştı. Fakirlere hizmet profesyonelleşerek Kilise'nin mesajı sekülerleşti; bundan dolayı fakirler ve fakirliğin gerçeği artık derin bir şekilde Hristiyan hayata ulaşamadı ve Kilise hayatında gitgide marjinalleşti. Papa'ya göre fakirlerden uzaklaşmak Kilise'nin krize girmesi demektir, öyle olursa Kilise'nin sadece bazı kurum veya kuruluşlardan ibaret kalması sorunu ortaya çıkar. Peder Congar'ın diliyle söyleyecek olursak, gelecekteki Kilise'nin imajını biçimlendirecek unsurlar aşai rabbani ayini, cemaat gibi yaşamak ve fakirlere hizmet olacaktır. Ona göre fakirler sevilmezse aşai rabbani inancı azdır demektir, fakirleri sevmek Hristiyan topluluğunu daha sağlam ve aşktan dolu bir cemaat olarak tutacaktır, aşai rabbani ve bir cemaat olma hissi olmaksızın fakirleri sevmek dönemsel bir girişime çevrilecektir.

Papa Francis'in neden bu kadar periferiye, bireyselciliğe karşı olarak topluluk olarak yaşamaya, sevgi ile aşka ve dini tecrübeyi ideolojikleştirmeden maneviyatı iyilik yapmak ile tecrübe etmeye önem verdiği buradan anlaşılabilir. Bu yüzden Papa Bergoglio zaman zaman, diyakoz Lorenzo'nun *"Fakirler Kilise'nin hazinesidir ve onları korumak gerekiyor; böyle bir vizyonumuz olmasa, orta, samimi olmayan ve güçten yoksun bir Kilise inşa etmiş oluruz. Bizim gerçek gücümüz hizmet etmek olmalıdır. Ruhumuz muhtaçları toplamazsa Tanrı'ya ibadet edilemez"* şeklindeki fakirler hakkındaki söylemini kullanıyor.⁸⁸ Bu doğrultuda Papa'nın gelecek Kilise'den beklediği şey, savaş sonrası bir kamp hastanesine dönüşmesidir. Ve bu amaca ulaşmak için *"yakınlık, okşama ve merhamet"* kelimelerini sık sık kullanmaktadır. İnsanlara yakınlık gösterip onları okşamanın temelinde ise aşk yatmaktadır. Papa Bergoglio, hatta aşk ve yaraları okşamayı da İsa Mesih'i aramakla eşdeğer olarak görmektedir. Bu açıdan okşama, Kilise sırrını deşifre etmek için gerçek bir şifre gibi algılanmaktadır. Ona göre aslında Kilise'nin ihtiyaç duyduğu şey, her zamandan daha fazla yaraları iyileştirmek ve müminlerin yüreğini ısıtmaktır. Dolayısıyla Kilise'yi yönetenlere öncelikli tavsiyesi merhametli olmaları gerektiğidir.⁸⁹ Zaten yaraların toplumsal sorunlar, okşamanın ise bu sorunlara çare bulmak anlamına geldiği açıktır.

⁸⁸ Andrea Riccardi, **La Sorpresa Di Papa Francesco, La Sorpresa Di Papa Francesco: crisi e futuro della Chiesa**, p. 83-88.

⁸⁹ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 24-26 ve 50-51.

2.1.3. Çıkış Dinamizmi: Günahkâr Papa

Bütün bunlardan öte Papa Francis, Antonio Sparado ile yaptığı mülakatta Katolik Kilisesi'nin temel doktrinlerinden sayılan Papa'nın masumiyeti meselesine köklü bir değişiklik yapıp kendisini günahkâr olarak tanıtmıştır. Bu çerçevede merhametin ne anlama geldiği ve Papa'nın nezdinde ne kadar önem taşıdığı anlaşılabilir. Kendisini Matta ile özdeşleştiren Papa Bergoglio, İsa'nın her zaman onu gördüğünü söyler;⁹⁰ bir günahkâr için en gerekli olan şey merhamettir. Bu yüzden Hristiyanları birbirlerine karşı merhametli olmalarına ve karşılaşma kapsamında diğer insanlar ile temel bir şifre olarak aşk ve merhamet ile davranmalarına davet etmektedir. Dışarıdaki Kilise politikasını gerçekleştirmek açısından Papa'nın bu ilkesel değişikliği yani kendisini masum görmeme ilkesi bir dönüşüm noktası olarak algılanmalıdır. Çünkü Papa kendisini sarayda emir veren bir imparator gibi değil halkın içinde olan bir peygamber gibi olarak görmektedir. Ancak bu peygamberlik misyonu masum peygamber- günahkâr halk ekseninde yürümektedir. Daha doğrusu Papa, kendisini de halkın şefkatına muhtaç birisi gibi göstermektedir. Dolayısıyla küresel sosyo-ekonomik sorunlardan dolayı saygınlıktan yoksun insanlığa saygınlık kazandırıp İsa'nın merhamet müjdesini verir. Aynı bakış açısını başka bir perspektiften değerlendirdiğimiz zaman Kilise'de var olan pedofili ve yolsuzluk gibi sorunlara karşı Papa'nın bir şekilde insanlardan özür dilemesi ve onların affına sığınması gerekmektedir. Bu skandallardan kurtulmak için Katolik Kilisesi'nde devrim niteliğinde olan günahkârlık ilkesini benimsemektedir.

Papa Francis "*Evangelii Gaudium*" adlı eserinde Dışarıdaki Kilise kapsamında bütün dünyayı baba, oğul ve kutsal ruh adına vaftiz etmenin her Hristiyan bireyin ve herhangi Hristiyan cemaatin misyonerlik görevi olup "*çıkış*" dinamizminin ta Hazreti İbrahim'in Tanrı çağrısını duyup yeni bir toprağa yönelmesinden var olduğunu söyler. Bu yüzden Tanrı, mesajını dünyanın her bir köşesine ulaştırmak aynı zamanda periferi kavramıyla da örtüşmektedir.⁹¹ Öte yandan dünya yoksullarının İsa'nın haçta çektiği acının ne anlama geldiğini iyice bildikleri için İncil'in zevkli

⁹⁰ A.g.e, p. 32-34. Papa'ların masumiyeti ile ilgili bkz, Nadim Macit, **İmparatorluklar Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, Ay Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2016, p. 26.

⁹¹ Francesco, **Esortazione Apostolica Evangelii Gaudium: ai Vescovi, ai Presbiteri e ai Diaconi, alle Persone Consacrate e ai Fedeli Laici sull'Annuncio del Vangelo nel Mondo Attuale**, 2013, m. 20-23.

mesajının ne olduğunu da iyi bir şekilde hissedecekleri görüşündedir.⁹² Papa, yazılarında ve konuşmalarında yer yer kullandığı "*İncil'in Zevki*" kavramı ve bu mesajı dünyanın her bir yerine yaymak periferinin onun nezdindeki önemini işaret etmektedir. Nitekim sadece çile çekmiş, acıyı bütün hayatında duyumsamış bir insan veya toplum zevkin ne olduğunu anlayabilir.

Papa Bergoglio, Dışarıdaki Kilise'nin misyonerlik mesajını ulaştırma aşamalarını insiyatifi ele alma, süreçlere dahil olma, beraber hareket etme, meyveleri derme ve kutlama şeklinde ayırır ve dünyanın her bir noktasında çalışan misyonerleri her şeyden önce yaratıcı olma ve korkmadan insiyatifi ele almaya davet eder. Sonraki aşamada İsa'nın havarileri ve mağdurların ayaklarını yıkadığı gibi bizzat süreçlere dahil olmalarını ister. Bir sonraki aşamada ise insanlarla beraber hareket etme ve onların sorunlarıyla ilgilenmeye çağırır. Daha sonra misyonerlik faaliyetlerinin meyvesini derme ve bu başarıyı kutlamaya sıra gelir. Papa'ya göre, böyle bir başarının tadı kümonyon ile çıkarılmalıdır.⁹³ Konunun üzerinde durulması gereken yanı, kümonyon gibi ibadet törenlerine sadece ritüel bir ibadet geleneği olarak bakılmaması gerektiği ve yukarıda kaydettiğimiz gibi İncil'i müjdeleme sırasında İncil'in zevkli mesajını ulaştırmakta bu tür ibadetlere şenlik gibi bakıldığıdır. Kutsal Peder'in misyonerlik faaliyetlerinde hedefe ulaşmak için böyle aşamaların sıralamasına yer vermesini, Cizvitler tarikatından gelen bir Papa olarak disiplinli olmaya fazla önem vermesi yönünden değerlendirebiliriz.⁹⁴

Papa'nın gözündeki Dışarıdaki Kilise projesi sade bir misyonerlik projesi değil. Anlaşılan o ki Dışarıdaki Kilise, misyonerlik faaliyetleriyle eşdeğerdir ve bu gibi faaliyetler onun bir parçası değildir. Papa'ya göre misyonerlik faaliyetleri İncil'in mesajını dünyanın her bir köşesine ulaştırmaksa Dışarıdaki Kilise de bundan farklı değildir. Onun düşüncesinde misyonerlik çalışmalarının hedefi "*sade bir yönetim*" değil de "*misyonun kalıcı bir devleti*" inşa etme meselesidir.⁹⁵

⁹² Andrea Riccardi, p. 99.

⁹³ Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m. 24. Ayrıca bkz, Francesco, **Nel Giorno del Signore: Le Lettere di Giovanni e l'Apocalisse nelle Parole del Papa**, Castelveccchi, Città del Vaticano, 2017, p. 43-44.

⁹⁴ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 34-36.

⁹⁵ Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m. 25.

2.1.4. Periferide Gerçekçi Olmak

Dışarıdaki Kilise politikasını araştırdığımızda gözümüze çarpan önemli hususlardan olan, özellikle konuyu anahtar sözcükler biçiminde ele aldığımızda yer yer karşılaştığımız kavramlar, "*korkmamak*" ve "*cesaret*" kavramlarıdır. Bu kavramları, özellikle misyonerlik faaliyetlerinde herhangi bir muhalefeti veya düşmanlığı göze alıp korkmadan yola devam etmek şeklinde değerlendirebiliriz. Özellikle bu kavramlar, demokratik kültürleri zayıf veya demokratik kültürden yoksun olan Doğu ülkelerindeki misyonerlik faaliyetler için kullanılmaktadır. Ayrıca cesaretli olmanın diplomasi ile birleştiğini de kaydeder. Papa, iyi bir diplomasiyi ilerletmek ve aynı zamanda başarılı bir misyonerliği de yürütmek için Vatikan diplomasisinin "*barış, yakınlık ve aşk*"ı da tebliğ ettiğini söylüyor. Papa Francis yönetimindeki Vatikan'ın dış politikasının merkezinde periferi ve yoksulların sorunları yer aldığı için barış, yakınlık ve aşk kelimeleriyle yoksullar, sefiller ve dışlanmışları kastetmektedir.⁹⁶

Jose Mario Bergoglio, Hristiyanlığa tebliğin din propagandası ile değil Hristiyan hayat tarzının yaşamasının "*şahitler*" olmak yoluyla gerçekleşeceğini savunmaktadır. Papa Ratzinger'in tavsiyelerini aktaran Papa Francis, şahitlerden olmayı cömertlik, tarafsızlık, kendini unutmak pahasına hayatını diğerlerin sorununu çözmeye adanmak suretiyle özveride bulunmak ile mümkün olduğunu söyler. Bu da Hristiyanlığı yaymanın hem düşüncede hem de pratikte Hristiyan hayat tarzını yaşamak ve yaşatmakla mümkün olduğu anlamına gelmektedir.⁹⁷ Zaten ona göre herhangi Hristiyan olmayan bir bireyi Hristiyana dönüştürme, Kilise'yi bir kuruma indireceği açısından nahi edilip büyük bir günah saymaktadır.⁹⁸ Bu açıdan bakıldığında Papa Bergoglio'nun altını önemle çizdiği husus, dini her türlü ideolojileştirmekten ve katı bir teoloji dili kullanarak uzak tutmak meselesidir. Hatta yine bugünkü Katolik Kilisesi'nin periferiye verdiği önem açısından baktığımızda sert bir teoloji dilini kullanmanın kapitalist sistemin bu toplumları eğitimden yoksun bıraktığı bir vaziyette elverişli olmayacağının yanı sıra faydalı da olmayacağı

⁹⁶ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 176-177. Ayrıca bkz, Papa Francesco, a cura di Alessandra Peri, **nel Giorno del Signore: le lettere di Giovanni e l'apocalisse nelle parole del Papa**, Castelveccchi, Città del Vaticano, 2017, p. 38. Yine de bkz, Andrea Riccardi, p. 78-80.

⁹⁷ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 80-82.

⁹⁸ A.g.e, p. 162.

gözükmektedir. Zaten kendisi Arjantin'de yoksullarla yakından ilgilendiği için bu sosyal grupların ağır bir teoloji dilini kolay bir şekilde anlamadıklarına bizzat şahit olduğu için böyle bir tarzı da benimsememektedir. Bundan öte Bolivya, Ekvator ve Paraguay'a gittiği sırada ise siyasi ve kişisel amaçlar için ideolojik bir bakış açısıyla yoksulları kullanmanın, son yüzyılda herhangi bir ideolojik hareketin diktatörlüğüyle sonuçlandığını ortaya koymaktadır.⁹⁹

2.1.5. Periferi: Tanrı Halkı

Papa 16 Ocak 2015 tarihinde filipinli Cizvitlerle yaptığı görüşmede periferiye gitmeyi unutan Cizviti savaş meydanında kaybolan askere benzetir.¹⁰⁰ Periferiye gitmekte ve aynı zamanda dinlerarası diyalog için de önem taşıyan mesele "*karizma*" kavramıdır. Burada karizmayla kastettiği şey, kelimenin İtalyanca'daki anlamı, yani "*Tanrı'nın nimeti*" değil, belki de hedef kıtalar, ülkeler ve bölgelerin kültürünü tanıma ve onlarla yaşayabiliyor olmasıdır. Karizma, hedef kültürlerin yaşam tarzları, düşünme biçimleri ve onların sorunlarına yaklaşma şeklini kavramak demektir. Bu bakış açısından konuyu irdelediğimizde kültürlerin farklılığı, hatta zamanla kültürlerin değişimi veya dönüşümü meselesi göz önünde bulundurulmaktadır. Bu da misyonerlikte, hedef toplumdaki herhangi bir değişim veya dönüşüme göre hareket etmek gerektiği anlamına gelmektedir. Sant'Ignazio'nun dediği gibi, karizmanın tek bir şey olduğunu ancak onu bölgeler, zamanlar ve kişilerle yaşanma gerektiğini söylemesi bu açıdandır. Periferiye yönelmeyi, hakikati keşfetmek kadar eşdeğer tutan Papa Francis, tarihteki en büyük değişimlerin hakikate merkezden değil periferiden bakıldığı zaman gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda misyonerlere periferide kalmayı, sorunları yakından görmeyi ve aynı yerde çare bulmayı tavsiye etmektedir. Bu yaklaşımın faydalarını ise merkezcilikten ve sonuçta ideolojileşmekten kaçınmak olduğunu bilmektedir. Yoksullarla gerçek bir temasa geçmeyi Peder Pedro Arrupe'ye ait olan *Centros de Investigación y Acción Social* (Araştırma ve Sosyal Eylem Merkezleri)'a yazdığı mektubu referans olarak gösterir. Bu mektubun özünde, yoksulluğu yakından yaşamının altını çizmektedir. Papa'nın

⁹⁹ Massimo Franco, **Imperi Paralleli, Vaticano e Stati Uniti: oltre due secoli di alleanza e conflitto**, il Saggiatore, Milano, 2016, p. 281.

¹⁰⁰ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 105.

gözünde önemli sayılan bu mektupta, insanların yaşadıklarını hakikat olarak tecrübe ile keşfetmeyi vurgulaması önemsenmektedir. Ona göre ideoloji ve köktencilğin tuzağına bu meseleyi göz önünde bulundurmaksızın düşülür. "*Dünyanın her yerine gidin ve her yaratık için İncil'i anlatın*" ayetine her misyonere vazife olarak vurgu yapan Papa Bergoglio, bunu yapanların gerçek anlamda İsa'yı taklit ettiklerini savunur. Çünkü İsa da periferiye doğru gitmiştir.

İncil'i müjdeleme konusunda özellikle gençleri çekmekte yapılara fazla takılmadan yeni ve uygun bir dilin kullanılması gerektiğini önermektedir.¹⁰¹ Çünkü genç ve gençlik, bugünü değil geleceği ifade etmektedir. O yüzden, kapitalist sistemin beraberinde getirdiği umutsuzluk meyvesi, Kilise'yi yeni bir ufku açmak için meydana getiriyor. Periferiye gitme, İsa gibi hastaların yanında olma, sığınmacılar ve gariplere sığınacak yer olmaktan geçer. Papa'ya göre nerede yaralı, hasta ve dert çeken varsa orada İsa hazır ve nazır bulunur. İbranilere Mektupta Tanrı'ya yaralarını göstermesi söylenir; yaralarında dert çekenlerin yüzü bulunur.¹⁰²

Bu konuyu Orta Doğu'daki değişimler ve dönüşümlere oturtacak olursak özellikle son yıllarda gerçekleşen Arap Baharı olaylarını zikredebiliriz. Aslında Papa'nın, İncil mesajını yaymak ile ilgili, Hristiyanların azınlık olarak yaşadıkları bölgede yaydıkları mesajın çoğunluk kültürüyle uyum sağlaması ve bu doğrultuda oradaki özel (yerli) kiliselerin harekete geçmeleri gerektiği tavsiyesinde bulunuyor.¹⁰³

Papa Bergoglio için en güzel bir barış modeli olmak zaten İncil'i müjdeleme arifesinde Hristiyan kültürün diğer kültürlerle karşı kendini ispatlamak veya gölgesini onların üzerine sermek biçiminde değil, belki diğer kültürleri bir merkez tanımlanarak onları İsa'ya ve sonunda Kilise'ye götürmek şeklinde mümkün görmektedir. Zaten onun için bir karizma, (herhangi bir kültürün) asaleti, Kilise'ye entegre olduğunda mümkündür.¹⁰⁴

Papa Francis'in en temel ilkelerinden birisi, birliğin mücadeleden üstünlüğüdür. Bu meseleyi "*kardeşlik*" ve "*topluluk halinde yaşama*" kavramlarıyla değerlendirdiğimizde misyonerlik görevinde her türlü bireyseliğe karşı

¹⁰¹ A.g.e, p. 82-89.

¹⁰² A.g.e, p. 111-113.

¹⁰³ Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m. 129.

¹⁰⁴ A.g.e, m. 130.

kullanıldığını görüyoruz. San Giovanni Berchmans'ın "*Topluluk halinde yaşamak en büyük tövbe biçimlerinden biridir*" sözüne atıfta bulunan Papa, farklılıklara rağmen mücadelenin olmasını olumlu değerlendirerek temel meselenin onu aşma yollarını bulmakla birlikte yeni bir sürece başlanmasının önemine vurgu yapıyor. Papa'ya göre kardeşçe yaşamayı başaramayan birey, din kardeşliğini başaramayacaktır. Bu konu daha çok Hristiyan mezheplerinin arasındaki ihtilafları ele alsa da İncil'in mesajını dünyada yaymak açısından önem arz etmektedir. Konu ile ilgili aşk, merhamet ve dayanışma gibi anahtar kelimeler kullanılmaktadır.

Papa Francis, kardeşlik tecrübesini yaşamının yollarından en önemlisini aşai rabbani ayininde bulmaktadır. Bu ayindeki aşk, merhamet ve dayanışma hissi mücadeleyi bitirmese de onunla karşılaşmaya yardımcı olur. Birlik ve beraberliği İncil'in kriterlerinden olduğunu hatırlatan Papa Bergoglio, İsa'nın dünyayı gökyüzü ile yeryüzü, Tanrı ile insan, zaman ile ebedilik, et ile ruh, birey ile toplumda birleştirdiğini söyler. Bu birliğin belirgin simgesinin adını da barış koyar. Barışın da dünyadaki bütün çatışmalara karşın İsa'nın haçtaki kanı ile yenileceğinin mümkün olduğunu savunur. Şu birlikte yaşamadaki önceliği de içsel barışa vermektedir. Ona göre binlerce parçaya ayrılmış kalplerle gerçek bir sosyal barış çok zordur. Onun nezdinde ihtilafları yeni bir sürece götürmek, farklılıklara rağmen barış sürecinin dünyaya hâkim olması doğrultusunda gitmektir.

Papa Francis'e göre aşai rabbani ayini siyasi bir önem taşımaktadır. O, bu ayine, "*polis*"ler arasında geçtiği için toplumsal bir sözleşme gibi bakmaktadır. Ona göre insanların yaptığı her şey siyasi bir boyut taşımaktadır ve bunlar medeniyet oluşturmakla ilgilidir. Onun düşüncesinde konjonktürel siyasetten daha öte her Hristiyan için büyük siyaset, Tanrı hakimiyetini kurmaktır. Ona göre bugünkü çoğulcu toplumlarda diyalog ve ortak yaşamının yeni biçimleri öğrenilmelidir. Hristiyanları, farklılıkları benimsemelerine ve saygı duymalarına, karşılaşma ve yakınlığa meydan vermelerine çağırır. Papa'ya göre yeni ilişkilere geçmek için herhangi bir inanç mensubiyeti, ideoloji veya siyasi görüşe rağmen yeni bir dayanışma bilincine sahip olmak gerekmektedir. Buradan, Papa'nın çoğulcu bir toplum ve görüleceği gibi çokkutuplu bir dünya sisteminden yana olduğu

anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Ayrıca dayanışma meselesinde, özel mülkiyetin ortak hayırlara vesile olmasını ister. Nitekim zenginler mal varlıklarını infak etmekle toplumsal eşitliği sağlarken toplumdaki diğer yapısal değişiklikleri de başaracaklardır.¹⁰⁶ Hatta Buenos Aires'te başpiskopos görevini yaptığı yıllarda da sosyal eşitliği ön planda tutan Papa Francis'in dayanışma sözcüğünü kullanmasındaki maksat, toplumsal eşitliği temin etmektir.

Toplumsal eşitliği sağlama ve bu yol ile yoksulları yeniden topluma kazandırmayı destekleyen Papa, insan hakları ve halklar hakları arasında olan farklılıkları ortaya koyar. Onun bakış açısıyla insan hakları kavramının bireylerin veya zengin insanların hakkını savunmak anlamına geldiğini ancak halklar hakkının yerkürede yaşayan bütün insanlığı kastederken herhangi bir milletin kültürüne ve bağımsızlığına saygı duymak anlamına geldiğini savunmaktadır.¹⁰⁷ Bu anlamda Papa nazarında mevcut olan insan hakları tanımı, daha çok manipülasyona ve siyasi çıkarlar için suiistimale maruz kaldığı için insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamamakla birlikte insanlar için mutluluk, eşitlik ve barış getirememiştir. Bu durum da insanların tarihine, kültürüne ve kimliklerine saygı duyacak bir kavramı, halklar hakkı kavramını kullanmaya itmiştir. Bu nedenle insanların topluluk halinde yaşamalarını desteklerken Kilise'nin amacının da bundan yana olduğunu da göstermektedir.

Papa Francis açısından halk, sosyal ve kültürel bağlarla yapılmış olan bir ortak kimliktir. Halk, tarihi ve mitik bir kategoriye tarih de bir halkın kuşaklarının yaşadıkları ile ortaya çıkar. Dolayısıyla halkı anlamak için de bir mitin olması gerekmektedir. Ancak bu halkın genel tanımıdır, "*Tanrı Halkı*" şenlikten ve ağlayışlardan ortaya çıkan bir şeydir. Bu kavram, tarih ötesinde olan ve bütün insanların acılar ve tatlılarla aynı yolda hareket ettikleri süreçtir. Ona göre bütün Kilise, Tanrı Halkı'dır; pastörler ve insanlar birlikte Tanrı Halkı'dırlar. Onun nezdindeki kutsallık, çocuklarını büyüten anne, çalışarak evine ekmek götüren bir erkek, hastalar, bütün acılarına rağmen Efendi'ye hizmet ettiği için yüzünden

¹⁰⁵ Papa Francesco e Antoni Spadaro, p. 92-96 ve 138-141. Ayrıca bkz, Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m. 226-230.

¹⁰⁶ Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m. 188-189.

¹⁰⁷ A.g.e, m. 190.

gölümsemesi düşmeyen yaşlı bir rahip, gizli bir kutsallığı yaşayan ancak fazlasıyla çalışan rahibelerdir. Ona göre ortak kutsallık Tanrı Halkı'dır.

Tanrı Halkı'nın bütün dünyadaki insanlık anlamına geldiği kanısında olan Papa Francis, Hristiyanlığın iki bin yıllık tarihinde birçok insana Hristiyan iman lütfunun nasip olduğunu anlatırken herhangi bir topluluğun kurtuluş mesajını aldığında Kutsal Ruh tarafından o kültürün, İncil'in dönüştürücü gücü ile verimli hale getirildiğini söyler. Yine Hristiyanlığın tek kültürel model sunmayacağını altını çizen Papa, İncil mesajına ve Kilise geleneğine baki kalarak kök saldıgı birçok kültür ve halkın yüzünü taşımakta başarılı olacaktır. Sonuçta Kilise olmanın Tanrı Halkı olmak ile eşanlamli olduğunu savunan Papa, bunun bütün insanlık arasında Tanrı mayası olmayı işaret ettiğini söyler. Ayrıca çoğunlukla kaybetmekte olan bu dünyaya ümit verecek, güç katacak, cesaret verecek Tanrı'nın kurtuluş mesajını götürmek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ona göre Kilise, herkes kendisini İncil'in güzel yaşamına göre yaşamakla kucaklanmış, sevilmiş, bağışlanmış ve ümitlenmiş hissedebildiği, karşılıksız merhamet mekânı olmalıdır.¹⁰⁸

Papa Bergoglio, *Evangelii Gaudium*'da *"Tanrı'nın kalbinde fakirler için ayrıcalıklı bir yer vardır; oraya kadar ki kendisi de 'fakir oldu'. Bizim kurtuluş yolumuzun tamamı fakirler tarafından belirleniyor. Bu kurtuluş, büyük bir imparatorluğun ücra bir köyünde yaşayan utangaç bir kız çocuğunun 'evet' demesiyle bize ulaşır"*¹⁰⁹ ifadelerine yer vermekle yoksulların ve periferinin Vatikan için ne kadar önem taşıdığını bir kez daha gösteriyor. Kilise'nin fakirler ile ilgili önceliğinin kültürel, sosyolojik, politik ve felsefi olmaktan önce teolojik olduğunun altını çizen Papa, burada önemli olan meselenin diğerine ilgi göstErmenin, bir yoksulun maddi ihtiyacından dolayı değil belki şefkat ve aşka ihtiyaç duyduğundan ötürü onunla ilgilenmenin olduğunu kaydetmektedir. Bu açıklamalardan sonra bir daha aşk ve şefkat gibi sözcüklerin şifre gibi kullanıldığını ve belli bir şeyleri amaçladığını ortaya koyar.¹¹⁰

Papa Francis ayrıca Kilise'nin anne olduğuna değinmektedir; onun bakış açısından Kilise, anne gibi doğurgan, şefkatli ve merhametli olmalıdır.¹¹¹ Hazreti

¹⁰⁸ A.g.e, m. 114-116. Ayrıca bkz, Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 135- 136.

¹⁰⁹ Francesco, **Esortazione apostolica Evangelii Gaudium**, m.197.

¹¹⁰ A.g.e, m. 197-208. Ayrıca bkz, Massimo Franco, **Imperi Paralleli: Vaticano e Stati Uniti, oltre due secoli di alleanza e conflitto**, Il Saggiatore, Milano, 2016, p. 278.

¹¹¹ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 45-49.

Meryem'in anne imajını merhamet, şefkat ve kucaklama unsurları altında biçimlendirmek Dünya Kilisesi'ni oluşturmak açısından çok önemlidir. Öte yandan halkın bilimsel veya sosyo-kültürel anlamı ve tarihe sığması sadece Tanrı Halkı'nın zamansız ve mekânız bir anlam taşıdığı, kutsallık ve maneviyat unsurlarıyla değerlendirilip anlam kazanabilir. Zaten Vatikan, belli bir ırk üzerinden propaganda yapmamak veya hatta yukarıda kaydettiğimiz gibi Hristiyan hayat tarzını benimsetmek ve maneviyatı kullanmakla evrensel bir vizyon sergilemiştir. Ayrıca bugün İsa'nın sokaklarda her zamandan daha fazla olduğunu savunan Papa, günümüz dünyasında alışveriş merkezlerinin birkaç saatten fazla kapalı kalamadığı bir durumda Kilise'nin kapılarının gece gündüz insanlara açık olmasını tavsiye eder.¹¹²

Sonunda periferi, Tanrı Halkı, misyonerlik vb. ile ilgili Papa'nın Genç Kilise'nin inşasındaki amacı; yoksulları zenginleştirmek, onlara lüks bir yaşam vadetmek ve sonuçta başka bir söylem çerçevesinde kapitalist bir sistemi yeniden üretmek değildir. Onun her yazı, konuşma ve verdiği mülakatlarında değindiği nokta; bütün çilelere rağmen Aziz Yuhanna ve Pavlus gibi şahsiyetlerin dayanışma içinde, merhametli, birbirine sevgi besleyen ve yaralarını saran ilk Hristiyan topluluğa dönmektir. O, Sant'Ignazio ve Peder Pedro Arrupe gibi kişiliklerin yazdıkları ve yaptıklarını bu doğrultuda bulmaktadır. Onun için önemli olan beraber hareket etmek ile ilk Hristiyan topluluğunun ruhunu canlandırmaktır. Şu ilk topluluğun da Orta Doğu'da doğduğu meselesi göz önünde bulundurulduğunda bir daha bu bölgenin sadece jeostratejik veya jeopolitik anlamda değil manevi anlamda da ne kadar kıymetli olduğu ortaya çıkar. Zaten maneviyatın, tarih sürecinde insanlar üzerinde büyük değişimler oluşturduğu ve bu meselenin Vatikan nezdinde paha biçilmez olduğu göz yumulamaz bir unsurdur.

2.1.6. Periferinin Teolojisi

Periferinin özelliği, daha sözel ve bu yüzden otantik olmasındadır. Bunun farkında olan Papa Francis aslında bu tarz bir söylemi bugünkü dünyada kimlik krizi yaşayan insana hitap etmek için kullanmaktadır. Bu çerçevede, o, insanları parçalanmış bireyler değil, etnik, mezhep, cinsiyet ve sınıflarının kimliği ile hitap

¹¹² Andrea Riccardi, p. 134-135.

etmeye çalışmaktadır. Zaten bireyselleşmiş dünyadaki insanın Hristiyan olması veya Hristiyanlığı kabul etmesi bile hiçbir şeyi değiştirmez. Çünkü bu anlayışta din, köşeye sıkılmış ve günlük hayatta bir yankısı bulunmayan ve bu noktadan bakıldığında artık kimlik denemeyecek kadar soğuk ve boş bir şeye dönüşecektir. Bu da bu şartlarda hem varoluşsal hem de sosyal değerini kaybedeceği anlamına gelmektedir.

Bu kapsamda Papa'nın teoloji anlayışı, normal halkın anlayamayacağı bir teolojik dilden yana değildir. Bu bölümün başından beri yer yer kullandığımız aşk, merhamet, dayanışma, kardeşlik vb. gibi kelimelerin anahtar sözcükler olduğu burada anlaşılabilir. Çünkü dünyada yaşayan insanların etnik, mezhep, cinsiyet, sınıf, gelişmişlik seviyesi vb. gibi özelliklerine bakmaksızın bu sade kelimeleri günlük hayatlarında yaşadıkları ve aşk veya merhametin ne olduğunu bildikleri için bu hisler ve yaklaşımlar etrafında kolaylıkla toplanabilirler. Dolayısıyla Papa'nın seleflerine nazaran misyonerlik kapsamında nasıl reformlar yaptığını görebiliriz.

2.2. DİNLERARASI DİYALOG

Dinlerarası diyalog konusuna girmeden önce Papa Francis'in din ile ilgili tanımı gözler önüne serilmelidir. Ona göre din, iyi niyetlilikle bile manipüle olamayan, hakikatten inmiş bir gücün arayışındaki derin bir takvanın beyanıdır. Onun gözünde, bu takva devam ettiği sürece din ve Tanrı'ya bağlanma yolları da vardır.¹¹³ Bu da manipüle olabilen ve siyasi hedefler için kullanılan herhangi bir inanç biçiminin bu tanımın dışında olduğu anlamına gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında diyalogun partnerleri de bu tanım sayesinde belirlenecektir.

Papa Francis'in Papa olarak seçildiği günden itibaren *"Sözlü Doktorin"*e vurgu yapması pastoral bir görevden kaynaklanmış olup insanlarla engelsiz, direkt ve samimi bir ilişki kurmak ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Papa, kendisi için önemli olan şey İncil'in mesajını yaymak ve insanların sorunlarıyla yakından ilgilenmek olduğu için bu tarz diyalog kurmanın daha isabetli olduğundan yanadır. Bu bakımdan kuşkunun tam bir biçimde kazılamayacağı görüşünde olan Papa, herhangi bir diyalogda mesajın anlaşılabilirliğinin önemli olduğunu söyler. Görülen o ki Papa

¹¹³ A.g.e, p. 73.

Bergoglio, medya ve yeni komunikasyon araçlarının gönderdikleri tek taraflı, şatafatlı ve samimi olmayan mesajların yerine birebir olduğundan dolayı daha otantik ve asil bir diyalog ortamının taraftarıdır. Bu, zaten yukarıda kaydettiğimiz gibi periferi politikasıyla da örtüşmektedir. Zaten ona göre İncil'i takdim etmekteki pastoralizmin en temel şifresi sadece doktrinlerle yetinmeme ayrıca tecrübeyi de ön planda tutmaktır.¹¹⁴

Çokkutupluluktan yana olan bir Papa olarak Hristiyanlığın diğer mezhepleriyle olan ilişkide ise onun ekümenizminin masa üzerinden çıkmadığı, aksine gerçek ve doğrudan bir yakınlıktan doğduğu söylenmektedir.¹¹⁵ Gerçi bu çokkutupluluk diğer kutuplara yer vermekten çok teslis inancı etrafında, yani Kilise'nin Tanrı Halkı kapsamında bir harmoni oluşturmaktır. Papa'ya göre İncil'in sunduğu hayat tarzı çerçevesinde sunulan her şey Hristiyan olmayanlar tarafından yapılırsa Tanrı'nın lütfudur ve iyi niyetli olma şartıyla Kilise'nin birliğini de tehdit etmemektedir. Onun açısından bugünkü dünyada çoğu insanların ne kadar kendi kültürlerine bağlı oldukları bilinirken monokültürel bir Hristiyanlık bakış açısından uzak durmak daha doğrudur. Ona göre İncil'deki mesaj transkültürel bir içeriğe sahiptir ve yeni kültürler ve Hristiyanlığın öğütlerini karşılamayan kültürlerin İncil'i müjdelemesinde dikkat edilmesi gereken husus belli bir kültürel biçimin zorla kabul ettirilmemesidir.¹¹⁶

Papa Francis, her şeyden önce diyalogu İncil'in müjdelemesinde bir yol olarak görerek devletler, toplumlar -burada kastettiği şey, kültürler ve bilimlerle- ve Katolik Kilisesi dışında sayılan inançlar şeklinde üçe ayırarak, bu diyalogların hedefinin, insanın değeri ve toplumun hayrı olması gerektiğini tavsiye eder. O, bu yolda, Kilise'nin bütün sorunlara çözüm üretmediğini, sadece beraberce hareket edildiğini söyler.¹¹⁷ Diyaloga girilecek kesimlerden olan bilim insanlarının, özellikle bilim ile inanç arasındaki tartışmalar ve ateistlerle dindarlar diyalogu ile ilgili, zaten bilim ile iman arasında fark olmadığını hatta dinin akılcılığa yön verdiğini söylemektedir. Papa, inanıp inanmayanların hepsinin Tanrı'nın birer imajları olup onların dışlanmamasından yana olduğunu söyler. O, bu kapsamda

¹¹⁴Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 12-18.

¹¹⁵ A.g.e, p. 24.

¹¹⁶ Francesco, *Esortazione apostolica Evangelii Gadium*, m. 117.

¹¹⁷ A.g.e, m. 238-241.

kesişme ve ayrışma noktalarını bulma açısından diyalogu bir yöntem ve aynı zamanda bir karşılaşma kültürü olarak benimsemektedir.

Ekümenik diyalog ile alakadar olarak İsa'nın bütün Hristiyanlardan sadece bir şey olmalarını istediğini söylemektedir. Bu birliğin insanlık ailesine yardımcı olacağının altını çizen Papa, özellikle Asya ve Afrika kıtalarında bu ekümenik diyalogun acil bir durum olduğunu söyler. Bir yandan farklı Hristiyan mezheplerini diyaloga çağırırken şu sorunları aşabildikleri takdirde Hristiyan mesajının ne kadar büyük olduğunu görececeklerini belirtmektedir. Ona göre en önemli mesele, ortak paydalar hakkında evrensel bir uzlaşıya varmaktır. Bu yolda, birbirine güvenerek aynı yolda hareket ettiklerini görmelerinin önemli olduğunu zikretmektedir. Zaten ona göre barış, yapılacak bir şeydir, bir başka deyişle önceden var değildir.

Öte yandan Hristiyanlık ile Yahudiliğin birçok kutsal kitabı beraber paylaştıklarını kaydeden Papa Bergoglio, Hristiyanlığın kökeninde *"İttifak Halkı"* olarak değerlendirilen Yahudilik inancının olduğuna işaret ediyor. Hristiyanlar olarak Yahudileri hiç yabancı saymaz iken Tanrı'yı kabul etmek için putları bırakmalarını, dünyaya hâkim tek Tanrı'ya ve gökten indirilmiş kitaba inanmalarını ortak noktalar olarak saymaktadır. Havarilerin yaşamının bir parçasının İsrail Oğulları ile geçtiğini aktaran Papa Francis, onların yaşadıkları ve halen yaşamakta oldukları acıları anlatarak aynı şekilde Hristiyanların da çektikleri acıları da anlamalarını istemektedir. Belki Papa'nın işaret ettiği şey, İsrail ile Filistin çatışmaları arasında sıkışan Hristiyanlar ve onların Kutsal Topraklarıdır. Hristiyanlık ve Yahudilik arasında bazı fikir ayrılıkları olsa da Tanrı'nın kelamına inandıklarından dolayı beraber olarak ortak kitapları okuyup irdelediklerinde Kilise'nin değerlerini de zenginleştirmiş olduklarını zikretmektedir.

Papa Francis, dinlerarası diyalog zaruretinin dünya barışı için hayati olduğunu söylerken dikkatleri diyalog ile tebliğ arasında olan bağlantıya çekmektedir. Hatta ona göre İncil'i müjdeleme ile dinlerarası diyalog, diğerini dinlemek ve anlamak açısından birbirini tamamlamaktadırlar. Bu doğrultuda İslam dinine inananlar ile diyalogun çok önemli olduğunu söylemektedir. İslam dinindeki bazı öğretilerin Hristiyanlığınkı ile aynı olduğu, ayrıca Müslümanların Hazreti İbrahim'e inandıkları, Hazreti İsa ve Hazreti Meryem'e saygı duydukları, ibadet ettikleri ve zekât ile fakirlere yardım ettikleri için Hristiyanlık ile ortak noktalara

sahip olduklarına değinirken Batı'ya Müslüman ülkelerden gelen göçmenleri kabul etmeyi tavsiye ediyor. Göçmenleri kabul etmek aynı zamanda misyonerlik faaliyetleri için müsait bir zemin hazırlamaktadır. Ona göre Batı toplumlarındaki Müslümanlar rahatça inançlarını yaşamakta ve aynı zamanda yavaş yavaş adı geçen toplumlara entegre olmaktadır. Papa, Müslüman toplumlarda yaşayan Hristiyanlar için de aynı hakları istemektedir. Onun açısından İslam ile diyalogda önemli olan husus, uygun muhatapların şekillendirilmesidir. Bu da sadece Müslümanların ne kadar kendi geleneklerine bağlı olmalarından değil belki ötekilerinin değerlerini duyup kavrayabilecek birileriyle diyaloga girmeleri demektir. Radikal İslamcılar sorununa gelince Papa'nın düşüncesi, Kur'an'ın gerçek yorumu ve hakiki Müslümanların inancında şiddete karşı bir tutum olduğu şeklindedir. Zaten ona göre, mezhep adına, Tanrı namına savaşanlar şeytandır. Andrea Riccardi'ye göre küresel düzlemde Hristiyan dünyasının jeopolitik karşılaşması, İslam dünyası ile gerçekleşiyor. Bu nedenle Hristiyanların medeni haklarının korunmasının yanı sıra Müslüman devletler ve dini liderleriyle diyalog kurmak Vatikan'ın yeni diplomasisinin yeni boyutlara geçmesini gerektirmektedir.¹¹⁸

Dinlerarası diyalogda önem arz eden diğer bir konu ise sessiz, karanlık bir köşeye itilmiş bir mezhep olmamak şartıyla bütün toplumlarda mezhep özgürlüğü meselesidir. Bu açıdan, mezhebi toplumda canlı ve aktif bir unsur olarak arzu eden Papa Francis, İncil'i yayma adına çok önem taşıdığı değerlendirmesini de beraberinde getirmektedir. Zaten mezhep özgürlüğünün bir insan hakkı olarak sadece kendi inancını yaşamak olmayıp aynı zamanda inancının propagandasını yapma özgürlüğü olduğunun da altını çizmektedir.¹¹⁹

Diyalog ile alakalı olarak, özellikle II Vatikan Konsili'nden sonra seçilmiş olan Papaların kullandığı "*birlik, barış ve ortak kader*" kavramlarını, dinlerarası diyalog ve sonunda dünyayı Hristiyanlaştırma parolaları olarak değerlendirmek mümkündür.¹²⁰

Bu arada iki kutuplu dünya havası olduğu dönemde, 1986 yılında, Papa İkinci Jean Paul'un inisiyatifiyle İtalya'nın Assisi kentinde düzenlenen "*Dünya Barış için*

¹¹⁸ Sergio Minerbi, **Una Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, Bonanno Editore, Roma, 2016, p. 51.

¹¹⁹ A.g.e, m, 242-258. Mezhep adı ile savaşanların şeytan olması ile ilgili bkz, Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 164. Ayrıca bkz, Andrea Riccardi, p. 62.

¹²⁰ Andrea Riccardi, p. 72.

Dua Günü" toplantısı, dinlerarası diyalog için dönüşüm noktası olarak bilinmektedir. Bu toplantının ruhuna, küreselleştirme sürecinde bulunan bugünkü dünyada belki eskisinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu toplantıda altı çizilen husus, insanların ortak kadere sahip olmalarının onları birlikte yaşamalarına ittiği vurgusudur. Bu açıdan bakıldığında aslında dinlerarası diyalogda Vatikan'ın izlediği politika, dünya için yeni bir düzen inşa etmek olmuştur. Bu düzenin ortasında Hristiyanlar durmaktadır. Bunun için Papa Bergoglio'nun üzerinde durduğu konu, ilk önce "*Kan Ekümenizmi*" adı altında şekillendirdiği, Hristiyanların birbirlerine yaklaşmasıdır. Papa'ya göre bugün dünyada Luteran, Kalvinist, Anglikan, Katolik veya Ortodoks demeden öldürülenler Hristiyanlardır.¹²¹ Papa'nın işaret ettiği bu husus Orta Doğu'nun bugünkü durumuyla tıpatıp aynıdır. Zaten bu bölgede Hristiyanların varlığı; yükselen köktenci İslami hareketler, Arap Baharı dönemiyle başlayan istikrarsızlıklar ve aynı zamanda İsrail ve Araplar arasındaki çatışmalar sonucu tehlike altında görülmektedir. Özellikle Orta Doğu bölgesinde yaşayan Hristiyanların statüsünden endişe duyan Vatikan, Samuel Huntington'un özünde dinler çatışmasını konu alan ve Hristiyan dünyasının en tehlikeli rakibinin İslam dünyası olarak *Medeniyetler Çatışması* adlı yapıtını eleştirerek bu tür bakış açılarını globalleşmiş dünyada basitleştirilmiş bir yaklaşım tarzı olarak değerlendirmektedir. Papa Wojtyła'nın Amerika'nın Irak'a açtığı savaşa destek vermemesi ve dünyadaki dini liderlerin ikinci kez 2002 yılında barış için dua törenine Assisi şehrine davet edilmesi bu yönde değerlendirilebilir.¹²² Bu konulara sonraki bölümde ayrıntılı biçimde değinilecektir.

Papa Francis, aslında dünyanın bugün "*parçalanmış üçüncü dünya savaşı*" içinde olduğunu söylemektedir. Ona göre geçmişteki barışın dili, dünyanın gerçeklerinden öte ideolojik ve dini söylemlere bağlıydı. Ancak bugün her açıdan parçalanmış dünyayı birleştirmek gerektiğini söylemektedir. Özellikle dikkatleri, Orta Doğu ve Afrika'da sürmekte olan savaş durumuna toplarken bu vaziyetin arkasında yüzyıllarca kolonyalizm ve sömürgeciliğin olduğunu söyler. Bugün bile özellikle Afrika'nın, daha önceden bu kıta hakkında düşünmeyen ülkeler tarafından yeni bir sömürülme amacı olarak görüldüğü ve bu yüzden savaşın devam edeceğine

¹²¹ Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 162.

¹²² Andrea Riccardi, p. 74-75.

şahit olacağımız kanısındadır. Afrika ve Orta Doğu gibi bölgelerde sömürme geçmişi olmayan ülkeler derken Çin'i kastetmiş olabilir. Ona göre sömürme savaşın kaynaklarından birisidir. Gerçi bugün Vatikan, sömürülmeye karşı gibi gözükse de zamanında kolonyalizmin büyük destekçisi ve hatta öncüsü olmuştur. Zaten post modernizmin modernizmi ve postkolonyalizmin kolonyalizmi eleştirdiği gibi her dönemden başka bir döneme geçtiğimizde geçmiş eleştirilir; işte Vatikan'ın periferiye ve hatta bazen Papa ağzından "*sınır*" diye adlandırılan bölgelere girmek için dili uygun bir biçimde kullanmaları buna örnektir. Massimo Franco, Papa Francis hakkında, Latin Amerikalı olması dolayısıyla Temmuz 2015 yılında gerçekleştirdiği Latin Amerika ziyareti ile Amerika Birleşik Devletleri'ne bu bölgeyi geçmişte sömürdüğü şeklinde mesajlar vermiş ve periferi politikası kapsamında dünyadaki ezilenlere karşı kucaklayıcı ve samimi bir tavır sergilemiş olmasına rağmen "*azıcık emperyal bir Papa*" tabirini kullanmaktadır.¹²³

Diğer taraftan Papa Bergoglio barışı engelleyen ve çatlaklara yol açan unsurlardan bir başkasının, bazı ülkelerde mevcut olan ideolojileştirme sorunu olduğunu gözlemlemektedir. Aslında Papa gözünde ideolojileştirme, azınlıkların entegre olma sorununu beraberinde getirmektedir. O yüzden sorunu Orta Doğu bölgesi için ele aldığımızda, Vatikan'ın ideolojileştirme ve diyalog doğrultusunda takip ettiği politikanın Hristiyan azınlıkları vatandaş gibi tanıma ve onlara kendi inançlarını özgürce yaşayıp yayma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ancak Papa düşüncesinde barışı sağlamak, İsa'nın İncil'de gösterdiği yol veya aslında herhangi bir diyalogda Kilise'nin öncü olmasıyla mümkün olur. Bu barışa ulaşmanın yollarından birisini siyasi -devletlerle- diyalog veya ortak yaşam kültürü -dinlerarası- diyalog ile gerçekleştirebileceğini kaydetmektedir. Bunun bedeli, bir vazife olarak şehadetin olması bile olsa diyalogun aslında misyonerliğin bir parçası olarak yürütülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.¹²⁴

Bütün bunlara rağmen, II Vatikan Konsili ve dinlerarası diyalog kapsamında Kutsal Makam tarafından başlatılan reformlara rağmen Papa XV Benedict

¹²³ Massimo Franco, *Vaticano e Stati Uniti: oltre due secoli di alleanza e conflitto*, p. 261- 276.

¹²⁴ Andrea Riccardi, *La Forza Disarmata della Pace: movimento, pensiero, cultura*, Jaca Book, Milano, 2017, p. 54. Ayrıca bkz, Papa Francesco con Antonio Spadaro, p. 186-187. Papa'nın Periferiyi sınır olarak adlandırdığı için bkz, A.g.e, p. 70-73.

döneminden -1917'den- bu yana yürürlükte olan ve diğer din mensuplarını "*infideles*" (imansız) bilen kanonik kanunun unutulmamasında fayda vardır.¹²⁵

2.3. DIŞARIDAKİ KİLİSE: ALTERNATİF BİR KÜRESELLEŞME

2.3.1. Vatikan ve Küresel Güçler

Dışarıdaki Kilise politikasını geniş bir uluslararası çapta ele aldığımızda Amerika'nın çıkarıcı, kapitalist, dışlayıcı ve her şeyden öte totaliter yaklaşımına ve öte yandan Avrupa'nın gitgide kimlikten boşalan ve umursamaz tavrına karşı uygulanan bir politika şeklinde özetleyebiliriz. Özellikle Trump döneminde Huntigton'un Medeniyetler Çatışması, yakın müttefiki Avrupa ve Hristiyan dünyasını ekonomik ve güvenlik bakımından savunması bile çürütülmüş gözükmektedir. Zira Trump Amerika'sı için Amerikan Hristiyanlığı modeli olan Protestan Hristiyanlık, korunması ve yayılması gereken mezhep anlayışı olarak görülmektedir. Bu anlayıştan hareketle, Hristiyan dünyasının daha da parçalanmış olduğu ve Protestanlığın Amerika için milli bir önceliğe sahip olduğu kanısına varabiliyoruz.

Aslında Vatikan'ın bu projesi, ABD'nin bireyselci ve sermayeyi kutsayan ve son derece teolojik yaklaşımına karşı toplumcu ve %99'luk bir yoksul kesime hitap etme açısından benimsenmiştir. Tam bir teostratejik dile bürünmüş bu projenin merkezinde Amerika'nın küreselci bakış açısına karşı alternatif bir küreselcilik söz konusudur. Bu iki imparatorluğun çakıştığı jeopolitik nokta, Latin Amerika'da yükselen Protestanizm olsa da kendisini dünyanın diğer noktalarında müttefik arama girişimlerinde de göstermiştir. Bunun en somut örneklerinden birisi, Vatikan'ın Çin'e yaklaşması ve Katolik Kilisesi tarafından oraya başpiskopos atama şekli ile sürdürülen pazarlıklar olmuştur. Aslında Papa Francis'in Papa olmasından önce Çinli yetkililer Amerikan bir Papa'nın Vatikan'ın başına geçmesinden kaygı duyuyorlardı. Papa Francis'in Latin Amerika'lı ve jeopolitik anlamda Batı ve Amerika karşıtı olması bu endişeyi bir nebze düşürmüş olsa da Çinlilerin Papa'ya kucak açtıkları

¹²⁵ Andrea Riccardi, **Mediterraneo: Cristianesimo e Islam tra coabitazione e conflitto**, Guerini e Associati, Milano, 2018, p. 216.

anlamına da gelmemektedir.¹²⁶ Amerika Cumhurbaşkanı Donald Trump, seçildikten sonra yaptığı ilk resmi ziyaretini İbrahimî dinlerin merkezleri olan Suudi Arabistan, İsrail, Filistin ve Vatikan'a yapması dikkat çekicidir. Trump'ın bu ülkelere yaptığı ziyaretlerin merkezinde kendisine çizilen İslam karşıtı imajı düzeltmek, İran ve terörizm karşıtı bir ittifak oluşturmak ve İsrail ve Filistinliler arasında barış süreci yer alıyordu.

Trump, seçim kampanyası sırasında *America First* (Önce Amerika) sloganıyla önceliğini Amerika vatandaşlarına ve onların refah ve güvenliğine vereceğini vurguluyordu. O, artık dünyanın jandarması olduklarını istemediğini ve geçmişteki yanlışları düzelteceğini vadetmişti. Bu yaklaşım, bilhassa Orta Doğu bölgesinde Amerika'nın çekilebileceği yorumlarını beraberinde getiriyordu. Ancak dönemin Ulusal Güvenlik Konseyi (UGK) başkanı Herbert Raymond McMaster'in konunun üzerinde getirdiği açıklığa göre Önce Amerika politikası tam da Amerika'nın dünya liderliği yapacağı ve Suriye'de kimyasal silahları kullandığında verdiği cevapla gereken yerlerde askeri güç kullanacağı anlamına geldiğini savundu.

Ayrıca Trump, Papa Francis ile görüşmesinde Papa'nın Amerika'ya geçmek isteyen göçmenler ve Amerika ve Meksika arasında yapılacak olan duvara karşı sert eleştirine karşı Amerika-Vatikan ilişkilerini düzeltmeyi hedeflediği söyleniyordu.¹²⁷

Aslında Vatikan'ın doğrudan Çin'e başpiskopos ataması konusunda Çinli yetkililer ikiye ayrılmaktadırlar. Çin Dışişleri Bakanlığı, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi meselesine, özellikle Tayvan meselesi bağlamında sıcak bakarken Çin Diyanet İşleri Bakanlığı, Birleşik Cephe (BC) ve Yurtseverler Derneği (YD) gibi devlet kurumları dini toplumları kontrol edebilme kapasitesini kaybetme yönü ve ekonomik çıkar sebebiyle bu meseleye sıcak bakmamaktadır. Çin Dışişleri Bakanlığı, Vatikan'a yaklaşmayı uluslararası bir saygınlık kazanmak ve Vatikan'ın Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmek açısından önemli bulmaktadır. Çin, Vatikan açısından dünyada "*ruhun en büyük piyasası*" olarak görülür. Dolayısıyla Çin'i, İncil'i müjdeleme açısından dünyanın en verimli topraklarından birisi olarak değerlendirmektedir.

¹²⁶ Dario Fabbri, "America vs Vaticano: ritorno al futuro", 9 Giugno 2018, www.limesonline.com, (21.09.2018).

¹²⁷ Federico Rampini, "Il Primo Viaggio all'Estero di Trump: la nuova geopolitica inizia in Arabia Saudita, a Roma il 24 Maggio vedrà il Papa e Mattarella", 4 Maggio 2017, www.repubblica.it, (02.10.2018).

Bernardo Cervellera, AsiaNews haber ajansı müdürü ve Çin uzmanının görüşlerine göre, Çinli yetkililerin Vatikan'ın Çin'e yaklaşmasından duydukları en büyük endişeyi Çin toplumunda var olan derin bir *"maneviyet boşluğu"*ndan kaynaklandığını söylemektedir. Ona göre, Çin'deki anarşik ekonomik büyüme, zengin- fakir arasında derin bir fay hattı oluşturmuştur. Bu konuya gıda güvensizliği ve yönetici sınıftaki yolsuzluk sorununu da eklemektedir. Onun açısından Çin devletinin sadece Hristiyanlar değil, Müslüman Uygurlara yönelik uyguladığı baskıların altında da küresel terörizm gerçeğinden çok bu problemlerin yatıyor olabileceği vurgulanmaktadır.

Papa XVI Benedict'in 27 Mayıs 2007'de Çinli Katoliklere yazdığı mektupta *"bağımsız ve demokratik"* bir kilise yolunda hareket etmeleri tavsiyesi, Yurteseverler Derneği'ni kızdırmıştı. Ancak Papa Francis'in Çinli Katoliklere tavsiyesi ise Papa Ratzinger'in çizdiği çizgi doğrultusunda olup YD'yi *"küçük şer"* olarak görmeleri, Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından atanan piskoposlar ile işbirliği yapmalarından yanadır.

Cervellera gözüyle Çin'in *One Belt One Road* (Bir Kuşak Bir Yol) projesine bakacak olursak Çin tarzı küreselleşmede ürünler, paralar, bilgililer ve şahısların özgürce dolaşımından oldukları ancak fikirlerin dolaşımına karşı oldukları tespitine varabiliriz. Çin'in bu projesinde, Orta Asya ve Batı'ya ekonomik ve teknolojik olarak açılması söz konusuysa Asya Pasifik bölgesinde askeri üstünlüğünün devam etmesi amaçlanmıştır.

Diyalog konusuna gelince tek partili bir siyasi rejimi benimsemiş olan Çin, esnek olmayan yaklaşımıyla insan hakları, medeni ve siyasi özgürlüklere son derece kapalıdır. O yüzden bu rejimle herhangi bir diyalog oldukça zor görünmektedir.¹²⁸

Bütün bunlara rağmen 22 Eylül 2018 tarihinde piskoposların atanması hakkında Kutsal Makam ve Devletlerarası İlişkiler Sekreter Yardımcısı Antonio Camilleri ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Dışişleri bakan yardımcısı Wang Chao arasında imzalanan *"Geçici Anlaşma"*, çok pozitif ve tarihi yorumlansa da 16 Mayıs 2019 tarihinde Çin cumhurbaşkanı Xi Jinping'in İtalya ziyareti ve Papa Francis ile görüşmemesi yukarıda kaydettiğimiz nedenlere göre bu iki küresel güç arasında görüş ayrılıklarının devam etmesi anlamına geleceğinden şüphe duymamak lazım.

¹²⁸ Stefano Pelaggi, "Intervista a Padre Bernardo Cervellera: "Cina: la Croce è Rosso", 22 Maggio 2017, <https://www.geopolitica.info>, (22.10.2018).

Piero Schiavazzi, Cumhurbaşkanı Xi Jinping'in bu tavrını "*tarihi bir tokat*" olarak değerlendirmektedir. Halbuki Çin'in 1982 yılında benimsediği anayasada, 36. maddenin 1. ve 2. fıkalarına göre, dini inanç özgürlüğü ve dini sebeplere göre herhangi bir ayrımcılığın yasak olduğu mevcuttur.¹²⁹

Vatikan-Rusya ilişkilerine de geldiğimizde özellikle Orta Doğu bağlamında Amerika'nın İsrail ve Suudi Arabistan ile kurduğu İttifak'a karşı Vatikan'ın ise Rusya, Türkiye ve İran ile kurmak istediği bir ittifak söz konusudur.¹³⁰

Özellikle Amerika'nın bölgeden çekilmek istemesiyle birlikte Ruslar, bu boşluğu doldurmak için hevesli gözükmektedirler. Bu mesele, Rusların sadece Suriye üzerinden değil aynı zamanda Irak ve Amerika'nın bölgedeki geleneksel müttefiki olan Ürdün üzerinden de yapılmaktadır. Rusya'nın bölgeye yeni nüfuz planı diplomatik ve ekonomik olarak başta olmak üzere iki doğrultuda gitmektedir. Ekim 2012'de Irak'ın o dönemki başbakanı Nuri el-Maliki ile Rusya'nın 30 Mi-28 atak helikopter ve 42 Pantsir-S1 hava savunma füze sistemleri satışı üzerine yaptığı antlaşma, bunun örneklerinden birisidir. Aynı zamanda Ürdün; doğal gaz aldığı Mısır'da yaşanan istikrarsızlıklar, doğal gaz borularının terör örgütleri tarafından sabotaja uğratılması ve enerji konusunda takip ettiği bağımsızlaşma planları nedeniyle nükleer reaktörlerin yapılması için Rusya'ya yaklaşmıştır. Konu ile ilgili, Suriye'den gelen mültecilerden en çok etkilenen ülkeler arasında yer alan Ürdün, Beşşar Esad rejimini korumakta başarılı bir performans sergileyen Rusya'yı göz ardı edememektedir. Bu bağlamda; 18 Kasım 2013'te Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu'nun Mısır ziyareti ve Mısır Cumhurbaşkanı General Abdulfettah es-Sisi ile görüşmelerini eklememiz gerekmektedir. Bu görüşmelerde Mısır'a 2 milyar dolarlık silah satışı öngörülmüştür.¹³¹

Papa Francis döneminde Vatikan-Rusya ilişkileri, Ukrayna sorunundan Orta Doğu sorunlarına kadar geniş bir yelpaze içerisinde gelişmektedir.

¹²⁹ "Accordo Provvisorio tra Santa Sede e Repubblica Popolare Cinese", 22 Settembre 2018, www.vaticannews.va, (20.12.2019). Ayrıca bkz, Giuseppe Rao, "Francesco e Xi Jinping Devono Incontrarsi a Pechino", 16 Maggio 2019, www.limesonline.com, (20.12.2019).

¹³⁰ Piero Schiavazzi, "Francesco e la Roulette Russa del Medio Oriente", 7 Giugno 2018, <https://m.huffingtonpost.it>, (22.10.2018).

¹³¹ Umberto Profazio, "Oltre la Siria: Russia riscopre il Medio Oriente", 13 Dicembre 2013, www.limesonline.com, (16.12.2019).

Ukrayna, Rusya'nın stratejik projesinin merkezinde yer almaktadır. Ukrayna olmadan Rusya'nın genişlemesi neredeyse imkânsız sayılabilir. Kafkaslar ve Orta Asya ise bir o kadar önemlidirler. Ancak Rusya'nın Katolik Kilisesi ve ulusal otosefali (bağımsız) kiliselerle geliştirdiği ilişkiler, Putin'in "*yakın dış*"a açılma stratejisinden kaynaklanmaktadır. Bu arada Ukrayna'nın en önemli kudret merkezlerinden biri ve aynı zamanda milli kimliğinin önemli kaynağı Rum- Katolik Kilisesi'dir. Bu kilise, Bizans kökenli bir dini ritüeli benimsemiş de olsa Roma ile de çok sıkı bağlantılara sahiptir. Bu kilise, Soğuk Savaş döneminde toplumsal doktrin bazında Marksizm teolojisine karşı en güçlü alternatif sunan kiliselerin arasında yer almaktaydı. Ayrıca Moskova Patrikanesi ile de iyi ilişkilere sahiptir. Diyalog bağlamında ise Papa Francis, her zaman diyalogun, karşı gelmekten üstün tutulması taraftarı olmuştur. Bu çerçevede, AB ve ABD her zaman Moskova'ya karşıt olsalar da Vatikan, Rusları dikkatle dinleyen iyi bir muhatap olmuştur. Ukrayna krizinde ise daha uygulanmamış olan 2014 Minsk Protokolü'nü destekleyen ülkeler arasında Vatikan yer almaktadır. Papa Francis henüz Moskova'ya ziyaret gerçekleştirmiş olmasa bile Putin'in 2013 ve 2015 Vatikan ziyaretleri, ilişkilerin iyi olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Vatikan, Rusya'dan, Orta Doğu bağlamında İsrail ve Filistinliler arasındaki barış meselesi ve oradaki Kutsal Toprakların korunması konusunda aktif bir rol üstlenmesini istemiştir. Öte yandan Suriye krizinde Rusları, oradaki Hristiyanların varlıklarını koruması açısından kilit bir güç olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Suriye'nin demokratikleşmesi ve Suriyeli göçmenlerin ülkelerine dönmeleri konularında Rusya'nın Esad üzerinde olan nüfuzunu önemli bulmaktadır. Bu bağlamda önemle belirtilmesi gereken nokta ise Vatikan'ın hem Cenevre ve hem Astana süreçlerini aynı zamanda desteklemesidir.

Libya konusunda da aynı şekilde Vatikan'ın yaklaşımı, kendisinin ve Rusya Federasyonu'nun diplomatik gücünü kullanarak Libya'daki tarafları bir masa etrafında toplama doğrultusundadır. Bu arada Libya iç savaşında oldukça önemli bir yere sahip olan Libya Ulusal Ordusu (LUO) komutanı Halife Hafter'in Rusya tarafından desteklendiğini unutmamak gerekir. Aynı şekilde petrol kaynaklarının zenginliği açısından dünya güçlerinin odak merkezi haline gelen Güney Sudan hakkında ise Vatikan, Rusya'yı iş birliğine çağırmaktadır. Sonuç olarak Vatikan ve

Moskova Patrikanesi'nin Orta Doğu'da insani yardımlar konusunda ortak hareket ettiklerini unutmamamız gerekmektedir.

Öte taraftan Rusya, Vatikan'ın Venezuela'daki diplomatik çabalarını, oradaki siyasi sistemin barışçıl bir şekilde istikrara kavuşması açısından desteklemektedir.

Vatikan ve Rusya'yı birbirine bağlayan diğer tema ise cihatçılık ve terörizm meselesidir. Çünkü Vatikan'ın gözünde bu mesele, devletler ve dinler arasındaki diyalogu engelleyebilir. Diğer taraftan adı geçen örgütlerle mücadele, Orta Doğu'daki etnik ve dini azınlıkların korunması açısından da önem taşımaktadır.¹³²

Bütün bunlara rağmen Papa Bergoglio'nun yeni küresel müttefiklerinin stratejik anlamda müttefik olmamalarını göz ardı edemeyiz. Özellikle Çin'in geliştirdiği Bir Kuşak Bir Yol projesi, bilhassa Orta Asya bölgesini de geçiş alanı olarak tanımladığı için Rusya'nın geleneksel nüfuz havzasında çıkar çakışması açısından önem arz etmektedir.¹³³ Öte yandan Ortodoks Kiliseleri içinde yaşanan iç çekişmeler ve Makedonya Ortodoks Kilisesi'nin bağımsız bir Kilise ilan edilmesi ve Ukrayna krizi bağlamında Moskova ve Fener Rum Patrikhanesi arasında yaşanan ihtilaflar ve Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Ocak 2019'da Fener'e bağlanması, durumu Vatikan için daha kompleks hale getirebilir. Çünkü Vatikan'ın onlarla muhatap olması Moskova Patrikhanesi açısından bir nevi Vatikan'ın nüfuz alanlarını genişletmesi anlamına gelebilir. Bu çerçevede Amerika Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun, Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanması münasebetiyle 11 Ocak 2019'da yayınladığı bildiri jeopolitik anlamda önem taşımaktadır. Pompeo bildirisinde, bu gelişme hakkında *"Ukrayna'nın kendi geleceğini tasarlamak adına tarihi bir sonuç"* ifadelerine yer vermiştir. Ancak Papa Francis'in yaklaşımı, Ortodoks Kiliseleri arasında olan görüş ayrılıklarına müdahil olmama yönündedir.¹³⁴

Aynı düzlemde Vatikan'ın Asya ve Afrika başta olmak üzere Doğu'ya açılmak isteyen Dışarıdaki Kilise stratejisi ve Rusya'nın Batı'ya açılmayı amaçlayan *Yeni Avrasyacılık* stratejisi, Vatikan-Rusya arasındaki müttefikliği en azından dostane bir rekabete çevirebilir. Ayrıca Moskova Patrikhanesi'nin aynen Çin'in YD'si

¹³² Giancarlo Elia Valori, "Vi Spiego gli Attuali Rapporti tra il Vaticano e la Federazione Russa: l'analisi di Valori", <https://formiche.net>, (17.12.2019).

¹³³ Giorgio Cuscito, "L'Alleanza tra Rivali: Cina e Russia, amiche per forza", 12 Giugno 2019, www.limesonline.com, (18.12.2019).

¹³⁴ Gianni Valente, "Il Papa e le Spine Ortodosse", 12 Gennaio 2019, www.lastampa.com, (15.12.2019).

gibi devlete bağı bir kurum olması, Çin gibi milliyetçilik ve askeri güç temellerine dayalı bir kimlik taşıyan devlet ve halk ile diyalogu zorlaştırmakla birlikte Vatikan'ın karşı olduğu milliyetçilik ve dincilik ilkeleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü Vatikan'a göre etnik ve mezhepsel çatışmalar, Parçalanmış Üçüncü Dünya Savaşı'nın temel unsurları olarak değerlendirilmektedir.

Bu arada Papa'nın Batı karşıtı bir kişilik olmasına rağmen Çin, Rusya ve İslam dünyası için Vatikan'ın hâlâ Batılı bir kimlik taşıdığı meselesini gözlerden uzak tutmamamız gerekir. Dolayısıyla buradaki tek belirleyici unsurun "zaman" olduğu vurgulanmalıdır. Ancak Papa Francis, Dışarıdaki Kilise projesini garantiye almak ve zaman kavramını kontrol altına tutmak için 5 Ekim 2019 tarihinde kendisine yakın 13 kardinali atamıştır. Vatikan'da Papa'ya karşı kliklerin özellikle ABD'deki gelenekçi çevrelerin olduğu söylenen bu zamanlarda Papa Francis açık bir şekilde "*Kilise'de oluşan bir çatlaktan korkmuyorum*" ifadesini kullanmaktadır.¹³⁵

Son olarak Çin ve Rusya'nın imparatorluk geçmişini, özellikle Rusya'da bu hafızanın daha da canlı olduğunu unutmamak gerekir. Aslında bu iki güç, Amerika'yı dengelemek için Vatikan'a yeni fırsatlar sunsa da aynı derecede ciddi rakipler olacakları fikrini de beraberinde getirmektedir. Ancak imparatorluk hakkında Zbigniew Brzezinski'nin görüşü, Roma ve Amerika Birleşik Devletleri İmparatorlukları'nın dünyada gelmiş geçmiş tek imparatorluklar olduğu yönündedir. Ona göre imparatorluk niteliği taşıyan geri kalan güçler, bölgesel kudretlerdir.¹³⁶

2.3.2. Orta Doğu ve Dışarıdaki Kilise

Dışarıdaki Kilise Politikası'nın ana omurgasını oluşturan periferi ve yoksulların sorunlarını çözme çabasının Orta Doğu toplumlarına yerleştirileceği düşünüldüğünde adı geçen toplumlarda çoğunlukla zorba yöntemler kullanan devletlerin geç milletleştirme politikaları yüzünden dışlanmış etnikler, mezhepler ve sınıfların bu politikanın kolaylıkla hedefi olabilmesi mümkündür. Bu bölgede faşist

¹³⁵ Domenico Agasso JR, "La Controffensiva del Papa: tra scandali e tradimenti nomina 13 nuovi suoi cardinali", 5 Ottobre 2019, www.lastampa.it, (15.12.2019).

¹³⁶ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri**, Çev: Yelda Türedi, İnkılâp, İstanbul, 2017, 26-43.

yöntemlerle başlayan milletleştirme süreci, adı geçen toplumlarda gayri resmi hareketlerin ve karşı milletleşme hareketlerinin ivme kazanmasına yol açmıştır.

Bölgedeki birçok İslami örgüt, kendi toplumlarındaki periferiye hitap edebilseler bile modern dünyanın dilini bilmedikleri ve sonuçta faşist ve mobokratik bir rejimlere doğru sürüklendikleri için yükseldikleri aynı sosyal tabanın muhalefetini kendilerinin aleyhine kazandırmış olmaktadır. Bu arada aşk, şefkat, karşılaşma, kurtuluş, ümit, barış vb. gibi kelimeleri amaçlarına uygun belli kategoriler çerçevesinde tanımlayıp anlamlandırmış herhangi bir dışarıdan gelen veya dışarıya bağlı olan bir teşkilatın muhatabı olmaya müsait olacaktırlar.

Çoğunlukla petrol ülkeleri olup dış sermaye, çokuluslu şirketler ve dış güç odaklarına bağlı olan bölge rejimleri piyasaya uygun politika uygulamakla kendi halklarını dışlamaya yol açıp içeride ciddi dayanışma sorunu yaşamaktadırlar. Kendini dışlanmış hissedip milli dayanışmadan yoksun bırakılan bir toplumun herhangi bir nüfuz ve işgal girişimine açık olması olasıdır. Bu rejimler tarafından yürütülen kapitalist sisteme entegre olma çabaları, kendi halklarının ihtiyaçlarından kaynaklanmamaktadır. Bu rejimler, meşruiyet sorunlarından dolayı uluslararası güç ve sermaye odaklarına bağlanmakla kendilerini kudrette tutmak gereksiniminden ortaya çıkmıştır. Bu durum, ekonomik anlamda bütün halkı ve siyasi anlamda gençleri ümitsizliğe sürüklemiştir. Zaten sosyal eşitsizlik bu toplumların en temel sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Orta Doğu'nun azınlıklar sorununa gelince, azınlık ve çoğunluğun tanımı olmayan bir bölgede yanlış milletleştirmeler sonucu dışlanıp birinci ve ikinci vatandaşlar kavramının ortaya çıkmasına mâl olan bu toplumlarda, aynı toprakların evladı oldukları halde kendi kültürünü yaşayamayanların herhangi bir kültürel birime, tarihine, mitlerine, geleneğine saygı duyan Kilise veya herhangi bir kurum veya devlete eğilim göstermesi açıktır. Bu kapsamda Papa'nın şöyle bir açıklaması mevcuttur: *"Erkekler ve kadınlar, kardeşleriyle harmonide yaşamak için gerek etnik gerekse mezhep kimliklerini unutmamalıdır"*.¹³⁷

Orta Doğu'daki diyalog ise dinlerarası diyalogun tamamıdır diyebiliriz. Bu diyalogu engelleyebilecek unsurları ise daha fazla siyasi unsurlar olarak değerlendirebiliriz. Aslında Yahudileri kendine daha yakın bilen Kilise, Orta

¹³⁷ Papa Francesco, a cura di Lucio Coco, **Dialogo tra le Fedi: riflessioni sul dialogo interreligioso**, Edizioni Messaggero di Sant'Antonio, Padova, 2017, p. 37.

Doğu'daki diyalogun ana muhatabını İslam dini olarak görmektedir. Gerçi Yahudi devletindeki bazı radikal unsurların Amerika'daki evanjelistlerle hareket etmesi ve bazı yerli Hristiyanların onlara yakınlık göstermesi her zaman Vatikan için sorun olmuştur ancak Papa Francis'in Amerika ve kapitalizm karşıtlığı bu meseleyi daha da ağırlaştırmaktadır. İslam ile diyalog konusunda da Papa Francis, buradaki Müslümanların kültürlerine ne kadar bağlı olduklarını, bu kültürün siyaset meydanında desteklenmesi gerektiğini söylerken burada dini azınlık olmanın ve İslam dinini değiştirmenin toplumsal ve siyasi maliyetlerinin olacağından haberdar olduğu için İslam ile diyalogda daha fazla ihtiyatlı olmanın altını çiziyor.

Bütün bu zikrettiklerimize bir daha Katolik Kilisesi gözünden baktığımızda Orta Doğu'nun sadece jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem taşıdığını söyleyebiliriz. Bu bölge ilk Hristiyan topluluğun yapılandığı bir bölge olması sebebiyle manevi bakımdan önem arz etmektedir. Aynı zamanda Orta Doğu, Papa'nın hayali olan bugünkü dünyanın inşasının bir parçası olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Papa'nın Orta Doğu ile ilgili düşüncelerinden hareketle bölgenin kırılganlığı ve istikrarsızlığa elverişli olduğu anlaşılabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VATİKAN'IN YENİ ORTA DOĞU'SU

Bu bölümdeki gayretimiz, daha çok Vatikan'ın Orta Doğu'nun bölge içi ve bölge dışı oyuncularıyla ilişkilerini incelemek doğrultusunda olacaktır. Bu bağlamda sadece devletlerarası ilişkilerin incelemesiyle yetinmeyip zaman zaman bölge ülkeleri içindeki etnik ve mezhep grupları ile ilişkiler de ele alınacaktır.

Papa Francis dönemindeki Vatikan'ın dış politikasını, özellikle Orta Doğu politikasını izlemek için 11 Eylül 2001 tarihindeki Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleleri'ne gerçekleşen saldırıların akabinde ortaya çıkan gelişmeler ve değişen uluslararası çevreyi ve güvenlik çevresini araştırmak zorundayız. Hatta coğrafi anlamda klasik tanımlarına göre değişime uğrayan Orta Doğu, bu gelişmelerden sonra Afganistan, Pakistan ve Sudan gibi ülkelerin de bölge siyasetine dahil olmasına şahit olmaktadır. Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte İran İslam Cumhuriyeti devletinin bölgede genişlemesi, Irak'ın kuzeyinde Kürt, güneyinde ise Şii Arap faktörü ve Orta Doğu'nun genelinde ise siyasi otoritede rolü olmayan diğer etnik ve mezhep gruplarının yükselmesi bu yeni ortamın geçirdiği değişimlerden birkaçıdır. Irak özelinde İran ve Suudi Arabistan hattında yaşanan mezhep gerilimi, Türkiye Cumhuriyeti devletinin güney sınırında yaşanmış olan etnik gerilimleri ve Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya Federasyonu devleti arasında yaşanan nüfuz alanlarını genişletmek bu konulardan sadece bazılarıdır. Vatikan'ın dış politika pratiğinde üç katmanda ilişkilerini belirleyen devletler, kültürler ve halklar ile ilişkiler, bölgenin yaşadığı yeni durumu göz önünde bulundurmak için hayli önem arz etmektedir. Bu yüzden Vatikan'ın bugünkü Orta Doğu politikasını anlamak için öncelikle bölgede belirleyici bir güç olarak ABD'nin 2001-2013 yılları arasında Vatikan ile ilişkilerini incelemek durumundayız. Diğer yan başlıklarda ise Vatikan'ın Orta Doğu politikasında önemli sayılan ülkelerle ilişkilerini ele alacağız.

3.1. VATİKAN- AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ; KÜÇÜK ŞERDEN BÜYÜK ŞEYTANA

3.1.1. Papa II Jean Paul: İttifaktan İhtilafa

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı temsilcisi ve aynı zamanda Papa'nın Amerika devleti katındaki özel temsilciliğinin 10 ocak 1984 tarihinde resmi olarak büyükelçilik statüsüne geçmesi, Massimo Franco'nun adlandırdığı "*Kutsal İttifak*" adı altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'ne karşı birleşmelerine rağmen, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve hemen ardından soğuk savaşın bitiminden sonra ABD'yi dünyadaki tek süper güç gibi ortaya çıkarması bu *paralel imparatorlukların* birçok konu hakkında karşı karşıya gelmelerine sebep oldu. Andrea Riccardi, Papa XII Pios'un 1946 yılında yaptığı konuşmasına işaret ederek Vatikan'ın hiçbir medeniyetten nemalanmayan, kendi evinde ancak halklar arasında olan, emperyalist olmayan bir imparatorluğu benimsedikleri tespitinde bulunuyor.¹³⁸ Bu da Vatikan'ın, dünya siyasetindeki her türlü tek başına hareket eden bir süper güce karşı olduğu anlamına gelmektedir. Bu noktadan bakıldığında Amerika'nın 1991 I Irak müdahalesi, 2003 II Irak müdahalesi ve sonucunda işgali ve 2001 Afganistan işgaline karşı tutumu, bu doğrultuda analiz edilebilir.

80'li yıllarda Papa II Jean Paul yönetimindeki Vatikan ve Ronald Reagan'ın cumhurbaşkanlığını ettiği Amerika, dönemin şeytanına -Eski Sovyetler'e- karşı birleşmişlerdir. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca inişli yokuşlu ilişkiler yaşayan ve - özellikle Amerika tarafından daha çok- birbirlerine kuşkulu bakan iki devletin en iyi ilişkileri bu yıllarda yaşanmıştır. Ancak bu da çok sürmemiştir çünkü Eski Sovyetler'in parçalanmasından sonra başlanan küreselleşme süreci, ABD'nin tek süper güç halinde ortaya çıkmasına neden olup özellikle Baba George Bush döneminde sık sık dile getirilen "*Yeni Dünya Düzeni*" Vatikan'ın endişelenmesine yol açmıştır.

Hatta James Nicholson'un da işaret ettiği gibi Papa II Jean Paul ve Ronald Reagan uzlaşmasında, siyasi olarak kırılğanlığı açısından Eski Sovyetler rejimini

¹³⁸ Massimo Franco, **Imperi Paralleli: Vaticano e Stati Uniti, oltre due secoli di alleanza e conflitto**, Il Saggiatore, Milano, 2016. P. 119-123 ve 229.

yıkarak için uygun görülen Polonyalı Papa'nın kendi ülkesinin, halkı bile soğuk savaş sonrası Amerikan hayat tarzını benimseyip onlara ayak uydurmaya çalışıyordu ki bu durum Papa'nın hayal kırıklığına uğramasına bile neden olmuştu.¹³⁹

11 Eylül 2001 yılında New York kentinde bulunan İkiz Kuleler'e saldırı aslında Amerika'nın kendi topraklarında gerçekleştirilmiş olan ilk saldırıydı. Bu saldırıların Amerika'nın Batılı, Müslüman ve Arap müttefiklerine jeopolitik mesajı, New York ve Washington'a bu tür saldırılar gerçekleştirilebiliyorsa onların bu açıdan ne kadar kırılgan olduğunu göstermekteydi. Ancak bu saldırıların mesajı Vatikan için jeomezhepsel idi. Vatikan, Osama bin- Laden'in liderlik ettiği bir savaşın terörist olarak değil, Hristiyan ve Yahudi haclılara karşı olduğu yönünde algılanması endişesini yaşıyordu. Vatikan'ın asıl endişesi cihat ve haclı aşırıcılığı altında yaşayan bir mezhep savaşı korkusuydu ki bu ilk etapta dinlerarası diyalog sürecini baltalayacaktı. Bu durum Papa ve beraberindeki kardinalleri bir tür pasifizizm mevkiine düşmeye itiyordu ancak esas endişe bu pasifizmin birileri tarafından kötüye kullanılması ve hatta ABD tarafından bile yanlış anlamaya yol açmasıydı.

Vatikan, Vietnam savaşı yıllarında ve Birinci Körfez Savaşındaki olduğu gibi yükselen yeni bir Amerika karşıtlığını görüyordu ancak pasifizizm pozisyonu almak, terörizmi aklamak gibi bir şeyi de akıllara getiriyordu. O dönemde Avrupa ve İtalya sokaklarında yapılan gösterilerde *"Bush'un Savaşı"* başlıklı pankartlar taşınıyordu. Arjantin'de Katolik, İbrani ve Müslüman kuruluşlar Buenos Aires kentinde devlet sarayı Casa Rosada ve katedrale bakan Plaza de Mayo'da *"Barış için Çadır"* kurmuşlardı. O dönemde hatta İtalya kiliseleri içinde bile barış bayrakları açılıyordu. O yüzden Vatikan devlet sekreteri Angelo Sodano, 18 Şubat 2003 tarihinde Avvenire gazetesine yaptığı röportajda devletlerin meşru müdafaa hakkını tanıdıkları için neyin pahasına olursa olsun pasifist olmadıklarını söyledi. Açıklamalarında Vatikan'ın, çatışmaları düşürmek için yoğun bir çaba sarf ettiğinden dolayı barıştırıcı bir taraf olarak değerlendirilmesini istediğini belirtti. Kardinal Tauran'ın *"her türlü askeri müdahale, Birleşmiş Milletler Örgütü onayı olmaksızın tecavüz ve bu nedenle insanlığa karşı suçtur"* açıklaması pasifizme karşı olmadığını yanı sıra tek taraflılığa karşı sert bir tutumdur; gerçi Vatikan'ın bazı çevrelerinde *suç* kelimesinin kullanımı bile sert değerlendiriliyordu.

¹³⁹ Massimo Franco, **Imperi Paralleli**, p. 119 ve 170.

Bu dönemde Papa Wojtyła, ne Fransa ve Almanya gibi Amerika karşıtlığı öncüleri arasında yer alıyordu ne de ülkesi olan Polonya'nın Irak savaşında Amerika yanında saf tutmasından memnundu. Dönemin Terni piskoposu Vincenzo Paglia'nın görüşüne göre o dönemin asıl sıkıntısı *"Meşru olmayan ve dahası tehlikeli olan Batı ve Hristiyanlık arasında bir ameliyatı temsil ettikleri sadeleştirilmiş bir kimlik profili"*ydi. Bu ortamda İslami aşırıcılığına karşı bir çeşit Hristiyan aşırıcılığı ortaya çıkmıştı. Bu yüzden *"Kilise kendini eleştirmeyen bir pasifizm ile tanımlayamazdı"*.¹⁴⁰

11 Eylül saldırıları, uluslararası çapta yeni gelişmelerin ve bu nedenle yeni bir düzenin oluşmasının habercisiydi. Bu sebeple 24 Eylül 2001 tarihinde, yani saldırılardan birkaç gün sonra İtalya Kiliseleri Konfransı'nda piskoposlar başkanı kardinal Camillo Ruini, Vatikan'ın ABD ile ilişkileri ve terörle mücadele konusunda yeni stratejisi niteliğinde olan bir konuşma yaptı. Zaten bu dönemde Amerika yönetiminde olan bazı klikler çok ciddi bir biçimde Samuel Huntington'un *"Medeniyetler Çatışması"* adlı tezini uygulamaya çalışmaktaydılar. Bu konferanstan birkaç gün önce Papa II Jean Paul, halka yaptığı konuşmasında *"Dinler, çatışmalar sebebi olarak kullanılmamalı"* ifadesini kullanmıştı.

Kardinal Ruini, konuşmasında terörizmin varlığının ana sebeplerinden birini devam eden İsrail ve Filistin çatışması olarak işaret etmektedir. Aslında Kilise, İsrail ve Filistin çatışmasını iki ülke veya iki devlet arasında yaşanan bir çatışma değil, bu çatışmaların Endonezya'dan Hindistan Yarımadası'na, Afganistan ve Orta Asya'dan Orta Doğu ve Sahraaltı Afrika'ya kadar bütün İslam dünyasını etkileyebilen bir sorun olarak değerlendirmektedir. Hristiyanların kutsal mekanlarının bulunduğu Kutsal Topraklar olarak tanınan topraklar ise ayrıca Hristiyan dünyasını etkilemektedir. Bu yeni duruma uygun Ruini'nin açıklaması, Katolik Kilisesi'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası terörizmle mücadelede, teröristleri destekleyen ve savunmaları bastırmakta haklı ve görevli olduğunu tanımak yönündeydi. Massimo Franco'nun tabiriyle aslında bu açıklama sadece Papa'nın düşmanlarına değil ılımlı İslamcılığın düşmanlarına ve Afganistan'daki Taliban'a karşı açılan savaşın etik pasaportu diyebiliriz. Kardinal Ruini'nin değindiği diğer bir önemli nokta ise hak-görev ikilisi altında meşrulaşan savaşın sadece askeri boyutla olmayacağı ve aynı zamanda herhangi bir intikam savaşına dönüşmemesi uyarısında bulunmaktadır.

¹⁴⁰ Massimo Franco, p. 159-170.

Aslında Vatikan'ın endişesi uluslararası koalisyonun kısa bir zaman içerisinde yıpranması yönündeydi. Zira askeri koalisyon kısa bir süre içerisinde gereken neticelere ulaşmazsa anlaşmazlıklara yol açabilmesi ihtimali yüksektir. Ruini, konuşmasında terörizmin sadece İslam dünyası tarafından üretilen bir olgu olmadığını ve Hristiyanların da payının olduğunu hatırlatır. Aslında bunda ideolojik sol ve Batı karşıtı grupların hegemonyası altında olan Katolik Hristiyanların Amerika karşıtı kesimlerinde 11 Eylül olaylarının arkasında hiç de hiçe sayılmayacak Amerika ve siyonizmin parmaklarının olduğu komplosudur. Bu mesele sadece bununla kalmaz; özellikle Fransa ve Avrupa'nın bazı entelektüel kesimleri ve daha önemlisi Arap kamuoyunun da kabul edebileceği bir olgu olması endişesini ciddi bir şekilde dile getiriliyordu. Böyle bir yaklaşım, sonuçta Amerika'nın bir medeniyet olması açısından batıl ve şer gücü bir medeniyet olarak görülmesine neden olacaktı.

Ayrıca kardinal Ruini'nin kehanetleriyle çelişkili olarak saldırılardan hemen iki gün sonra merkezi Londra'da bulunan Atlantikçi Ortodoksluğuyla bilinen International Institute for Strategic Studies (IISS) müdürü, John Chipman, merkezin Cenevre kentinde düzenlediği yıllık konferansında Afganistan'a karşı uluslararası bir koalisyonun oluşacağını öngörmüş ancak farklı stratejik mantıklarına göre ABD, Avrupa Birliği ve Rusya'nın bu koalisyonda bulunmalarının fazla sürmeyeceği şüphesine karşı bunun uzun süreli bir koalisyon olacağını söylemiştir. Chipman açısından daha yıkıcı olan durum, Batı toplumlarının çokkültürlülük ilkeleriyle yönetilmesine karşın yükselen bir muhafazakârlığın olmasıydı. Aslında Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanlar ve Batılılar arasında çıkabilecek çatışmaları kastetmekteydi.¹⁴¹

Irak ve Avrupa'daki Müslümanlar için ayırdığımız ayrı başlıklara rağmen Kilise'nin en çok kızdığı konulardan birisi Amerikan'ın Irak'ı işgal etme sonucu Irak'ta faaliyet gösteren evanjelistlerin çok açık bir şekilde Hristiyanlık propagandası ve oradaki Müslümanları Hristiyanlaştırma çabalarıdır. Bu girişimlerin sonucunda, Orta Doğu kamuoyunda Amerika'nın oradaki yerli Hristiyanları siyasi hedefleri için kullandığı, halkın gözünde işgalcilerle işbirlikçi imajı yarattığı ve bu yüzden yerli

¹⁴¹ A.g.e, p. 161-163.

Hristiyanlara yönelik katliamlar ve yerinden etmeler suretiyle artan baskıları kaydetmektedirler.¹⁴²

George W Bush'un geçmişte alkol bağımlısı biri olarak iman gücüyle bu alışkanlığını yenmesi, sonuçta kendi açısından kutsallığa bürünmüş ve yerine getirmesi gerekli olan kutsal bir misyonu gerçekleştirmesi için gerekli olan kişiliğe sahip olmasını sağlamıştı. Nitekim 2000 yılındaki seçimi de bu yönle sahip olması sayesinde kazanmıştı. Teolojik bir dil ile konuşan Bush, Vatikan'ı Amerika tarafından gerçekleştirilecek yeni bir aşırı Hristiyanlık ve neticede tektarafılık endişesine sokmuştu. Bu durum, özellikle Orta Doğu bağlamında Vatikan ile İslam dünyası arasında kurulan köprüyü yıkmaya yeterliydi. Ancak 2004 seçimlerinde Bush'un rakibinin Katolik ekolünden gelen John Kerry olması, Vatikan'ın dolaylı da olsa Bush'u "*küçük şer*" görmesiyle birlikte desteklemesine yol açmıştı. Aslında bu mesele Amerika Demokrat Partisi'ne eşcinsellerin evlenmesi, otanazi, Kürtaj ve kök hücreler hakkında yapılan bazı araştırmaları desteklediği için Vatikan açısından Hristiyan değerlere saygı duymamasından kaynaklanan bir durum olarak değerlendirilmektedir. En azından Cumhuriyetçi Parti, *Necon*'ların elinde olmasına karşın Hristiyan değerlerine sahip çıkıyordu. Zaten 20 Temmuz 2005 tarihinde muhafazakâr Katolik John Roberts, Amerika Yüksek Mahkemesi'ne atandı. Roberts'in atanması, ABD ile Papa arasında en azından değerler üzerinde bir ittifakın olduğunun sinyaliydi. Öte yandan Vatikan, dinin devlete karışmasını engelleyen Avrupa laikliğine karşı devletin dine karışmasını engellediğinden dolayı Amerika'daki laikliği yeğliyordu. Zaten o dönemlerde Avrupa'da yükselen ve Amerika Demokrat Partisi ile aynı değerleri paylaşan örneğin İspanya'da iş başına geçen José Luis Rodríguez Zapatero, Vatikan'ı, Avrupa'da bir değerler müttefiki bulmaktan soğutmuştu. Diğer taraftan Amerika ise Amerika karşıtı Birleşmiş Milletler'e karşı Vatikan'a *paralel bir BMÖ* gibi bakıyordu. Bütün bu durumlar bile Amerika ve Vatikan arasındaki ihtilafları saklayamıyordu. Zaten dediğimiz gibi çokkutupluluktan yana olan Vatikan, katı bir dini kimliğe bürünen ve köktencilığe eğilen Amerika'nın hamlelerini endişeyle izliyordu.¹⁴³

¹⁴² Vittorio Ianari, **Un Destino Comune: Cristiani e Musulmani in Medio Oriente**, Leonardo International, Milano, 2010, p. 67-68.

¹⁴³ Massimo Franco, p. 207-225.

3.1.2. Papa XVI Benedict: Dışlanmış Papa

2 Nisan 2005 tarihi, yani Papa II Jean Paul'un ölümünden sonra seçilecek olan Papa meselesi, Amerika için her zamankinden daha kritik hale gelmişti. Çünkü Papa Wojtyła, Komünizmi yenmekte stratejik bir müttefik rolünü oynamıştı ve ayrıca 2003 Irak savaşı sonrası George Bush'u uluslararası inzivadan çıkarmaya yardımcı olmuştu. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Bush'un 2004 yılında ikinci kez seçilmesinde yardımcı olmuştu. Eski ihtilafların devam etmesi normaldi ancak Amerika'yı endişeye sokan konu, Vatikan ile ilişkilerde durumun bundan daha kötüye gidebilmesiydi.

Baba ve oğul George Bush'lar ve Bill Clinton, Papa'nın cenaze törenine katıldığı sırada, Amerika'nın Orta Doğu bölgesindeki birinci numara düşmanı olan İran tarafından ISNA haber ajansında haber-yorum kapsamında yayınlanan bir yazıda, George Bush devletinin konklavin oyunu etkilemeyi amaçladığını iddia ediyordu. Amerikan istihbaratının Wojtyła sonrası dönem üzerinde çalıştığı bir gerçektir ancak o günlerde George Bush'un Amerika'nın Vatikan'daki Büyükelçiliği'nde Amerikalı kardinallerle bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan dedikoduları değerlendiren Cizvit Thomas Reese,

"Bush, II Jean Paul'u ağırlamak ve Amerikalı Katoliklerin oyunu istemek için cenaze törenine geldi. Onun Büyükelçilik'teki görüşmesi de onun tarafından istenen bir şeydi. Amerika yönetimi Güney Amerikalı birisinin Papa olmasını istemiyor ama bence Amerikan kardinaller kendilerini Beyaz Saray'dan bağımsız gösterecek diye onların dediğinin aksine oy kullanacaklar"

şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Hatta bazı söylentilerde bile Amerika istihbaratının Avrupalı bir Papa'nın seçilmemesi için oyların nijeryalı kardinal Francis Arinze'ye gitmesi konusunda etkilemeye çalıştığı söyleniyordu. Ancak ABD, Güney Amerikalı özellikle Güney Amerika'nın büyük ülkelerinden seçilecek olan bir Papa'ya karşıydı. Bunun sebebi de bu bölgeden gelecek olan bir Papa'nın Amerika çokuluslu şirketleri ve kapitalizme düşmanlıklarıydı. Bu doğrultuda Beyaz Saray'ın Batı'yı yeniden inşa etmek için olası bir Papa'nın özellikle İtalya'dan Camillio Ruini ve Angelo Scola etrafında dolandığı yönünde analizler de vardır. Center for Strategic and International Studies of Washington'un yorumcularından Edward Luttwak, *"Esas endişe, konklavin özgür ekonomi ve küreselleşme ilkelerine zıt birisinin seçmesiydi."*

En azından Joseph Ratzinger'in seçilmesiyle bu tehlike bertaraf edildi" değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Gerçi Amerikan kardinaller, Ruini ve Ratzinger'den yana oldukları bir değerlendirmeyi bile düşünmeye ihtiyaç duymuyorlardı. Ancak son ismin seçilmesi, daha Ortodoks Katolikler ile Amerikan'ın sağ evanjelistlerinin kaynaşması anlamına geliyordu. Öte yandan Luigi Giussani gibi rahipler, Antik Roma'nın Hristiyanlara çekici geldiği gibi ABD'yi de çağdaş Roma olarak görüyorlardı. Ona göre *"Amerika idealler ülkesidir. [Aynı zamanda] İncil'in tohumlarını ekmek için arazilerini sunan topraklardır"*.

Papa XVI Benedict'in dış politikası önceliklerine gelince, Ratzinger'in önceliği Avrupa'daki Katolikler ve Protestanlar arasındaki tarihi çatlağı doldurmak idi. Eski kıtaya kapanan Vatikan, Avrupa Birliği'ne üye olmanın bile ülkelerin içinde parçalanmalara yol açacağı görüşündeydi. Bu sebepten dolayı ABD, XVI Benedict'i doktrin ve Avrupa meselesine yoğunlaştığı için baş oyuncu gibi jeopolitik oyunlara girmeyeceği kanaatindeydi. Ratzinger'in de II Jean Paul gibi uluslararası sistemde tektaraflılığa karşı olduğu ve her türlü savaşın girmesine BMÖ'nün izniyle olması taraftarı olduğu açık bir şeydi. Filistin meselesi başta olmak üzere ABD ile Orta Doğu'daki sürtüşmeler devam ediyordu. General Carlo Jean'ın değerlendirmesine göre *"Ratzinger'in seçilmesi, savaşlara ve uluslararası sorunlara müdahale edebilecek durumlarda Papa Wojtyła kadar siyasi ağırlığa sahip olmaması ABD'yi memnun ediyordu"*. Ona göre *"XVI Benedict inanç ve Avrupa meselesine daha fazla yoğunlaşacağı için dış politikayla daha az uğraşacaktı"*.¹⁴⁴

Bu yüzden XVI Benedict dönemini, Vatikan'ın uluslararası arenada güç kaybettiği ve hatta onun seçilmesinde Amerikan istihbaratının etkisini göz önünde bulundurursak dünya ve Orta Doğu politikasında alıkonulduğu bir dönem olarak değerlendirebiliriz. Bu dönemde ahlak ve Avrupa'daki nihilizm ile mücadeleye odaklanan Papa, adeta dünyayı ve özellikle Orta Doğu bölgesini ABD'ye bırakmıştı. Zaten Amerika da *"pazarlığa konu olamaz değerler"*e odaklanan Papa XVI Benedict'i destekliyordu. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Papa II Jean Paul, Orta Doğu bölgesindeki Hristiyanları her türlü soykırım ve benzeri durumlardan korumak,

¹⁴⁴ A.g.e, p. 228- 233 ve 240.

Kutsal Topraklar'a zarar verecek her türlü çatışmayı ve özellikle İsrail ve Filistin çatışmasını engellemek doğrultusunda çalışmıştır.

Akademik kişiliği ile bir teolog ve filozof olan Ratzinger halk ile ilişkilerinde beklenen performansı gösteremedi. Aslında o devirde Vatikan'ın insanlarla açık ve sade konuşacak bir Papa'ya ihtiyaç duyduğu telaffuz ediliyordu. Halbuki Papa Ratzinger'in beklenmedik istifa kararının gerekçesi sadece bu değildi. Andrea Riccardi, bu kararın açıklamasının arkasında neler olabileceğini açıklayamazsa da basına sızan "*sadakatsiz hizmetçiler*" diye bilinen olayı ve onun sonucu Vatileaks, Papalık makamında saklanan bazı dokümanların gerekçe gösterildiğini söyler. Ancak o dönemde Vatikan'ı krize sokan meselenin bunun ötesinde bir olay olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁵

Bütün bu tabloya bakıldığında Papa II Jean Paul'un cenaze törenine katılan ABD'nin üst düzey eski yetkililer ve dönemin yetkililerinin nezdinde bir defa Vatikan'ın özellikle ölen Papa'nın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden Amerikalılar doğal olarak sonraki Papa'nın seçilmesini etkilemek istiyorlardı. Bu bağlamda, Avrupalı istihbarat teşkilatları tarafından Amerikalıların bu girişimlerinin deşifre olduğu fakat Amerika'nın birinci düşmanı olan İran ağzıyla dile getirildiğini tahmin edebiliriz. Aslında Avrupalı güçlerin bu hamlesi, onlara az maliyete sebep olacağı bakımından gerçekleştirilmek istendiğini söyleyebiliriz. Öte yandan Kilise'nin uluslararası olaylarda müdahaleden geri kalması Vatikan'ın itibarını zedelemiş olurken Katolik Hristiyanların dünyadaki en büyük maddi ve manevi destekçisini zayıflatmış olurdu ki bu da onları tehlikeye sokmak anlamına gelebilirdi. Bu noktadan bakıldığında Papa Ratzinger'in istifa etmesi ve belki de ettirmesinde Kilise'nin içindeki bazı güç odaklarının etkili olduğunun tahmini zor olmaz. Elbette ki ahlak gibi konular Vatikan için her zaman önemli olmuştur ve zaten Vatikan'ın nüfuzunu etkili hale getirebilecek bir unsur olarak değerlendirilmelidir ancak Kilise'nin siyasi etkisi de bir o kadar önemlidir. Papa Ratzinger'in 2006 yılında Resenbourg'da sarf ettiği olaylı söylemler, İslam Dünyası'nda Müslümanların Vatikan'ın gözünde şeytan oldukları yorumunu getirmişti. Bu mesele, İslam ile diyalog kapısını açık bırakan ve Müslümanları

¹⁴⁵ A.g.e, p. 251 ve 260. Ayrıca bkz, Andrea Riccardi, **La Sorpresa di Papa Francesco: crisi e futuro della Chiesa**, Mondadori, Milano, 2013, 11.

şeytanlaştırmaktan çekinen Papa II Jean Paul'un üslubuna ters bir yaklaşımdı. Özellikle Arap Baharı sonucu yükselen aşırı İslamcı örgütlerin, Hristiyanları bu söylem yüzünden hedef almaları meşrulaştırılabilirdi. Bütün bunlardan ziyade İslam dünyası ile diyalog kapısını açık tutmanın garantisi, aşırı İslamcılığın yükselmesinde en önemli rolü olan Amerika'yla uzak bir mesafesi olan bir Papa'nın gelmesiydi. Dolayısıyla 13 Mart 2013 tarihinde Jorge Mario Bergolio'nun Papa olarak seçilmesi bir bakıma bu hedefleri yerine getirmek maksadıyla gerçekleştirilmiştir diyebiliriz.

3.1.3. Papa Francis: Kuzey- Güney/Merkez- Periferi

Papa Francis'in Papa olarak işe başlaması Amerika'da Barack Obama'nın ABD'de cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelmektedir. Vatikan ile demokratlar, eskide olduğu gibi ahlaki değerler üzerinde anlaşmazlık yaşasa da Orta Doğu özelinde İran'ın nükleer faaliyetleri hakkında uzlaşya varabildiler. Buradaki kilit ülke Rusya olarak ön plana çıkmaktadır. Hem Obama hem de Vatikan, Rusya'nın İran'ı müzakere masasına oturtmaya ikna edeceğini biliyorlardı. Gerçi bu konuda Vatikan ve İran ilişkilerini inceleyeceğimiz ayrı bir konu başlığı olacaktır ancak 2013'ün Eylül ayında Batı devletlerinin Suriye'ye yapacakları askeri müdahale arifesinde Papa Francis, çatışmayı önlesin diye Rusya cumhurbaşkanı Vladimir Putin'e bir mektup yazmıştır.

Aslında Vatikan, Rusya konusunda, özellikle Suriye hususunda, bu ülkenin Eski Sovyetler ve bugünkü Rusya Federasyonu'nun nüfuzu altında bir ülke olduğu; ekonomik ve askeri gerçeklerle on binlerce rusun oraya yerleştiği ve evlendiği ve hatta akrabalık bağlarının bulunduğu ve Vatikan açısından daha önemlisi oradaki ister Ortodoks ister Katolik Hristiyan azınlıkların korunması için on yıllardır Rus askeri birliklerinin görev yaptığının bilincindeydi. Irak savaşı ve daha sonraları Arap Baharı, Batılı devletler ve özellikle Amerika'nın gücünü büyük ölçüde yıpratmıştı. Bu açıdan Putin ise kendisini, IŞİD tarafından vahşet ve işkenceye maruz kalan bölgedeki Hristiyan topluluğun koruması olarak Hristiyan çar gibi göstermeye çalışıyordu. Papa'nın çok kulak astığı danışmanlarından birisi Rusya'nın ehemmiyeti hakkında *"Bugünkü Rusya artık komünist ve ateist bir ülke değil. Hem Moskova hem de Pekin, Papa Francis'in Avrupalı değil belki Güney Amerikalı olmasından dolayı*

ona bir diyalog ortağı gibi bakıyor. Bu yüzden selefleri gibi haklı ve haksız olarak Batı-Doğu ekseninde Batı bloğunda yer alan bir unsur görülüyor" şeklinde açıklamıştır. Roma'da artık Batı'nın güvenlik sisteminin bir parçası olan yumuşak güç imparatoru kalmamıştır. Eski dengeleri geçmişin kalıntıları olarak değerlendiren bir Papa gelmiştir. Rusya ile yeniden herhangi bir soğuk savaşa girme gayretlerini reddetmiş, hatta Avrupa Devletleri başkanlarıyla bir araya geldiklerinde onlara *"Rusya'yı izole etmeyin. Gerçekçi olmak lazım"* tavsiyelerinde bulunmuştur.

Papa Francis'in bu yaklaşımı Beyaz Saray'ın hoşuna gidemeyeceği bir durumdu. Bu rahatsızlığı, Obama tarafından ABD'nin Vatikan'daki büyükelçisi olarak tayin edilen Kenneth Hackett'in, Rusya ile Vatikan ilişkilerinin Putin'i Rusya kamuoyunda meşrulaştırarak uluslararası alanda kendini izolasyondan çıkarma yönünde suiistimal edeceğini düşündüğünü söylenebilir. Onun açısından bu durum, Putin'i Suriye'deki barış garantörü, ABD'yi ise o ülkeyi bombalamak isteyen bir ülke olarak gösterecekti.

Aslında Amerika askeri müdahaleye iyi bakmıyordu; sonuçta Papa Francis kendi inisiyatifiyle bir liderlik boşluğunu doldurmuştu. O yüzden ABD başkanı durumun daha kötüye gitmemesi için bir çıkış yolu önerisinde bulunmuştu. Obama'nın yaklaşımı ise Cumhuriyetçiler tarafından gelen uluslararası düzlemde belirsiz politikalar sergilemesi yüzünden Amerikan'ın ağırlığı ve güvenirliliğini kaybettiği yönündeki eleştirilerden, dolayısıyla iç politikadan kaynaklanan bir durumdu.

Bütün bunlardan ziyade, Rusya, Vatikan için Çin ile yeni temeller üzerinde kurulacak diyalog kapısıdır. Yüzyıllar süren anlaşmazlıktan sonra Katoliklik ve Ortodoksluk noktasında karşılaşma ve diyalog muhatabıdır. Rusya, Vatikan için köktenci İslamcılık karşısında bir settir. Öte yandan Batı ve İran ilişkilerinde ciddi olarak sayılması gereken bir taraftır. Ayrıca bu ülke gerek hükümetiyle gerekse Ortodoks patrikliğiyle Avrupa sekülerleştirmesine karşı geleneksel değerleri savunan bir ülkedir.

Bu noktadan bakıldığında Kilise, Batı tarafından gerçekleştirilebilen Katolik-Ortodoks hattındaki yakınlığı dondurma veya daha kötüsü Ortodoksları rus taraftarı veya rus karşıtı olmak üzere çatlatmaya uğratma, aynı zamanda Rusya'yı herhangi bir köşeye sıkıştırma girişimini siyasi soğuk savaşın jeo-religiose bir savaşa dönüşme

riskine gitme endişesini yaşamaktadır. Zaten bu bloklaştırma yaklaşımı Papa Francis'in mantalitesi ve ufkuna karşı olan bir vaziyettir. Bu yüzden Papa Bergoglio, 2015 yılının ilkbaharı sonunda, 50 dakika gecikmesine rağmen Putin'i canı gönülden kabul etmiştir.¹⁴⁶

Papa Francis dönemindeki Vatikan'ın, ABD'nin Orta Doğu politikası hakkında düşündüğü şey, Irak işgali ile başlayan ve bazı Amerika stratejik araştırmalar merkezlerinin Orta Doğu'yu balkanlaştırma çabasında oldukları endişesiydi. Amerika eliyle oradaki devletleri yıkmak ve yeni yapılanmalarını ayrımcı bir mezhepler ayrılığı zihniyeti üzerinde kurmak, Kilise açısından hayli önem taşıyan diyalog mevzuunu zedelemek ile ilgili diğer bir husustur. Zaten Vatikan açısından Orta Doğu Hristiyanlığı, Batı-Doğu ve Hristiyanlık-İslam arasında bir köprü olarak görülüyor. Bu savaştan sonra Batı dünyası ile Doğu Hristiyanlığını aynı kefeye koyma yaklaşımı, aşırı İslamcılar tarafından bu azınlığa darbe indirme malzemesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Vatikan, İslam dünyasıyla diyalog kapılarını açık bırakmak için Amerika'ya karşı mesafeli durmayı tercih etmiştir. Bu siyaset, aslında Vatikan'ın diyalog kurucu kimliğini yeniden kazandırma anlamına geliyor.¹⁴⁷

Vatikan ve ABD aralarındaki görüş ayrılıkları, daha Donald Trump cumhurbaşkanı adayırken başlamıştır. Trump göçmen, zayıfları savunma ve medeniyet ve mezhep arasındaki çatışma hususlarında tam anlamıyla Kilise öğretilerine karşı birisiydi. Papa ile Trump'ın ilk karşı karşıya gelmeleri 18 Şubat 2016 tarihinde Papa Bergoglio'nun Meksiko ve Amerika sınırında bulunan Ciudad Juárez şehri ziyaretinden Roma'ya döndüğü zaman uçakta, normalde Vatikan diplomasi geleneğine karşı olan yaptığı bir açıklamadan dolayı gerçekleşti. Teorik olarak duvarlara karşı köprüler medeniyetinden yana olan Papa, Trump'ın Meksika ve ABD sınırlarına duvar öreceği vaadine karşı, ona *Hristiyan olmayan adam* diye hitap etmesi polemik başlmasına neden oldu. Polemik ve dedikodudan hiç çekinmeyen ve hatta onlardan beslenen Trump'ın ise *"Vatikan, IŞİD tarafından saldırıya uğrarsa, Papa'nın, Trump'ın kazanmasını arzu edeceği hatta dua edeceği hakkında size söz veriyorum"* sözleriyle cevap vermesi polemik daha da körükledi. Dini bir lidere insanların inançlarını sorgulamasının yakışmaması bir kenarda kalsın Trump'ın

¹⁴⁶ Massimo Franco, **Imperi Paraleli**, p. 267-270.

¹⁴⁷ A.g.e, p. 285-286.

cevabı Papa'nınkine nazaran daha sertti. Hatta bir şekilde Eylül 2015'te Amerika kongresinde yaptığı tarihi konuşmasıyla beraber elde ettiği diplomatik başarıyı gölgelemiştir.

Papa Francis için Trump, egoist ve ırkçı bir Hristiyanlık metaforuydu. Onun bakış açısından egoizm ve ırkçılık, Hristiyanlıkla bağdaşmayan mevzulardı. Trump, *başka bir Amerika, başka bir Batı ve dünyanın kuzeyini* somutlaştırıyordu. II Jean Paul, Batı ve Doğu arasına çekilen demir perdeyi yıkmak için demokrasi ve mezhebin ahlaki önceliğini kullanarak yola çıkmıştı ancak Bergoglio'nun demir perdesi farklıydı. Onun demir perdesi geleneksel anlamda ideolojik ve siyasi değil belki kuzey-güney ayrımı bağlamında ekonomik, demografik ve jeopolitiktir. Osservatore Romano eski müdürünün deyişiyle *"Francis'in yıkmak istediği duvarlar kuzey ve güney arasındaki duvarlardır"*. Güney, kendisini Afrika, Latin Amerika, Amerika ve Avrupa'nın dışlanmış periferisinde göstermektedir.

Güney onun için, yoksulluk ve dışlanmışlık anlamına gelmektedir, bu yüzden onları kurtarmak amacıyla yardım için tüm olası fırsatları değerlendirerek oraya gidilmelidir. O, Trump'a uluslararası bir homofobiden kaynaklanan ve Beyaz Saray'da oturacak olması riskli olan bir nevi ahlaki bir lider olarak ayırt edilmesi zor olmayan bir kişilik gözüyle bakıyordu. O yüzden onu egoizmini yayma uğruna mücadele etme bakımından sadece laik topluma değil, kendi kilisesi mensupları ve Katolik Hristiyanlığına karşı günlük savaşan biri olarak görmektedir. Gerçi Trump dahil, piskoposlar, kardinaller, önde gelen Batılı başpiskoposlar kısık sesle olsa bile Arjantinli Papa'nın Batı'yı tanımadığı, ABD ve Avrupa'yı bilmediği, hatta Vatikan'ı bile tanımadığı eleştirilerini dile getiriyorlar.

İlk kez hem Papa hem de piskoposları son 15 yılda Cumhuriyetçi Parti'de müttefik bulamayacaklarını farkına vardılar. Yine George W Bush döneminde *"merhametli muhafazakârlık"* kuramı altında lobi etmek suretiyle göçmenler ve sığınmacılar için yardımlar toplanabilir ve onlara bazı haklar kazandırıldı. Ancak Trump döneminde bu hakların topyekûn iptal edilmesi söz konusudur.¹⁴⁸ Ayrıca Antonio Spadaro ve Marcelo Figueroa, La Civiltà Cattolica dergisinde son on yıllarda mezhebin Amerika siyasetinde oynadığı rolü ele aldıkları yazıda, 11 Eylül saldırılarından sonra George W Bush'un dünyayı şer ekseninden kurtarmak için

¹⁴⁸ A.g.e, p. 287-288, 292-293 ve 299.

başlattığı "salt iyi" ve "salt kötü" savaşlarının yerini, Donald Trump başkanlığında hamaset karışımı bir dil ifadesi ile *kötü* ve *çok kötü* ikilisine verdiğini savunmaktadırlar.¹⁴⁹ Meseleye bu noktadan bakacak olursak, Trump, ilk kez Batı'nın en az siyaset alanında "iyi" olması tabusunu kırmış oldu. George W Bush'un iyi-kötü ekseninde yürüttüğü savaşın iyi yani kahraman, hayırhah, düzen verici ve polis olması yerini Trump'ın daha kötüyü yenmek için kötü yani şer olması almış oldu.

13 Şubat 2016 tarihinde La Civiltà Cattolica dergisinde Antonio Spadaro tarafından kaleme alınan *La Misericordia Come Processo Politico* (Siyasi Süreç Olarak Merhamet) adlı makalede uluslararası düzlemde uzlaşıya varmanın uygulanabilirliğinden bahsedilmektedir. Bu yüzdendir ki Papa Francis, Amerika kongresindeki konuşmasında tarihi ihtilafları bir kenara bırakmayı önerir. Spadaro'ya göre "*Siyasi bir kategori olarak merhamet, hiçbir şey veya hiçbir kimseyi tamamen devletler, halklar ve milletler ilişkilerinde kaybetmiş değerlendirmemesi anlamına geliyor*". Bu bağlamda Vatikan, önceden kurulmuş ittifaklar ağına girmeden süper güçlerle direkt ilişkilere girmeyi istemektedir. Bu çerçevede Kilise, diplomatik dinamiklerden kaynaklanan, dünyayı her türlü kurbanlar ve canilere ayıran ayrıştırmaları bile reddetmektedir. Öyle ki özellikle Batı devletlerinin IŞİD'in saldırılarına karşılık olarak sert tavırlarına karşı çözümün sadece askeri ve sert boyutlarla üretilmemesini teklif ediyor. Bu açıdan bakıldığında böyle ve benzeri sorunların çözülmesi için dünyayı harekete geçirmekten yana olduğunu savunuyor. Bu doğrultuda Vatikan; Rusya ile hesaplarını tasfiye eden, Asya'da genişleyen Çin'i kontrol altına alan ve İran'ı Orta Doğu'da sınırlamayı öngören Amerika dış politikasına karşı, artık Batı'ya bağlı olmayan ve zorunlu bir ittifakta yer almamak için soğuk savaş modeline alternatif olan bir politika izlemektedir. Şubat 2016'da *The Global Times*, Çin Komünist Partisi'nin online ve yarı resmi organının Papa Francis'i iknaya dayalı diplomatik ve *yumuşak küresel güç* nitelendirmesi, ayrıca "*Papa Francis ve cumhurbaşkanı Xi yönetimi altında ilişkilerin iyiye gitmesi umutları büyüyor*" ifadelerine yer vermesi boşuna olarak değerlendirilemez.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Antonio Spadaro- Marcelo Figueroa, "Fondamentalismo Evangelicale e Integralismo Cattolico: un sorprendente ecumenismo", 15 Luglio 2017, <https://www.laciviltacattolica.it>, (20.02.2019).

¹⁵⁰ Massimo Franco, *Imperi Paralleli*, p. 305-307.

3.2. VATIKAN- TÜRKİYE: KİMLİK VE SİYASET

Aslında Türkiye ve Vatikan ilişkilerini biçimlendiren unsurlar; Türkiye'nin AB'ye üye olma süreci, Ermeni soykırımını iddiaları, Avrupa'da yaşayan Müslüman ve özellikle Türk vatandaşların entegrasyon meselesi, siyasal İslamcılık, Yeni Osmancılık, Arap Baharı, terörizm, göçmen sorunu, dinlerarası diyalog, insan hakları vb. gibi birçok konuyu içeriyor.

3.2.1. Avrupa'nın Hristiyan Kimliği

Vatikan'ın Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasına ilişkin politikasını değerlendirmeden önce Vatikan gözündeki Avrupa ve Avrupa'nın Vatikan dış politikasındaki rolüne değinmemiz gerekiyor.

Her şeyden önce Vatikan bir devlet olarak Avrupa kıtasında yer almaktadır, dolayısıyla bir Avrupa devletidir. Avrupa, Vatikan'ın dünya jeopolitiğinde meyveleri (halklar, ümitler) toplanan bir bahçeye benzetilmektedir. Bu bakış açısı yirminci yüzyılın tamamında, bütün Papa'lar tarafından benimsenmiş bir konudur. Zira Vatikan'ın uluslararası politikası bu kıtadan şekillenip uygulanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Yalta şehrinde tasarlanan yeni dünya düzeninde bile Papa XII Pios, Avrupa'nın parçalanmasını kabul etmedi. O dönemde Avrupa'nın doğu sınırı olarak komünizme karşı siper olan Polonya görülüyordu. Papa Pacelli açısından kıtanın birlik temellerini oluşturan unsurlar, kültürel ve mezhepseldi. Bu birliğin merkezinde –bugünkü gibi- ise Vatikan yer alıyordu. Papa Pancelli siyasi olarak parçalanmanın ana sebebi olarak gördüğü komünizmi, açık ve sistematik bir şekilde eleştiriyordu.

II Vatikan konsili ve Papa XXIII Yuhanna'nın doğuya yönelmesi, Vatikan'ın dış politikasında köklü bir değişim olarak değerlendiriliyordu. Bu değişimin ilk göstergesi de Papa Roncalli tarafından Doğu Katoliklerin piskoposları ve gözlemci olarak rus kiliseleri başta olmak üzere Ortodoks Kilisesi'nden davet edilen misafirlerle düzenlediği bir konferanstı. Bu dönemden sonra, Papa XII Pios'un Eski Sovyetler imparatorluğuna karşı muhalefetine tersine, doğuya yönelme politikası söz konusuydu. Bunun en açık örneği, Curia'nın eleştirilerine rağmen Vatikan'ın

1975 yılında imzalanan Helsinki Antlaşmasıyla sonuçlanan sürece aktif surette katılmasıydı. Çünkü o dönemlerde Curia, Vatikan'ın çoktarafli değil iki tarafli diplomasisinden yanaydı.

II Jean Paul döneminde "*Ostpolitik*" diye meşhur olan politikayı yürüten Agostino Casaroli, Helsinki Antlaşması hakkında şöyle diyor: "*Helsinki Konferansı ilk büyük siyasî panAvrupa olayı idi. Vatikan açısından iktidara dayalı, insanlar arasında temas ve çeşitli alanlarda sadık bir işbirliğinin zemin hazırlayabilen ortak bir Avrupa çerçevesi inşası olarak görülüyordu*".¹⁵¹

Papa VI Pavlus, Papa XXIII Yuhanna gibi ortak hayır adıyla milli hakimiyeti aşabilen, federalist bir yönetim tarzı ile birleştirme taraftarıydı. Onun açısından Avrupa'yı birleştirme, bir son değil belki bütün dünyayı yaradan Tanrı tarafından yaratıldıkları için aynı saygınlığa sahip olduklarından dolayı Kilise'nin evrensel mesajını ulaştırmak için bir vasıta olarak görülüyordu. Bu bakış açısı bugün bile Vatikan'da geçerliliğini korumaktadır.

Papa II Jean Paul Papa olarak seçildikten sonra Doğu ve Batı olmak üzere iki düşünce ve kültürel geleneği birleştirmek yolunda Papa XII Pios'un Polonya sınırlarına kadar çizdiği sınır tanımını aşarak Hristiyanlık sınırının Atlantik'ten başlayıp Ural Dağları'na kadar uzandığı tanımını ortaya koydu. Bu yaklaşım o zamanki Avrupa'da daha çok General de Gaulle'un Avrasyacı yaklaşımına tekabül ediyordu. Aslında Papa Wojtyła'nın seçilmesiyle birlikte gerek Katolik gerek ise Ortodoks Slavlar, kıtanın marjinal bir kültürü olmaktan çıkıp merkezi konuma taşındı. Papa için Avrupa, iki sistemin ayrılmasına rağmen kaçınılmaz bir birliği temsil ediyordu. Daha doğrusu o, coğrafi ve manevi bir süreklilikle birleştirmeyi hayal ediyordu. Polonya'nın kurtuluşu, Slav milletlerle kardeşlik, Yalta ayrışmasının aşılması ve Katolikler ile Ortodoksların uzlaştırılması onun Avrupa vizyonunun başlıca hedefleri arasında geliyordu.¹⁵² Gerçi bu yaklaşımla birlikte hayalindeki sınırları Ural Dağları'na kadar uzatmasını, ilk etapta Polonya'yı Batı ekseninde kalmasını garantiye almak amacıyla yapmış olabileceği tahmininde bulunabiliriz.

¹⁵¹ Marco Lavopa, **Il Vaticano e La Turchia: la piattaforma musulmana e i nodi dell'integrazione europea**, Ginevra Bentivoglio Editoria, Roma, 2010, p. 64-66.

¹⁵² Marco Lavopa, **Il Vaticano e La Turchia: la piattaforma musulmana e i nodi dell'integrazione europea**, p. 70-78.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) 1975 yılında Vatikan'ın katkılarıyla Helsinki kentinde son dokümanının imzalanmasında katılımcı devletlerin *fertler arasında temaslar* başlığı altında onayladıkları "*Dini inançlar ve dini kurumlar ve kuruluşların temsilcileri, katılan devletlerin anayasal çerçevesinde hareket ederek temaslar, buluşmalar ve bilgi alışverişinde bulunabilirler*" gibi bir paragraf yer alıyordu. Aslında bu girişim bir nevi dinlerarası diyalog meselesinin kolaylaştırılmasına yol açıyordu. Papa II Jean Paul ise her fırsatta bu ve din ve inanç özgürlüğü ile ilgili imzalanan diğer belgelere saygı duyulması ve uygulanması konusunu dile getiriyordu.¹⁵³

24 Mart 2007'de Papa XVI Benedict Vatikan'da Avrupa Kiliseleri Piskoposları Konferansı için toplanan katılımcılar için yaptığı konferans kapanışı konuşmasında kıtayı tehdit eden tükeniş, irtidat ve egoizm tehditlerini sıralarken bugünkü Avrupa'yı tehdit eden unsurların başında Hristiyanlık başta olmak üzere Tanrı'ya irtidattan daha çok yakın gelecekte kendine irtidat tehlikesinin geldiği konusunda uyarıyor. Aslında önceki Papa'lara nazaran daha açık bir şekilde Avrupa'nın Hristiyan kökenine vurgu yapan Papa Ratzinger, Türkiye gibi İslam kültürünü temsil eden ülkelerin AB'ye üye olma sürecini daha da tartışılır hale getirdi. Daha doğrusu bu açılan yeni konular medeniyetler buluşmasından daha çok medeniyetler çatışmaları meselelerini gündeme taşıdı.

Hristiyan kökler ve değerler ile ilgili Papa II Jean Paul'un yaklaşımı, Avrupa'nın Hristiyan kökenlerine vurgu yapması, çoğunlukla Müslüman göçmenlerin gelmesi ve Hristiyanların güç kaybetmesi durumunda bile kendini koruyabiliyor olacağı şeklindedir. Onun açısından Avrupa'nın Hristiyan kimliğini korumanın sadece yasal düzenlemelerle değil aynı kültürü canlı ve ayakta tutmakla sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Bu bakımdan kıtanın Hristiyan kimliği korunmalıdır. Papa Wojtyła'ya göre Hristiyanlık sadece Avrupa'nın geçmişinde belirleyici olmadığı ve bugünkü gerçeğinde kazanmış olmadığı gibi değerler temeli üzerinde kurulu dünyaya ve geleceğe açık bir Avrupa'nın inşası için belirleyici bir role sahiptir. Onun gözünde Avrupa, sadece bu yaklaşımın sayesinde dayanışmayı ve

¹⁵³ Marco Lavopa, p. 15-17. Ayrıca bkz, Giovanni Paolo II, "Messaggio Di Giovanni Paolo II ai Capi di Stato dei Paesi Firmatari dell'Atto Finale di Helsinki", 1 Settembre 1980, <http://www.w2.vatican.va>, (02.03.2019).

dayanışma içindeki küreselleşmeyi uygulayabilir ve sonuçta evrensel barış rolünü üstlenebilir.

Polonya'lı Papa, *Ecclesia in Europa* adlı eserinde özet olarak dört noktanın altını çizmektedir: 1) eşsiz ve üniter bir tecrübe olarak Avrupa kimliği, 2) onun inkar edilmez ve vazgeçilmez Hristiyan kökenleri, 3) aynı hafızanın unutulmuş ve kayboluşu ve 4) kıtanın yeniden doğumunda Kilise'nin rolü.¹⁵⁴

Ancak Türkiye'nin AB'nin genişlemesi konusunda nerede yer almaktadır? Nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Türkiye, meseleye nasıl yaklaşmaktadır? Bu sorulara cevap vermek için öncelikle Türkiye'nin soğuk savaş yıllarında ve soğuk savaş sonrası stratejik konumuna bakmamız lazım.

Soğuk savaş döneminde Batı için Türkiye, Eski Sovyetlerin Akdeniz'e yaklaşmaması için set rolünü oynarken soğuk savaş sonrasında bu rolün değiştiği hatta öneminin daha da arttığı söylenebilir. Bu noktadan bakıldığında hem Amerika hem de Avrupa gözünde daha da önem kazanan Türkiye'yi nasıl kendi politikalarının lehine çevirebilecekleri düşüncesi de beraberinde geldi. Aynı zamanda Türkiye'nin yeni konumu bu dönemde onun uluslararası arenada daha da özerk hareket edebileceği habercisiydi. Bu dönemde özet olarak Türkiye'nin rolü şöyle çeşitlenmiştir: 1) Avrupa'nın Orta Doğu, Kafkasya ve Körfez ülkelerine açılması için bir kapı, 2) tam tersi İslam dünyasının Avrupa'ya girmesi için bir giriş noktası, 3) İran yoluyla Çin'in Doğu Akdeniz'e açılmasını sağlayabilen bir ülke ve 4) aynı zamanda bu rollerin kombinasyonunu yani Avrupa, Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve Basra Körfezi arasında köprü, Batı ve ılımlı İslamcılar arasında bir kapı ve en sonunda Avrupa'ya enerji geçişinin sağlanması için bir geçit rollerini kullanabilme kabiliyetine sahip olabilmesi söz konusudur. Bütün bunların karşılığında Türkiye'nin AB'den ekonomik ve finansal puanlar istemesi açıktır. Zaten bu yüzden soğuk savaş sonrası dönem için *üyelik-ortaklık* ikilisi ve Avrupa'nın doğuya doğru yayılması, AB tarafından bir strateji olarak benimsendikten sonra kıtadaki bazı politikacılar, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini tanımasa bile ona *özel ortak* statüsü tanıma aşamasına geldi.

Üç gelişme, çağdaş Avrupa kimliğini belirlemektedir; bunların en başında sekülerleşme gelmektedir. Bilim ve teknoloji sayesinde güzel bir geleceği

¹⁵⁴ Marco Lavopa, p. 13-17, 90-93 ve 146.

vadetmekle birlikte insanın tek başına kendi kurtuluşunu gerçekleştirebileceği algısı hız kazanmıştır. Öte yandan Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra Eski Sovyet'in ateist rejiminden kurtulan Doğu Avrupa Hristiyanları için Tanrı'ya dönüş ve dindarların toplumda kendilerine yer bulma fırsatını kazandırabilmiştir. Bu yolda Katolik kimliği taşıyan Polonya başta olmak üzere dini söylemin adı geçen toplumlarda güç kazanmasıyla birlikte kıtanın kimliği bağlamında "*Avrupa, Hristiyanlığın Beşiği*" meselesini ortaya atmıştır. Üçüncü unsur ise güzel ve refahlı bir hayat için Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya öte yandan ise Güney ülkelerinden Avrupa'ya doğru göç dalgaları olmuştur. Göç meselesi olmasaydı zaten Müslüman azınlığı meselesi kıtada marjinal bir hale gelirdi. Diğer taraftan başka aday ülkelerin kabulü onaylandığı halde ta 1959 yılından beri Avrupa kapısında sabırla bekleyen Türkiye'nin üye olma süreci Birlik'in bir daha coğrafi ve kültürel kimliğini gözden geçirme zorunluğunu gündeme taşımıştır.¹⁵⁵

Papa Ratzinger 13 Ağustos 2004 yılında daha kardinalken İnanç Doktrini Cemaati başkanı sıfatıyla *Le Figaro Magazine*'e verdiği röportajda Türkiye hakkında şöyle bir açıklamalarda bulunuyor:

"Türkiye tarih sürecinde her zaman Avrupa'ya karşı daimî muhalif bir kıtayı temsil etmiştir. Bizans İmparatorluğu ile savaşmıştır; aynı zamanda Konstantinopolis'in düşürülmesi, Balkan savaşları ve Viyana ve Avusturya'ya oluşturduğu tehditlere de bir düşünün [...] Dolayısıyla iki kıtayı birbirine bağlamayı yanlış bir adım olarak düşünüyorum. Bu, ekonomik getiriler uğruna zenginlik yitiriş ve kültürel kayboluş anlamına gelir. Türkiye, İslam üzerine kurulu laik bir devlet olarak bizim tanıdığımız yüksek insani değerleri paylaşıyor olmak yerine Arap komşularıyla kendi kimliğinin öncüsü halinde kültürel bir kıtayı hayata geçirmek yollarını arayabilir. Bu fikir Avrupa ile sıkı ve dostane işbirliği ve ortaklık yapmaya karşı olmadığı gibi her türlü aşırıcılığa karşı ortak bir gücün yükselmesine bile izin verir".¹⁵⁶

Aslında bu gibi fikirler Türkiye'deki İslamcı ve milliyetçi kesimin zihninde kazanmış olarak Papa'nın Rum Fener Patriği I Bartelemeo'nun gerçekleştireceği ziyareti bir yıl ertelenerek 28 Kasım-1 Aralık tarihleri arasında düzenlendi. Papa'nın 2004'teki röportajı ve 12 Eylül 2006 tarihinde Regensburg üniversitesinde *İman, Akıl ve Üniversite* başlığı altında yaptığı konuşmada İslam ve Hristiyanlık arasında yaptığı karşılaştırmalı konuşması, iki ülke arasındaki tansiyonu yükseltti. Aslında bu ziyaretin Türkiye'yi kaygılandırabilecek yanlarını; Vatikan'ın Rum Ortodoks

¹⁵⁵ A.g.e, p. 57-59 ve 111-114.

¹⁵⁶ A.g.e, p. 158-159.

patriğini ekümenik olarak tanıması ve dolayısıyla Rum Fener Patrikhanesi'ni Ortodokslar Doğu Vatikan Devleti gibi benimsemesi, Papa'nın Ayasofya müzesinde dua etmek istemesi ve *Le Figaro Magazine*'e verdiği mülakat vasıtasıyla Türkiye'nin gerçekte din özgürlüğünü tanımamasını sert bir dille yargılanmış olması sayabiliriz. Diğer bir önemli konu ise Vatikan'ın, Türkiye'den Lozan Antlaşması gereği Türkiye yerel Katolik kilisesine tüzel bir statü tanıması istemesidir. Gerçi Türkiye'nin bu antlaşma hakkındaki tefsiri, laik devlet kurumları altında gayri müslim toplulukların din özgürlüklerini garantiye almak yönündedir.¹⁵⁷

Vatikan ve Türkiye arasında var olan bütün bu görüş ayrılıklarına rağmen 5 Şubat 2006 tarihinde Trabzon'da don Andrea Santoro adında Katolik bir papazın İslamcı-milliyetçi bir kişi tarafından öldürülmesi Türkiye'de bir taraftan haclı seferleri, sömürgecilik ve dinlerarası diyalogu Vatikan'ın tuzağı olarak gösteren milliyetçi ve İslamcı kesim, diğer taraftan ise diyalog ve saygı temelleri üzerinde kurmaya çalışan sivil Otorite ve bazı dini cemaat mensuplarının arasında mevcut olan çatlağı göstermiş oldu.¹⁵⁸ Aslında bu durum, Türkiye'nin AB'ye girmeye henüz hazırlıklı olmadığına bir göstergesi daha olarak değerlendirilmesine yol açıyor. Avrupa'da ise göçmenlere, özellikle Müslüman toplulukların entegrasyonuna karşı var olan ırksal veya dini yaklaşımların *"İslam yabancı bir din olduğu için özümzenecek bir din değil"* gibi basit bir sloganla engel üretmesi söz konusudur. Esas soru ise, Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan unsurların Hristiyan ve Batı medeniyeti mi yoksa insan hakları, siyasi demokrasi, hoşgörü ve kapsayıcı bir çokkültürlülük gibi evrensel değerler olduğu mu şeklindedir. Avrupa, Türkiye'nin insan haklarına saygı duymadığından ötürü onun Birlik'e girmesine engel olmuşsa da kendisi de Müslüman bir ülkeyle aynı birlikte bulunması için fazlasıyla Hristiyan'dır.¹⁵⁹

Ama Papa Francis'e gelince Avrupa'nın Hristiyan kimliğe ve geleneğe dayandığını kendi anahtar kelimeleriyle açıklamaktadır. Kurucu önderlerin hedeflerinden saptığı kanısında olan Papa Bergoglio, Birlik'in krizlerden kurtulması

¹⁵⁷ A.g.e, 160-163. Ayrıca bkz, Franco Pisano, "Il Difficile Viaggio di Benedetto XVI in Turchia", 27 Dicembre 2006, <http://www.asianews.it>, (11.03.2019). Papa XVI Benedict'in Regensburg üniversitesinde yaptığı konuşma için bkz, "Viaggio Apostolico di sua Santità Benedetto XVI a München, Altötting e Regensburg (9-14 Settembre 2006): Incontri con i Rappresentati della Scienza, Fede, Ragione e Università", 12 Settembre 2006, <http://w2.vatican.va>, (11.03.2019).

¹⁵⁸ Marco Lavopa, *Il Vaticano e La Turchia*, p. 117-118.

¹⁵⁹ Marco Lavopa, p. 115- 117.

için yeni bir hermönotiğe ihtiyaç duyduğunu savunur. Ona göre Avrupa, insanı her şeyin merkezinde tuttuğu ve her kurumun kalbinde sakladığı sürece ümide kavuşur. Vatandaşlar ve kurumlar arasında bir nevi kopuğu izleyen Papa, kurumların insanları, birey veya topluluk halinde olmalarına bakmaksızın dinlemesini tavsiye etmektedir. Bu açıdan onun önerisi Avrupa'yı halklardan oluşan bir aile gibi görmek yönündedir. Onun açısından önemli olan, kıtayı topluluk gibi görme meselesidir. Papa gözünde ümide kavuşmak ise yalnız ve yalnız dayanışma içerisinde anlam bulabilir. Onun tanımında dayanışma, bir bedene bağlı olmanın bilincinde olma ve aynı zamanda her bir üyenin diğerine ve sonuçta herkese sempati duyma kapasitesine sahip olmasından ibarettir. Papa Bergoglio nazarında bu tarz dayanışma, egoizmden kaynaklanan ve ötekiyi görmeyen her türlü popolizme karşı bir dayanışmadır.

Papa Francis açısından farklı farklı boyutlarda krizlerle pençelesen Avrupa'nın çıkış yollarından birisi, yanlış güvenlik anlayışından çıkmasıdır. Tarihi boyunca türlü türlü insanlar, kimlikler ve kültürler ile karşılaşan bu coğrafyaya çokkültürlülükten yana olması çağrısında bulunur. Bu perspektiften Avrupa'nın göçmenlerle ilgili yaklaşımını eleştiren Papa, göçmenler sorunun ekonomik veya güvenlik ile ilgili bir sorun olmadığı, her şeyden önce kültürel bir problem olabileceği görüşündedir. Ural Dağları'ndan Atlantik'e uzanan Avrupa'yı *Asya'nın yarımadası* olarak değerlendiren Papa Francis, diğer insanlar ve kültürleri ekonomik sıkıntılar ve güvenlik tehditleri gerekçesiyle kabul etmemesini kıtanın tarihine ters görerek Avrupa'nın asıl zenginliğinin değerlerden yoksun bugünkü dünyanın eşsiz manevi açıklığıyla yenilenmesine ve canlanmasına ideal bir mirasa sahip olmasıdır. Aslında onun bakış açısında Avrupa, göçmenlerin gelmesini buluşma ve diyalog fırsatı olarak değerlendirmelidir.

Avrupa Birliği'ni eleştirmekte sadece bunlarla kalmayan Arjantinli Papa, Avrupa'nın kalkınma, barış ve aile kurumuna değer verdiği zaman ümit bulacağını söylemektedir. VI Pavlus'un *"Kalkınma, barışın yeni adıdır"* sözüne atıfta bulunan Papa, kalkınmanın teknolojik üretimden ibaret olmadığını, bütün insanları ilgilendiren insanın işinin saygınlığı, uygun yaşam şartları, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimle ölçülebileceğini savunmaktadır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ "Discorso del Santo Padre Francesco ai Capi di Stato e di Governo dell'Unione Europea, in Occasione del 60° Anniversario della Firma dei Trattati di Roma", 24 Marzo 2017, <http://www.vatican.va>, (15.03.2019).

Priferi doktrini çerçevesinde şu ana kadar Avrupa'nın Almanya, Fransa ve Büyük Britanya gibi ülkelerini ziyarette bulunmayan Papa Francis, daha küçük ülkeleri ziyaret etmeyi tercih etmektedir.¹⁶¹ Aslında bu gibi yaklaşımları Papa'nın uyguladıkları neoliberal politikalarından dolayı bu devletlere karşı eleştirel bir mesaj niteliğinde tavrı olarak değerlendirmemiz mümkündür. Papa Bergoglio'nun Avrupa Birliği'nin dağılmasından yana olmadığı ve hatta Birlik'i bozmaya çalışan popülist demokrasilere karşı olduğu da aşîkârdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Avrupa Birliği, Vatikan açısından tarihi ve kültürel olarak Hristiyan bir kuruluştur. Zaten bu yüzden bu kuruluşa zarar gelmesi, stratejik bir hata olabilir.

Papa Francis döneminde Türkiye'nin AB'ye üye olmasından yana, önceki Papa'ların yaklaşımından farklı bir tavrı sergileme durumu söz konusu değildir. Çünkü hâlâ Türkiye'de oturmuş bir laik sistem izlenimi bulunmamaktadır. Hele hele İslamcılık ve milliyetçilik söyleminin güçlü olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarında Avrupa değerleriyle örtüşen bir profil gözetmek hayli zordur. Zaten mantık, özgürlük, devlet, bilim, kalkınma, tarih, millet ve halk gibi değerler ve simgeleri Hristiyan değerlerin sekülerleşmiş versiyonları olarak gören Vatikan, Türkiye'nin tamamen bu değerlerle örtüşebildiğinden şüphe duymaktadır.¹⁶² Aslında kuramsal olarak Türkiye'nin AB'ye üye olma meselesini, Türkiye-Vatikan ilişkileri çerçevesinde ilk olarak bu açıdan bakıp yorumlamalıyız.

Uzun sözün kısası, Papa Francis'in Türkiye'nin AB'ye üye olma meselesine nasıl baktığını Piero Schiavazzi "*Strasburg'da Türkiye'den, Türkiye'de ise Avrupa'dan konuşmuyor*" sözleriyle özetleyebiliriz.¹⁶³

Öte yandan Türkiye açısından meseleye bakacak olursak, AB'ye üye olma sürecinde Türkiye Vatikan'ı kilit bir ülke olarak görmektedir. Özellikle Suriye iç savaşı ve Irak'taki düzensizlik ve beraberlerinde gelen göçmen sorunu, ilişkileri yeni bir boyuta taşımıştır. Papa Bergoglio zaman zaman Türkiye'yi Avrupa'ya geçmek isteyen Suriyeli mülteciler başta olmak üzere Iraklı, afgan ve bazı Güney Asya ülkelerinden gelen mültecileri ağırladığı için takdir etmiştir. Zira Orta Doğu'daki son istikrarsızlıklardan dolayı AB için birinci problem, mülteci akını meselesi olmuştur.

¹⁶¹ Marina Tantushyan, "L'Agenda per Papa Bergoglio nel 2019", 6 Gennaio 2019, <https://it.sputniknews.com>, (15.03.2019).

¹⁶² Marco Lavopa, p. 69.

¹⁶³ Piero Schiavazzi, "Papa Francesco Archivia in Silenzio l'idea della Turchia nell'Ue", 3 Dicembre 2014, www.limesonline.com, (05.03.2019).

Mülteci sorunu, AB ilkelerine karşı olan, aşırı sağ diye anılan partilerin yükselmesine neden olmuştur. Irkçı ve bazen dini söylemleri kullanan bu örgütler, mülteci sorunundan faydalanıp oy devşirirken diğer taraftan Vatikan, üye olan özellikle güçlü üyelere çokkültürlülük ve entegrasyon çağrılarında bulunmaktadır. Gerçi Vatikan ve Avrupa'daki sol partiler de mülteci sorununa karşı olmadıklarından bu durumu kendi lehlerine dönüştürdüklerini söylememiz mümkün.

Türkiye, bu mültecileri kendi topraklarında barındırmakla aslında aşırı sağın yükselmemesine yardımcı olmakta ve bunun karşılığında da Vatikan'ın AB'ye vize serbestliği veya Suriye'deki PYD ve YPG örgütlerine karşı sınır ötesi askeri operasyonlarına yeşil ışık yakmaları doğrultusunda diplomatik olarak harekete geçmesini istemiştir.

Elbette Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı adı altında Türkiye'nin gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar farklı dinamiklerden kaynaklanmış olsa da Vatikan'ın bilgisi dışında gerçekleştirildiği söylenemez. Fırat Kalkanı Harekatı, Batı'nın birinci önceliği olan Irak ve Şam İslami Devleti (İŞİD) örgütünü bitirme sayesinde gerçekleştirildi. Gerçi bu, Türkiye'nin önceliği değildi anlamına gelmez. Çünkü zaten Türkiye bu operasyonu yapmasaydı örgütün temel giriş-çıkış bölgesini kontrolüne alıp hem kendi topraklarındaki terör eylemlerini hem de bölgenin diğer noktalarına gerçekleştirdiği arazi hakimiyetini önleyemezdi. Ayrıca İŞİD, halifelik rakibini Şii İran veya Amerika'ya tam bağımlı olan Suudi Arabistan olarak görmeyip belki halifeliğin son başkenti olan İstanbul ve Türkiye yönetimini olarak görüyordu. Türkiye devleti ise YPG-PYD-SDG adları altında örgütlenen örgütlerin olası Batı Kürdistan (Rojova) devletini kurmaya çalışılan koridoru kesmeyi amaçlamaktaydı.

Zeytin Dalı Operasyonu'na gelince ise Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 5 Şubat 2018 tarihinde gerçekleştirdiği Vatikan ziyareti, aslında Donald Trump'ın Amerika büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma sıralarında gerçekleşmiştir. Daniel Santoro, Erdoğan ziyaretinin tek hedefini Kudüs üzerinden İsrail, ABD ve Körfez'in petrol monarşileri ittifakına karşı eksen kurmak olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴ Kudüs'ün Status Quo'sundan yana olan Vatikan'ın ve Erdoğan yönetimindeki

¹⁶⁴ "Erdogan: assieme al Papa per difendere Gerusalemme", 4 Febbraio 2018, <https://www.lastampa.it>. Ayrıca bkz, "Papa Riceve il Presidente Erdogan: dialogo e diritti umani in Medio Oriente", 5 Febbraio 2018, <https://www.vaticannews.va>, (19.03.2019) ve Daniele Santoro, "Le Tre Vesti di Erdoğan dal Papa: capo di Stato, comandante militare, leader religioso", 6 Febbraio 2018, www.limesonline.com, (18.03.2019).

Türkiye'nin Yeni Osmanlılık politikaları kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun önem taşıyan bu şehir ve oradaki kutsal mekanların korunması çıkarlarının örtüşmesi söz konusu idi. Bu arada Orta Doğu'nun çağdaş tarihini aslında parçalanmış Osmanlı tarihi olarak değerlendirmemizde fayda vardır. Üstelik Vatikan'ın bu operasyona yeşil ışık yakma sebeplerinden birisini de Afrin bölgesinde Hristiyan unsurların yaşamamasını da kaydetmemiz gerekir.¹⁶⁵ Bu mesele Fırat Nehri'nin doğusunda Türkiye tarafından gerçekleştirilmek istenen olası geniş bir operasyonun Vatikan tarafından onaylanıp onaylanmadığı açısından önem taşımaktadır. Zira Fırat'ın doğusunda yaşayan Hristiyan aileler ve özellikle Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) bünyesinde savaşan Asuri Hristiyanları göz önünde bulundurulmalıdır.

3.2.2. 1915-1917 Olayları: Reelpolitik Gölgesinde Kalan Polemik

Türkiye-Vatikan ilişkilerini biçimlendiren diğer bir husus ise Vatikan'ın 1915-1917 yıllarında yaşanan olayları Ermeni veya Hristiyan soykırım gibi tanınması meselesidir. Papa Francis'in dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Serkisyan, üç Ermeni patriği XIX Nerses Bedros Tarmuoni, II Karekin ve I Arem ve bütün dünyadan Vatikan bazilikasına gelen Ermenilerin katılımıyla gerçekleştirdiği ortak ayin töreninde II Jean Paul ve II Karekin'in Eylül 2001'de yayınladıkları ortak bildirgenin "*20. yüzyılın ilk soykırımı*" ibaresini aynen kullanarak Türkiye devletinin sert eleştirisine yol açtı.

Türkiye devlet yetkilileri Papa'yı, adı geçen olaylarda sadece bir unsurun acı çektiğini ve Müslümanlar dahil diğer unsurların çektiği acıları görmezden geldiği eleştirilerini dile getirmişti. Haliyle Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanlığı Vatikan'ın Ankara'daki büyükelçisi Antonio Lucibello'yu çağırarak Türkiye devletinin itirazını bildirmekle birlikte bu tür açıklamaları "*hayal kırıklığına uğrattı*" nitelendirildi. Ayrıca Vatikan'daki büyükelçisi Mehmet Paçacı'yı da geri çağırdı.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Bazı Gazeteciler, Vatikan'ın Suriye'deki büyükelçisi Kardinal Mario Zenari'nin Radio Vaticano'yla yaptığı röportajı, Papa Francis- Erdoğan'ın 5 Şubat 2018 görüşmelerini Afrin Herekatını önlemek amacıyla etkilemek olarak biliyorlar. Shorsh surme, "Vaticano: Erdogan in udienza dal Papa, mentre in Siria bombarda i Curdi", 2 Febbraio 2018, <https://www.notiziegeopolitiche.net>, (18.03.2019).

¹⁶⁶ Fausto Gasparroni, "Papa Francesco Come Giovanni Paolo II: "quello armeno é il primo genocidio del XX Secolo". Turchia: "inaccettabile", 12 Aprile 2015, <https://m.haffingtonpost.it>, (19.03.2019).

Papa Francis'in 26 Haziran 2016 tarihinde Ermenistan ziyareti dönüşü sırasında uçakta yaptığı basın toplantısı, bu olayların yaşandığı sırada Batılı devletlerin herhangi bir şey yapmadıkları eleştirisini de içeriyordu. Aslında Vatikan'ın dünyada tanıdığı üç soykırım olayı mevcuttur; Hitler, Stalin'in yaptığı soy kırımlar ve 1915- 1917 olayları.¹⁶⁷

Bu olayların Kilise nezdinde ne denli önemli olduğu açısından II Jean Paul'un 1915 yılında öldürülen Ermeni din adamı İgnatus Maloyan'ı aziz olarak tanıması ve Mardin şehrini ilk kez tarihçi Sébastien de Courtios tarafından "*İkinci Kudüs*" diye anılan şehri aynı adla tanıması, yeterlidir.¹⁶⁸

Batı medyası Papa'nın bu açıklamasını "*Francis Resenbourg'u*" olarak değerlendirirken Aldo Giannuli bu açıklamanın İslam karşıtı olmadığı, haliyle Vatikan jeopolitiğinin hiç de değişmediğini savunmaktadır. Ona göre Papa XVI Benedict'in söylemi, karakterine göre ne kadar da kuramsal ve 15. yüzyıl bir teoloğun söylemine benzese de Papa Bergoglio'nunki tam tersi siyasi ve jeopolitik gereksinimlere göre ortaya konulan bir söylemdir. Ratzinger, açıklamasından sonra gelen siyasi tepkilere şaşırırken Bergoglio bu tür tepkileri sadece beklemiyordu belki de istiyordu. Bergoglio'nun açıklaması o sıralarda İslam dünyasının değişik değişik ülkelerinden gelen Hristiyanların katliamı haberlerine denk geliyordu. Giannuli açısından Papa, görevi gereği aslında kendi halkını savunuyordu ve bunu sırf genel bir açıklama olarak yapmıyor, belki de tamamen belli siyasi hedefleri olan bir operasyon olarak yapıyordu. Avrupa Birliği, nihayetinde Ermeni soykırımını tanımıştı ve İtalya gibi Türkiye yanlısı ülkeler de Türkiye'nin tepkilerine karşı mesafe tutmalıydı. Giannuli, Türkiye'nin IŞİD'e bulaştığını iddia ederek, böylesi bir ortamda Osmanlıcılık ve İslamcılık söylemleriyle hareket eden bir Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasının mümkün olmadığı tezini savunmaktadır. Dolayısıyla, Papa Francis'in böylesi bir ortamda bu tarz bir söylem ortaya atmasıyla fırsatı iyi

¹⁶⁷ "Brexit: il Papa: no alla Balcanizzazione me serve una nuova UE", 26 Giugno 2016, www.lastampa.it, (18.03.2019). Ayrıca bkz, Fausto Gasparroni, "Papa Francesco Come Giovanni Paolo II: "quello armeno é il primo genocidio del XX secolo". Turchia: "inaccettabile", 12 Aprile 2015, <https://m.huffingtonpost.it>, (19.03.2019).

¹⁶⁸ Andrea Riccardi, **La Strage dei Cristiani: Mardin, gli armeni e la fine di un mondo**, Roma, editori laterza, 2015, p. 196 ve 58.

değerlendirip tam bir çıkarıcılıkla hareket ettiği şeklinde bir değerlendirmeyi de beraberinde getirmektedir.¹⁶⁹

1915-1917 yıllarında vuku bulan olayları tarihi zeminde ele aldığımızda Osmanlı devletinin 1912-1913 yılları, Balkanları kaybettiği ve o yüzden Anadolu topraklarına daha fazla odaklandığı ve dünyada yükselen milliyetçilik akımıyla birlikte ülkenin doğu kesimlerinde daha fazla Çar Rusya'sı tarafından desteklenen Daşnak ve Heçnak gibi ayrılıkçı veya federalist örgütlerin faaliyet göstermesi olaylarına denk gelmektedir. Aynı yıllarda ağırlıklı olarak milliyetçilik düşüncesiyle birlikte yeni bir milletleşme planıyla yola çıkan İttihat ve Terakki Teşkilatı'nın doğu ve güney sınırlarda yabancı devletlere sempati duyabilecek unsurları kontrol altına alma çabalarına şahit oluruz. Andrea Riccardi'ye göre yaşanan bu olaylar, Orta Doğu ve Balkanlar coğrafyasına gelen milliyetçilik akımı ve Osmanlı devletinin millet başlığı altında koruduğu dengenin yıkılması sonucu ortaya çıkan olaylardı.¹⁷⁰

Öte yandan Osmanlı ve bazı Batılı ve Doğulu devletler arasında imzalanan kapitülasyonlar sonucunda Maloyan gibi Hristiyan olan birçok din adamının bu devletlerin himayesi altına geçmesinden kurtulmanın yolunu Birinci Dünya Savaşı koşulları daha da kolaylaştırmıştı. Dolayısıyla bu olaylar siyasi hesaplaşmalara rahatlıkla konu olabilir.

Dolayısıyla yaşanan bu olayların temelinde özellikle Türkler tarafından ırksal, etniksel veya mezhepsel bir niyetin olmadığını açıkça söyleyebilmemiz mümkündür. Burada asıl mesele, emperyalist güçlerin varlığı ve Türklerin onların kapitülasyon gibi dayatmalarına aynı şekilde azınlıkların mezhep kimliğini kullanarak Osmanlı devletinden başka sahalarda puan istemelerine karşı durması çerçevesinde konuları ele almamız gerektiğidir. Daha doğrusu 1915-1917 olayları, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere karşı işlenen soykırım gibi etniksel ve mezhepsel bir ötekileştirmeden dolayı yaşanmadığının altını çizmektir. Oysa Osmanlı devleti ve Türk medeniyetinin oluşumunda katkıda bulunan Ermenilere karşı tarihsel bir nefretin olmadığıнын yinelenmesi gerekmektedir. Unutmayalım ki kendisini bütün dünyada yaşayan Ermenilerin haklarının

¹⁶⁹ Aldo Giannuli, "Il Papa, gli Armeni e la Turchia", 21 Aprile 2015, www.aldogiannuli.it, (02.03.2019) Bu yazı ayrıca Focus Vaticano, La Analisi ve Osservatore Globalizzazione sitelerinde de yayınlanmıştır.

¹⁷⁰ Bu konunun derinlemesi için bkz, Andrea Riccardi, **Mediterraneo: Cristianesimo e Islam tra coabitazione e conflitto**, Guerini e Associati, Milano, 2018, p. 15-52.

savunucusu ve garantörü olarak gösteren Ermenistan Cumhuriyeti devleti, dünyadaki Hristiyanları yanına alabilmek ve kendisini uluslararası camiada barışa katkı sağlayan bir devlet göstermek için bu olayların yaşamasında Türkdevletinin etniksel ve mezhepsel art niyetlerinin olduğu propagandasını yapmaktadır. Halbuki Ermeni milletleşme tarihine baktığımızda bu süreçte etnik ve mezhebin ayrılmaz bileşenler olduğunu görmekteyiz.

3.2.3. Papa Francis- Türkiye İlişkileri: Reelpolitik

28-30 Kasım 2014 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Papa Francis'in gündeminde Türkiye'deki dini özgürlükler meselesi dışında, Türkiye Diyanet İşleri başkanlığı ve Fener Rum Patrikhanesi ile dinlerarası diyalog meseleleri vardı.

Dinlerarası diyalog konusuna gelince, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, hem Vatikan hem Türkiye için Avrupa'daki radikal İslamcı örgütlerin kontrolü açısından önem taşıdığı aşikârdır. Ayrıca Papa Francis, Ratzinger'in 1987'de önerdiği diyalog formülüne -öncelik doktrinine- göre, Roma'nın doğudan birinci binyılda formüle olup yaşananlardan başka hiçbir şey istememelidir tezini benimsenmiş görünmektedir. Bu doğrultuda, Bergoglio da Papa XVI Benedict'in defalarca seslendiği gibi Papalık makamının ruhani bir imparatorluk olmadığı, gücünün dünyevi monarşiler veya küresel süper güçler tarzında biçimlenmediğini açıklamıştır. Papa'nın izhar ettiği birlik meselesi, siyasi ve psikolojik çekişmeler kapsamında papazlar çevrelerinin her daim baltaladığı ortamlarda gerçekleşmeyeceği yönündedir. Hatta Amman kentinde öncelikler üzerine düzenlenmiş olan teolojik diyalogun Ortodoks kiliseler arasındaki güvensizlik ve intikam ortamının var olduğunu bir daha gözler önüne sermiştir. Bu yüzden, Papa'nın doğu kilisesinden tek isteği ikinci binyılın sebep olduğu ayrışmanın etkilerinden kurtulmak ve insanların ümide ve kardeşliğe duydukları ihtiyaca yönelik somut adım atmaktır. Aynı talepler ve arzular Papa Francis'in 30 Kasım 2018 tarihinde Sant Andrea törenleri münasebetiyle Bartolomeos'e gönderdiği mesajda *"Asırlarca karşılıklı anlaşmazlıklara rağmen... karşılıklı törenler münasebetiyle Roma ve İstanbul Kiliseleri arasındaki heyetlerin gönderilmesi, yıllar içinde zevkli bir geleneğe çevrilmiştir; ve iki makamı birleştiren güçlü bağların beyanıdır... Kutsal Ruh ve birlik ruhu bize kardeşçe diyalog yapmayı*

sunmuştur" şeklinde görülmektedir. Bütün bunlara rağmen Piero Schiavazzi, papa Francis için önemli bir diyalog ortağı olan Ortodoks Kilisesi'nin ezilmemesi ve batmaması için mücadele eden unsurun Fener Rum Patrikhanesi değil de belki de Moskova Kilisesi olduğunu kaydetmektedir.¹⁷¹

Günümüzde ise Vatikan uzmanları, eskisine göre nüfus kaybeden Hristiyanlara karşı, Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık döneminde bazı belediye başkanları tarafından yapılan eski kiliselerin restorasyon çalışmaları veya imalı olarak da katliamlar meselesini tanımasını Türkiye'yi Batıya karşı liberal bir ülke olarak göstermesi yönünde değerlendiriyorlar.¹⁷² Bu tahlilden öte Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan itibaren milletleşme açısından Kürtler başta olmak üzere dini azınlıklarla birlikte Osmanlı tarzı bir milletleştirme yöntemi benimsemesini unutmamak gerekmektedir. Bu doğrultuda 1983 yılında Turgut Özal'ın kudreti ele geçirmesiyle birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün mezhebi nötrleştiren *tek vatan, tek millet* anlayışının tersine Türkiye toplumunun çokkültürlü ve kapsayıcı bir milli kimliğe ihtiyaç duyduğunu fark etmişti. Bu yüzden *Tanzimat* döneminin milletleştirme anlayışının yeniden ortaya çıkmasına yani Türkveya Müslüman olmayan unsurların kanunlar katında eşit olma ilkesine başvurdu. Atatürk'e kadar Avrupa ve Batı'yı bir tehdit gibi olarak görseydi ve Batı toplumlarının gelişmişliğini övdüğü halde sadece onunla sade bir siyasi dostluğa yetinseydi de Turgut Özal liberal ekonominin övücüsü ve ABD ile Avrupa'ya yakınlığı ile bilinirdi. Özal'ın iç politikadaki tavrı, Kemalizm'in koruyucuları olarak tanınan askerinin nezdinde toplumu kargaşaya sokabilecek devrimci hareketler karşısında bir set gibi değerlendiriliyordu. Öte yandan onun ekonomik reformlarından faydalanan yeni bir orta sınıfın desteği de onun arkasındaydı. Böylece dini söylem ile birlikte Batı tüketim tarzını benimseyen modern İslamcı entelektüel ve dini geleneğe yakın bir burjuvazinin ortaya çıkışından söz edebiliriz. Zaten AK Parti'nin kurucuları bu ortamın ürünleriydi. Bu grup İslam, geleneksel milliyetçilik ve Batı'ya entegre olmanın önemini anlamışlardı. Bu yolda Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül,

¹⁷¹ Pınar Övgü, "Papa'nın Türkiye Ziyareti ve Dinler Arası Diyalog", 18 Kasım 2014, www.bbc.com, (04.03.2019). Ayrıca bkz, Gianni Valente, "Ecumenismo: la svolta del Fanar", 30 Novembre 2014, www.lastampa.it, (04.03.2019), Sergio Centofanti, "Il Papa a Bartolomeo I: Unità dei Cristiani: speranza per il mondo ferito dai conflitti", 30 Novembre 2018, <https://www.vatican.va>, (05.03.2019), Piero Schiavazzi, "Papa Francesco Archivia in Silenzio l'idea della Turchia nell'Ue", 3 Dicembre 2014, www.limesonline.com, (05.03.2019).

¹⁷² Andrea Riccardi, *La Strage dei Cristiani*, p. 189.

AK Parti'nin kurucuları olarak ciddi manada gerek Kemalizm'den gerek ise eski kalıpta olan bir İslamcılıktan kopup serbest piyasa ve modernizme entegre bir topluma doğru hareket ettiler.

Dış politikada ise Türkiye, kendisini sadece Batı ve İslam dünyası arasındaki bir geçit yolu olarak görmeyip iki dünya arasında bir halka olarak da tanımlamaktadır. Dış politikaya bu bakış açısıyla bakan Türkiye'deki iktidar, kendini sadece bölgesel güç olarak değil, aynı zamanda evrensel bir güç konumuna çıkarmaya çalışmaktadır. *Yeni Osmanlılık*'ta dini kimlik, milli ve birleştirici bir unsur olarak görüldüğü gibi Türk-Osmanlı kimliğini jeopolitik bir kapsamda önererek onu kimliksel ve dış politikaya da bağlı bir çizgi olarak görmemiz mümkündür. Atatürk'e göre Türkkimliği, dini kimliğine bakılmaksızın Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde doğan herkese uygun görüldüyse de yerini Erdoğan'ın kim Müslümansa Türkolabilir bakış açısına bırakmıştır.¹⁷³ Dolayısıyla Türkiye'nin dini ve etnik azınlıklarına karşı sergilediği bu hamlelerini sırf bir jest olarak değerlendirmek eksik bir tabloyu ortaya çıkabilir.

Daha doğrusu Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının bu sefer dış politikada bile açık bir şekilde *Yeni Osmanlılık* diye anılan politikayı benimsemesi, Avrupa için Türkiye'nin daha da onlardan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Gerçi 2011'de Suriye'de başlayan halk ayaklanması ve rejimin bu hareketliliğe sert tepkisi ile birlikte Türkiye'nin açık bir şekilde Suriye devlet başkanı Beşşar El- Esad'ın yönetimi bırakma çağrısında bulunması, bazı uzmanlar tarafından Ahmet Davutoğlu'nun komşularla *Sıfır Sorun* politikasının bitmiş olduğu ve sonuçta Yeni Osmanlılık yaklaşımının sona erdiği şeklinde değerlendirilirse de Batıdaki bazı gözlemciler bu görüşe katılmıyorlar.

Umberto De Giovannangeli, m.huffingtonpost.it sitesinde yayınladığı bir yazısında Erdoğan'ın Yeni Osmanlılık politikasını, Orta Doğu kanadını Zeytin Dalı Harekatı kapsamında Beşşar El- Esad'ı kontrol altına alması ve güney sınırını Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile birlikte koruması olarak değerlendirmektedir. Bu diplomatik ve askeri operasyonu eski düşmanlıkları yeni dostluklara çevirebilmek noktasında fevkalade maharetli niteleyen De Giovannangeli, bu konuda Rusya, ABD

¹⁷³ Silvia Semenzin, "Le Radici del Neo-Ottomanesimo di Erdogan", 7 Dicembre 2017, <http://www.ilcaffegeopolitico.org>, (04.03.2019).

ve Fransa gibi güçlerin ciddi bir şekilde tepkilerini uyandırmadan yürütmeyi başarılı bulmaktadır. Öte yandan Yeni Osmanlıcılığın Avrupa'daki kanadını ise, bu kıtada yaşayan ve Almanya, Avusturya, Danimarka, Bulgaristan ve Baks ülkelerinde ikinci topluluk konumunda olan Türktopluluğunu seçim gibi kritik dönemlerde kullanılabilme kapasitesi açısından değerlendirmektedir. Avrupa'daki Türklere yönelik asimilasyon politikalarını "*insanlık suçu*" olarak değerlendiren Erdoğan, oradaki Türklerden hangi ülkenin vatandaşı olduklarına bakmaksızın Türkolmalarını ön planda tutmalarını istemektedir.¹⁷⁴ Ayrıca ona göre, 16 Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumu ve 24 Haziran 2018 cumhurbaşkanlığı ve Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Erdoğan, partisi ve müttefikleri tarafından kazanılması, Osmanlıcılık politikalarının yukarıda kaydettiğimiz yönlerde daha da rahat hareket edeceği şeklinde değerlendirilebilir.¹⁷⁵

Arap Baharı, özellikle Suriye'de rejimin göstericilerin taleplerine kulak vermeyip acımasızca bastırması sonucunda iç savaşın çıkmasına neden olmuş ve oradan kaçanların Türkiye'ye akın etmesi sebebiyle mülteci sorununa yol açmıştır. Diğer taraftan IŞİD'in Suriye ve Irak'ta saha kazanabilmesi aynı sorunun ortaya çıkmasının diğer sebeplerinden birisi sayılmaktadır. Bu sorunla ilgili Batılı devletler ve medyanın tutumu, Türkiye devletinin bu sorunu Avrupa'ya karşı bir koz olarak kullanabildiği yönündedir. Bu noktadan bakıldığında Recep Tayyip Erdoğan'ın bu doğrultuda açıklamasını da gerekçe göstermektedirler. Hatta bu yolda, bazı uzmanlar, Türkiye'nin İdlib'e müdahale etmemesinin iki nedene bağlıyorlar. Bunlardan birincisi Suriye stratejisinde olası Rusya-Suriye operasyonuna karşı İdlib sınırı boyunca askei yığınak yaptığı temel bir bölgeyi kaybetmeme, ikinci ise mülteci sorunu olarak görüyorlar.¹⁷⁶

Bu konu ile ilgili Papa Francis'in tutumu, anlaşmak suretiyle mülteci kabul eden ülkelerin arasında Afrika için yatırımları teşvik edecek yeni bir Marshall planı ve Orta Doğu için diyalog yoluyla barış meselesinden geçtiği düşüncesindedir. Onun gözündeki ana hususlardan birisi mülteci ve insan kaçakçılığı sorunudur. Libya'da

¹⁷⁴ Umberto De Giovannangeli, "L'Ospite Scomodo: Erdogan, dilagante in Medio Oriente, Atteso a Roma e in Vaticano", 31 Gennaio 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (01.03.2019).

¹⁷⁵ Umberto De Giovannangeli, "Come il Sovranista Assoluto Erdogan Ora Rafforzerà i Disegni Neo-ottamani in Medio Oriente e in Europa", 25 Giungo 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (05.03.2019).

¹⁷⁶ Lorenza Formicola, "Le Chiavi dell'Emigrazione in Europa le ha Ancora Erdogan", 22 Ottobre 2018, <https://www.lanuovabq.it>, (08.03.2019).

var olan mülteci zindanları ve toplu mezarlıklara işaret eden Papa, bu gruplarla mücadelenin bile devletlerin görevi olduğu görüşündedir.¹⁷⁷

15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen başarısızlıkla sonuçlanan askeri darbe kalkışması, Türkiye ve Batılı ülkeler arasındaki ilişkileri yeni bir evreye taşıdı. Bu darbe kalkışmasına karşı Türkiye'nin beklentilerini gereken bir biçimde yerine getirmeyen Batılı ülkeler, Türkiye'yi yeni müttefikler bulma arayışına doğru itti.

Bu olay, Akşam gazetesinde yer alan yazıda Fener Rum Patriği Bartolomeos'nun 1990 yılında darbe girişiminin birinci numara sanığı, Hizmet Hareketi lideri Fetullah Gülen ile çektiği bir fotoğrafı gerekçe göstererek 15 Temmuz darbesinde katkısı olduğu ithamını beraberinde getirmekle Türkiye-Vatikan ilişkilerinde de kendini göstermiştir. Öte yandan bu yazıda, ABD'nin Yemen'deki eski büyükelçisi Arthur Hughes'e isnat edilen bir metni delil göstererek Bartolomeos'nun Amerika Merkez İstihbarat Ajansı (CIA) ile işbirliği yaptığını iddia edilmiştir.

Gülen'in dinlerarası diyalogda aktif bir şekilde rol oynaması ve 1998 yılında ABD'ye gitmeden önce Papa II Jean Paul ile bizzat görüşmesi, Fransız gazete *La Croix*'un kaydettiği gibi darbe girişimi ile Türkiye'deki Hristiyan hiyerarşisi arasındaki olası bir ilişkinin pekiştirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca açık bir şekilde suçlanmasa bile Bartolomeos'un kuşkulu bir biçimde darbeye ilişkilendirilmesi, Türkiye'deki Hristiyan topluma baskının artacağı endişesini de beraberinde getirmektedir.¹⁷⁸ Bunların ötesinde, göz önünde bulundurulması gereken nokta, Rum Fener Patrikhanesinin diyalog ortağı olan Vatikan'ı dolaylı bir şekilde darbe destekçisi gibi gösterme meselesinin yersiz gözükmemesidir. Böylesi bir ithamın olması, bazı çalışılabilecek ortak alanların dışında Türkiye ve Vatikan arasında ciddi bir güvensizlik ortamının da söz konusu olduğunu göstermektedir.

Vatikan'ı endişelendiren bir gelişme ise 2017 referandumu sonrası Bülent Arınç'a yakın bir grubun devlet televizyonu aracılığıyla Ayasofya müzesinden canlı olarak Kur'an sesinin yaymasıydı. Geçmişte de örneğin 1953 yılında, yani Adnan Menderes'in başbakanlık döneminde İstanbul fethinin 500'üncü yıldönümü

¹⁷⁷ Paolo Rodari, "IL Papa: accogliere I migranti, ma con prudenza. ora un piano per l'Africa", 22 Giugno 2018, www.repubblica.it, (10.03.2019).

¹⁷⁸ "Bartolomeo sospettato di Aver Sostenuto il Colpo di Stato in Turchia", 12 Settembre 2016, <http://riforma.it>, (13.03.2019).

münasebetiyle kutlamaların düzenlemesini, Erdoğan'ın 1990'da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde düzenlenen kutlama törenleri, 2009'da Panorama 1453 adında bir müzenin inşası, 2012 yılından bu yana her 29 Mayıs'ta Ayasofya karşısında namaz merasimi ve 2013'ten beri Osmanlı doğuşu için düzenlenen programlar gibi girişimlerin olduğuna işaret eden Vatikan'a yakın haber ajansı, Türkiye'nin üst düzeyde yetkililerin Ayasofya'yı camiye çevirme isteklerini kaygıyla karşılamaktadır.¹⁷⁹

Türkiye ve Vatikan arasındaki ilişkiler karşılıklı düşüncelerle devam edeceği öngörülmecek bir şeye benzememektedir. 2014'te dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez ile Papa Francis'in görüşmelerinin soğuk geçtiği şeklinde değerlendirilmesinin sebeplerinden birisi, Görmez'in, Vatikan'ın Avrupa'da saldırıya maruz kalan camilere karşı herhangi bir mevki tutmamasına yönelik aldığı tavrıdır. Öte yandan Vatikan ise Diyanet'in, Avrupa ve Amerika'da genel olarak radikal düşünceyle faaliyet gösteren imamlarından endişelidir. Bu soğukluk, daha önce de belirttiğimiz gibi 2015'te Papa Francis, Papa II Jean Paul'un 1915-1917 olayları hakkında kullandığı sözlerin aynısını kullanarak doruk noktasına çıkmıştı.

Vatikan, Türkiye'nin AB'ye üye olmasına dini özgürlükler ve insan haklarını önkoşul gösterdiğinde, dini özgürlüklerin var olduğu konusunda güvence vermek amacıyla dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Katolik piskoposları Ankara'ya davet etmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan hem Atatürk döneminde, hem de 2016'daki başarısız darbe kalkışması sonrası Hristiyanların zapt edilen mal varlıklarının iade edilmesi sürekli Vatikan tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'nin Vatikan katındaki büyükelçisi Mehmet Paçacı'nın Papa'nın 2014 yılında Türkiye ziyareti arifesindeki yanıtı, Türkiye'nin bu talebin reddetmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı, ancak devlet yapısından dolayı bu talebin karşılanamadığı şeklinde oldu. Ayrıca Türkiye'nin diğer cemaatlere yönelik vakıf mallarının iadesini gerçekleştirdiğini hatırlatan Paçacı, bu adımınsa dünyada yankı bulmadığını belirtti. Buna ek olarak Vatikan'ın diğer şikayetlerinden birisi, Türkiye'de yaşayan Hristiyan topluluğunun tüzel statüsünün halen devam etmesi meselesidir. Nüfusun %0,15'ini oluşturan ve gün geçtikçe genç nüfusunun Amerika,

¹⁷⁹ Nata Da Polis, "IL Gioco di Erdogan: per la prima volta da Ataturk, il Corano viene letto in Santa Sofia", 24 Giugno 2017, <http://asianews.it>, (23.03.2019).

Avrupa ve Avustralya'ya göç etmesiyle adeta kan kaybeden Hristiyan topluluğun tek yolu, kimliğini kalan gücüyle devam ettirmesidir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 5 Şubat 2018 yılında gerçekleştirdiği Vatikan ziyaretinin rahip Andrea Santoro'nun öldürülmesinin 12. yıldönümüyle eşzamanlı olması, batı medyasında yankı buldu. Bunun yanı sıra 2010 yılında Anadolu apostolik makamı piskopos Luigi Padovese'nin radikal bir İslamcı tarafından katledilmesi Türkiye'deki Katolik topluluğu bir daha sarstı. Bunların, kapanmamış yaralar olarak Türkiye ve Vatikan ilişkilerini her zaman etkileyeceği açıktır.¹⁸⁰

Sonuç olarak Daniele Santoro, Vatikan ile Türkiye ilişkilerinde jeopolitik sonuçları olan ve göz önünde bulundurması gereken üç noktaya değinmektedir. Ona göre başkan Erdoğan'ın üç özelliği; siyasi bir lider, askeri bir komutan ve aynı zamanda dini bir lider olmasıdır.

3.3. VATIKAN- İRAN: GÖRÜNMEZ İTTİFAK

Bir yandan Şii kimliğini kendi dış politikasında ciddi bir şekilde kullanan bir devletin, öte yandan Vatikan'ı bütün dünya hırsitiyanların koruyucusu olarak tanımlaması hangi nedenlerle stratejik seviyede ittifakla sonuçlanacağı bu kısımda üzerinde durulacak konudur.

İran'ın jeopolitik kimliği Orta Asya-Kafkasya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Arap Dünyası alt sistemlerinin birleşimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu kimlik, İran'ın çevresinde her türlü siyasi ve güvenlik meselesindeki esnekliğe yol açmıştır. Bu ülke, Güney ve Doğu Asya'ya bağlanırsa bir nevi bu bölgelerin güvenlik, enerji ve kalkınma paradigmalarına bağlanır. Kültürel ve tarihi açıdan "*Büyük Aryana*" kimliksel-Jeopolitik kimliği adı altında kuzey-güney hattında Tacikistan'dan Maldivler'e doğu-batı hattında ise Berme'den İran'a bağlanan bir alt sistemi oluşturması söz konusudur. Bu kültürel kimliğin bir parçası olan İran, Pakistan ve Hindistan ve ondan sonra Çin yoluyla Asya ve doğu bölgelerinde enerji güvenliği ve Afganistan yoluyla güvenlik meseleleri ile bu alt sisteme bağlanır. Bugünlerde bu iki

¹⁸⁰ Andrea Gagliarducci, "Erdogan da Papa Francesco: quali sono i rapporti tra Turchia e Santa Sede?", 5 Febbraio 2018, www.acistampa.com, (14.03.2019). Ayrıca bkz, Pınar Övgü, "Papa'nın Türkiye Ziyareti ve Dinler Arası Diyalog", 18 Kasım 2014, www.bbc.com, (04.03.2019) ve "Cristiani Turchi, Migranti e Rifugiati in Attesa di Papa Francesco", 26 Novembre 2014, www.asianews.it, (14.03.2019).

mesele (enerji ve siyasi güvenlik), bölge ve sonuçta dünya güvenliği açısından önem taşımaktadır. Aynı jeopolitik sistem, İran'ı bir taraftan Orta Asya-Kafkasya-Türkiye diğer taraftan ise Basra Körfezi-Irak-Arap Dünyası alt sistemlerine bağlamaktadır.¹⁸¹ Dolayısıyla bu denli stratejik bir alanın tam ortasında bulunmanın Vatikan açısından ciddiye alınmadığı söylenemez.

Ancak İran'ın Orta Doğu dış politikasında izlediği yaklaşımlarına gelince, coğrafya ve jeopolitik, tarihi-uygarsal ve siyasi-güvenlik yaklaşımlardan söz edebiliriz.¹⁸² İran'ın Pehlevi dönemi dış politikası Araplar ve İsrail'in barış süreceinde müdahale etmeme doğrultusunda olmuştur. Ancak 1979 devrimiyle birlikte Şiilik gibi kültürel ve ideolojik unsurlar da İran'ın jeopolitik önemine eklenmiştir. Siyasi-güvenlik yaklaşımına göre İran, fevri güvenlik ihtiyaçları için müdahale etmenin yeterli olduğuna inanmakta olup bazı uzak bölgelerdeki müdahalesine -örneğin Akdeniz'de- gerek kalmadığını savunmaktadır.

Gerçi İran'ın bölgesel politikalarında belirleyici unsurlar, her zaman jeopolitik gerçekler ve ideoloji, hatta bunlar arasındaki çekişmeler olmuştur ancak en sonunda jeopolitik gerçekler üstün gelmiştir.¹⁸³ Başka bir deyişle, jeopolitik gerçekler her zaman ideolojik yaklaşımı dizginlemiştir. Buna örnek olarak işgal edilmiş Karabağ bölge nüfusunun çoğunluğu Şii olmasına rağmen İran'ın Ermenistan ile iyi ilişkilerini devam ettirmesini gösterebiliriz. Bir başka örnek ise Uygur Türklerin Çin'de gördüğü insanlık dışı muamelelere rağmen İran-Çin ilişkilerinin iyi yönde devam etmesidir.

Vatikan'ın, bu yaklaşımlardan dolayı İran'ın jeopolitik gerçeklerinden kaynaklanan dış politikayı izlediğini benimsemesi gayet mantıklı görünebilir. Hele hele Papa Francis döneminde her türlü ideolojikleşmekten kaçınan Kilisenin, bu yaklaşıma olumlu baktığını söyleyebiliriz. Nitekim Vatikan, Şii bir ideolojiyi desteklemek pahasına hiçbir zaman İslam dünyasında var olan bir çoğunluğu karşısına almak istemez. Gerçi Vatikan'da Şii İslam'ın her zaman mistik yönünün

¹⁸¹ Keyhan Barzegar, **Siyasateh Kharejiih Jomhouyiyeh Eslamiyeh İran dar Khavareh Miyaneh: beyneh havadeseh 11 septambr ve tahavvolateh arabiih 2011**, Markazeh Motaleateh Siyasi ve Beynolmelali, Tehran, 1397/2018. s. 19-20.

¹⁸² Keyhan Barzegar, **Siyasateh Kharejiih Jomhouyiyeh Eslamiyeh İran dar Khavareh Miyaneh: beyneh havadeseh 11 septambr ve tahavvolateh arabiih 2011**, s. 15.

¹⁸³ Kayhan Barzegar, **Siyasateh Kharejiih Jomhouyiyeh Eslamiyeh İran dar Khavareh Miyaneh**, s. 92-93.

olduğu ve diyaloga daha açık olduğu bilinmektedir.¹⁸⁴ Ayrıca bir diyalog sürecini oluştururken onun siyasi sonuçları altında gölgelenmesini de istememektedir¹⁸⁵ ki bu da yukarıda belirttiğimiz gibi Sünni dünyada olumsuz yankılanmasından kaçınmaktır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki en gerçekçi jeopolitik gereksinim, radikal İslamcılık ile mücadele konusudur. Bu konu kendisini, Irak'ta ve Suriye'de Hristiyan azınlıkları korumak adına el-Kaide ve IŞİD gibi radikal örgütlerle birlikte mücadele etmekte göstermiştir.

Victor Gaetan, Foreign Affaris'te 1992 yılını, Şii bir molla'nın Yunan Ortodoks kilisesine bir görüşme vadettiğini hatırlatarak, bunu İran-Vatikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görmektedir. Gaetan özellikle, İslam Cumhuriyeti liderlerinin, Batı yönetiminde olan küreselleşmeye karşı Ortodoksların kendi değerleri ve kimliklerini korumalarını takdir ettiğini gözlemlemiştir. O zamandan beri özellikle Seyyid Muhammad Hatemi cumhurbaşkanlığı döneminde Uluslararası Kùltürler ve Medeniyetlerarası Diyalog Merkezi'ni kurduktan sonra Vatikan ve İran arasındaki ilişkiler en üst düzeye ulaştı. 1999 yılında Muhammed Hatemi ve Papa II Jean Paul arasındaki ziyaretin gerçekleşmesinde önemli rolü olan kişi, dönemin devletlerle ilişkiler sekreteri ve bugünün dinlerarası diyalog için Papalık konseyinin genel başkanı Jean Luis Tauran'dı. Mahmud Ahmedinejad'ın İsrail'i harita üzerinden silme tehditleri gibi provokatif söylemleri, kısa bir süre için iletişim kanallarının kesilmesine sebep oldu. Ahmedinejad'ın tahrik edici söylemleri, kendisi ve Papa arasındaki yazışmalar ile normale döndü. Aslında İran ve İsrail arasında yaşanabilecek herhangi bir savaş, Kutsal Toprakları direkt bir tehdit altına sokuyordu. O yüzden iki taraf da yazışmalarında kutsal mekanların hem Şiiler hem de Katolikler için inanç açısından maddi değerden ziyade manevi değer taşıdığına vurgu yaparak bu kritik dönemi aşmışlardır.¹⁸⁶

IŞİD'in yükselmesiyle birlikte, Vatikan, sadece oyunun ortasında bulunan bir İran, cihatçılara karşı durabilip Yakın ve Orta Doğu'da istikrarı sağlayabilir düşüncesiyle İran'ın uluslararası inzivadan çıkması için çok çalışmıştır. Bu görüş - İsrail'in kuşkularına rağmen, gerçi sukutu da söz konusu idi- devlet sekreteri Parolin

¹⁸⁴ Matteo Matzuzzi, "Il Vaticano Punta sugli Ayatollah per Stabilizzare il Medio Oriente", 26 Gennaio 2016, www.ilfoglio.it, (09.04.2019).

¹⁸⁵ "Iran- Vaticano: il tempo della piena fiducia", 23 Novembre 2016, www.lastampa.it, (11.04.2019).

¹⁸⁶ "Ahmadinejad Scrive a Benedetto XVI: serve cooperazione tra le religioni", 27 Dicembre 2006, www.repubblica.it, (13.04.2019).

tarafından bizzat onaylandı. Parolin 2014'ün sonbaharında *"İran'ın uluslararası camia ile iyi ilişkilere girmesi nükleer sorunun razı edici bir şekilde çözülmesine de yardımcı olabilir"* açıklamasında bulunmuştu. Aynı zamanda Papa Francis'in nükleer anlaşmaya sıcak bakması bu doğrultuydu. Bu yüzden, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin 26 Ocak 2016 tarihinde gerçekleştirdiği Vatikan ziyaretini bu bağlamda değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu ziyareti, AsiaNews sitesinin müdürü ve Doğu'nun jeopolitik dinamiklerini iyi bilen Bernardo Cervellera *"Ruhani ve Papa Francis görüşmesi, biraz da Vatikan devlet sekreterinin Küba ve ABD arasında oynadığı rol gibi İran'ı uluslararası izolasyondan çıkarma açısından değerlendirilebilir"* şeklinde yorumlamaktadır.¹⁸⁷

Papa Francis'in nükleer anlaşma hakkında arabuluculuğu ile ilgili Amerikan dini sitesi Crux'ta yazı kaleme alan John Allen, diğer analizlerde az değinilen bir konuya değinmişti. Ona göre, bu anlaşmaya varmak için sırf reelpolitik işlemezdi, belki onun açısından ruhani hiyerarşileri birbirine benzeyen iki devlet yani Vatikan ve İran arasındaki ilişkilerin bu boyutu da müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bir etkeni. Aslında Papa'nın dini konumu özellikle İsmaili ve Zeydi imamlarına tam benzerlik gösterirken İran'daki siyasi ve dini otoriteye sahip olan Veli-i Fakih'e yakınlık arz etmektedir.

Amerika ile ilişkilerin normalleşmesi hakkında atılan önemli bir adım ise Aile için Papalık Konseyi Başkanı monsignor Vincenzo Paglia'nın dediğine göre İranlı bir heyetin Amerika'nın Filadelfiya kentinde düzenlenen Dünya Aileler Buluşması'na katılmasıydı. Onun öncesinde de İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Şehindoht Molaverdi'nin Papa ile Vatikan'da bir ziyaret gerçekleştirmişti.¹⁸⁸

Bütün bunlar, Amerika'yı yöneten demokratlar döneminde olmuştu. Aslında Barack Obama, İran'ın nükleer gücünü sınırlamak ve onu kontrol altına almak için önce yaptırımlar ve sonra müzakere yolunu seçmişti. Bu mesele hem Avrupa'daki müttefiklerini razı ediyordu hem de İran'ın nükleer faaliyetlerini kontrol altına almış

¹⁸⁷ Matteo Matzuzzi, "Il Vaticano Punta sugli Ayatollah per Stabilizzare il Medio Oriente", 26 Gennaio 2016, www.ilfoglio.it, (09.04.2019).

¹⁸⁸ Matteo Matzuzzi, "Il Ruolo del Vaticano nella Mediazione tra Iran e Stati Uniti", 8 Aprile 2015, <https://formiche.net>, (16.04.2019). John Allen Makalesi için ise bkz, John L. Allen Jr, "How Pope Francis Could Help Obama on the Iranian Deal", 7 April 2015, <https://cruxnow.com>, (16.04.2019).

oluyordu. Gerçi bu müzakereler, İran ve ABD arasında stratejik bir diyaloga dönüşmedi ancak İran'ı kısmen de olsa uluslararası camiaya kazandırdı.

Aslında İran ve Vatikan ilişkilerinde göz önünde bulundurmanız nokta, 1979 sonrası İran dış politikasının merkezinde Amerika'nın Orta Doğu'daki gücünü sınırlaması olduğu meselesidir. Taliban ve el- Kaide'nin Afganistan ve Irak'taki varlığı jeopolitik gerçekler altında bu iki ülkeye işbirliğine itse de devrimin Amerika karşıtı çizgisi buna müsaade etmedi. Aslında Obama'nın hedefi de sadece Orta Doğu'daki tehdidini bir an önce sınırlamaktı. Ancak Donald Trump'ın *Önce Amerika* sloganıyla başkan olarak seçilmesi yeni dinamikleri beraberinde getirdi.

İran ile ilişkileri bağlamında Trump'ın 8 Mayıs 2018 tarihinde nükleer antlaşmadan çıkması ve cumhurbaşkanlığı kararıyla Obama döneminde uygulanan bütün yaptırımların yeniden yürürlüğe girmesi en önemli adım sayılabilir. Vatikan ve ABD ilişkilerinde de belirttiğimiz gibi Vatikan'ın şu an itibarıyla Amerika'da dostunun olmadığı bir ortamda Orta Doğu'da İran'ın kartıyla nasıl oynayacağı sorusunu beraberinde getirebilir. Nitekim İran'ın Vatikan nezdindeki büyükelçisi Mohammad Taher Rabbani 16 Nisan 2014 tarihinde La Stampa gazetesine verdiği mülakatta, Papa'nın Güney Amerikalı olduğu ve fakirler arasında kaldığı için yoksulluğun ve acının ne olduğunu iyi bir şekilde bildiğinin altını çizmiştir.¹⁸⁹ Bu meseleyi, İran'ın son yıllarda Güney Amerika ve Amerika karşıtı devletler ve örgütleriyle ilişkilerini geliştirdiği ve devrimin ana sloganlarından birisi olan yoksulların istismarcılardan kurtuluşunu göz önünde bulundurduğumuzda Papa Francis'in İran'ın gözünde ne denli önemli olduğunu anlayabiliriz. Hakeza Papa nezdinde İran'ın, Türkiye ile birlikte İsrail'in gücünü dengeleyebilecek bir devlet olduğunu da söyleyebiliriz. Özellikle ABD'nin büyükelçiliğinin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması açısından Türkiye ve İran'ın tutumu –Vatikan açısından İran'ın tutumu biraz sert değerlendirilse de- dengeleyici bir unsur olarak gözler önünden kaçırmamamız gereken bir konudur.

Ancak Mayıs 2017 tarihinde ABD'nin Arap ülkelerle düzenlediği zirvede, İran'ın tehditlerine karşı daha sonra *Arap Natosu* olarak anılan ittifakı kurmalarını

¹⁸⁹ Andrea Tornielli, "Il Papa Visto dall'Iran: una guida religiosa che crede nel dialogo", 16 Aprile 2014, www.lastampa.it, (16.04.2019).

önermesi bölgede yeni savaş çanlarının çalabileceğinin habercisi oldu.¹⁹⁰ Şii eksene karşı Sünni bir eksenin oluşturulması, Vatikan açısından tehlikeli bir durum olarak nitelendirilebilir. Zira Hristiyanların zaten çok kötü olan durumlarının yeni bir kaos ortamında daha da kötüye gideceği anlamına gelmektedir. Bölgedeki Hristiyanların maddi ve manevi varlıklarını korumaya çalışan Kilise, her zaman barıştan ve diyalogdan yana olmuştur. Böylesine riskli bir ortam sadece silah kartelleri ve aşırı örgütlerin işine yaraması açısından düşünüldüğünde bile tehlikeli olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Trump dönemi Amerika'sının El-Kaide ve IŞİD'i iyice zayıflatmasından sonra stratejik önceliği, İran'ın sadece nükleer faaliyetlerini değil belki de bütün faaliyetlerini kontrol altına alıp iyice zayıflatmaya vermiştir. Diğer yandan, IŞİD ile mücadelede devletlerin işbirliği dışında örgütü örgütle bitirme - Suriye'de PYD ve YPG örgütlerini desteklediği gibi- bu sefer devleti devletle veya devletlerle bitirmeyi denemek istemektedir.

Trump'ın tek taraflı politikaları İran'daki korumacıların pozisyonunu daha da güçlendirerek her türlü müzakere imkanlarını da zorlaştırabilir. Hatta son zamanlarda, ılımlı tanınan Ruhani kanadı da pozisyonunu kaybetmemek için korumacıların bazı söylemlerini benimseyip kullanmaktadır. Özellikle çoğunlukla dar gelirli tarafından gerçekleşen Aralık 2017 Ocak 2018 ayaklanmaları da ülkeye kargaşaya getirmese de ülkede var olan hayat pahalılığı, yüksek işsizlik oranı, çevre sorunları, etnik ve mezhep gruplarının haklarının aşırı bir şekilde ihlal edilmesi ve daha var olan onlarca sorun, potansiyel olarak devleti ciddi bir biçimde tehlikeye sokacaktır. Vatikan için önemli olan konu, bu koşulların ve muhtemel senaryoların altında İran'da yaşayan Hristiyanların durumudur. Olası bir iç karışıklığı veya dışarıdan gelen bir askeri müdahale sonucu, İran'da mevcut olan gelişmiş silahların hangi saiklerle hangi örgütlerin eline düşeceği sorunlardan sadece birisidir. Öte yandan Güney Azerbaycan (İran Azerbaycan'ı) bölgesinde yaşayan Asuri ve Ermeni Hristiyanların kaderi Azerbaycan-Ermenistan hattında devam eden gerilim ve Birinci Dünya Savaşı esnasında gerçekleşen *Cılovluk*¹⁹¹ Olayları gibi tarihi olaylardan kaynaklanan intikam ve nefret duygusu ve bölgede yaşayan halkların ilişkilerini

¹⁹⁰ Luigi Gavazzi, "Trump: i rischi di un'alleanza sunnita contro gli sciiti", 22 Maggio 2017, <https://www.panorama.it>, (18.04.2019).

¹⁹¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında rus, Fransız ve İngiliz emperyalistler tarafından silah ve para ile desteklenen Ermeni ve Asurilerin İran'ın bugünkü Batı Azerbaycan ilinde yerli Türkhalkına karşı 21 Şubat 1918'de başlayan ve 159 gün süren katliamlara verilen ad.

nereye götüreceği meselesi Kilise'nin beynini kurcalamaktadır. Her şeyden önemlisi Orta Doğu'daki aşırı Sünni örgütlere karşı mücadele etmekten ziyade İran ve Irak'ta aşırı Şii grupları da kontrol eden bir müttefikin yok olması, Vatikan için büyük bir felakettir.

Vatikan ve İran ilişkileri bunlarla sınırlı kalmayıp; özellikle dinlerarası diyalog kapsamında kardinal Jean Luis Tauran girişimiyle Katolik Kilisesi ilmihalinin Şii din adamları tarafından Farsçaya çevrilmesi, 2013 yılında Vatikan'ın Tahran'daki büyükelçisi Monsignor Leo Boccardi'nin İran İslam Cumhuriyeti başkanı Hasan Ruhani ile görüşmesi ve Ruhani'nin bu görüşmede gerçek müttefiklik anlamında köktencilikle, toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk ile mücadelede İslam ve Hristiyanlık arasında diyalogun altının çizilmesi, Leo Boccardi tarafından ise Papa Francis'in açık talimatı, yani bütün azınlıkların kurtarılması doğrultusunda özellikle Orta Doğu'daki sorunların çözümü için ikili ilişkilerin sıkılaştırılması için çalışılması, Tahran görüşmesi süresince Vatikan Kültür Bakanlığı sorumlusu kardinal Gianfranco Ravasi'nin diyalogun yüksetilmesi gerektiği şeklindeki açıklamaları gibi bir çok nokta da sayılabilir.

Mart 2013'te piskopos Richard Pates başkanlığında Kum din adamlarıyla Amerikan din adamları heyetinin görüşmelerde bulunması, daha önce benzeri olmayan bir olaydı. Richard Pates bu görüşmede refakat edenlerin arasında Washington'un emekli başpiskoposu Theodor McCarick, Baltimor piskopos yardımcısı aynı zamanda Amerikan piskoposların ekümenizm ve dinlerarası diyalog komitesinin başkanı Monsignor Denis Madden'i sayabiliriz. Bu heyet, Kum dini merkezi [Havzey-i İlmiye]nin başkan yardımcısı Ayetullah Mueteza Muktedai ve Ayetullah Abdullah Cavadi Amoli ile görüşmüştür. Yıllardan beri, dinlerarası diyalog için Papalık konseyi ile ilişkileri olan Kum'daki aynı kurum ile Ekim 2014'te görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Belli ki Vatikan, Ayetullahlarla ilişkilerinde ihtiyatlı davranacağını iyi bilmektedir ancak bu sıralarda İran'ı, Orta Doğu'daki Hristiyan topluluğunu İslamcı köktencilerin saldırılarından korumak amacıyla bir eksen olarak değerlendirmektedir.¹⁹²

¹⁹² Aldo Maria Valli, "Vaticano e Iran Uniti per Proteggere i Cristiani", 7 Ottobre 2014, <https://www.affarinternazionali.it>, (22.04.2019).

Nisan 2018 tarihinde Ahmed Zadhuş'un Kum kentinin aynen Vatikan gibi bağımsız bir şehir-devlet olması önerisi, Vatikan'ı sarsan bir olay olmuştur. Zadhuş kendi Telegram kanalında *"Artık Kum'un da uluslararası camia tarafından tanınmakla birlikte çeşitli ülkelerin büyükelçilerine ev sahipliği yapacak seviyede kendi coğrafi sınırları, kendi bayrağı, kendi anayasasına sahip bağımsız bir ülke olma zamanı gelmiştir"* şeklinde bir yazı paylaşmıştır. Bu gelişme, Kum'un Şii dünyanın başkenti olarak tanınmasına yol açabilir; aynı zamanda İran'n içinde büyük bir çat arak potansiyel olarak bütün Orta Doğu'yu tehlikeye atmaya sebep olabilirdi.

Zadhuş projesinin gerçekleşmesi durumunda İran'ın diğer bölgelerinin laikleşmesi anlamına geldiği belgeselci Hüseyin Dehbaşı'nın tabiriyle Kum'un ülke olması, İran'ın kendi eliyle kendi kuyruğunu kesmesi anlamına geldiği gibi yorumlara yol açtı. Öte yandan etnik yapısı dolayısıyla potansiyel olarak en az federalizm modeli gibi biçimsel bir değişikliğe aday olan İran'ı parçalanmaya doğru götürebilirdi. Ancak Vatikan'ı endişeye sokan husus, olası Kum devletinin Orta Doğu'daki radikal Şii örgütleri desteklemekle bölgeyi kaosa götürebilmesidir.¹⁹³ Gerçi en sonunda, Ahmed Zadhuş, Mehr haber ajansına yolladığı yazılı bir açıklamada önerdiği şeyin yanlış anlaşıldığı ve bu gelişmeden incinen mollalardan özür dilemiştir.¹⁹⁴

Vatikan-İran ilişkilerinde aynen 2011 yılında Yousef Naderkhani örneğinde olduğu gibi Hristiyanlık dinine geçen Müslümanları irtidat suçuyla idam etme tehlikesi varlığını sürdürecektir. Böyle insanların yakalanması veya İncil'lerine el konması, yıllardan beri uygulanan ve bundan böyle de devam edeceği öngörülen bir uygulamadır.

Ülke nüfusunun devrimden sonra iki kattan daha fazlaya çıkmasına rağmen ülkede süregelen baskılardan dolayı gerçekleşen göçler nedeniyle Hristiyan topluluğun nüfusunun beş kat küçülmesi, müttefiklik ilişkilerini zedelemese de Vatikan'ı hayal kırıklığına uğratacaktır.

¹⁹³ Eleonora Lorusso, "Iran; se Qom Diventa il Vaticano Sciita: Altro Caos in Medio Oriente", 24 Aprile 2018, <https://www.panorama.it>, (22.04.2019).

¹⁹⁴ "Yaddasht; Tozihate Hojjat-ol-Eslam Zadhoush dar Moredeh İdeyeh Keshvareh Qom", 21 April 2018, <https://mehrnews.com>, (22.04.2019).

Hristiyanların dini mekanlarına el konulması ve örneğin 2016 yılında keldani piskopos Ramzi Gramou'nun ifadesine göre bir keldani kilisenin camiye dönüştürülmesi, yine Vatikan'ın endişelenmesine neden olmuştur.¹⁹⁵

Bütün bunlara rağmen Vatikan ve İran ilişkilerindeki müttefikliği anlamak için Kasım 2016 tarihinde Vatikan'da ziyarette bulunan İranlı teologlar, entelektüeller ve din adamları heyetinin başkanı Ebuzer İbrahimi İran ve Vatikan arasındaki ilişkileri izah etmek kullandığı için İslam teolojisinde ağır bir anlamı olan *yakîn* kelimesinin anlamlarına bakmak yeterli olacaktır. İbrahimi aynı zamanda İran Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı'na bağlı Kültür ve İslami İlişkiler Kurumu başkanıdır.¹⁹⁶

3.4. ARAP BAHARI: YEŞEREN UMUTLAR, KIRILAN HAYALLER

2010'u 2011'e bağlayan yıllarda seyyar satıcı Muhammad bu-Azizi'nin kendisini yakmasıyla Tunus'tan başlayan ve adeta domino taşları etkisi gibi Mısır, Libya, Suriye ve Yemen'i vuran olaylar Arap dünyasının Orta Çağının bitimini müjdelese de dünya kamuoyunda beklentileri gerçekleştirilemedi. Bu beklentilerin arasında devlet kurumlarının demokratik ve şeffaf olması, sosyal hakların kazandırılması, azınlıkların hakları, ifade ve inanç özgürlükleri ve refah gibi talepler yer alıyordu.

Bu olayların analizinde dünya çapında hâlâ yazılan makaleler ve kitaplara rastlamak mümkündür. Ancak uzmanların sundukları gerekçeler arasında işsizlik, ekonomik büyümeme gibi iktisadi sorunlar, ifade ve medya özgürlüğünün olmaması, diktatörlük, her şeyden önemli olan insanın saygınlıktan yoksun olması zikredilmektedir. Bu hareketlerin özellikle gençler tarafından ve sosyal medya vasıtasıyla gerçekleşmesi dikkat çekicidir.¹⁹⁷

Ülkeden ülkeye değişen dozlariyla eşitsizlik, adaletsizlik ve yolsuzluk, Orta Doğu'nun üç önemli yetersizliği olarak bu bölgedeki ülkelerde zaman zaman sosyal

¹⁹⁵ "Vaticano- İran: Il dialogo prosegue nonostante le discriminazioni", 27 Settembre 2011, www.lastampa.it, (22.04.2019). Ayrıca bkz, Matteo Matzuzzi, "Il Vaticano Punta sugli Ayatollah per Stabilizzare il Medio Oriente", 26 Gennaio 2016, www.ilfoglio.it, (09.04.2019).

¹⁹⁶ "Iran- Vaticano: Il Tempo della Piena Fiducia", 23 Novembre 2016, www.lastampa.it, (11.04.2019).

¹⁹⁷ Samir Khalil Samir, *Quelle Tenaci Primavere Arabe: una stagione che è inizia*, Emi, Bologna, 2013, p. 5-19.

patlayışlara sebep olmuştur. Bu üç unsur, bölgedeki şiddeti de tırmandırmaktadır. Eşitsizlik ve adaletsizliği günlük olarak yaşayan bir toplum ve onun bireylerinin şiddeti kutsama ve uygulamaya da eğilim göstermesi doğaldır. Ülkeyi yönetenlerin göz göre göre yolsuz ve hırsız olduğunu gören bir toplumda nefret duygusunun fazla olması garip bir durum değildir. Dolayısıyla bu unsurlar, bu bölgede var olan isyan duygusunu daha iyi kavramamız açısından önemlidir.

Ayaklanmalar dalgasına maruz kalan ülkelerin diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi yürütme erkinin yasama ve yargı erklerine üstünlüğü ortak özelliklerini de gözardı etmememizde fayda var.

Bu kısımda amacımız, ortak özelliklerin ötesinde bu olaylarla uğraşan ülkelerin kendi yerel dinamiklerden kaynaklanan nedenleri araştırmaktır.

3.4.1. Tunus: İslam Dünyasının Kurtarıcı İsa Mesih'i

Tunus'ta Zeynulabidin bin-Ali'nin birkaç hafta içerisinde devrilmesini aynı süre içinde gerçekleşen olaylar veya bin-Ali devrinde olan olaylara bağlamak, gerçeği tam anlamıyla yansıtmayabilir. Kısacası "*Yasemin Devrimi*" diye de anılan Tunus devriminin arkasında bu halkın milletleşme sürecinde uygulanan birbirine zıt toplumsal planlar ve Habib Burgibe'nin devlet sosyalizminden başlayıp burgibizme kadar her on yılda değişen ekonomik büyüme politikalarının yattığını söyleyebiliriz.

Temmuz 1957'de Fransa himayesi altında olan Bey'in, Habib Burgibe tarafından devrilmesi ile birlikte Cumhuriyet ilan edildi. 1959'da yürürlüğe geçen anayasa bin-Ali devrine kadar defalarca değişiklikler gördü. Bu anayasa, ulusal devlet önceliğini "*Vatan'ın Babası*" olan cumhurbaşkanı ve Tunus'u geliştirmiş ülkeler seviyesine çıkarabilecek modernleştirme politikalarına verdi.

1960'lı yıllarda Tunus'un en güçlü sendika örgütü Tunus Genel İşçi Sendikası (TGİS) başkanı Ahmed bin-Selah'ın finans, ekonomi ve planlama bakanı olarak atandıktan sonra ülkede devlet sosyalizmi tarzında planlanmış bir ekonomi politikası başlatıldı. Uyguladığı politikaların başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde 1969 yılında görevden alınıp 1970'te cumhurbaşkanının güveninin kötüye kullanmak gerekçesiyle 10 yıl mecburi çalışma cezasına çarptırıldı.

70'lı yıllarda ise ekonomik ve siyasi liberalizm devrine şahit olmaktadır. Yeni Başbakan Hedi Nour, ülkeyi büyümenin hızlandırılması, ihracatın artırılması, yeni istihdamlar ve finansın dengesini koruma amaçlarına doğru götürdü. Bu hedefler, devletin doğrudan ekonomiye müdahalesinin azaltılması, ekonomik sorumluluğun tek bir merkezden çıkarılması ve özel sektörün teşviki ile takip edilmeliydi. Ancak siyasi kudretin şahsileşmesi, kötü etkisini hemen ekonomik alanda gösterdi. 1975'te anayasada yapılan bir düzeltmeye göre cumhurbaşkanı ömür boyu görevinde kalacaktı; onun ölümünden sonra ise kudret, başbakana devredilecekti. Dolayısıyla 20 yıl boyunca ülkeyi yönetenlerin endişesi gitgide yaşanan ve hastalanan Burgibe yerine geçmek oldu. Daha doğrusu 70'li ve 80'li yıllarda ülkenin hayati meselesi artık onun geleceği veya modernleşmesi değil belki Burgibe sonrasıydı. Bu yüzden başbakanların hedefi gittikçe totaliterleşen bu atmosferde yaşlı liderin isteklerini yerine getirmek ve onu tatmin etmek oldu.

70'li yılların ortalarından başlayan ekonomik, siyasi ve toplumsal kriz kendisini 80'li yılların başlarında açık bir şekilde göstermiş oldu. Ekonominin büyük oranda bağımlılığı, kırılganlığı ve 70'li yıllarda yürürlüğe girmiş olan ekonomik büyümenin fiyaskoya uğraması, devletin istikrarsızlığıyla birlikte artık gözle görülür hale gelmişti. Bu sorunları çözmek için 1980 yılında başbakan olarak görev başına gelen Muhammed Mzali, Burgibe'nin de hoşuna giden "*Üçüncü Yol*" diye tanınan teorisini uygulamaya çalıştı. O, bu yolda ne 60'ların her türlü özelleştirme inisiyatifini boğan otoriter sosyalizmini, ne de 70'lerin işçileri bastıran liberal sosyalizmini uyguladı. Belki de Burgibe emirlerini göz önünde bulundurarak bu iki tecrübenin sentezini oluşturan orta ve uzun süreli bir planlamaya doğru hareket etti. Mzali, hırslı projesini ilerletmek için bütçe açığı ve büyüyen borçlanma pahasına gereken araçlara sahip olmaksızın büyük ölçekte kamu yatırımları politikasına başvurdu. Bu politikalar sonucu kötü ekonomik ve toplumsal sorunlarla boğuşan ülkenin halk arasında en büyük memnuniyetsizliğe sebep olan ekmek pahalılığına yol açtı. Aralık 1983 ve Ocak 1984'te "*Ekmek Hareketleri*" diye bilinen protestolar kötüleşen duruma bir cevap olarak geldi. Bu gösteriler o kadar geniş bir şekilde yaygınlaştı ki sadece ordunun büyük bir müdahalesiyle bastırılabilirdi. Resmi verilere göre bu protestolarda 84 kişi öldürülürken 900 kişi de yaralandı. Bu protestolar, 1978'de TGİS tarafından düzenlenen işçi gösterilerinden daha kanlı geçti. Bu

protestoyu bastıran kişi 1987'de cumhurbaşkanı olacak Ulusal Güvenlik müsteşarı bin-Ali idi. Bu gösterilerin bastırılmasında orantısız güç kullanmış olan bin-Ali görevinden alınmıştı. Yine de 1984'te, Burgibe'nin, ekmek hareketleri sonrası ülkeyi sakinleştirebilen güçlü bir adama ihtiyacı vardı. Bu yüzden bin-Ali'yi Ulusal Güvenlik başına getirdi. Bin-Ali ise Burgibe'ye daha fazla yakınlaşmak için bu fırsatı kullandı.

Sözü geçen gösterilerin kanlı bir biçimde bastırılması, sistemin yenilgiye uğraması ve sivil toplumun köşeye sıkıştırılması açısından devlet otoritesine büyük bir darbe indirdi. Tunus, Fas'ta krallık ailesi ve Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) ve ordu tarafından yönetilmeleri tersi tek kişi tarafından yönetiliyordu. Ordunun Cezayir ve Libya'daki gibi siyasette o kadar da rolü yoktu. Fransa sömürgeciliğine karşı önemli rolü olan TGİS ise 1978 bastırılmasından sonra devletin meşru muhalefeti konumunu da yitirmiş oldu. Hükümet, TGİS liderlerinin tutuklamasıyla birlikte yeni yöneticilerini kendisi atayıp, böylece ülkedeki en önemli sendika kurumunu kontrol altına almış oldu. Tek meşru muhalefetin boşluğunu bu sefer İslamcı örgütler doldurdu ve toplumun yoksul kesimlerinin en yüksek sesine çevrilmiş oldu.

Burgibe'in bağımsızlıktan 20 yıl sonra vadettiği ekonomik bağımsızlık, toplumsal eşitlik ve yeni ve sağlam değerler sistemi yaratması, istenilen sonuçlara ulaşamadı. Bu arada sadece İslam, kolektif kimlik ve toplumsal eşitsizlik sorunlarında en çekici unsur olarak yerini korudu.

Burgibe'nin uyguladığı birbirine karşıt kültürel politikaları da ayrıca etkilerini bırakmış oldu. Laik bir devlet kimliği takibinde Burgibe'nin Ramazan ayında Kasbe meydanında portakal suyu içmesi öte yandan cumhurbaşkanının uyguladığı sosyalist politikaların fiyaskoya uğradıktan sonra 1967'de siyasi değil kültürel amaçla Kura'n'ı Kurtarma Kuruluş'unu kurması birbirine zıt politikalar olarak sayabiliriz. Aynı kurum, İslamcı dusturiler ve geleceğin İslamcı önderlerin yetiştirildiği kuruluş oldu. 70'li yılların başında Raşid Gonnüş, Abdulfatteh Muru ve Fadıl Beldi, İslamcı Eğilim Hareketi (İEH) embriyonunun kurulmasına karar verdiler. 1980-1987 yılları arasında Tunus toplumunu halis İslami ilkelere sevk etme ve toplumsal seferberlik açısından "*Kahramanlık Çağı*" diye bilinen çağ, hareketin büyük kapasitesini göstermiş oldu. Devlet tarafından "*Fanatik Sakallılar*" diye ünlü olan ve Laik devlet

ilkesine tehlikeli sayılan bu hareketin liderleri 1981'de yakalanıp onların her türlü basın ve kurumsal faaliyetleri yasaklandı.

1987 yılında 6 Kasım'ı 7 Kasım'a bağlayan gecede başbakan bin-Ali, Burgibe'ye bakan 6 hekimi içişleri bakanlığı sarayına çağırıp onlardan cumhurbaşkanlığının sağlık durumunun iyi olmadığı için ülkeyi yönetmek kapasitesine sahip olmadığına dair rapor istemesinden sonra Burgibe dönemine nokta koyup milli radyodan yayınladığı bildiriyle kendisini cumhurbaşkanı ilan etti. Bazı görüşlere göre bin-Ali'nin bu hamlesinin darbe olup olmadığına bakmayarak, bin-Ali kendisini ulusal ve uluslararası kamuoyunda demokratik göstermek amacıyla "*Yeni Dönem*" adlandırılan dönemde 1988'de "*Ulusal Pakt*" adı altında başlanan süreçte basın, siyasi faaliyetler, siyasi tutukluların affı, her 5 yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimlerinin düzenlemesi vb. ile ilgili reformlar başlatıldı. Ancak önümüzdeki yıllarda bunların tam tersi yapıldı. 1989 yılında çokpartili sistemde yapılan ilk meclis seçimlerinde bin-Ali'nin Demokratik Anayasal Hareketi (DAH)'ine adını değiştiren partisi oyların 80.48%'ini alarak seçimi birincilikle kazandı. Bu arada adını Ulusal Pakt sonucu İEH'den en-Nehda'ya değiştiren ve bu seçimlerde bağımsızlar olarak seçimlere katılan Gannuşi partisi de rejime tek muhalefet partisi gibi ortaya çıktı. İslamcı eğilimli bir partinin kudret karşıtı olması bin-Ali'yi yeni –belki de eski-yaklaşımını kullanmaya zorladı. Devletin onu tanımaması ve sert tavrına karşı koyan İslamcı hareket, ülkede protestolar ve itirazlar düzenledi. Bin-Ali, Körfez buhranı sonrası Tunus'un soyutlanması ve partinin Cezayir İslami Selamet Cephesi (CİSC) ile bağlantıları komplosunu kullanarak 1989-1993 yılları arasında İslamcı hareketi izole etmeyi başardı. 1994'ten sonra, bin-Ali, meclisi çokpartili göstereceğini diye az sayıda muhalif partilerden kişileri meclise soktu. Kurumların kontrolünü daha sıkı bir şekilde ele almak için 1997'de anayasaya yeni değişiklikler getirdi. Bu değişiklikler gereği, ulusal ehemmiyet taşıyan ve ülkenin hayati çıkarlarını güden taslaklar, halk referandumuna sunulacaktı. Eski anayasanın 39. maddesinde cumhurbaşkanlığının aday olmasını 3 kereden daha fazla olmayacağını öngören maddeyi değiştirmeydi. Değiştirilen maddeye göre cumhurbaşkanlığı adaylığı 5 kereye çıkarılıp 2002'de referanduma sunuldu. Sıralı olarak 1989, 1994, 1999, 2004 ve 2009 seçimleri büyük bir hileyle –aynen 2002 referandumu gibi- bin-Ali ismini yüksek oyla sandıklardan çıkardı.

Bin-Ali döneminde sivil toplum kuruluşlarının rejim adamları tarafından yönetilmesi ve dolayısıyla devlet tarafından kontrol edilmesi, basın özgürlüğünün olmaması ve milli ve yabancı gazetecilere getirilen türlü türlü kısıtlamalar, gizli servisin siyasi aktivistlere karşı kullandığı baskıcı yöntemler, bu dönemin en belirgin özelliklerindendi.

Ekonomik alanda bin-Ali'nin 1987'de iş başına geldikten sonra pazar ekonomisini benimsedi. Resmi ve uluslararası kurumlar bu büyümeyi teyit etmektedir ama bazı araştırmacılar ve gazeteciler ülkede var olan yolsuzluk ve bin-Ali'nin eşi Leyla Trabelsi hanedanının ülkenin gayri menkulden büyük dağıtım sektörü, turizmden tarımcılığa, taşımacılıktan eğitime kadar tekellerinde tuttuklarını göz önünde bulundurarak bunların sadece rakamlarda olduğu ve Tunusluların gerçek hayatlarına yansımadağını söylüyorlar. Ayrıca ekonomide "*Tunus Mucizesi*" diye atılan adımların siyasete yansımadağı için başka bir sorunun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

2009'da iki olay, 2010-2011 ayaklanmalarını daha da hızlandırdı. Bunlardan birisi, bazı Tunuslu ekonomistler tarafından gizli olarak yayınlanan "*Tunus ekonomik performansının limitleri, maliyetleri ve kırılmalığı*" başlıklı bir rapordu. Kısacası bu raporda, ekonomik menfaatlerden yararlanmak için Tunusluların bütün ekonomiyi tekeline tutan siyasi kudrete ve onu simgeleştiren DAH'ye yakınlaşmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. İkinci olay ise, 2009 dünya ekonomik krizi sonucu 2010-2011 ayaklanmalarına kadar götürmek suretiyle ülkede başlayan memnuniyetsizliklerdi. Uzmanların görüşüne göre, Tunus ekonomisi dünya krizine karşı gereken dirence sahip olsaydı da, devlet tarafından manipüle edilmiş rakamlara bakmayarak %14.2'lik işsizlik oranı –yeni mezun olanlar bunlardan %46'lık bir oranı kapsıyordu- ve bağımsız araştırmalara göre paralel ekonominin, ülke ekonomisinin %50'sini aşması ayaklanmalar için geçerli gerekçelerdi.

Ekonomide devlet mafyası, kudretin şahsileştirilmesi, baskı, özgürlüklerin kısıtlanmasına el arabası ve üzerinde olan meyve ve sebzelerine el konulan üniversite mezunu seyyar satıcı Muhammed bu-Azizi'nin kendisini yakması bardağın taşması için son damlaydı. Bu arada sosyal medya vasıtasıyla birleşen bütün toplum katmanlarını unutmamamız lazım.

Bugünkü Tunus'ta dışarıya çıkıp kendini göstermekten korkmayan bir sivil toplumu görüyoruz. Kendi halkını dinleyen bir hükümetin iş başına geldiğine şahidiz. Nitekim Şubat 2011'de başbakan Muhammed el-Gannuşi, eski hükümet ile ilişkileri olduğu gerekçesiyle göstericilerin itirazları sonucu istifa etti. 23 Ekim 2011'de seçime giden Tunus halkı oylarının %40'ını en-Nehda partisne verdi. En-Nehda lideri Raşid el-Gonnuşi özgür, bağımsız ve müreffeh bir gelecek vadetti. Onun vaatleri arasında devrimin taleplerini yerine getirmek için çalışması ve kadın erkek, dindar ve dinsizin eşitliği başta olmak üzere bütün Tunusluların haklarının korunması vardı.¹⁹⁸

2005'ten 2012'ye kadar Tunus'un küçük Katolik topluluğu başında duran monsignor Marun Lahham, Muhammed bu-Azizi'nin kendisini yakmasını Hristiyanlık dini kodlarıyla izah etmektedir. Dünyayı kurtarmak için Çarmıha çekilen İsa gibi bu-Azizi ise İslam Dünyası'nı sefaletten kurtarmak için kendisini yakmıştır.

"İman gözünde, kendini ateşe verip kurban giden bir genç, bu derin yeis haykırışı ve ardından gelen olaylar zinciri Paskalya sırrı, yani acı, ölüm ve diriliş sırrına sıkı bir şekilde bağlıdır. Tunus halkının gerçekleştirdiği şu büyük hareket, adalet rüzgarı, barış susayışı, saygınlığa derin esinleniş, Mesih'in ölümü ve dirilişinden başka bir şey olsa, o zaman demek biz büyük bir sis üzerinde oturup geçici bir illüzyonu yaşamaktayız. Ancak Paskalya sırrı ve tarihimiz, dünün, bugünün ve yarının, halkların tarihi arasında bir ilişki var ise, o zaman bizim bu tarihe açılmamız ve imanımız adına ona bir anlam vermekle yükümlüyüz".

Monsignor Lahham, Kilise'nin devrim ile ilgili rolünün değerlendirmesinde, Kuzey Afrika'da, özellikle Tunus'ta, Kilise'nin yabancı bir kurum olduğunu ve bu yüzden toplumsal dokunun bir parçası olmadığı için rolünün olmadığını söylemektedir. Ancak bunun, olayları yakından takip etmedikleri anlamına gelmediğinin de altını çizmektedir.

"Biz çok güçlü dayanışma ve paylaşım sahnelerine tanıklık ettik. Biz bütün bunları dualarımızda taşıyıp yaralıları dua ettik. Biz ülkenin özgür, saygın ve demokratik bir geleceğe doğru yönlendiğinin bilincindeyiz. Biz II Vatikan Konsili'ndeniz. Bu bağlamda, Kilise dünyadadır, dünya içindir ve dünya hizmetindedir. Ne dünyaya paralel hareket ediyor ve ne de ona karşıdır. Biz Tunus halkını seviyoruz; onların seçimlerine saygı duyuyoruz; ve bütün alanlarda ona hizmet etmeye hazırız".

¹⁹⁸ Caterina Roggero, "Rivolte e Rivoluzioni nella Storia Contemporanea Tunisina", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, Vita E Pensiero, Milano, Seconda Ristampa, 2017, p. 33-35.

Tunus'un ilk demokratik yollarla seçilen hükümetini yöneten en-Nehda genel sekreteri Hamadi Cebali'in, Aralık 2011'de hükümeti kurmasından birkaç gün önce, bir parti toplantısında millet için "*Yeni Halife*" tarzı bir sisteminden söz etmesine rağmen demokratik bir Tunus hakkında iyimser olan monsignor Lahham, Tunus başta olmak üzere bütün bölgede siyasi İslamcılığın kaçınılmaz başarısındaki üç nedeni saymaktadır. Birinci olarak, yıllar boyunca İslamcı partiler, diktatörlere karşı tek gerçek muhalefet olmuştur. Örneğin Hamadi Cebali, 10 yılını tecritte kalarak hayatının 16 yılını cezaevinde geçirmiştir. En-Nehda'nın ruhani lideri, Raşid Gannuşi ise 22 yıl boyunca sürgünde kalmıştır. Siyasal İslamcılığın büyümesinde ikinci sebep, özellikle petrol kaynakları nimetinden mahrum olan Arap ülkeleri seçmenlerinin büyük çoğunluğunun yoksulluk içinde yaşaması ve geleceğe dair perspektiflerinin olmamasıdır. Bin-Ali'nin yolsuz ve hırsız rejimine karşı isyan başlatanların çoğu toplumun orta sınıfı değil belki de toplumun marjinde yaşayan erkekler ve kadınlardı. Üçüncü neden olarak ise, İslamcı partiler, halk tarafından açık bir biçimde onların İslami ve Arap kimliklerinin koruyucuları gibi görünmeleridir. Özellikle kendisini güçlü devletler tarafından Batılı hayat tarzını benimsettirmeye karşı direnmelerini, Afganistan'daki Taliban'dan Gazze'deki Hamas'a, hatta Tunus'ta ılımlılıklarıyla bilinen en-Nehda'ya kadar göstermektedir.¹⁹⁹

Ancak bugünkü Tunus'un durumu özellikle ekonomik açıdan daha da kötüdür. Ülkenin güneyi, kuzeyine nazaran eskisi gibi yoksulluk ve sefalet içindedir. Enflasyon oran %8'i bulmuşken işsizlik oranı yoksul bölgelerde 30%'dur. Asgari ücret ise ayda 140 avroyu bulmaktadır. Tunus başpiskoposu monsignor Ilario Antoniazzi, VaticanNews ile yaptığı röportajda halkın bazı kesimlerinin iş bolluğu ve güvenlik noktasında bin-Ali dönemini özlediklerinin altını çiziyor. Tunus'u "*çelişkiler ülkesi*" olarak adlandıran başpiskopos Antoniazzi, Arap dünyasında miras ve boşanma gibi haklarda kadınların erkekler gibi aynı haklara sahip oldukları tek ülke konumunu taşıyan Tunus'ta devrimde takip ettikleri taleplerin, beklenen neticeye ulaşamadığını belirtmiştir. Ülkenin en büyük sorunları arasında yoksulluk gelmektedir. Aralık 2018'de Abdürrazak Zorgui adlı genç bir gazeteci ülkenin kötü ekonomik durumuna itiraz olarak kendisini yakmıştı. Muhammed bu-Azizi'nin

¹⁹⁹ Manuela Boraccino, **2011 L'anno che ha Sconvolto il Medio Oriente**, Edizioni Terra Santa, Milano, 2012, p. 43-74. Hamadi Cebali'nin sarfettiği yeni halifelik ile alakalı sözlerine gelince, Tunus'un siyasi elitinin sert tepkisiyle karşı karşıya kalınca sözünün yanlış anlaşıldığını savundu.

kendisini yakmasını çağrıştıran bu hareket, 8 yıl devrimin geçmesine rağmen ekonomik koşulların aynı olduğu veya daha kötüye gittiği anlamına gelmektedir. Ayrıca 2019'da düzenlenecek olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde radikal İslamcılığı temsil eden bir grubun kudreti ele geçirmesi endişesi de vardır. Bu tabloya baktığımızda, Tunus'un diğer Arap ülkelerine demokrasi açısından model olabileceği de ciddi soru işaretleriyle karşı karşıya kalabilir. Ülkenin temel sorununu genç işsizliği olarak değerlendiren monsignor Antoniazzi, bu koşullarda İtalya başta olmak üzere AB'nin yatırımlarının olumlu sonuçlar doğurabileceğinden yanadır. Ona göre, eğer Tunus doğru istikamette hareket ederse gençler ve kadınlar ülkeyi demokratik ve barışçıl bir geçişe doğru götürecektir yoksa durum daha da vahim olabilir.²⁰⁰

3.4.2. Mısır: Devrim mi, Darbe mi?

Mısır devrimi sadece 18 gün içinde Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle sonuç buldu. 25 Ocak 2018 tarihinde başlayan ayaklanmalar 11 Şubat'ta Mısır cumhuriyet tarihinde yeni bir sayfa açmış oldu. Aslında cumhuriyet dönemi Cemal Abdünnasır ve Muhammed Necib'in önderliğinde Özgür Subaylar adı taşıyan grubun girişimiyle 1952 yılında kral Faruk'u devirerek krallık dönemine son verdi. Gerçi krallık sisteminin tam devrilmesi Melik Faruk'tan sonra oğlu İkinci Fuad'a verildi ancak bu da çok sürmedi. 18 Temmuz 1953 tarihinde Devrim komutanlığı ve Saltanat Niyabeti Konseyleri'nin feshedilmesiyle birlikte cumhuriyet ilan edildi.

1954'te Abdünnasır'ın Necib'i istifaya zorlaması ve onu ev hapsinde tutması ve ondan sonra 1956 yılında Abdünnasır'ın resmen cumhurbaşkanı olması bugüne kadar askerlerin Mısır siyasetinde rol oynamasına sebep olmuştur. Aslında Abdünnasır ve Necib arasındaki görüş ayrılıkları Necib'in darbeden sonra sivil bir devletten yana olması ve onun tersi Abdünnasır'ın askeri bir devleti savunmasından kaynaklanıyordu.

²⁰⁰ Amedeo Lomonaco, "L'Arcivesco di Tunisi: paese più povero, timori per islamisti al potere", 13 Gennaio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (30.04.2019).

Cemal Abdünnasır'ın mirası sadece bunula kalmadı belki ekonomik ve sosyal siyasetleri bakımından Mısır'da var olan feodal sistemi bütün eşitsizliklerin kaynağı olarak gören bu lider, sosyalist yöntemleri kullandı. Bunun yanı sıra bir devlet kapitalizmi de söz konusudur. Nitekim bugüne kadar bu tarz millileştirme politikaları özgürleşmeye karşı büyük bir engel olarak algılanmıştır. Aynı zamanda Naserist türünde olan bu sosyalizm, ülkenin bütün sektörlerine yayılan bürokrasiye de yol açmış oldu. Bu yönüyle ülkenin modernizasyonuna bir başka engel teşkil edilmiş oldu. Üstelik Abdünnasır'ın yeğlediği tek parti sistemi, her türlü muhalefeti bastırarak rejimi tam baskıcı ve otoriter bir yaklaşıma götürdü. İki halefi yani Enver Sadat ve Hüsni Mübarek'in getirdikleri bazı reformlara rağmen de facto olarak Mısır'ın kurumsal ilişkilerinde yürütme erkinin diğer erklerle üstünlüğünü sağlamış oldu. Bu yüzden bazı uzmanlar bu dönem Mısır'ın yönetimini sıralamak için "*Cumhuriyetçi Monarşi*" adını kullanmaktadırlar.

1967 sonrası yani 6 günlük savaşta yenildikten sonra ve Abdünnasır'ın ölümü ve Enver Sadat'ın iş başına gelmesi, Mısır siyasetinde köklü değişikliklere sebep oldu. Enever Sadat, orduya kudrette daha yeni imkân tanımaya ve ülkeyi Batılılaşmaya çalıştı. 1973 Yom Kipur savaşı ve 1978 Camp Davide antlaşması sonrası Mısır, Eski Sovyetler ekseninden çıkıp Amerika eksenine geçti. Bu dönemden sonra artık Abdünnasır'ın devlet ideolojisi olarak edindiği panarabizm de marjinalleştirildi.

70'li yılların arasında yabancı sermayeyi çekmek amacıyla *infitah* (açılım) diye anılan ekonomik politikaları uygulayan Sadat, ülkenin büyüme hızını arttırsa da Abdünnasır döneminden miras kalan devlet kapitalizmine oranla bunun başarı sayıldığı anlamına gelmez. Örneğin 1976 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılatı (GSYH) daha önce Mısır'da hiç olmadığı gibi %15'i buldu. Ancak aynı zamanda bazı makroekonomik göstergeler, Mısır toplumunun negatif yönde hareket ettiğini de gösteriyordu. Bunun sonucu da Ocak 1977'de "*ekmek ayaklanmaları*" diye tanınan gösteriler 79 göstericinin hayatına mâl oldu.

İç siyaset sahnesindeki açılım da sadece sözdeydi. Enver Sadat 1978'de sol, merkez ve sağ olmak üzere 50'li ve 60'lı yılların tek parti sisteminin üçe bölünmesine karar verdi. Bu kararın sonucunda kendisi genel sekreterliğini yaptığı Ulusal Demokratik Parti (UDP) oluşturuldu. O günden bugüne merkez görüşü savunan bu

parti, Mısır siyaseti ve meclisinin tek patronu olarak tanınmaktadır. Bunun yanı sıra kuruluşu 20'li yıllara dönen ve Abdünnasır dönemi faaliyetleri yasaklanan *Vefd* (delege) Partisi'nin yeni versiyonu Yeni Vefd Partisi (YVP) ve *Tecamu* (toplaniş) diye tanınan Milliyetçi- İlerici Sendika Partisi (MİSP) gibi partilerin faaliyetlerine izin verildi. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi UDP neredeyse devletin bütün kurumlarını kontrol eden partiydi.

İç politikada diğer önemli bir gelişme daha Müslüman Kardeşler ve bütünüyle siyasal İslamcılık hakkında oldu. Sadat, Abdünnasır'ın 1965-1966 yılları arasında Müslüman Kardeşler'e karşı uyguladığı baskıcı politikalara karşı anayasanın 2. maddesini düzelterek şeriata Mısır kanunlarının temel kaynağı olarak tanıdı. Böylece kurumsal olarak şeriata ve dolayısıyla siyasal İslamcılığa kurumsal bir nitelik tanımış oldu. Sadat'ın bu hamlesiyle Abdünnasır'ın baskılarına maruz kalan ve onun 1967 savaşında İsrail karşısında yenilgisini eleştiren, *cemaat* diye bilinen radikal gruplara da meydan verilmiş oldu. Daha sonraki yıllarda devlete tehlike oluşturan bu cemaatlerin arasında *Tekfir vel Hicre*, *el-Cihad* ve *Cemaa el-İslamiye* gibi örgütleri saymamız mümkündür.

Ancak İsrail ile barış antlaşması ve Sadat'ın Batı yanlısı politikaları adını çektiğimiz örgütlerin muhalefet harcını da sağlamış oldu. En sonunda Enver Sadat, 6 Ekim 1981 tarihinde askeri bir parad sırasında radikal İslamcılık görüşüne mensup olan birisi tarafından öldürüldü. Bu tarihten bu yana radikal silahlı İslamcı örgütlerle mücadele devletin her zamanki iç meselesine çevrilmiştir.

Enver Sadat'ın yerine geçen şahıs ise aynı törende saldırıdan kaçmayı başaran Hüsnü Mübarek'ti. Mübarek ise iki selefi gibi askeri gelenekten geliyordu. Hüsnü Mübarek ülke içi tansiyonları kontrol altına almak için Britanya mandasının 1914'te Mısır'da geliştirdiği *Acil Durum Kanunu*'nu aşırı bir şekilde kullanmıştı. Bu kanun gereği, devlet güvenliğini korumak adına cumhurbaşkanına savaş durumunda olduğu gibi olağanüstü yetkiler tanınıyordu. Bu kanuna göre bütün Mısır vatandaşları her türlü medeni ve siyasi haklardan mahrum oluyorlardı. Bu kanunun kaldırılması, 2011 Tahrir meydanı gösterilerinde göstericiler tarafından sıkça dile getirilen taleplerden birisiydi.

Mübarek, Acil Durum Kanunu'dan faydalanarak her türlü muhalefeti bastırmakla birlikte milli meclisi eskisinden daha fazla içi boş hale getirip UDP'yi meclisteki tek parti konumuna çıkarttı.

Yine de Mübarek döneminde özellikle 80'li ve 90'lı yıllarda Mısır'ın ekonomik büyümesine ve ekonominin devletsizleştirilmesine şahit olsak da sadece ordu ve onun oligarşisine yakın olan klikler bu büyümelerden nemalandığı için halkın çoğunluğu yoksullukta yaşadığı ülkede bir türlü eşitsizliğin çözülmediğini görmekteyiz. Bu soruna yıldan yıla çoğalan nüfusu da ekleyebiliriz.

Mübarek döneminde yoğunlaşan radikal İslamcı örgütlerin faaliyetlerinin bilançosu sadece 1985-1997 yılları arasında 500 kişinin ölümüydü. Sadece 1994 yılında hükümet hedeflerine ve ekonominin özellikle turizm sektörüne karşı gerçekleşen saldırıların sayısı yaklaşık 150'yi bulmaktadır. Bu dönemde, Cemaat el-İslamiye faaliyetleri en doruk noktasına çıkmıştı. Mısır devleti 1997 yılında bu saldırıları bastırıp kontrol altına alabilse de bu cemaatlerin halk tarafından desteklendiği ve hatta devlete alternatif olarak görüldüğü söylenmiyordu. Bu örgütlerin kullandıkları yöntemler daha çok kırsal ve bazı öğrenci ortamlarında kabul görüyordu. Anlaşılan o ki toplumun ekonomik olarak daha kırılgan bölgeleri bu tür eğilimlere destek veriyorlardı.

Bu örgütlerin faaliyetlerinin yoğunlaşmasının ve devamının teşvik edilmesinde iki unsur zikredilmektedir; birincisi Afgan mücahitlerinin Eski Sovyetler'e karşı iyice direnmeleri ve sonuçta onları ülkelerinden çıkarmaları, ikincisi ise Cezayir iç savaşında İslamcı örgütlerin devlete karşı iyi performanslarıdır.

Mübarek, terör eylemlerinin kökünü kazımayı başarsa da siyasi, sosyal ve ekonomik duruma karşı muhalefetler devam etti. Arap dünyasının büyük ekonomileri arasında yer almasına rağmen ülkenin büyüme konusundaki performansı daha da olumsuz yönde hareket ediyordu. Orta Doğu'da en düşükler arasında bulunan okuma yazma oranı %66'ya dayanmıştı. Yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranı %40'ı aşıyordu; bu oran, kırsal bölgelerde yaklaşık %60'ı buluyordu. Ülkenin geliri büyük oranda turist, Süveyş Kanalı'ndan gelen aidat, hidrokarbon ihracatı ve yurt dışında çalışan yurtttaşların gönderdikleri paralardan geliyordu. Her şeyden önemlisi ülkeye gelen paranın adil bir şekilde dağılmaması sorunuydu. Ülkenin stratejik gelir

kaynaklarının rejime yakın oligarşi ve askerinin elinde bulunması, özgürlüklerin kısıtlı olması ve modernleşme projesinin fiyaskoya uğraması, 2004'ten sonra özellikle 30 yıl boyunca bütün bu sorunların altında yaşayan %60'lık kesimin hoşnutsuzluklarının daha da artmasına ve siyasi değişim talebinde bulunmalarına sebep oldu.

Yukarda belirttiğimiz koşullarda zayıflayan ülke bu sefer uluslararası terörün hedefi haline geldi. 100'ü aşkın kişinin ölümüne yol açan 2004 Taba ve 2005 Şermüş şeyh saldırıları bunların en önemlileriydi. Gerçi Mısır'daki Kıpti Hristiyanları da bu saldırılardan nasibini aldı. Bu bağlamda 1 Ocak 2011 tarihinde İskenderiye'de düzenlenen saldırıya işaret etmemiz gerekir.

Mısır'ın istikrarsızlaşmasına neden olan önemli nedenlerden birisi de bu ülkenin Suudi Arabistan ve Ürdün ile birlikte ABD başta olmak üzere Batı'nın müttefiki olmasıydı. Bundan dolayı Mısır, Suudi Arabistan'dan sonra ABD'nin askeri yardımlarının ikinci hedefi durumuna geldi. ABD ile bu denli stratejik ilişkiler bir bakıma rejimin her türlü muhalefeti bastırmasını garantilemişti.

Mısır'daki 2011 devrimini daha iyi okumamız için 2005 yılından sonra gelişmelerini dönüm noktası olarak göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Hüsnü Mübarek 2005'te ülke içi eleştirileri yatıştırmak için açık ve özgür bir cumhurbaşkanlığı seçimi vaadi ile anayasanın 76. maddesinin düzeltilme emrini verdi. Önceden olduğu gibi Hüsnü Mübarek'in tek aday olduğu bir seçime, daha doğrusu referanduma gidilmek yerine görünürde de olsa yarışmalı bir seçime gidildi. Mübarek'e karşı *Ghed* (Yarın) Partisi başkanı Eymen Nur aday olarak rekabete girdi. Bu seçim ilk kez Mübarek sonrası alternatif meselesini gündeme taşımak açısından önemliydi. Özellikle 2011 cumhurbaşkanlığı seçimi, muhalefet kuvvetler tarafından Mübarek sonrası dönemi yönetebilecek adayların çıkabilme potansiyelini ortaya çıkardı. Bu arada, Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal'in de başka bir alternatif gibi ileri sürülmesi söz konusuydu. Aslında Cemal, 2002 yılında UDP'nin genel başkanı olarak atanmıştı. Bu yüzden parti içindeki pozisyonuyla siyasi kariyerini ileriye taşıyabilecekti. Ayrıca Cemal Mübarek'in, son yılların liberalleşmesinin en büyük hâmisî eski Başbakan Ahmed Nazif ile yakın ilişkileri vardı. Cemal Mübarek ve batı düşünceli okullarda yetişen yeni kuşak Mısırlı siyasetçi ve iş adamları, asker sınıfının konumunu tehdit ediyordu. Sadat döneminde marjinalleşmeye doğru giden askerlerin

pozisyonu Cemal Mübarek ve daha liberal politikalardan yana olan iş adamları ve siyasetçiler bu kesimin ve askerler arasındaki dengeyi sağlayabilirdi. Dolayısıyla bazı analizlere göre 2011 devrimi aslında ordu darbesi maskesi altında olan bir halk devrimiydi.

Rejim için tehlike çanı ikinci kez 2005 yılında düzenlenen meclis seçimlerinde oldu. Dini kimlikle kurulan partilerin Mısır'da faaliyet göstermesi yasaklandığı için bağımsız adaylar olarak seçime katılan Müslüman Kardeşler'in adaylarının meclisteki 444 sandalyeden 88'ini kazanması, onları ana muhalefet konumuna getirmesiyle birlikte toplumdaki popülerliklerinin Mübarek rejimi ve radikal İslamcılardan daha fazla olduğunu da göstermiş oldu.

Müslüman Kardeşler ve az da olsa diğer partilerin Mısır'ın siyasi sahnesinde yükselmelerinin yanı sıra 2004-2006 yılları arasında Kahire sokaklarını dolduran ve ilk kez Mübarek karşıtı sloganlar seslendiren sivil toplum hareketi *Kifaye* (yeter) de siyasi dengeler açısından yeni bir olguydu. Ayrıca Eymen Nur'un tutuklanması bu sürenin içinde gerçekleşmiş oldu.

2008 yılında malların pahalalanması ve un gibi malzemelere verilen sübvansiyonların kesilmesi yeni ayaklanmaların dalgasına yol açtı. Bu hareketin yanında 2011 gösterilerinde önemli rolü olan 6 Nisan Hareketi de oluştu. Bu hareket, 6 Nisan 2008 tarihinde hayat pahalılığına karşı, tekstil mahallesi olan el-Kübra sanayii işçilerinin grevini desteklemek amacıyla *Facebook* iletişim aracıyla oluşturuldu. Aslında internet ve iletişim kanallarında dolaşan haberler Arap Baharı'nın gerçekleştirebilmesinde önemli rol oynadı. Öyle ki 2000-2010 yılları arasında sadece Mısır'da internet kullanıcısı oranının %3.600'lük bir rakamı gördü. Aynı kapsamda 2010 yılında İskenderye'de Halid Said diye bir gencin tutuklanıp işkence altında ölmesi Mısır toplumunu bir kez daha salladı. Sosyal medyada resmi paylaşılan bu gencin boğularak öldürüldüğü söyleniyordu. Bu olay mübarek rejiminin maskesinin düşmesine yeterliydi. "*Hepimiz Halid Said'iz*" başlığı altında yürütülen bu kampanyanın kurucusu 2011 gösterilerinin simgelerinden birisi haline dönüşen *Google* şirketinin Birleşmiş Arap Emirlikleri'ndeki danışmanı Wael Ghonim'di.

2011 cumhurbaşkanlığı seçimini önceleyen Ekim 2010 meclis seçimleri, rejim ve muhalefet arasındaki çekişmeyi daha da alevlendirdi. Bu arada seçimi boykot eden Müslüman Kardeşler aktivistleri ve diğer muhaliflerin gözaltına

alınmaları, ülkenin demokratikleşmesi açısından bir geri adımdı. Bu seçimin sonuçları geçmişte eşi benzeri olmayan UDP'nin parlamento sandalyelerin 427'sinin kazanması ve meclisi tek parti hale getirmesiydi. Bu ağır ortamda 1 Ocak 2011'de Kıptilere karşı yapılan saldırı ortalığı daha da gerdi. Mübarek son yıllarda muhalefete karşı demir yumruğu kullanabilmek için Hristiyan topluluğa karşı saldırıları istismar etmeye çalışmıştı ama bu kez gittikçe daha da kötüleşen ekonomik durum halkın bütün kesimlerini tek bir ses olarak rejime karşı birleştirmişti.

2000'li yılların ortalarından itibaren yükselen terör eylemleri, bir yandan gitgide zayıflayan Mübarek rejimi öte yandan radikal İslamcılara karşı Müslüman Kardeşler'i halkın gözünde en uygun alternatif durumuna getirmişti. Dış politikada ise bölgesel bir güç olarak Mısır, yerini Türkiye ve Katar gibi yeni aktörlere bırakmıştı. Ayrıca Gazza Şeridi'nin dış dünyaya açılan geçidi yani Rafah geçidini kontrol eden Mısır, birçok Arap ülkesinin, Mübarek rejiminin Filistin'e karşı İsrail'in müttefiki olduğu eleştirilerini beraberinde getirdi.

Tunus'taki devrim sonucu bin-Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçması, 25 Ocak 2011 protestolarını hızlandırdı. Aslında 25 Ocak'ın da simgesel bir tarih olduğunu kaydetmemiz gerekir çünkü 25 Ocak "*Polis Kuvvetleri Ulusal Günü*" Mübarek tarafından milli bayram olarak seçilmişti. Böylece protestocular tarafından rejimin kutsallıklarından birisi de kırılmış oldu. Bu arada 6 Nisan Hareketi gibi hareketler, sosyal medya aracılığıyla halkı meydanlara dökmesi açısından çok önemli bir rol oynadı. Bu yüzden Mübarek rejiminin ilk hamlesi internete erişimin engellemesiydi. Bu süreçte protestoculara özgüven verip yüreklendiren diğer bir gelişme ise Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı eski genel müdürü ve 2005 Barış Nobel Ödülü'nü kazanmış olan ve protestoları destekleyen Muhammed el-Beradei'nin yurda dönmesiydi. İkinci aşamada ise rejimin İslami hareketlere karşı mücadele etme gerekçesini nötreleştirmek için susmuş olan Müslüman Kardeşler'inden gelen destekti. Ancak devrimin başarısındaki en belirleyici unsur, Mübarek'in 11 Şubat'taki istifasına kadar ordunun protestoları bastırmak yerine protestocuları rejim yanlılarının saldırılarına karşı bile korumasıydı. Bu süreçten sonra artık Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne başkanlık yapan eski savunma bakanı Muhammed Hüseyin et-Tantavi'nin ülke yönetimini geçici olarak ele geçirdi. Bu yüzden bazı

uzmanların bu olayların bir halk devrimi olmadığı, ordu kontrolünde olan bir darbe olabileceği yorumlarını kuvvetlendirmektedir.

Devrim/darbe sonrası gelişmeler Mısır'ın demokratikleşme sürecinin hayli zor olacağını gözler önüne sermiş oldu. Mart 2011'de bir referandum sonucu anayasa değişiklikleri halkın büyük desteğiyle onaylansa da Tahrir meydanında önemli rol oynayan grupların taleplerini yerine getirmiş olmadı. Bunların en önemlisi Acil Durum Kanunu'nun kaldırılmamasıydı. Ancak Müslüman Kardeşler fırsatçı bir pragmatizm ile referandum sonuçlarını kabul etti. Bu da ordunun ülkede en önemli faktör olduğu ve pazarlıkla gücünün azaltılabileceği ve sivil bir devlete geçileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilirdi. Diğer bir önemli gelişme ise *Nur Partisi* yönetimi altında İslamcı Blok diye tanınan koalisyonun 28 Kasım 2011 parlamento seçimlerinde oyların %27.8'ini almakla selefi unsurun da Mısır'ın sivil siyasetine katılmış olduğunu göstermiş oldu.

Dış politikada ise Nisan 2011'de Mısır arabuluculuğuyla Fetih ve Hamas arasında barış antlaşmasının imzalanması, hatta 5 yıl boyunca Hamas'ın elinde esir bulunan İsraili asker Gilad Şalit'in salınması, kendini İsrail-Filistin ilişkilerinde İsrail'e daha mesafeli göstermek için popülist bir hamleyle Rafah geçidini açmak ve İran'a yaklaşması, devrimden önce zayıflayan Mısır'ın bölgesel konumuna can kattı. Özellikle Türkiye'ye karşı İslam dünyasının liderliğinde yeni umutlar doğurdu.²⁰¹

Müslüman Kardeşler'in bu defa Adalet ve Özgürlük Partisi (AÖP) adı altında 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan tanınmayan adayı Muhammed Mursi'nin kırılgan bir oyla seçilmesi, Müslüman Kardeşler'in devlet tecrübesinin az olduğu, derin devletin fazla güçlü olması, Müslüman Kardeşler'in toplumun taleplerini yerine yetirmek için ideolojikleşmesi ve sonunda sosyal medya aracılığıyla *Temerrod* (isyan) başlığı altında yürütülen kampanya ve sonuçta General Abdulfettah es-Sisi'nin darbesiyle alıkonulması devrim sonrasında sadece hızlıca değişen birkaç perdedir.

İskenderye Kıptileri patriği kardinal Antonios Necib, Mısır başta olmak üzere Arap Baharı'nın değerlendirmesinde

²⁰¹ Stefano Maria Torelli, "Il Dilemma dell'Egitto tra Spinte Riformatrici e Tradizione Conservatrice", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, p. 57-81.

"Devrimlerin rejimlere son koymak için iyi olduğu ancak şu aktivistlerin ne bir ajanda ne bir programa sahip olmadıklarını gösterdi. Bunlar sadece değişim isteğiyle gerçekleşen spontane ayaklanmalardı ki bu çok olumlu bir şeydi. Ancak sonrasına gelince, gün geçtikçe gerek Mısır'da gerekse diğer ülkelerde bu ayaklanmaların herhangi bir organizasyonun olmadığı ve bireylerin kendiliklerinden gerçekleştirdiği her zamankinden aydındır"

ifadelerini kullanıyor. Ekim 2010'da Orta Doğu için özel kilise konseyinin genel gözetmeni atandıktan sonra Mısır'daki 200 bin Katolik Kıpti'nin patriği olan Necib, yasama ve dini düzen arasında fark tanımayan bir kültürü göz önünde bulundurarak ateist ve seküler bir devleti çağrıştıran *laik devlet* kavramı yerine konseyin *demokratik sivil devletten* yana olduğunu altını çizmektedir. Konseyin kabulüne göre *"Bu sistem, dini özgürlük ve ibadet özgürlüğünü vicdan özgürlüğü olarak tanıyıp güvence altına alıyor. Herkesin bağımsızlığına saygı çerçevesinde birinin diğerine üstünlüğü olmaksızın sivil ve dini düzen arasında fark koyuyor. Din, siyasi olmayacağı gibi devletin de dine üstünlüğü olmamalıdır"*. Böylece Vatikan'ın, Orta Doğu'daki Hristiyan azınlığı korumak için nasıl bir devlet sisteminden yana olduğunu görmüş olmaktadır.

Patriğin açıkladığı gibi Hristiyan için en büyük tehlike, toplumca daha çok dinlenen İslami partiler ve camilerde vaaz yapan imamların siyasi modelidir. Onlar, Hristiyanların haklarını İslam kanunları çerçevesinde korunacağını savunmaktadırlar; zira İslam fıkı kapsamında Hristiyanlara *dımmi* (koruma altında olan) olarak bakılır. Ayrıca onun görüşünde demokratik sivil devlet tezini benimseyen kesim ise kitleye hitap edemeyen elit bir kesimdir.

Patrik Necib, Hristiyanlar ve Müslümanların birlikte yaşama meselesini eski ve yeni rejimde karşılaştırdığında

"Devrimden önce diğerlerinin aykırı görüşüne rağmen Mısır'da işkencenin olmadığını her zaman savunuyordum. Benim bu görüşüm dönemin rejimine sıcak baktığımdan değil ama konuya gerçeğe dayalı bir veriyle ifade etmek isterdim; ciddi bir manada zulümden bahsedilirken Hristiyanlara yönelik şiddetli eylemler planlanmış bir program veya yapıdan kaynaklanmıyordu. Halbuki Orta Doğu için konseye katılan hocalar asla bu kelimeyi kullanmadılar. Bu, sorunların olmadığı anlamına gelmiyor; Mısır'da kiliselerin inşası ve restorasyonu ile ilgili birçok baskı var. Hristiyanlar ikinci derece vatandaşlar. Onların yüksek statülü kamu mesleklerinde yükselmeleri neredeyse imkansız"

gibi ifadeler kullanıyor. Müslümanlarla omuz omuza *"Ne Kıpti, ne Müslüman, sadece Mısırlı"* sloganıyla devrim yapan Hristiyanlar, ne ülkeyi geçici

olarak yöneten Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, ne bakanlar ve ne bölge yönetiminde yer alamamışlardır ki bu da Hristiyanların kaygılarının artmasına sebep olmuştur.

Anayasada şeriatın bütün kanunların temelini oluşturma maddesinin devrimden sonra bile hâlâ devam ettirilmesi dışında, devrimden önce Aralık 2009'da Nac Hammadi'de kiliseden çıktıkları sırada aralarında bir Müslüman polis bulunan 6 Hristiyanın katliamı, Müslüman Kardeşler tarafından yalanlanan ancak iki Kıpti rahibin eşleri Comelia Şehata ve Vefa Constantine'yi zorla Müslüman yapmaları ve 2011 yılbaşı kutlamalarında İskenderye'de öldürülen 22 Hristiyan, Hristiyanlarla Müslümanların barış içinde yaşamalarını ciddi bir şekilde sorgular hale getirmiştir. Devrimden sonra ise 9 Ekim 2011'de Asvan'da birkaç kilisenin kundaklanması sonucu Maspero Meydanı'nda gösteri yapan Kıptilere ordunun ateş açma sonucu yükselen tansiyonlarda 4'ü asker 28 kişinin hayatını kaybeden çatışmada yaralanan 170 kişinin haberi aynı sorunun çok derin olduğu anlamına gelmektedir. Özellikle Mısır İnsan Hakları Ulusal Konseyi'nin soruşturmalarının sonucunda ordunun sorumlu tutulmadığı ve radikal grupların göstericiler arasında sızmasına işaret edilmişti. Bu raporun sonucu ne Mısır Katolik Kilisesi ne de Ortodoks Patrikhanesi tarafından kabul edilmedi.

Pew Forum adlı bir Amerikan araştırma merkezinin 2010 yılında 198 ülkede ister devletler isterse bireyler ve gruplar tarafından olsun, din özgürlüğüne yapılan kısıtlamaları konu alan raporuna göre durumun 2007 yılına kıyasla özellikle Hristiyanlara dönük daha da kötüleştiğine işaret etmektedir. Aynı raporda Mısır'ın durumunun Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında en kötüsü olarak nitelendirilmektedir.

19 Temmuz 2011 tarihinde el-Ezher ve bazı entelektüellerin yayınladıkları *"Mısır'ın Geleceği Üzerine"* bildirileri yürek açıcı olsa da sahada sorunların yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bu sorunlardan birisi, daha iyi yaşam koşulları için Hristiyanların ülkeyi terk etmeleridir Bu bildiri *"Teokratik bir devleti reddedip ulusal, anayasal, demokratik ve modern bir devletin kurulmasını istiyor"*. İbadet özgürlüğü hakkında ise *"İslam hukukunun küresel ilkeleri yasamanın temelini*

oluşturmasına rağmen kişisel statülerini göz önünde bulundurarak diğer ilahi dinler mensuplarının kendi dini haklarının kullanması güvence altına alınıyor".²⁰²

Devrim sonrası İslamcı teşkilatların ivmeyle büyümesi, Vatikan tarafından endişeyle izleniyordu. Kiliselerin kundaklanması, şeriatın kanunların temeli olarak anayasaya geçmesi ve Papa XVI Benedict'in 2006 Regensburg konuşmasından sonra el-Ezher'in itirazı sonucu dinlerarası diyalogun askıya alınması, Arap dünyasının en kalabalık olmakla birlikte en çok Hristiyan nüfusuna sahip olan bir ülkenin kontrolden çıkması anlamına geliyordu. Üstelik 9 Eylül 2011 tarihinde eski rejimin simgelerini yıkmak adına "*Devrimin iadesi Cumaları*" başlığı altında düzenlenen protestolar arifesinde İsrail Büyükelçiliği'ne gerçekleşen saldırı, bölgeyi bir daha istikrarsızlaştırmaya doğru götürecekti.²⁰³ Öte yandan muhafazakar bir toplumda dini bir devletin bütün kamu alanlarını ele geçirmesi ve özellikle el-Ezher'in dini, devlet ideolojisi altında yönetilmesi yerli Hristiyanların hayatının tehlike altına girmesi dışında bölgede yeni gelişmeler sonucu İslam dünyasının neredeyse her yerinde faaliyet gösteren Müslüman Kardeşler Hareketi'ni desteklemekle özellikle Suriye ve Libya iç savaşlarını ciddi anlamda etkileyebilirdi. Böylesi bir senaryolar İsrail ile Barış meselesi, Filistin'deki Hristiyanların kutsal mekanları ve büyük bir ölçüde İslam dünyası ve Orta Doğu dengelerini değiştirebilirdi.

Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi'nin 2014 Vatikan ziyareti ve Papa Francis'in 2017 Mısır ziyareti tam bu stratejik değişimin göstergesiydi.

General es-Sisi 26 Kasım 2014 tarihinde Vatikan ziyaretini gerçekleştirdi. Papa Francis, siyasi geçiş döneminde Katolik Kilisesi'nin Mısır halkının yanında olduğunu açıkladı. Devlet sekreteri Pietro Parolin'in de hazır bulunduğu görüşmelerde dini özgürlükleri güvence altına alan yeni anayasa, toplumun bütün bileşenlerinin barışçıl bir şekilde birlikte yaşamaları gerektiği ve Orta Doğu'nun çatışmalı ortamını yatıştırmak için tek seçenek olarak diyalogun pekiştirilmesi hakkında konuşuldu. Ayrıca Mısır'ın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki istikrarı sağlamak açısından önemli rolüne değinildi.

Abdulfettah es-Sisi ise Corriere della Sera ile yaptığı röportajda "*Temel mesaj, terörle mücadele yani ortak güvenlik ile ilgilidir. Çünkü ortak olmazsa yararlı*

²⁰² Manuela Boraccino, 2011 *L'anno che ha Sconvolto il Medio Oriente*, p. 73-108.

²⁰³ Patrik Antonios Necib, bu saldırının da İskenderye yılbaşı saldırısı gibi şaibeli olduğu ve eski rejim yanlıları tarafından gerçekleştirildiği tezini savunuyor. Konu ile ilgili bkz, Manuela Boraccino, p. 90.

olmayacaktır. Papa ile konuşacağım şey ise özel olarak Hristiyanlar başta olmak üzere dini azınlıkların güvenliği ile ilgili olacaktır" ifadelerine yer verdi.

Abdulfettah es-Sisi 8 Haziran 2013'te iş başına geldi. Tam o günde Kahire'de bulunan Filistin devlet başkanı Mahmud Abbas (Ebu Mazen) dönemin İsrail cumhurbaşkanı Şimon Peres ile Vatikan'da Papa Francis ile birlikte Orta Doğu için dua törenine katılmak için Kahire'yi terk edecekti. Kıpti Ortodoks Kilisesi patriği II Tawdros, es-Sisi hakkında *"Mısır'ı kurtaran kahraman"* ifadesini kullanmıştı. Aynı yılda Mısır yeni anayasasının 64. maddesi din özgürlüğünü garantiledi. Parlamentoda ise ülkede kilise inşasına kısıtlamaların azaltılması kanunu hakkında ise tartışmalar oldu. Yeni kanun kapsamında, Mısır'da bulunan kiliseler geçici adalet bakanlığından Hristiyanların ve diğer dini azınlıkların kişisel statüsüne dahil oldu. Ayrıca el-Ezher imamı Ahmed et-Tayyip Aralık 2014'te *"Aşırıcılık Söylemine Karşı Koyma"* başlığı altında uluslararası bir konferans düzenledi.²⁰⁴

28-29 Nisan 2017 tarihinde sıkı güvenlik önemleri altında Papa Francis'in Mısır ziyareti darbe sonrası veya başka bir deyişle Müslüman Kardeşler kabusu sonrası önemli bir ziyaretti. Bu ziyaret kapsamında Papa Bergoglio, cumhurbaşkanı es-Sisi ve el-Ezher imamı et-Tayyip görüşmeler gerçekleştirip el-Ezher tarafından düzenlenen barış konferansına katıldı. 29 Nisan'da ise Mısır Hava Kuvvetleri stadında 25 bin kişi huzurunda ayin töreni düzenledi.²⁰⁵

Ancak Papa ziyaretinin sonuçlarına gelince, bölgede yaşanan her türlü istikrarsızlık gibi Arap Baharı sonucu da yükselen cihatçı özellikle IŞİD faaliyetlerine karşı Vatikan ve el-Ezher arasında yeni bir ittifakın oluşmasını görmekteyiz. Aslında Papa Francis, bu ziyareti kapsamında IŞİD'e karşı Vatikan-Kahire-Tahran ekseninde bir ittifak kurmak istiyordu. Piero Schiavazzi deyişiyle 2006 Resenburg olayını aşırıp Sünnileri yeni bir ittifaka dahil ederek medeniyetlerin barbarlığa karşı ittifakını kurmayı başardı. Et-Tayyip bu görüşmeden iki yıl evvel sadece IŞİD değil belki Hristiyanlar ve başka dinler mensuplarına karşı saldırıları *"yanlış dindarlık"* olarak nitelendirmekle birlikte dinin her türlü araçsallaştırılmasının İslam'ın asil öğretilerine karşı bir ihanet olduğunu açıklamıştı.

²⁰⁴ Iacopo Scaramuzzi, "Francesco Riceve Al Sisi: dialogo e pace in Egitto e Medio Oriente", 26 Novembre 2014, www.lastampa.it, (07.05.2019).

²⁰⁵ Katia Riccardi, "Papa Francesco in Egitto: populismi sconcertanti. c'è bisogno di costruttori di pace", 28 Aprile 2017, <https://repubblica.it>, (09.05.2019).

Din ve inanç özgürlüğü hakkının Allah tarafından verilen bir hediye niteliğinde olduğunun altını çizen el-ezher imamı, İbrahimî dinlerin karşılıklı tanışma yolunda daha fazla çalışmaları zarureti de değinmişti. Aynı istikamette Papa'nın Kahire ziyareti, jeopolitik anlamda, cihatçı örgütlerin propagandasının izolasyonuna karşı bir stratejiydi. İslam Dünyası'nın Katolik Dünyası gibi tek bir hiyerarşiye sahip olmadığı bir gerçektir. Dolayısıyla bir yandan Sünni dünyasında ağırlığı olan Kahire, öte yandan Şii kampında önemli bir role sahip olan Tahran ile işbirliği yapıp bunları bir araya getirmelidir. Aynı zamanda Bergoglio'nun bu hamlesi, Batı'da yükselmekte olan İslam karşıtı histeriyi de yatıştırıyordu. *"Dinden sorumlular olarak, kutsallık anlayışına bürünmüş olan şiddetin maskesini çıkartmak, Tanrı ve din adına işletilen her türlü şiddet, intikam ve nefrete açık ve net bir hayırdır"* mesajı Papa Francis'in en merkezi amacıydı. Papa Francis partnerlerinin asla Orta Çağ'a değil tam modern bir fenomenler olarak IŞİD ve diğer cihatçı gruplara karşı aynı istikamette hareket etmeleri dünya politikası düzleminde iyi bir işarettir. Samir Khali Samir'in, Bergoglio'un İslam'ı tanımadığı ve bu dinin hakkında kullandığı barış dini tanımlamasının tamamen yanlış olduğu ve İslam'dan tanıdığı şey ise Buenos Aires'te iyi bir imam ile arkadaş olduğu eleştirisine rağmen Papa Francis hem Kahire'de hem de başka fırsatlarda II Jean Paul'dan başlanan jeopolitik çizgide hareket etmektedir. Papa Wojtyła Kura'n'da -aynen Tevrat'ta olduğu gibi- bazı saldırgan ve şiddet içerikli kesitlerin var olduğunun bilincinde olmasına rağmen sistematik olarak İslam ile diyalog kapılarını açık bırakmasının yanında İslam'ı 20. yüzyılın şeytanı ilan etmekten çekiniyordu. Papa Ratzinger'in Resenburg konuşmasının sallantılarına karşın Vatikan ve Müslüman toplulukların arasındaki bağların pekiştirmesinden yana olması da aynı doğrultudadır. Kısacası, Papa Francis'in izlediği politika, İslami terörizm balıklarının kültürel suyunu kurutmak adına Vatikan'ın yıllar boyunca izlediği uluslararası stratejidir. Bu ziyaretin diğer bir sonucu ise herhangi bir inanç mensubunun vatandaşlık hakkından faydalanabileceğinin onayıydı.²⁰⁶

²⁰⁶ Marco Politi, "Francesco in Egitto: rafforzare l'asse Vaticano-Cairo-Teheran per isolare il terrorismo del Califfato", 1 Maggio 2017, <https://ilfattoquotidiano.it>, (09.05.2019). Piero Schiavazzi makalesi için bkz, Piero Schiavazzi, "Dimenticare Ratisbona: la missione di Papa Francesco in Egitto", 2 Maggio 2017, www.limesonline.com, (10.05.2019). Samir Khali Samir röportajı için bakz, Giuseppe Rusconi, "Papa in Egitto: intervista al gesuito Samir Khalil Samir", 27 Aprile 2017, www.rossoporpora.org, (10.05.2019).

Vatikan ve Ortodoks Kıpti Patrikhanesi ile ilişkiler kapsamında bu ziyaretin en önemli gelişmesi Papa Francis ve II Tawadros arasında imzalanan bildiriydi. Bu bildiri çerçevesinde İncil'e zıt nitelendirilen ve ekümenizm yolunda engel oluşturan "yeniden vaftizm" geleneği meselesini kapatmaktı. Papa her seferinde İncil'in tebliği için "*Vaftiz olmak yeterlidir*" ifadesi kalıbında bu bildiri imzalanmaktadır. Bu noktadan bakıldığında ortak vaftizm nimeti Hristiyanların görülebilir ve kutsal birliği yolunda hareket etme noktasında somut bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Pap Francis ve II Tawadros arasında imzalanan bildiride "*Bütün içtenlikle, kiliselerimizden birinde, diğerine kaydolmak isteyen herkese resmi Vaftizm'in tekrarlamamasına çalışacaklar*" şeklinde kaydedilmektedir.

Modern çağda, 17. yüzyılın başlarından itibaren yani Katolik ve Protestan misyonerlerin faaliyetlerinin Doğu'da yoğunlaşmasıyla inançsal rekabetlerin fitili ateşlendi. Buna tepki olarak Doğu Kiliseleri başka Hristiyan inançların kutsallarını tanımak adına kendi ritüellerini sıkılaştırdılar. O dönemden beri diğer kilise ve topluluklardan gelen müminlerin yeniden vaftizine başladılar. Bu gelenek, Batı kiliselerince de yerel kiliselerden gelen insanlara uygulandı. Kıpti Ortodoks Kilisesi'nde yeniden vaftizm meselesi geçen yüzyılın 90'lı yıllarında karma evliliklerin çoğalmasıyla daha önemli hale geldi. Bu durum özellikle Kıpti Ortodoks Kilisesi'ni 1971-2012 yılları arasında yöneten ve karizmatik bir kişiliğe sahip olan III Şenuda döneminde doktrinle bir hale geldi. Bu meseleyi Kudüs İbrani Üniversitesi'nde araştırmacı olan koptolog, Nikos Kouremenos da teyit ediyor. Kouremenos, 1960'lı yıllardan itibaren Metta el-Meskin gibi diğer kiliselerin kutsallıklarının geçerli olduğunu savunan ve Şenuda'nın sert yöntemlerini benimsemeyen bir grup rahibin ortaya çıktığı düşüncesini paylaşmaktadır. İşte bugünkü patrik II Tawadros da aynı teolojik geleneğin ürünlerinden birisidir.

Hristiyan Kiliseleri liderleri arasında Tawadros halk tarafından en sevilenler ve sağduyulu olanlardan birisi sayılmaktadır. Tawadros, Şenuda'nın sert pozisyonuna karşı sabırlı ve kesintisiz bir biçimde Dimyat piskoposu Anba Bişoy izinden giden teologlardan birisidir. Gerçi Tawadros, Bergoglio'nun daha yeni Papa seçildikten sonra yeniden vaftiz meselesinin bir kenara bırakılması gerektiğini önermişti ancak bu yolda Şenuda geleneğine sadık kalan piskoposlara karşı daha ihtiyatlı davranmalıdır. Kıpti Kilisesi'ni bu son yıllarda vuran terör eylemleri, "*kan*

ekümenizmi" kapsamında Papa II Tawadros ve Papa Francis'in yakınlaşmasına daha da fazla yol açtı. İki Kıpti kilisesine düzenlenen katliamlardan sonra Papa Francis başsağlığı dilekleri için hemen bir heyeti Papa II Tawadros katına gönderdi. Bu heyet içinde kardinal Kurt Koç, peder Gabriel Quicke ve Papa'nın kişisel sekreteri Kıpti Katolik rahip Yoannis Lahzi Gaid gibi isimler yer alıyordu. Hristiyanları Birleştirme, Kıpti ve diğer Doğu Ortodoks Kiliseleri ile İlişkiler Papalık Konseyi başkanı olan Belçikalı rahip, peder Quicke iki Papa yakınlığı hakkında *"Aynı ruh içerisinde yol katettikleri ve aynı bakış açısını paylaştıkları için yoğun manevi uyum içinde yaşayan iki pastörler"* gibi ifadeler sarf etmektedir. Peder Quicke Papa Francis ve Papa II Tawadros arasında imzalanan bildiri hakkında ise

"II Vatikan Konsili'nde Hristiyanların tam birliğinin onarması için ortak vaftizmi başlangıç noktası olarak yeniden onayladık. Papa Tawadros ve Papa Francis'in ortak bildirisinde, sonunda aynı Aşa-i Rebbani sofrasında toplanacağımız hac temeli gibi tamamlamakta olduğumuz kutsanmış güne doğru aynı vaftizde bizi birleştiren bağ anlatılıyor" ifadelerine yer veriyor.²⁰⁷

Kıpti Kilisesi'nin Vatikan açısından neden bu kadar önemli olduğunu anlamamız için bu topluluğun Orta Doğu ve Afrika'da Hristiyanlara karşı yaşanan bu kadar işkenceye rağmen ayakta olması ve on milyonu aşkın nüfusuyla dünyanın en antik kiliselerden birisi olma konumunu korumasına işaret edebiliriz. Ayrıca, özerkliği ve koyduğu mesafe ile her zaman da sıkı olmayan Vatikan ile ilişkilerine rağmen İslami bir toplumda kendisini korumak açısından Mısır'ı geçen asrın ikinci yarısından itibaren yöneten laik devletin büyük destekçisi olması önemli diğer bir husustur.²⁰⁸

3.4.3. Libya: Devrim Değil Savaş

Arap Baharı diye adlanan süreçle birlikte domino taşları etkisiyle Libya'ya ulaşan olayları anlamak için tarihsel olarak Libya halkının siyasal kimliğine çevrilen kabilesel, bölgesel ve uluslararası ayrışmaları göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

²⁰⁷ Gianni Valente, "Papa Francesco e Papa Tawadros: di battesimo ne basta uno", 29 Aprile 2017, www.lastampa.it, (12.05.2019). Mısır Kıptileri hakkında özet bir tarih için bkz, Marco Impagliazzo, "Il Fattore Copto: cuneo Cristiano nell'Egitto islamico", 3 Marzo 1994, www.limesonline.com, (12.05.2019).

²⁰⁸ Orazio La Rocca, "Perché la Chiesa Copta é Così Importante per il Vaticano", 13 Aprile 2017, <https://www.panorama.it>, (12.05.2019).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Libya diye bir şey yoktu. Daha sonraları Libya diye adlanan topraklar, batıda Trablus ve doğuda Sirenayka'ydı. Merkezi Trablus olan Trablus bölgesi ve Bengazi olan Sirenayka bölgesi iki ayrı yönetici tarafından yönetiliyordu. Trablus tamamen kabilesel bir kimlik taşıırken Bengazi kabile kimliği ile birlikte mezhepsel kimliği ve Senussi hanedanının otoritesi altında daha sıkı ilişkiler içinde sosyo-politik bir realiteyi gerçekleştiriyordu. Sonraki sayfalarda göreceğimiz gibi bu kimliksel ayrışma bugüne kadar ülkede herhangi bir birlik ve dolayısıyla modern anlamda ulus-devlet oluşumunu engellemiştir.

Giolitti hükümeti 1911-1912 yılları arasında Kuzey Afrika'da nüfuz alanları oluşturma noktasında Büyük Britanya ve Fransa ile vardığı anlaşmalarla Osmanlı imparatorluğuna savaş ilan ederek Trablus ve Sirenayka'yı kontrol altına aldı. Bu arada 1930'da Fezzan bölgesini de kontrol altına almayı başardı. Bu tarihten itibaren bu bölge ise 1951 bağımsızlığından sonra Libya topraklarından sayılmış oldu. İtalya'nın Libya'ya sömürgeci hakimiyeti İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra 1947 barış antlaşmasıyla sona erdi. 1946'da İtalyanların Trablus'u kendileri yönetmek, Sirenayka'yı Britanyalılar ve Fezzan'ı Fransızlar kontrolü altına vermek maksadıyla boş bir diplomatik girişimlerde bulundular. Ancak 1951'de BMÖ güvencesi altında Trablus ve Sirenayka Britanya'ya, Fezzan ise Fransa yönetimine verildi. Buna ilaveten 1935 yılında Benito Mussolini tarafından işgal edilen Aozuo ise Fransa'nın Çad kolonisine verildi. Britanya ve Fransa mandasında olan Libya'yı ise 1951'de Sirenayka ile güçlü kimliksel bağları bulunduğu halde diğer iki bölgeyle hiçbir bağı olmayan kral İdris es-Senussi yönetmeye başladı. Libya Birleşik Krallığı'nda hiçbir zaman istenilen birlik gerçekleşemedi ve bir nevi *"bağımlı bağımsızlık"* ile yönetildi. Aslında kral İdris, yeniden yapılanma ve bütçe açıklarını dengede tutmak için bu devletlerden gelen yardımlar karşılığında askeri üsleri bunlara takdim etmeliydi.

Kral Senussi iktidarı altında yönetilen yeni Libya, federal krallık hükümet sistemini benimsemek yerine 140'ı aşkın aşiret ile anlaşmak yolunu seçti. Bu sistem, vatandaşlık kavramı altında birey ve toplumu güçlendirmek yerine aslında eşitsizliği derinleştirmiş oldu. Bu aşiretler arasından, bugün bile nüfusu bir milyonu aşan Warfalla, petrol borularının geçmesi açısından Libya'nın stratejik çöl bölgesinde yerleşen Zuwayya aşireti, Muammer Kaddafi'nin ait olduğu Kadadfa, bugünlerde 500.000 kişiden oluşan Tuarek göçebeleri ve yıllarca Kaddafi'nin sağ kolu olan

istihbarat eski şefi Abdullah Senussi'nin Meqarha gibi aşiretleri sayabiliriz. Albay Kaddafi, iktidarı döneminde aşiret sistemini zayıflatmaya çalışsa da merkezi kurumların zayıf olması ve kendi insanları üzerinde kurdukları baskınlık nedeniyle aşiret sistemini muhafaza etmeyi başardılar. Ayrıca Kaddafi'nin kendisini kudrette tutmak için ordu ve bakanlıklarda onlara yetki vermek suretiyle bu aşiretlerin önderleriyle anlaşmak zorundaydı. Bu durum, geçerliliğini bugün bile sürdürmektedir. Bir başka ifadeyle kim kudreti ele geçirse geçirsin aşiret önderlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurmaksızın kudrette kalması hayli zor olabilir.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Libya, üniter bir devlet kimliği kazanma açısından bölgeselcilik sorunuyla da boğuşmaktadır. Trablus ve Bingazi, Arap medeniyeti ve Türkhakimiyeti altında aynı kimliği taşımalarına bakmayarak kendilerini ayrı ayrı başkentler olarak görmektedir. Trablus, Tunus ile ticarete bulunma noktasında batıya bakarken Bingazi, 800 kilometrelik Sirt çölü ile Doğu Akdeniz'e bakmaktadır. Trablus'ta siyasi olarak kabilelerarası bir siyasi kimlik bulunmazken Sirenayka'nın Cebel (dağ) kabileleri, Senussiler nüfuzu altında mezhep-siyaset ekseninde bir kardeşlik duygusunu yaşatmaktadırlar. Bu vaziyet, İtalyan sömürgecilerini bile bu ikibaşlılığı resmiyete tanımaya zorlamıştı; öyle ki 1918 yılında Trabluslular, Senussilerin siyasi-dini güçlerini göz ardı edercesine Trablus Cumhuriyeti'ni ilan edene kadar ilerlediler. Bugün bile, küçük ve orta sermayenin bol olması açısından Trablus kendisini ülkenin kültürel, bilimsel, ticari ve sanayi merkezi olarak görürken Bingazi, kendisini ülkenin entelektüel başkenti görmektedir. Kaddafi bile bu tarihi ayrılığı 42 yıllık iktidarı boyunca düzeltmedi. Kaddafi'den sonra bu tarz kimlikler geniş manevra alanları buldukları için durumun daha iyiye gidemeyeceği açıktır.

Ülkenin üçüncü büyük sorunu, ekonomik olarak bağlı olduğu Batı sistemi ve Arap kimliği arasında yaşanan çelişkidir. Özellikle kral İdris döneminde Cemal Abdünnasır devrimiyle birlikte Libya halkı arasında büyüyen panarabizm ideolojisi ve kalkınma açısından bağlı olduğu Batı Dünyası arasında dengeyi tutturamadı. Sonuçta ise panarabizmin yükselmesiyle birlikte Kaddafi darbesiyle devrildi.

Muammer Kaddafi'nin 31 Ağustos gecesini 1 Eylül 1969 gündüzüne bağlayan tarihte Kûdus operasyonu ile kral Sennusi'yi devirmesi Arap dünyasını kasıp kavuran 60'lı yıllara denk geliyordu. Bu dönemde Abdünnasır'ın 1952'deki

darbesinden sonra, Cezayirlilerin Fransa emperyalizmine karşı yürüttükleri savaş, İsrail devletinin ortaya çıkışı ve Filistin sorunu adıyla başlayan süreç, Arapların 1967 yılında İsrail'e yenilmeleri ve 1963'te Suriye'de ve 1968'de Irak'ta Baas Partisi'nin kudreti eline alması, bu olaylardan sadece birkaçıdır. Bu esnada, ABD ve SSCB süpergüçleri de kendi nüfuz alanlarını genişlemekteydiler. Libya devrimine, kendi iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak Abdünnasır'ın başlattığı "*Arap uyanışı*" çocuğu diyebiliriz.

Kaddafi, kral İdris'ten aldığı Libya için, kapitalizm ve komünizm yerine "*Yeşil Kitap*" diye yazdığı kitapta "*üçüncü küresel yol*" adı altında biçimlendirdiği *Cemahiriye* (kitle hükümeti) sistemini siyasi sistem olarak seçti. Bazı araştırmacılara göre, Albayın cemahiriye sistemi gençlik döneminde Fransız devrimi filozoflarının her zaman ilgisini çektiği için, Yeşil Kitap'ı Jean Jack Rousseau'nun "*Toplumsal Sözleşme*" adlı kitabına benzemektedir. Halbuki gelişigüzel bir biçimde seçilmiş olan bu kuram, felsefe, toplumbilim, tarih ve yarıtarih, Lock, Montesquieu, biraz Houston, Chamberlain, esinlendiği Mussolini ve Salazar faşizm teorisi ile Arap geleneklerinin karışımı bir şey olarak bilinir.

Kaddafi, özellikle "*sömürgeci güçler modeli*" olduğu için ne demokrasiye ne de devlete inanıyordu; Parlamentoyu halkları kandıran bir temsilcilik, partileri çağdaş diktatörlüğün araçları ve referandumu ise demokrasinin hokkabazlığı olarak izah ediyordu. Ona göre tek iktidar, halkın iktidarıydı; bu yüzden halk kongreleri, halk komiteleri ve belediye desteleri temeli üzerinde, dolaysız demokrasi tarzında kompleks bir sistem oluşturdu. 1977'de ise devrimin ulu hedeflerini belirlemek için devrimci komiteler adı altında bir kurum inşa etti. Ancak bu komitelerin asıl işi eski kurumların kontrolü ve sınırlaması, Kaddafi tarafından belirlenen politikaların uygulamasıydı. Sonuçta, Cemahiriye, Kaddafi'nin gitgide şahsileşen ve tirani bir sisteme çevrilen diktatörlüğünü maskelemek amacıyla kullanılan bir ütopyaydı.

Kaddafi'nin Cemahiriye kuramını Libya'nın kabilesel toplumu bağlamında değerlendirdiğimizde tarihinde herhangi bir birlik yaşamayan ve ulusal birlik peşinde olan bir ülke için birleştirici unsur olarak da sayılabilir. Başka bir deyişle, kabileler devlet için kültürel ve simgesel bir önem taşıırken devlet ise kabileler için kaynakların sağlanması açısından önem taşıyordu.

Kaddafi'nin en önemli diğer girişimlerinden birisi, bölge ülkelerinde en önemli role sahip olan orduyu zayıflatmaktır. Onun gerekçesi ise 1975, 1993 ve 1995'te Albaya karşı hayata geçirmeye çalıştıkları darbe kalkışmaları ve özgür subayların İslamcı savaşçılarla komplo varsayımıydı. Bu yüzden, hiyerarşik olarak orduyu kendisine bağlı olan gizli servis, militar ve paramilitar örgütlerden sonra önem açısından dördüncü sırada yerleştirdi. Böylece orduyu tam kendi kontrolü altına almış bulundu. Bu noktadan bakıldığında güçlü kurumlardan yoksun kalan ülke her zamankinden daha fazla Kaddafi kudretinin şahsileşmesini sağladı.

Devletin mezhep faktörüne gelince din ve devlet ilişkileri açısından Orta Doğu belki İslam dünyasında istisna bir örneklerle karşı karşıya kalmaktayız. Kaddafi'nin hedeflediği din ve devlet ilişkisi Türkiye'deki olduğu gibi manevi alanı dünyevi alandan tam ayırmak gibi olmadı belki tam tersi kendisine has bir doktrin geliştirdi.²⁰⁹ Abdünnasır ve Baas Partisi'nin Arap dünyasının birliği, sömürgecilığe ve siyonizme karşıtlık ilkelerini benimseyen Kaddafi 70'li yılların başlarından itibaren din ve devlet ilişkilerinde toplumu birleştirmede sünnete değil sadece Kur'an'a bağlı dini söylemden yana bir doktrin ortaya koydu. Popülizme eğilen böyle bir İslami neşçilik, dinadamları, bürokratlar ve teknokratların toplumdaki otoritesini kırmakla birlikte modern İslamcılıkta merkezi bir figür olarak Kaddafi'ye yeni sahalara açmış oldu. Kutsal kitabın yorumunda birilerinin manipolasyon hakkının olmadığı varsayımından hareket eden bu yaklaşım, dünyanın evrilmesiyle uygun olan bir yorumdan yanaydı. Aslında bu tarz yaklaşım, devlet ve din arasında tam bir ayrılık tanıyan bir sekülerizm değildi, belki de İslam doktrini ve Kur'an mesajı arasında fark tanımaktaydı. Bu yaklaşımın ana amacı dini, imamlar tarafından rejime karşı muhalefet ve seferberlik aracı olmaktan çıkarıp tam tersi onu rejimin kudretini koruma aleti yapmaktır.

Bütün bunlara rağmen Libya'da da bazı cihatçı örgütler rejime karşı hareketlere girişmeyi başardılar. Örneğin 1995 yılında Afganistan'da Sovyet ordusuna karşı savaşan Libya'lı mücahitler tarafından kurulan Libya'lı İslamcı Savaşçılar Grubu (LİSG) 1996'da Kaddafi'ye karşı bir suikastı başardı ancak Sirenayka'nın Cebel Ahdar bölgesinde rejimin karşı saldırısına maruz kalınca

²⁰⁹ Laik bir Türkiye'de din ve devlet ilişkisinin tam da böyle olmadığı farkındayız ama konuyu daha iyi anlamak ve klasik laik sistemi ve Albay Kaddafi'nin geliştirdiği modeli karşılaştırmak için böyle bir ifadede bulunulmalı.

darmadağın oldu. Ancak genel olarak komşu ülkelerde faaliyet gösteren cihatçı gruplarla karşılaştığımızda Libya'daki örgütler kaynak ve etkinlik açısından çok zayıflardı. 2011 ayaklanmalarında bu gruplardan bazıları ülke siyaseti sahasında kalmak için NATO'nun şemsiyesi altında Kaddafi ordusuyla savaştılar.

Ekonomik olarak petrol ihracatına bağımlı olan Libya, devlet gelirleri 1961'de 3 milyon dolar iken, 1968'de 1 milyar dolara ulaştı. Kaddafi bu gelirleri, kabile sistemi temelinde hayat sürdüren toplumun istikrarı ve her türlü başkaldırısına karşı harcıyordu. "*Rantçı Devlet*" sıfatıyla bilinen bu rejimler, petrol gelirlerini kabile liderleri arasında dağıtarak kendilerini ülke güvenliğinin tek garantörü haline getirmektedirler. Böylece kendilerinin kudrette kalmasını da güvence altına almış olmaktadır.

Arap Baharı'nın Libya'daki en önemli sebeplerinden birisi yeraltı kaynaklarının eşit bir şekilde dağıtılmaması olarak bilinmektedir. Tarihi olarak Kaddafi'ye muhalif olan Sirenayka kabileleri bu gelirlerin çoğunun Trablus'a gittiğini savunuyorlardı. Kaddafi hakimiyetinin son aylarında doğu bölgesindeki işsizlik oranının %30'u aşması ve bölgenin Trablus'a nazaran devlete karşı daha sert tepki veriyor olması bu yüzdendi.

Petrol gelirleri, Libya'yı birey başına düşen gelir açısından Kuzey Afrika'da birinci ülke konumuna getirse de, toplum kabile sistemi üzerine kurulu olduğu için yönetici sınıfın modernleşmesine ve modern devlet kriterlerine uygun ülkeyi yönetmelerini sağlayamadı. Bazı uzmanlara göre, "*Dağıtıcı Rantçı Devlet*" olarak bilinen Libya devletinin bu gelirleri adil bir biçimde dağıtamaması memnuniyetsizliklere yol açmıştır.

Libya Baharı'nı yine de kabile sisteminde aramalıyız. Buradaki dinamikler Tunus ve Mısır'daki gibi değildi. Bu iki ülkede en azından partiler gibi kumurumsallaşmış bir düzene şahidiz. Bu ülkelerdeki devrimler, toplumun kültürel ve ekonomik olarak marjinalleşmiş kesimlerin devrimiydi. Bu devrimler, on yıllar boyunca iflasa uğramış modernleştirme, sosyalizm ve kapitalizm uygulamaların sonucu ortaya çıkan hareketlerdi. Hatta siyasal İslamcılık ise toplumda iyice kök salmış ve aynı zamanda kültürel olarak sıkıştırılmış bir hareket olarak halkın ezilen kesimleri tarafından kabul görmüş ve bunun ötesinde güvenilmiş bir akımdı. Ancak Libya'da böyle kök salmış bir hareketten bahsedemeyiz. Libya'da 2012'de Adalet ve

Kalkınma Partisi adı altında kurulan parti ise Müslüman Kardeşler'in yeni tecrübesi sayılmaktadır.

Kaddafi'ye karşı ilk ayaklanma, ülkenin doğusunda bulunan Zuwayya aşireti tarafından başladı; ondan sonra Reis'in geleneksel müttefiki olan Warfalla aşireti, Albaydan kudreti bırakmayı tavsiye etti. Bunların ardından hemen sonra Tuaregler, protestolara katıldılar. Görüldüğü üzere Tahrir meydanındaki gençlerin *siber devriminden* dağlar kadar farkı vardır. Bu bağlamda, Mısır ve Tunus için sivil ayaklanmalardan söz ediyorsak Libya için savaştan söz etmeliyiz. Libya'daki kabileler, sivil toplum kuruluşların olmadığı yerde özgürlük için savaşmaktan daha çok kudret için savaşıyorlardı. Bu ortamda, 17 Mart 2011 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin ısrarıyla BMÖ'nün Güvenlik Konseyi uçuşa yasak bölge ilan etmeye dair 1973 numaralı kararını onaylamasıyla Kaddafi rejimine son darbe indirildi. NATO'nun hava desteğiyle birlikte Ulusal Geçiş Konseyi'nin (UGK) çeşitli silahlı gruplardan oluşan askeri kolu Reis'in yıkılmasında önemli rol oynadılar. Bu isyancı grupların bugüne kadar devlet sistemine entegre olmamaları o gün öngörüldüğü gibi devam etmektedir. Bu isyanların bir diğer sorunu ise, bir yandan laik, İslamcı, ilerici ve muhafazakar, öte yandan farklı etnik-köken ve kabilelerden değişik değişik bileşenlerin koalisyon kurmasıydı. Bunlara, Trablus'un rejimden almasındaki son saldırıda önemli rol oynayan berberler veya amazigleri ilave etmemiz gerekiyor. Dillerinin eğitimi Kaddafi tarafından yasaklanan bu azınlık, başından beri ayaklanmalara destek verdi ve yukarıda da kaydettiğimiz gibi Trablus'un alınmasında önemli rol oynadı ancak UGK'de temsilcisinin olmadığı için UGK ile sıkıntı yaşadı. Bu koalisyonun bileşenleri, iyice silahlandıkları için kudretten pay istiyorlar ki bu da anlaşmazlıklara sebep olmuştur.

Abdurrehim el-Keib, Kaddafi'nin devrilmesinden sonra yol haritasını açıkladığında 20 ay içerisinde, insan haklarına saygı gösterecek olan bir millet, yeni milli hükümetiyle cumhuriyetçi bir Libya, bir anayasa ve meclis seçimlerini düzenlemek için seçim kanununun yazacaklarını vadetmişti.²¹⁰

Aslında 13 Ocak 2011 tarihinde başlayan ancak 17 Şubat 2011'de geniş bir boyut kazanan Libya devrimi veya daha doğrusu Libya iç savaşı bugüne kadar

²¹⁰ Michela Mercuri, "La Libia: una storia di confine, tra passato, presente e future", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, p. 83-105.

belirsizliğini korumaktadır. Devrik lider Kaddafi'den sonra bir türlü sakinlik ve asayiş tecrübe edemeyen Libya halkı fiilen savrulmuş bir toplum ve üniter bir devletin olmadığı yerde paramparça bir ülkede yaşamakta ve hatta kimileri ülkeden kaçmaya çalışmaktadırlar. Ülkenin güney bölgesini kontrolü altında tutan Tebu etniği, güney batı bölgesini kontrolü altında tutmayı başaran Amazig kökenli tuaregler, toplumun kabile yapısına göre 140'ı aşan kabile, Müslüman Kardeşler'in silahlı kolu *Fecr Libya* (Libya Seheri) adlı silahlı örgüt, Halife Hafter güçleri Bingazi'de, Mısrate'de Ulusal Genel Kongresi (UGK) adı altında faaliyet gösteren İslamcı güçler, Trablus'ta Milli Mutabakat Devleti (MMD), Kaddafi yanlıları, 17 Şubat Şehitleri Tugayı, selefi Libya Kalkanı milisleri, Irak ve Suriye'de toprak almakla genişlenen ve Sirt kentini üs gibi kullanan IŞİD ve el-Kaide'ye bağlı olan ve örgütün Kuzey Afrika uzantısı olan Ensar-üş Şeria gibi örgütler bunlardan sadece birkaçıdır. Bunların çoğu herhangi bir ilkeye sahip olmadıkları için zaman zaman ittifak kurup zaman zaman da birbirleriyle çatışmaktadır. Yukarıda saydığımız örgütlerin bazılarının sahadan silindiğine, bazılarının genişlediğine şahit olduğumuz gibi birçok şeyin değişebileceğine tanıklık edebileceğimiz düşüncesi, hayali bir düşüncedir. Bu tabloda üniter bir devletin kurulması her zamankinden daha zor gözükmemektedir. Üniter bir devletin olmamasının silahlı örgütlerin faaliyetlerin kolaylaştırmasının yanı sıra insan kaçakçılığı ve köle avı gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu arada Batılı ülkeler sadece göçmen akını ve radikal İslamcılarının yükselmesinden endişe duymaktadırlar. Buna Mısır, Türkiye, Katar, BAE, Cezayir, Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerinin de artık *Başarısız devlet* (Failed State) konumunda olan Libya'da çıkarlarının olduğunu göz önünde bulundurmanız gerekiyor.

Vatikan'ın bu süreçte yaklaşımı nedir? Küresel misyonuna hangi noktalardan tehditler gelmektedir? Bu kritik dönemde kimlere bel bağlamalıdır?

IŞİD 6 ve 7 Haziran 2015 tarihinde Sirt'in doğusundan 70 kilometre uzaklıkta olan Harava sahil köyünü ele geçirmesiyle birlikte Libya'daki ilerlemesine başladı. Bölgenin görgü tanıklarının dediğine göre Mısrate güçlerinin bölgeden çekilmesiyle birlikte Sirt, bin-Cevad, Hun ve Waddan köyleri yakınında, özellikle Sidre ve Res Lanuf petrol terminallerinden biraz uzakta bulunan Nawfalya arasındaki 200 kilometre uzunluğundaki bir alana sahip oldu. Bu alana Sirenayka'da Derna ve

Tobruk'un doğusunu da eklemeliyiz. IŞİD'in bölgede ilerlemesi Mısır, İtalya ve Cezayir arasında Kahire'de düzenlenen zirveye denk geliyordu. Bu zirvenin ana amacı, IŞİD'le mücadele için askeri bir müdahalenin gerektiği etrafında dönüyordu. Dönemin İspanya dışişleri bakanı Pedro Morenes'in dediği gibi Suriye ve Irak'ta bu örgüte karşı kurulan koalisyonun aynısı Libya'da da kurulmalıydı. Zirvenin diğer önemli başlıkları ise Libya'da terör örgütlerine karşı üniter bir devletin kurulması ve bu devletin AB ile birlikte göç hareketleri ile mücadele etmesi yönündeydi. 8 Haziran 2015 tarihinde Fas'ın Skhirat kentinde, BMÖ arabuluculuğuyla düzenlenen ve Rusya'nın da işin içine katılmasıyla gerçekleşen pazarlıklardaki hedefler de aşağı yukarı aynıydı.²¹¹ Zirvelerin başlıklarından genel olarak uluslararası camianın ve özel olarak Vatikan'ın kaygıları anlaşılmaktadır.

Umberto De Giovanangeli, *"Libya'nın geleceği geçmişindedir"* tezini ortaya koymakla IŞİD'e karşı koymanın yolunu kabile sistemine karşı koymakta olduğunu düşünmektedir. De Giovanangeli, Libya devriminin ne entelektüel gençler, çoğu işçi gücünü yabancı ülkelere temin ettiği için ne de işçi kitlesi tarafından gerçekleştirilmediğine işaret ederek kabile yapısından dolayı İtalya'nın sahillerinden 300 kilometre uzakta yeni bir Somalya'nın ortaya çıkışı söz konusu olduğunu hatırlatmaktadır.²¹² Ülkede Kaddafi sonrası bulunan boşlukta rahatlıkla yükselip genişleyen cihatçı örgütler özellikle Avrupa kıtasına yakın olduğu için Batılı devletler açısından daha tehlikeli algılanmaktadır. Bu boşluk ayrıca Suriye ve Irak'ta savaşan cihatçılar için eğitim ve geçiş üssü gibi kullanılmaktadır. Ayrıca Libya'da IŞİD'in bitirilmesine rağmen ülkede devam eden düzensizlik son bulana kadar bu örgütlerin yeniden baş kaldırması mümkündür. Öte yandan özellikle ülkenin güneyinde kontrol edilemeyen veya kontrolü zor olan menfezler, cihatçı kişilerin ülkeye ulaşmalarını sağlamaktadır. Ülkeye giriş çıkışların kolaylaşması komşu ülkelere gelen savaşçıların eğitim ve transferi için Libya oldukça verimli bir topraktır. Yakın Doğu için Washington Enstitüsü'nün bir raporuna göre sadece 1500 Tunuslu cihatçının Libya'da var olduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzden, Libya, cihatçılar tarihinde Suriye, Afganistan ve Irak'tan sonra yabancı cihatçılar

²¹¹ Marta Pranzetti, "Lo Stato Islamico Avanza in Libia", 9 Giugno 2015, <https://www.panorama.it>, (23.05.2019).

²¹² Umberto De Giovannageli, "Libia: due governi, due parlamenti, 140 tribù, 230 milizie (oltre l'Isis), fotografia di un rebus inestricabile per l'Onu", 20 Febbraio 2015, <https://m.huffingtonpost.it>, (23.05.2019).

destinasyonu olarak dördüncü sırada yer almaktadır. Kaddafi sonrası Libya'nın adeta silah deposu olduğunu söylemek yanlış olamaz. Yine de en fazla güney sınırlarından silahın girdiği söylenmektedir. Ülkede halihazırda 2016'dan bu yana Trablus'ta Faiz es-Serac tarafından yönetilen Cumhurbaşkanlığı Konseyi (CK), yine de başkentte bulunan ve uluslararası camia tarafından tanınan ancak popülerliği olmayan Halife Ghwel'in Milli Kurtuluş Hükümeti (MKH) ve es-Serac'in en ciddi siyasi rakibi olan Libya Ulusal Ordusu (LUO) komutanı General Halife Hafter kuvvetlerinin faaliyet göstermesi üniter bir devlet ve neticede üniter bir ordunun kurmasını engellemiş, bu vaziyet ise cihatçı örgütlerin faaliyetini kolaylaştırmıştır. Libya'da deyim yerindeyse kontra terörist diye bir güçten söz edememekteyiz.²¹³ Papa Francis açısından Tanrı adına katleden şeytanın Libya'da sahil sınırlarını ele geçirebilmesi ve manevra alanının kolaylaşması Suriye ve Irak'taki iç bölgelerde faaliyet göstermesinden daha tehlikeli görülebilir. En azından Beşşar Esad rejimi, uluslararası camiada var olan konsensüse göre Akdeniz'e ulaşamaması için Batı medeniyetinin birinci numara düşmanı sayılan cihatçı örgütlerin kapıdan geçişine izin vermemiştir.

İnsan kaçakçılığı, köle avı ve göçmen meselesine gelince tablo daha da vahimleşmektedir. Çünkü sorun, çok boyutlu bir çaba sonucu çözülme de en azından hafifletirilebilir. Sebha merkezli, bölgedeki çatışmaları araştıran Fezzan Libya Group adlı bir örgütün üyelerinden biri, Libya ve Nijer arasındaki sınırın %90'ının Tebu kabileleri tarafından kontrol edildiği ve orada bulunan İtalyan ve Fransız askerlerin başarılı olamayacaklarını savunmaktadır. Onun delili ise AB'nin göçmen sorununu çözmek niyetinde olmadığı ve bu sorunun olmasına ihtiyaç duyduğu iddiasıdır. Ona göre, göçmenlerin temel geçiş güzergahı, oradaki etnik gruplar ve kabileler arasında yaşanan çatışmalara göre kontrol edilemeyen güney bölgesidir ancak Trablus'un doğusu da İtalya'nın müttefiki olan Milli Mutabakat Hükümeti (MMH) tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir. Fezzan Libya Group üyesi buradaki temel sıkıntılardan birisini, güneydeki kabilelerin MMH'nin en ciddi rakibi yani General Hafter güçlerine sempati göstermesidir. Konu ile ilgili bir diğer sorun ise, isyancı grupların insan kaçakçılığında paylarının olmasıdır. Göçmenlerin hepsi Avrupa'ya taşınmıyor, bazıları ucuz iş gücü isteyen Libyalı işverenlere satılırken kimileri özellikle Çad ve Sudan'dan gelenler milis güçlerinde savaşçı

²¹³ Martina Mannocchi, "Lo Stato Islamico in Libia Non é Sconfitto", 18 Maggio 2018, <https://www.geopolitica.info>, (25.05.2019).

olarak çalıştırılmaktadır. Göçmen sorunuyla ilgili birkaç çalışması bulunan Ganalı araştırmacı Mac K B Simpson, bu sorunun yeni olmadığı ve 2014 Libya İkinci İç Savaşı'ndan bu yana var olduğunun altını çizmektedir. Simpson hatta göçmenlerin milis gruplar tarafından evlerine dönmeleri vaadiyle gasp ettiklerini ekliyor. Bu çilelerin hedefleri sadece Sahraaltı Afrika'dan gelen göçmenlerin değil, Libyalıların da kaçırılıp aynı muamelelerle maruz kalabildikleri söylenmektedir. Bunlara, göçmenlere karşı ırkçı yaklaşımların yaşandığını da eklememiz gerekir.²¹⁴

2016 yılında İtalya sahillerinde inen göçmen sayısı 181.000'e ulaşarak rekor bir seviyeye ulaştı. 2017'de yeni bir rekor seviyeye ulaşması beklenen inen göçmen sayısı iki nedenden dolayı Temmuz ve Ağustos ayları arasında ciddi düşüşler gördü. Bunlardan ilki, bazı STK'ların çalışmasıyla göçmenlerin Libya'ya teslim edilmesi oldu. İkincisi ise, Trablus hükümetinin İtalya'dan aldığı paraları insan kaçakçılığıyla ilgilenen illegal örgütlere dağıtması oldu. Bu rakamın, göçmenleri İtalya sahillerinden sadece bir ay uzak tutmak için 5 milyon avroya tekabül ettiği söylenmektedir. Chiara Sulmoni, İsviçre Radyosu'nun İtalyanca bölümüyle yaptığı röportajda insan kaçakçılığının yıllık cirosunun 253 milyon avro olduğu, yılda 64 milyon avro büyüdüğü ve toplamda 1.2 milyar avroya ulaştığını açıklıyor. Petrol satışından sonra Libya'nın ikinci ama paralel ticareti haline gelen insan kaçakçılığının en sofistike yollarından birisi ise sosyal medya ve *Dark Web* (Karanlık Ağ) denen fenomen olmuştur.²¹⁵

Libya bağlamında Kilise'yi yakından ilgilendiren aynı zamanda misyonunda birincil öncelik olan dünyadaki Hristiyanları savunma meselesine gelince 2015'in Ocak ve Şubat ayları arasında IŞİD tarafından boğazlanarak öldürülen 20 Mısırlı Kıpti işçi ve bir Ganalı iş arkadaşlarının cenazeleri Eylül 2017'de toplu bir mezarda bulundu. Ocak 2019'da MMH tarafından yayınlanan açıklamada ise yine örgüt tarafından öldürülen, 34 Etiyopyalı Ortodoks göçmen cenazesinin yine aynı şekilde toplu mezarda bulunması Hristiyan dünyasını salladı. Etiyopyalı göçmenler ile ilgili en çarpıcı olay, katliamdan sonra dönemin Cize Kıpti Katolik piskoposu Anba Antonios Aziz Mina, Etiyopiya Kilise'sinin "*düşman Kilise*" olarak ilan edilmesi

²¹⁴ Alessandra Bocchi, "Libia: ecco chi controlla il traffico di essere umani", 19 Febbraio 2018, <https://it.insideover.it>, (27.05.2019).

²¹⁵ Claudio Bertolotti, "Migranti e Libia: ecco come funziona il mercato di esseri umani", 31 Agosto 2017, <https://www.panorama.it>, (27.05.2019).

gerektiği açıklaması oldu. Anlaşılan o ki cihatçı örgütler, kiliselerarası siyasi gelişmeleri iyice takip etmektedirler. Etyopiya Tewahedo Ortodoks Kilisesi 1959 yılında hukuken İskenderye Kıpti Patrikhanesine bağlandı. Aynı yılda bu Kilise, Patrik VI Kiril tarafından otosefali Kilise olarak tanındı. Bilindiği gibi son yıllarda Mısır Kıpti Kilisesi, Abdulfettah es-Sisi rejimine yakın olduğu gerekçesiyle, IŞİD'in saldırılarının hedefi haline gelmiştir.²¹⁶

Libya sorununu çözmek için Vatikan, resmi mevkii diplomasiden ve herhangi bir girişimin BMÖ gözetimi altında olmasından yanadır. Nitekim 11 Şubat 2015 tarihinde Lateran antlaşması yıldönümü münasebetiyle İtalyan yetkililerle bir araya gelen Vatikan yetkilileri Orta Doğu'daki Hristiyanların acı durumu ve göçmen sorunu konusunda diplomasi yollarının her zaman denenmesi açıklamalarında bulundular. Konu ile ilgili Vatikan devlet sekreteri Pietro Parolin *"Papa ve Kilise'nin dikkatinin özellikle karşılaşmaktan yana olduğunun altını çizerek bu temalara değindik"* ifadelerini sarf etse de²¹⁷ 2019 yılında özellikle Avrupa'da sağın yükselmesiyle göçmenlerin kabul edilmesinin zorlaştığı ve bu sorunun çözümü için başka alternatiflere başvurulacağı öngörülebilir. Önümüzdeki sayfalarda görüleceği gibi Fas gibi ülkelerde Avrupa'ya geçiş yapmak isteyen göçmenleri yerleştirmek ve onlara orada bakmak bunlardan birisidir. Öte yandan Avrupalı sermaye sahiplerini Sahraaltı Afrika'da yatırım yatırmaya davet etmek bir başka seçenek olarak masa üzerine yatırılabilir. Vatikan'ın askeri müdahalelerde tektarafılığa karşı olduğunu ve bu tür saldırıların sömürgeciliği çağrıştırmaması için BMÖ'nün gözetimi altında olması gerektiğini hatırlatmakta fayda var.

Libya'da 2011 yılında başlayan isyanlarda Trablus apostolik papazı Giovanni Innocenzo Martinelli, isyanlara karşı şüphelerini gizleyemediği gibi Kaddafi'yi devirmek için uluslararası müdahaleye de karşıydı. Vatikan'ın bu tepkisini İslamcı bir rejimin iş başına gelmesi ve istikrarsızlık nedeniyle acı durumda kalan Hristiyanların durumunun daha da kötüleşeceği bağlamında okumamız gerekir. UGK'nin Abudabi büyükelçisi ve 2006'da Papa Ratzinger'in Resenburg konuşmasından sonra dinlerarası diyalogu desteklemek amacıyla Papa'ya mektup yazan 138 kişi arasında

²¹⁶ "Libia: ritrovata fossa comune con i resti di 34 cristiani etiopi trucidati dai jihadisti", 5 Gennaio 2019, , <https://www.lastampa.it>, (30.05.2019).

²¹⁷ Iacopo Scaramuzzi, "Libia: immigrati e questioni finanziarie al vertice italo-vaticano", 17 Febbraio 2015, <https://www.lastampa.it>, (30.05.2019).

imzası bulunan Arif Ali Nayed gibi isimler Vatikan'da umutların yeşermesine sebep olsa da bir türlü barış ve sakinlik yüzü göremeyen Libya'da tehdit kaynaklarının hızlı bir şekilde bitemeyeceği anlamına gelmektedir. Hatta Vatikan, 2018'de elini Libya'da güçlendirmek için, düzenlenmek istenen ancak hiç gerçekleşmeyen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Arif Ali Nayed'i desteklemeye yeltenmişti.²¹⁸ Libya'da durum o kadar vahim ki seçimin bile yapılması hayal gibi gözükmektedir.

3.4.4. Bahreyn: Stratejik Oyunlara Kurban Giden Demokrasi

Bahreyn tarihi sıkı bir şekilde Britanya'nın himayesi altında yaklaşık 150 yıllık bir süreye tekabül etmektedir. 18. yüzyıldan bu yana kudrette olan al-i Halife hanedanıyla, 1861'de ilk himayelik sözleşmeleri imzalandı. Yüzyılın son yıllarına doğru ise iki ayrı özel sözleşme ile himayelik konusu pekiştirildi. Bu varlığın ekonomik alanda 1932 yılında, Bahreyn'de petrol istihsalı ve bünyesini koymak için Britanya tarafından gönderilen iki fırkateynin Basra Körfezi'ne gelmesini işaret edebiliriz. Aynı varlığın en doruk noktaya çıkması olarak da İsa al-i Halife'nin oğlu Hamed tarafından teknik yardımcı ve finansal danışman olarak atanan ve tam 30 yıl, yani 1926-1956 yılları arasında ülkeyi yöneten Sir Charles Belgrave'e de değinmek ayrıca önem taşımaktadır.

Fred Halliday, özellikle 60'lı yıllarda petrol satışlarında elde edilen paralar sayesinde balıkçılık ve tarım sektörlerinde ülke ekonomisinin çeşitlenmesinin, küçük ancak savaştı bir işçi sınıfı nedeniyle sınıf anlayışının ortaya çıkmasına yol açtığına işaret ediyor. Ayrıca nüfusun %70'ine tekabül eden Şii vatandaşların Sünni olan al-i Halife hanedanına karşı hoşnutsuzluğu, Britanya'nın uzun yıllar boyunca ülkedeki varlığına emperyalist karşıtı fikirleri birleştirdi. Öte yandan kişi başına düşen gelirin yükselmesiyle birlikte bağımsızlık ve halk egemenliği düşüncesi de giderek oluşmaya başladı. Daha doğrusu, Şii nüfusun ekonomik büyümeden nispeten az oranda elde ettiği menfaatler ve al-i Halifen'nin, al-i Suud hanedanının kökü olan

²¹⁸ Alessandro Speciale, "Nella Nuova Libia C'è un Vecchio Amico del Vaticano", 9 Settembre 2011, <https://www.lastampa.it>, (31.05.2019). Ayrıca bkz, Diego Malcangi, "Libia: il Vaticano si muove sotto traccia", 13 Settembre 2018, <https://it.euronews.com>, (31.05.2019). 138 Müslüman teologun Papa Ratzinger'e yazdıkları mektup için bkz, Sandro Magister, "Un Anno dopo Ratisbona: 138 musulmani scrivono una nuova lettera al Papa", <http://chiesa.espresso.repubblica.it>, (31.05.2019).

Necd bölgesinden gelmesi, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki ayaklanmaların temel kaynağı gibi değerlendirilmektedir.

Bahreyn adasının yerli nüfusunun çoğunluğu saray dışındaki insanların dışında Sünni kesimle hiçbir sorunu olmayan ve birlikte daha sonraları adını Ulusal Birlik Komisyonu (UBK) olarak değiştiren Yüksek İcra Komisyonu (YİK) gibi demokratik hareketlere imza atan Arap Şiilerden oluşmaktadır. Ülkede ilk siyasi hareket niteliğinde olan bu hareket, mezhep karakterine sahip olmadığı ve ayrıca ulusal birlik için faydalı olduğu için devlet tarafından bile resmi olarak tanındı. Bu hareketin kurucularının talepleri arasında sorumlu bir hükümetin oluşumunda anayasanın yazılması ve yasama organının ortaya çıkması yer alıyordu. UBK, faaliyetlerinin ilk 3 ayında 14.000 işçiyi üye etmeyi ve 1965'in başlarında hükümet tarafından konulan yasağa boyun eğmemeyi başardı. Aynı yıl içerisinde krallık ailesinin İngilizlerle olan yakınlığı şiddetli bir biçimde protesto edildi. Bu ayaklanmalar hükümet tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış olsa da aynı hareketlilikler 1968'e kadar sürdü. Bu itirazların meyvesi, yabancıların ülkeden çekilmesiyle gerçekleşti.

Ayaklanmaların dönüşünün ilk etabında olası bağımsızlık ilanından sonra krallık ailesinin İngilizlerle bağlarını kesmesinde geç kalmasıyla yine yeni protesto dalgaları başladı. 1972 yılında Arap Yarımadası'nın ilk sol partisi olan ve o dönemde Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) diye bilinen Bahreyn Komünist Partisi (BKP) ve İşgal edilmiş Arap Körfezi'nin Kurtuluşu için Halk Cephesi'nin (HC) bölgesel kolu tarafından *İntifada Mars* (Mart İntifadası) diye anılan ayaklanmalar başladı. Göstericilerin talepleri arasında dernekleşme özgürlüğü, çalışma ile ilgili kanunların güçlendirilmesi ve bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması gibi talepler yer alıyordu. Hükümetin bu protestolara olan tepkisi iki şekilde oldu; bir yandan 1968'de kurulmuş olan milli orduyu (Bahreyn Savunma Güçleri) göstericileri bastırmak için sokaklara gönderirken diğer taraftan krallık hanedanı anayasanın hazırlanmasına çaba gösteriyordu.

Bu çalkantılı yıllar İsa bin-Selman dönemine denk geliyordu. 14 Ağustos 1971 tarihinde Bahreyn kendisini bağımsız bir monarşi ilan ederken İsa bin-Selman ise kendisini Bahreyn emiri olarak ilan etti. Britanya ile ilişkilere "*Ebedi Dostluk Antlaşması*" kapsamında düzen verilirken BMÖ'ye üye olmak ve Suudi Arabistan ile

ilişkileri sıkılaştırmakla İran'dan gelen tehditlere karşı önlemler alınmaya çalışıldı. Çünkü tarihi olarak İran'ın Bahreyn adasına egemenlik iddiaları bulunmaktadır. 1973'te görece özgürlükleri içeren bir anayasa benimsendi. 42 kişilik bir grup tarafından yazılan bu anayasanın 22'si halk tarafından seçilenleri teşkil ederken kalan 20'sinin 8 üyesi dolaysız olarak emir tarafından atanmış ve 12 üye ise bakanlar konseyince seçilmişti. Böylece ülkede ilk kez Aralık 1972'de halk seçimleri gerçekleşti. Gerçi seçmenler sadece en az 20 yaşı olan erkeklerden oluşuyordu. 108 maddeden ibaret olan ülkenin ilk anayasası aynı yılın Aralık ayında emirin kararnamesiyle onandı. Yeni anayasaya göre 4 yıl için seçilebilen ve üyeleri 30 kişi olan bir milli meclis öngörüldü. Buna ek olarak, hükümet süreleri sınır tanımayan bir bakanlar konseyinin olması da devlet kurumları arasında yer almış oldu. Milletvekilleri kanun öneremezlerdi ancak yürütme erkine uygun gördükleri kanunlar hakkında istişare verebilirlerdi. Aynı zamanda milli meclis üyelerine, başbakan dışında bütün bakanlar hakkında soruşturma hakkı tanınmıştı.

İlk milli meclisin muhalefet kanadının 8'i solcu ve 6'sı ise İslamcıydı; geri kalanı ise krallık ailesine yakın, Sünni azınlıktan olan bağımsızlar ve merkezçilerdi. Bu olgu rejim tarafından Arap dünyasında takip edilen bir yöntem gibi örnek bir başarı olarak görülürken 1974 yılının ilk yarısında tam 36 grev düzenlendi. Bu grevler, asgari ücrette üçte bir gibi yükselmeye ve çalışma koşullarının daha iyileştirilmesi gibi simgesel başarılarla sebep oldu. 1974'ün sonları ve sonraki yılda Bahreyn emiri, kamu güvenliği ile ilgili bir kararname yayınladı. Bu kararnameye göre içişleri bakanına çok geniş yetkiler verildi ve sonraki yıl parlamento feshedildi. Muhalefetin itirazlarına rağmen 20 yıla kadar yani 1975-1995 yılları arasında ülke meclissiz kaldı. Fakat 1993 ve 1994 yılları arasında Şii alim Abdülemir el-Cemri inisiyatifiyle laik, Şii ve Sünni vatandaşlar tarafından temsili kurumlar ve oy hakkı ile ilgili devlet makamlarına bir dilekçe gönderildi. Bunun cevabında, 1998 yılında yeni bir itirazlar dalgasına şahit olan ülkede, rejim 38 kişiyi öldürürken 15.000'den fazla göstericiyi de gözaltına aldı.

"*Manama Baharı*" diye anılan reformlar dönemi İsa bin-Selman'ın Mart 1999'da ölümü ve oğlu Hamed'in onun yerine geçmesiyle başladı. Hamed, iş başına gelir gelmez demokrasinin onarılması ve siyasi tutukluların birçoğunun yavaş yavaş serbest bırakılmasını vadetti. Ayrıca askeri kanunu iptal ederken insan haklarını

korumak için bağımsız bir komisyonun oluşmasını onayladı. Bahreyn'de 14-15 Şubat 2001 tarihleri arasında vatandaşlara bir referandum kapsamında Ulusal Eylem Taslağı (UET) adı altında devleti yönetmekte genel ilkeler hakkında görüşleri soruldu. İlk karar, Britanya modeli gibi ülkenin anayasal ve parlamenter bir monarşi sistemine geçişi oldu. Böylece emir Hamed, ülkenin kralı olup bir yıl sonra yani 14 Şubat 2002'de yeni anayasa ilan edildi. Yeni anayasa, atanmış bir grup tarafından yazılmadı belki ancak halkı temsil eden UET'nin kılavuzluğu altında önceki anayasa düzeltildi. Mayıs ve Ekim 2002 tarihleri arasında belediyeler ve meclis seçimleri düzenlendi. Gerçi beklentiler, iyi bir yasama sisteminden olumlu seyretmekteydi ancak toplum buna çok olumlu yanaşmıyordu. Kasım 2001'de kurulmuş olan ve Şiilerin çoğunluğunu temsil eden *el-Wifaq* (anlaşma) Partisi'ne göre, bu seçimler krallık ailesinin elinde olan kendi hakimiyetini meşru göstermek için bir araç gibi görülüyordu. Bu yüzden parti, 1973'ten bu yana ilk olduğuna rağmen seçimlerin boykotuna karar verdi. Yeni anayasada üyeleri halk tarafından seçilen ve 40 sandalyeye sahip olan temsilciler meclisi ve üyelerin neredeyse tamamı kral tarafından atanan istişare meclisi olmak üzere çiftmeclisli bir yasama organı öngörülmişti.

Ancak *el-Wifaq* tarafından 2006 meclis seçimlerine tam bir strateji değişikliğiyle gidildi. Hatta parti bu seçimlerde 40 sandalyeden 17'sini kazanmış oldu. Sünni partiler cephesinde de Müslüman Kardeşler'in Bahreyn'deki uzantısı olan *el-Minber* Partisi 7 sandalye kazanırken daha köktenci bir karaktere sahip olan *el-Asale* Partisi ise sandalyelerin 4'ünü elde etmeyi başardı. Sandalyelerin 11'i ise kendilerini bağımsız takdim eden adaylara nasip oldu. Bütün bunlara rağmen, al-i Halife hanedanına olan eleştiriler geçerliliğini korudu. Nitekim 26 bakanlıktan tam 14'ü onlara yakın isimlerden geliyordu. Şiilere karşı ayrımcılıklar, Şii ve Sünni nüfus arasındaki farkı kapatmak için Suriye ve Yemen kökenli göçmenlere verilen vatandaşlık hakkıyla daha da arttı.

Ekonomik alanda, Wall Street Journal ve Amerikan düşünce kuruluşu Heritage Foundation'e göre Bahreyn, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'nın en serbest ekonomisine sahip bir ülkedir. İşçi gücünün %79'u sanayi sektöründe çalışırken, %1'i tarımcılık ve geri kalanı üçüncü sektörde (hizmet sektörü) çalışmaktadır. 2005 yılında Bahreyn %15'lik bir işsizlik oranını görmüş olsa da 5 yıl

sonra yani 2010'da bu oranı %3.8'e indirmeye başarmıştı. Ancak işsizliğin düşürülmesi Şiiilerin durumunun iyi olduğu anlamına gelmiyordu. Çünkü yurt dışından getirilen Sünni işçiler aslında iş fırsatlarını onlardan alıyordu. Enflasyon oranı ise 2005 yılında %2.7 iken, 2006'da %3.5'e ve 2008 yılında en yüksek orana yani %7'e ulaştı. Bu rakam 2009'da %2.8 ve biraz yükselişle 2010'da %3.3'ü gördü. Ülkenin GSYH ise 2006'da %7.8'lik pozitif bir oranı görürken, 2007'de %6.3 ve 2010'da %3.9'lık bir oranla büyük bir düşüşü tecrübe etti. Dolayısıyla GSYH'si hiper enflasyona sebep olmasıyla birlikte endeksler daha da inmeye ve sonuçta daha düşük rakamları göstermeye eğilim gösterdi. Bu arada kişi başına düşen gelir ise 2008'de 34.000 Amerikan dolarından 2010'da 26.000 Amerikan dolarına düşüşe şahit oldu. Devletin buradaki rolü, organlarıyla birlikte kamu harcamalarının yükselmesine sebep olacak bir biçimde ekonomi alanının çoğu sektörlerine müdahale etmek oldu.

Diğer Orta Doğu ülkeleri gibi siyasi açılım yerine ekonomik büyümeyi yeğleyen yönetici sınıfın en büyük hatalarından ikisi kaynakları eşitçe dağıtmamaları ve yolsuzluk oldu. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (UŞÖ) 2009 yılında yayınladığı Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre Bahreyn, 180 ülke arasında 46'ncı sırada yer alıyordu. Robert Looney'e göre, yolsuzlukla birlikte devlet sektörlerinin kontrollü bir şekilde satışı, kamu harcamalarının yükselmesi, büyük ölçüde yatırımların azalması ve vergilerden elde edilen gelirlerin eksilmesi gibi durumlar ekonomik sisteme zararlı oldu. Yolsuzluğun diğer kötü etkisi ise yabancı sermayelerin oranı üzerinde oldu.

Göstericilerin Manama'nın *Lo'lo'* (inci) meydanında toplandıkları için *İnci Devrimi* veya *14 Şubat Devrimi* diye anılan bu ayaklanmalar aslında özellikle Şii nüfusa dönük yapılan ayrımcılık politikaları, yönetici hanedanın aşırı bir şekilde bölgesel ve küresel güçlere bağımlılığı ve yolsuzluk gibi etmenlerden kaynaklanıyordu. Rastgele olarak Manama'nın İnci meydanında toplanan göstericilerin itirazları, 2002'de benimsenen ikinci anayasanın yıldönümüne denk geliyordu. Göstericilerin başlıca talepleri siyasi reformlardı ancak talepler 17 Şubat'ta ordunun müdahalesi sonucu kral Hamed'in istifasına kadar genişledi. Mart ayında Bahreyn devletinin isteği üzerine protestoları bastırmak için *Yarımada Kalkan Gücü* adı altında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) tarafından gönderilen kuvvetlerin ülkeye geçmesi sonucu muhalifler tarafından *14 Şubat Koalisyonu* adı altında siyasi bir

yapılanma kuruldu. Bazı gözlemcilerin dediğine göre Suudi Arabistan'ı Bahreyn'e bağlayan köprüden ülkeye gelen kuvvetlerden 1.000 kişi Suudi Arabistanlı askerlerdi. İlk ayın gözaltına alınan protestocuların bilançosu en az 800 kişiydi. Protestolar, gözaltına alınanların serbest bırakılmasına kadar devam etti. Gösterilerin en kızgın günü 13 Mart'ta polisın göstericilere karşı göz yaşartıcı gaz sıkması ve ondan sonra kralın emriyle, ayaklanmaların simgesi İnci meydanını yıkmak oldu.

Devletin baskılarının Nisan ayındaki hedefi Şii azınlık oldu. Değişik kaynaklar, Şii camilerin yıktırılması ve Adalet ve Diyanet İşleri bakanlığı tarafından el-Wifaq başta olmak üzere Şii partilerin faaliyetlerinin yasaklanması üzerine yoğunlaştığını söylüyorlardı. Mayıs ayında ordunun kuşatması sonucu, göreceli olarak gösterilerin sakinleştiği yönündeydi. Ayın sonunda kral, birçok muhalefet liderinin kamu güvenliğini bozduklarını itham etmesine rağmen diyalog çağrısında bulundu. Bu bağlamda kral Hamed, Şubat ve Mart olaylarıyla ilgili bağımsız bir araştırma komisyonunun kurulması, olaylarda anayasa ve kaydedilen siyasi ilerleyişlerin kutlanması adına devlet tarafından zarar gören ailelere 1.000 dinar (2.700 dolar) miktarında tazminat ödenmesi ve yaygın memnuniyetsizliği sakinleştirmek için kararname yayınladı. 9 Ağustos'ta aralarında gösteriler gerekçesiyle parlamentodan çekilen el-Wifaq milletvekillerinin de bulunduğu 100 siyasi tutuklunun serbest bırakıldığı komisyon tarafından duyuruldu. Ayrıca Şii siyasi aktivistler, yabancı kuvvetlerin ülkede var olduğunu gerekçe göstererek her türlü diyalogu reddettiler.

Bahreyn devrimindeki muhalefet, 7 Şii teşkilattan oluşan bir bloktan ibaretti. Bunların başlıca talepleri, tutukluların bir an önce serbest bırakılmaları, hükümetin istifaı, 2002 anayasasının feshedilmesi, anayasa meclisinin seçimlerinin düzenlenmesi, rejim tarafından uygulanan şiddete karşı gerçek bir soruşturmanın başlatılması ve KİK kuvvetlerinin ülkeyi terk etmeleri etrafında toplanıyordu. Bu partilerin başında Bahreyn Şii topluluğunun farklı kesimlerini temsil eden parti, el-Wifaq'tı.

Genel başkanlığını Ali Selman'ın yaptığı parti, siyasi retorikte "*siyasal Şiiçilik*" diye bilinen söylemin temsilcilerinden birisidir. Partinin siyasi manifestosunda resmi olarak Norveç, İspanya ve Birleşik Krallık modeli anayasal monarşiye karşı olmadığına bakmayarak, siyasi programında halk egemenliği

(*siyadet-ul şaab* veya *umma*) terimi yerine Şii mercaiyeti veya Şii din alimlerini referans göstererek *mercaiyet-ul umma* (halkın mercaiyeti) yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Erkler ayrılığı ilkesini benimseyen partinin siyasi manifestosunda herhangi bir ayrımcılık biçimi, ücretlerin eşit dağıtımı ve sosyal anlamda ekonomik büyümenin desteklenmesi yer almaktadır.

Partinin devrim ile ilgili görüşleri, Ali Selman'ın düzenlediği basın toplantısında açık bir şekilde ifade edildi. Örnek olarak 11 Ekim 2011'de yabancı kuvvetlerin ülkeden çekilmesi ve demokratik yöntemlerle yerli bir çözümün ortaya konmasından yana tavır sergiledi. *Manama Belgesi* diye yayınladıkları başka bir bildirgede 40 yıllık al-i Halife hanedanının yönetimi ve mevcut durumlar ile ilgili ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Başka örgütlere gelince, siyasi reformları destekleyen ve her türlü ayrımcılığa karşı çıkan Fars (veya Acem) kökenli *el-İkha* teşkilatına işaret edebiliriz. Tabanının çoğunluğunu Şiiler oluşturmalarına rağmen, entelektüel eliti bir araya getiren *el-Waad* (söz) Partisi de diğer muhalif partilerden birisidir. Arap milliyetçiliği söylemini ön planda tutan el-Waad, Sünni kesimlerin temsilcisi olmayı da başarmıştır. Kökenleri 1955'e yani Britanya karşıtı direniş yıllarına kadar dönen *el-Minber et-Teqeddumi* (İlerici el-Minber), 2002'de kurulan diğer siyasi bir oluşumdur. Ülke bağımsızlığından sonra geniş bir faaliyet meydanından yararlanan oluşum, 1973'te anayasanın askıya alınmasından sonra baskılara maruz kaldı. Başka önemli seküler hareket ise Baas Partisi uzantısı olan *Tecemmu-ul Qawmi* (Ulusal Toplantı) hareketidir. Sosyal tabanı özellikle Sünnilerden oluşan hareketin Irak işgali öncesi siyasi ajandası, Arap milliyetçiliği ve Saddam Hüseyin'i desteklemektir. Ayrıca 2006 meclis seçimlerinde 1 sandalye kazanmayı da başarmıştı.

Bahreyn'de yasal partilerin yanında illegal partiler de faaliyet göstermektedirler. Bunların arasında Bahreyn Cumhuriyeti için Koalisyonu'nu (BCK) oluşturan el-Haqq, el-Wafa ve Kurtuluş için Bahreyn İslami Hareketi (KBİH) gibi bileşenleri sayabiliriz. Al-i Halife'nin değişime açık olmadığı bilincinde olan bu oluşum, anayasal monarşi sisteminden yanadır. Aynı zamanda barışçıl gösterileri de desteklemektedir. El-Haqq üyelerinin neredeyse hepsi aslında el-Wifaq'ın 2006 meclis seçimlerine katılmasıyla birlikte bu partiden ayrılan üyelerdi. El-Wifaq ile ihtilaflardan sonra bazı Sünni muhaliflerle Ekim 2005'te rejimle her türlü

pazarlamayı öngören girişimlerin reddetmesi üzerine bir hareketin kurulmasına imza attı. Aynı istikamette partinin en önemli girişimlerinden birisi, 2002 anayasasının meşruiyetini sorgulamak için bir referandum önerisiydi.

Sünni partilere gelince, ister Sünni ister Şii partiler karşısında muğlak tavırlar sergileyen el-Asale partisine değinebiliriz. Ortodoks bir İslam'ı temsil eden bu parti mezhepsel açıdan el-Wifaq ile farklılık gösterse de etik ve ahlak açısından benzerlikler göstermektedir. El-Asale, 2002 meclis seçimlerinde 7, 2006 seçimlerinde ise 4 sandalye kazanmayı başardı. Bunun yanında ideolojisi İslamcı ve ilerleyici olarak nitelendirilen ve el-Asale'ye göre ılımlı olan el-Minber partisi vardır. Örneğin bu parti, kadınların siyasi hayata katılmalarından ve yüksek makamlar dışında bütün kamu görevlerine aday olmalarından yana bir tavır sergilemektedir. Bu parti ise 2002 meclis seçimlerinde 8, 2006 seçimlerinde 4 sandalye kazanabildi.

Bölgesel bağlamda Bahreyn, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel nüfuz yarışmaları arasında sıkışan bir ülkedir. Suudi Arabistan açısından 1979 İran İslam Devrimi, sadece bölgedeki Şii topluluğu değil aynı zamanda Sünni topluluğu da etkileyebilir. Aynı zamanda Suudi Arabistan, Körfez ülkelerine geleneksel hegemonyasını kaybetmek istememektedir. İran açısından ise Bahreyn, sadece tarihsel olarak İran'ın eski adalarından birisi değil aynı zamanda stratejik konuma sahip bir ülkedir. Bahreyn'e nüfuzu sağlamak İran'a petrol hatlarının kontrolünü sağlama fırsatını da verebilir. Bu yüzden, Bahreyn'de 1981 yılında –bazıları daha öncesini işaret etmektedir- kurduğu Bahreyn Kurtuluşu için İslami Cephe (BKİC), al-i Halife rejimini yıkmak için tasarlanmıştır.

ABD açısından meseleye bakacak olursak İran, Zbigniew Brezezinski'nin tabiriyle devrimden sonra Muhammed Rıza Şah'ın *eksen devlet* (pivotal state) konumundan saldırgan bir devlet konumuna yer değiştirmiştir. Bu yüzden Amerikanlar kendi bölgesel çıkarları açısından Suudi Arabistan'ı iyi bir muhatap görmekte onları hegemonya yarışlarında desteklemektedirler. Ayrıca ABD'nin beşinci filosunun Bahreyn'de demirlemiş olması, İran'ı Hürmüz Boğazı yolunda kontrol etmek bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca Bahreyn, Amerika'nın en büyük Nato dışı müttefiklerinden birisi olarak Afganistan ve Irak'taki savaşı kontrol etmek açısından önem taşır. Bu yüzden İran'ın Bahreyn'e müdahale etme ihtimaline her zaman kuşkuyla bakılmaktadır.

Bu arada, Bahreyn rejiminin devrim karşıtı hamlesi için Suudi Arabistan'dan yardım istemesinden ziyade bölgede Suudi Arabistan politikalarına genellikle ters politikalar benimseyen Katar'ın mevkiydi. 60'lı yıllardan beri Katar'da yaşayan Mısırlı Şeyh Yusuf el-Qardawi, Bahreyn'deki olayların mezhepsel bir çekişme olduğu ve topluma zarar verdiği için al-i Halife rejiminin desteklenmesinden yana olmaktan tavır sergilemektedir.²¹⁹

Vatikan ve Bahreyn arasındaki diplomatik ilişkiler özellikle kral Hamed'in 19 Mayıs 2014 tarihindeki Vatikan ziyaretiyle yeni boyut kazandı. Papa Francis tarafından kabul edilen kralın Kilise'ye hediyesi, çok amaçlı faaliyetler dahil bir kilisenin yapılması için 9.000 metre karelik bir alan oldu. Kuzey Arabistan Papazlığı'na bağlanacak bu katedralin temel atma töreninde ise Fransa ve İtalya'nın Bahreyn'deki büyükelçilerinin yanı sıra Bahreyn kralının temsilcisi, Vatikan büyükelçisi monsignor Francisco Montecillo Padilla, Arap Yarımadası Papazı monsignor Camillo Ballin ve Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan'dan gelen Hristiyanlar katıldılar. Monsignor Camillo Ballin, Tempi sitesine verdiği röportajda, kral Hamed'in ne kadar diyalog ve barıştan yana olduğu için kral konseyinde bir Katolik ve bir Yahudinin üye olduğuna işaret etmektedir. Adı "*Nostra Signora*" katedrali olarak anılan kilisenin inşasının tamamlanması 2021'de öngörülmektedir. Bahreyn nüfusunun %10'unu genel olarak çalışmak için Sri Lanka, Hindistan, Lübnan ve diğer ülkelerden gelen Hristiyanlar teşkil etmektedir. Bu katedralin yapısı onlar ve Vatikan için Arap Yarımadası'nda İncil'i müjdeleme açısından iyi bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.²²⁰

Bu noktadan bakıldığında Vatikan'ın Bahreyn hakkındaki politikası statutu quo durumunu korumak ve ülkedeki Hristiyan toplumun durumunu olası bir devrim, iç savaş ve dış müdahale sonucu tehlikeye sürüklememek olarak gözükmektedir. Hele hele İnci devriminin devlet tarafından bastırılması, Vatikan'ın bu konularda endişesini gidermiş bulunmaktadır.

²¹⁹ Pietro Longo, "**La Primavera Araba in Bahrain: dissidenza, repressione e rivoluzione**", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, p. 107-129. Ayrıca bkz, Liisa Liimatainen, "La Rivolta in Bahrain, tra Iran e Arabia Saudita", 23 Marzo 2012, www.limesonline.com, (07.06.2019).

²²⁰ "Il Papa Riceve il Re di Bahrain e dalla Scatola Rossa Spunta il Plastico della Futura Cattedrale di Nostra Signora di Arabia", 19 Maggio 2014, <https://www.tempi.it>, (08.06.2019). Ayrıca bkz, "Bahrain: la cattedrale di Nostra Signora cuore della Comunità cattolica d'Arabia", 14 Luglio 2018, <http://www.asianews.it>, (08.06.2019).

3.4.5. Yemen: Tarihsel Olarak Bölünmüş Bir Ülkede Devrim

Yemen'deki ayaklanmalar, Mısır, Suriye, Bahreyn ve Tunus'ta gerçekleşen ayaklanmalar gibi kudreti devretmeye direnen otokratik bir rejime karşı gerçekleşen demokrasi yanlısı ve hükümet karşıtı klasik bir karşılaşma değildi. Aslında bu ülkedeki Arap Baharı, Ali Abdullah Salih'in 33 yıl boyunca kurduğu geçici dengeleri bir hamlede silip süpürmekti. Çok kısa süren Yemen'in Baharı'nı onun resmi olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulduktan sonra birçok ayaklanmaya, darbelere ve iç savaşlara tanıklık ettiği geçmişinde aramalıyız. Öte yandan ülkenin kuzey-güney bölümünün farklı dinamiklere göre ayrıştığı ve Ali Abdullah Salih tarafından sadece yirmi küsur yıl için zorla bir arada tutulduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Bu ayrışma bugün bile geçerliliğini korumaktadır.

Tarihsel olarak Yemen diye bir devletin tarihi, İkinci Dünya Savaşı sonrası ve tam olarak 1948'den sonra başlamaktadır. Ancak kuzey-güney ekseninde gelişen süreç, kuzey bölgesinin Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Osmanlı İmparatorluğu ve 9. yüzyıldan bu yana Zeydi Şii'lerin kontrolü altındayken güney bölgesi ise 1839'ten 1967'e kadar Britanya emperyalizmi kontrolündeydi. Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgileri dolayısıyla ülkeden çekilmeleri Zeydi kral, İmam Yahya ve Britanyalılar arasında 1934 yılında imzalanan San'a antlaşmasıyla iki bölgenin sınırları çizilmiş oldu. İmam Yahya 40'lı yıllarda Britanya işgali altında olan Aden'de başlayan ilk milliyetçi ve reformist "*Özgür Yemenliler*" mensupları tarafından öldürüldü. Aslında 30'lı yıllar boyunca ekonomik sıkıntılar gölgesi altında İmam Yahya'ya karşı ülkede gerçek reformlar isteyen ilerici reformistlerden imamet hanedanının kudreti kendi tekelinde tuttuğu için itiraz eden kabileler ve korumacı alimlerden oluşan heterojen bir muhalefet başlamıştı. Aynı sorunlarla karşı karşıya kalan Yahya'nın oğlu İmam Ahmed'e karşı 1955 yılında ordunun genel denetçisi Albay Ahmed es-Selaya tarafından bir darbe başlatıldı. Darbenin iyi organize olmadığı ve darbeci askerlerin güvencini kazanabildiği için İmam Ahmed darbe sorumlularını assa bile ona karşı itirazlar dinmedi. Bu defa 60'lı yıllarda onu desteklemeleri ve Haşed²²¹ kabile konfederasyonu şeyhi Hüseyin bin-

²²¹ Bugüne kadar Yemen iç siyasetinde belirgin role sahip olan Haşed ve Bekil kabile konfederasyonlarına işaret etmemiz gerekiyor. Tarihsel olarak bu iki konfederasyon zeydi imamlığının

Nasır Ahmer'i infaz ettikleri karşılığında onlara verilen sübvansiyon kestikleri gerekçesiyle kabileler ayaklandı. İmam Ahmed, kabilelerin misafirperverlik ilkesini bozmasıyla birlikte prestijini kaybetmiş olurdu. Eylül 1962'de İmam Ahmed yerine oğlu Muhammed el-Bedir tahta geçti. İmam Muhammed, imametın veraset yoluyla devredilmesi ve özellikle İmam'ın Mısır yanlısı ve modernist tavrı korumacı ulema tarafından sevilmiyordu. Muhammed el-Bedir de o dönemin kuşağı gibi Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ın en büyük hayranlarından birisiydi. İmam Muhammed'in babası 1958'de Abdünnasır ve Baas Suriye rejimi ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) hayata geçirmişlerdi.

Yemen'in 1990 birleşmesine kadar götürmekte en belirleyici süreç, 60'lı yıllarda iki önemli olay ile ortaya çıktı. Birincisi, 1962'da kuzeyde imamet sistemine karşı olan devrim ve ikincisi, 1963'te güneyde gerçekleşen Britanya karşıtı sosyalist devrimdi. Babası Ahmed yerine geçen Muhammed bin-Bedir sadece 10 gün tahta oturduğundan sonra imamet sistemine son koymak amacıyla düzenlenen darbenin kurbanı oldu. 26-27 Eylül 1962 tarihinde gerçekleşen darbenin komutanı General Abdullah es-Selal, Yemen Arap Cumhuriyeti'nin (YAC) doğuşunu ilan etti. Bu tarihten sonra ülke, yabancı aktörleri de içine katacak bir biçimde 1970'e kadar uzanan bir iç savaş sürecine girdi. Monarşistler, imamet sistemini düzeltmekten yana olan korumacı temsilciler ve kendilerini yeni siyasi sistemi korumakta muvazzaf bilen cumhuriyetçilerle birleşen modernist unsurlara ek olarak Suudi Arabistan ve Mısır devletlerinin de işin içine dahil oldular. Bir yandan Suudi krallığı Yemen'de yükselen Arap milliyetçiliğine karşı ekonomik olarak imamet tarzı bir monarşiyi desteklerken öte yandan Arap milliyetçiliği kampının önderliğini yapan Mısır devleti dolaylı bir biçimde yeni devletin kurumlarını kontrol etmek amacıyla askeri olarak cumhuriyetçilere yardım ediyordu. Mısır sadece 1967 "*Altı Günlük Savaş*"ın ağır ekonomik maliyetlerinden ve ABD'nin arabuluculuğundan sonra Yemen'de savaşan 10.000 askerini çekmek zorunda kaldı. Cumhuriyetçilerin etkusu monarşistlerin 70 gün San'a kuşatmasından sonra 1967-1968 yılları arasında oldu. Ancak asıl zafer, 1970 yılında gerçekleşti. Oxford Üniversitesi'nin doğubilim fakültesinde profesör olan Paul Dresch'in altını çizdiği gibi, bu iç savaşın en önemli sonuçlarından birisi,

iki önemli kanadı değerlendirilmektedir. Nüfus bakımından Bekil konfederasyonu daha çok nüfusu kendi içerisinde barındırmış bulunsa da Haşed konfederasyonu daha sağlam bir hiyerarşiye sahiptir.

Suudiler ve Mısırlılardan destek alan kabilelerin daha da güçlenmesiydi. Nitekim 1967'de Mısır kuvvetlerin ülkeyi terk etmelerinden sonra milliyetçi ve Mısır etkisiyle yaygınlaşan sosyalist fikirlere son koymak isteyen militanların koalisyonu tarafından alaşağı olan General es-Selal yerine geçen Kadi Abdurrahman er-Riyani başkanlığı döneminde bu meseleye şahit olabiliriz.

Güneyde ise 1963'te Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) Britanya'nın işgaline karşı silahlı bir mücadeleye başladı. Bu hareketlenmeye karşı Aden'in Britanyalı yöneticisi Yemenlilerin görece özerkliğini askıya alarak tam bir koloniyal yönetim sistemini yürürlüğe geçirdi. Buna ilaveten 1968'e kadar Aden'i terk etmeyeceklerini de ilan etti. Koşulların kötüye gitmesi neticesinde önlemler 1967'ye kadar ileri alındı ancak aynı yılın 30 Kasım'ında UKC, Arap dünyasında ilk kez bir Marksist devlet tecrübesi olan Güney Yemen Halk Cumhuriyeti'nin (GYHC) doğuşunu ilan etti. Bu arada 1972 yılında kuzey ve adını Yemen Demokratik Cumhuriyeti (YDC) şeklinde değiştiren güney bölgeleri sınırların belirsizliği yüzünden kısa süreli bir savaşa da girdiler. Bu çatışmalar, birleşmeye yol açacak seviyeye kadar müzakerelerle sonuçlandı.

1978 yılı Yemen'in modern tarihi için çok kritik bir yıl olarak değerlendirilmektedir. Kuzey Yemen, cumhurbaşkanı İbrahim Muhammed el-Hamdi'nin Aden'de diplomatik bir ziyaret sırasında katledilmesi sonucu Aden ile diplomatik ilişkileri kesip ülke yönetimi için aralarında sadece 36 yaşındaki Te'ez velayetinin askeri yöneticisi yarbay Ali Abdullah Salih'in de olduğu 4 kişiden oluşan bir konseyin belirlemesini uygun gördü. Temmuz 1978'de Salih, ülkenin cumhurbaşkanı ve aynı zamanda anayasa kurulu başkanı olarak seçildi. Salih bu dönemde büyük bir din adamı ailesine mensup olmadığı ve büyük bir kabile ile bağlantısı olmadığından dolayı seleflerine göre daha kısıtlı bir desteğe sahipti. Bu zaaf noktası Salih rejiminin hatta birleşmeden sonra karakterini belirleyecek biçimde iki sürecin yürütmesine itti. 70'li yılların sonlarında güney bölgesiyle yaşanan sınır sorunları ve finansal ve askeri olarak güney tarafından desteklenen ve kuzeyde farklı solcu muhaliflerden oluşan gruplar tarafından 1976 yılında kurulan Demokratik Ulusal Cephe (DUC), YAC için en önemli iki sorun olarak görülüyordu. Bu iki sorun, Cumhurbaşkanı Salih'i Aden ile barış sürecinin başlatılması ve 1980'de General es-Selal tarafından milli kimlik kartı oluşturması taslağı, Halk Genel

Kongresi'nin (HGK) inşası ve gelecekte rejiminin en önemli kimliğine çevrilen, kabile ve akrabalık ağı yoluyla oluşan ittifak vesilesiyle güvenlik kurumu üzerinde daha fazla kontrol yolunda en doruk noktaya ulaşan iç siyaset programının takibine itti. O dönemde Salih'in hedefi, DUC dahil bütün ulusalcı bileşenleri birleştirerek Yemen'e siyasi bir birliğin yolunun açması ve aynı zamanda güneyde ise birçok darbeden sonra UKC önderliğini köşeye sıkmaktan ve kuzey ile birleşmekten yana olan Abdulfatteh İsmail'in Ali Nasır Muhammed yerine geçmesi bu sürecin hızlanmasına yol açıyordu. 1982'de HGK, bilindik partilerden değişik olarak dört yılda bir gerçekleştirdiği iç seçimleri ile kalıcı bir siyasi kuruma çevrildi. Aslında HGK, kendisini korumacılarıdan tutun da modernistlere, Yemen siyasetinin bütün kesimlerine hitap eden bir siyasi kurum gibi lanse ediyordu. Uluslararası düzlemde ise Ali Abdullah Salih, 70'li yıllarda petrolün pahalalanmasıyla birlikte Suudi Arabistan'da çalışmakta olan Yemenli işçilerin varlığına rağmen YAC'nin Suudi Arabistan'a bağımlılığını azaltmaya çalışıyordu. Bu yüzden 1979'da Moskova ile olağandışı bir antlaşma imzalayıp Irak ile Kuveyt'te yeni finansal kaynakların arayışına girdi. Dolayısıyla İran-Irak savaşında askeri olarak Saddam Hüseyin'i destekledi ancak Suudi Arabistan'da çalışan işçilerden gelen paralar, kuzeye müttefiklerinin çeşitlendirmesinde daha fazla manevra imkanı veremiyordu.

80'li yıllarda güneyde ama iç çekişmeler sonucu 1986'de patlak veren iç savaş binlerce kişinin ölümüne mal olmasıyla birlikte 60.000 kişinin de kuzey bölgesine mülteci olarak gitmesine yol açtı. Bu dönemde hükümeti darbeye maruz kalan Ali Nasır Muhammed'in kaderi ise kuzeye iltica etmekten başka bir şey olmadı. Darbe sonrası Haydar Ebubekir el-Attas'ın başbakan olmasına rağmen Güney Yemen'in en güçlü adamı Yemen Sosyalist Partisi'nin (YSP) genel başkanı Ali Salim el-Bayth'tı. Eski Sovyetler'de Mihail Gorbaciov'un başlattığı sürece karşın Ali Salim radikal bir Marksizm'in uygulanmasından yanaydı. 80'li yılların sonlarında YDC'nin iç savaş sonuçları olarak ekonomik kriz ve aynı zamanda Sovyetlerin desteğini kaybederken kuzey bölgesi 1984'te petrol keşfi sonucu istikrarlı bir ekonomi ve siyasi atmosferden faydalanıyordu. 1990'daki birleşme bu ortamın sonucunda ortaya çıktı.

Birçok yoruma göre Yemen'in birleşmesi Soğuk Savaş'ın bitimi, sınır bölgelerinde bulunan petrol kaynakları, kuzey ve güney arasında işbirliğinden yana olan çevreler ve halkları nezdinde siyasi pozisyonlarını güçlendirmek için Ali

Abdullah Salih ve Ali Salim el-Bayth'ın isteklerinde okunmaktadır. Birleşmenin temelleri birleşmenin kendisinden daha çok kuzey ve güney arasından yaşanan çatışmalara son koymak için 1972 Kahire ve Trablus anlaşmalarıyla atıldı. 1989'da imzalanan birleşme antlaşması, HGK ve YSP, kudreti birbirleri arasında bölüştürmek suretiyle geçici bir hükümetin kurulması ve 1993'te seçimlerin düzenlenmesini öngörüyordu. Ancak pratikte kuzey ve güney iki ayrı devlet gibi davranıyorlardı; 1993 seçimi ise HGK'nın ezici bir biçimde kazanması ve Haşed kabile konfederasyonunun şeyhi Abdullah bin-Hüseyin el-Ahmer'in birleşmeden sonra kurduğu *İslah* diye meşhur olan Cemaate ve Reform Partisi'nin yükselmesi, kudreti bölüştürmek çerçevesinde antlaşmanın tam yıkılması anlamına geliyordu. Salih'in İslamcı müttefiklerinin parmağının olması söylenen YSP'nin önde gelen isimlerine karşı düzenlenen siyasi cinayetler, tansiyonların yükselmesi ve sonuçta Nisan 1994'te yeni bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Normal halktan daha çok siyasi elitler iç savaşı olan bu çatışmalar, sadece iki ay içinde 5.000 kişinin ölümüne sebep oldu. Sahada savaşanların başında Ali Nasır Muhammed'e yakın kuzey ordusunun 1986 darbesinin intikamını almak ve İslamcıların güneye karşı bir savaştan bahsediliyor. Bugüne kadar Yemen tarihinde bir dönüm noktası olarak bilinen bu iç savaş, bir yandan çatışmanın ulusal birliğin pekiştirmesindeki rolü ve öte yandan *de facto* olarak güneyin San'a merkezî hükümeti tarafından işgal edildiğinin altını çiziyor.

1994 yılında yeni anayasanın benimsemesiyle birlikte cumhurbaşkanın doğrudan seçilmesi maddesi de anayasaya gidi. Ülkenin ikinci büyük partisi sayılan İslah partisi, HGK'nın hükümet ortağıydı. Bu yüzden hükümette önemli bakanlıkların da almasını başarmıştı. Ancak 1997 seçimlerinden sonra seçimlerin boykotu siyasetini izleyen YSP'nin marjinalleşmesiyle birlikte HGK bu defa İslah'ın izole etmesine çaba gösteriyordu. 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bile İslah resmi olarak muhalif partiler arasında yer almış olmasına rağmen kendi çıkarları doğrultusunda aldığı kararların ağırlığını korumak için hükümet ile işbirliği yapmaktan başka çaresi yoktu. 2011 yılına kadar sürdürülen bu tarz siyasi yaklaşım, partinin kendi oluşumunda aramalıyız. Arap dünyasının diğer İslamcı hareketlerinin tersi, İslah Partisi'nin belli bir siyasi programa sahip olmadığı gibi homojen bir yapıya da sahip değil. Aslında parti, üç farklı grubun ittifakı sonucu ortaya çıkan bir oluşumdur. 2007'ye yani ölüm gününe kadar Ali Abdullah Salih ile iyi ilişkilere sahip

olan ve İslah'ın oluşması yolunda İslamcı grupların birleşmesinde önemli rolü olan Şeyh Abdullah el-Ahmer tarafından yönetilen kabile güçleri, İslah'ı siyasi organizasyon için bir yapı olarak kullanan Yemen Müslüman Kardeşleri ve Abdülmecid ez-Zindani tarafından temsil edilen selefi unsurlar, İslah'ı oluşturuyor. İslah oluşumu bir yandan ideolojik olarak her türlü teksesliliği önlerken öte yandan kabilelerin anlaşması için bir merci gibidir. İslah Partisi bakanlıklar ve idari makamların alınması açısından da en çok kabilelere yaradı. Halbuki İslah Partisi'nin sosyalistler başta olmak üzere laik muhaliflerle ittifakı en çok Selefiler tarafından eleştirildi. Bu durum, partide her türlü birlikteliğin önünü kesiyordu.

Selefilerin faaliyeti Yemen'in ABD ile ilişkilerinde ara sıra tansiyonun yükselmesine sebep oluyordu. Özellikle San'a İmam Üniversitesi başkanı ve 2007'ye kadar İslah'ın *Şura* konseyinin başkanı ez-Zindani'nin faaliyetleri 2004'te ABD Hazine Bakanlığı tarafından "*Küresel Özel Terör Tasarlayıcısı*" sıfatıyla terör listesine alınması ve BMÖ'nün el-Kaide ile irtibatlı ve üye kişiler listesine girmesi ilişkileri ciddi anlamda etkiledi. 90'lı yılların başlarında diğer Arap devletlerinin aksine, Afganistan'da savaşmış olan Yemenli cihatçılar güneydeki sosyalistler ve kuzeydeki Zeydi Şii'lere karşı kullanılmak için Salih tarafından ülkeye çağrıldılar. Zaten Washington'un itirazlarına rağmen Yemen devletinin ez-Zindani gibi unsurları korumasını bu bağlamda değerlendirebiliriz. Aslında 90'lı yılların ortalarında kurulmuş olan Aden- Abyan İslami Ordusu (AAİO) San'a hükümetince güneydeki sosyalistlerle savaşmak için uygun görülüyordu. Örgütün faaliyetlerini Yemen ordu komutanı Ali Muhsin el-Ahmer hem kontrol hem de yönlendiriyordu. Ancak AAİO, Salih yönetimi şeriat uygulamıyor diye saldırmaya başlayınca bu örgüt artık devletin işine gelmiyordu. Durum 90'lı yılların sonlarında Batılı turistlerin örgüt tarafından kaçırılması ve hemen akabinde 2000 yılında Aden limanında demirleyen Amerikan savaş gemisi USS Cole'a saldırılmasından sonra daha da kritikleşti. Salih rejimi özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra İslami terör örgütleriyle mücadelede keskin bir karar almalıydı. Bu dönemden sonra Yemen, ABD'nin terörle mücadele kapsamında George W Bush'un kurduğu koalisyonunda yer aldı. Ali Abdullah Salih'in ABD koalisyonunda yer alması ABD'den gelen yardımların kesilmemesi açısından stratejik bir önem taşıyordu. Çünkü 1990'da ABD'nin Irak'a saldırması esnasında BMÖ'nün Güvenlik Konseyi üyesiyken ve bu saldırıya karşı oy kullandığı için ABD

70 milyon dolarlık yardım paketini kestirmiş ayrıca Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Dünya Bankası (DB) ise Yemen'e verilecek kredilerin önünü kapatmıştı. Yemen devletini cezalandırmak bununla sınırlı kalmadı; Suudi Arabistan ise ülkede çalışan yaklaşık 2 milyon Yemenli işçiyi ihraç etti. Suudi Arabistan devletinin bu kararı 1993 iç savaşı doğrultusunda adım atan Yemen ekonomisini çok sert bir biçimde etkiledi. Ancak ABD'nin Yemen'e karşı uyguladığı çifte standartları devam etti. 2002'de Yemen'deki el-Kaide liderlerinden Abu Ali el-Harisi'yi CIA'in gizli hava saldırısında öldürülürken 2005'te 20 milyon dolarlık yardımını askıya aldı. Öte yandan DB ise 420 milyon dolarlık yardım paketini 280 milyon dolara düşürdü. 2006'da el-Kaide'nin Arap Yarımadası'nda yeniden bulunmasıyla birlikte yine Yemen, ABD'nin stratejik odak noktasına girmiş oldu. Cihatçı örgütlerin tehdidi, Salih için Batı'nın finansal yardımlarının gelmesini güvence altına almak ve kendi rejimini korumak bakımından iyi bir araçtı.

Yemen'in güvenliği ve istikrarını tehdit eden sadece el-Kaide değildi. 2004 yılında merkez- çevre çatışması kapsamında San'a devleti ve Sa'da zeydileri içinde el-Husiler yapılanması arasında ara sıra yaşanan çatışmalar bunlardan birisiydi. Hareketin kökleri 90'lı yılların ortasında Zeydiciliğe yeni can katmak amacıyla Hüseyin Bedreddin el-Husi tarafından *Şebab el-Müminin* (Mümin Gençler) adı altında yapılan siyasi ve paramiliter bir gruba dönüşüyor. Salih'in 2001 sonrası ABD ile ittifak kurması sonucu örgütün hükümet ve Amerika karşıtı protestoları daha da yoğunlaştı. 2004'te Hüseyin el-Husi'nin devlet güvenlik güçleri tarafından öldürülmesinden sonra el-Husi diye anılan takipçilerinin ayaklanmalarının şiddetlenmesine sebep oldu. 2004-2010 yılları arasında hükümet, örgütün Zeydi imametinin ihyası ve el-Kaide ile bağlantısı gerekçesiyle "*Sa'da'nın 6 savaşı*" diye bilinen savaşlarda hareketin üslerine saldırdı. El-Husi hareketi bütün bu ithamları reddettiği gibi zeydilere özerklik istediğini, Vahhabiyet'in devlet tarafından siyasi ve eğitim sistemlerinde nüfuz kazanmasına izin verdiğini ileri sürüyordu. Çatışmaların başlanmasından bu yana Suudi Arabistan'ın müdahalesini bile gören bu çekişmelerin son buldurması için iki taraf arasında ateşkes girişimleri bile başarısız kalmış.

Yemen Baharı'nın en önemli nedenleri arasında ekonomik sorunların nedenleri olarak, kabilecilik ve Ali Abdullah Salih'in akrabacılık ve rant üzerine kurduğu sistemden bahsedilmektedir. Tunus ve Mısır'da patlak veren olaylar

Yemen'de sadece hızlandırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Aslında 2006'da maaşlarının yükselmesi için Dalya valiliğinde oturma eylemi yapan ordunun eski çalışanlarının protestoları 2011 eylemleri için başlangıç noktası sayılmaktadır. 2007'de daha da geniş boyut kazanan protestolar, daha sonraları *el-Hirak el-Cenubiyye* (Güney Hareketi) diye ün kazanan hareket kamu çalışanları, profesörler, avukatlar, akademisyenler ve işsizleri çekmeyi başarabildi. Kuzey-güney ayrımı üzerinden kimlik kazanan bu hareketin temel istekleri arasında daha fazla iş imkanları, kanunun uygulanmaya koyması ve kaynakların eşitçe dağıtılması yönündeydi. Hükümetin bu taleplere verdiği karşılık, baskı ve taleplerin bazısını cevaplamaktan ibaretti. El-Hirak'ın 2011'deki eylemleri daha çok güneyin kuzeyden ayrılması yönünde oldu.

Arap dünyasının en yoksul ülkeleri arasında yer alan Yemen, Heritage Foundation enstitüsü verilerine göre ekonomi serbestliği konusunda bölgenin 17 ülkesi arasında 13. sırada yer alan bir ülkedir. 2011'e giden son iki yılda 2.458 kişi başına düşen gelirle ulusal iktisadının ne kadar zayıf olduğu ve halk arasında yoksulluğun ne denli yaygın olduğunu ortaya koyuyordu. Halkının üçte biri –bazı kaynaklara göre toplumun 40%'ı- işsiz olan Yemen'de insanların yarısı sadece günlük 2 dolar elde edebiliyordu. Okuma yazma oranı %54, ortalama yaşam süresi 65 yaş ve büyük oranda çocuk ölümü yaşayan bu ülke, bölgenin en kötülerinde bulunmaktadır. 2030 yılına kadar ülke nüfusunun iki katına çıkması durumunun daha vahimleşeceği anlamına gelebilmesinin yanı sıra gelecek on yıllarda San'a'nın dünyanın susuz başkenti olacağı söylenmektedir. Ülke gelirinin %75'i petrol satışından gelen ülkenin, yeni keşiflerin olmadığı şartlarda durumunun nitelendirmesi için kabus kelimesinden başka sıfat bulunamaz.

Bunlara ek olarak, Ali Abdullah Salih'in kabile ve akraba bağlarıyla kurduğu akrabacı ve rantçı sistemi, halk için umut ışıklarını söndürüyordu. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2010 verilerine göre Salih rejimi 146. sırada yer alıyordu. Petrol gelirleri başta olmak üzere ülkenin çoğu kaynakları Salih, akrabaları ve rejimini destekleyen veya müttefiki olan kabileler tarafından sömürülüyordu.

Tunus'un Yasemin Devrimi'nin iki hafta sonuçlanmasından önce HGK'nin meclisteki bloğunun başkanı şeyh Sultan Berekani'nce Salih cumhurbaşkanlığının ömür boyu uzatılması planının mecliste ilanı adeta siyasi bir tayfun yarattı. Bu

açıklamadan hemen sonra, Haşed kabile konfederasyonu başkanı şeyh Sadık el-Ahmer'in bu düzenlemenin Yemen'i yıkacağı ve Salih'i firavna çevirebileceği açıklaması devlet ve en güçlü müttefik kabilenin arasında açılan ilk çatlak oldu. İkinci çatlak ise 14 Ocak'ta Tunus'ta Zeynulabidin bin-Ali'nin devrilmesi ve Salih'in cumhurbaşkanlığı sarayını olası protestolar endişesinden korumak için güvenlik güçlerini onun etrafında toplamak emri oldu. Ondan hemen sonra Tunus devrimini destekleyen ve o devrim sloganlarının aynısını seslendiren öğrenciler ve sivil aktivistler meydanlara dökülüp Salih'in istifasını istediler.

Bu evrede ama muhalif partiler özellikle İslah, YSP ve Selefiler tarafından oluşan heterojen ana muhalefet partisi Joint Meeting Party'nin (JMP) mevkii, halk gibi Salih'in gitmesi değil belki reformların olmasını istiyordu. Siyasi partilerden bağımsız yapılan genç aktivistlerin gösterileri Şubat ayında Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle daha da yoğunlaştı. Salih rejiminin baskılarına rağmen hareketin güç kazanmasıyla birlikte, düzensizlikler kuzeye yani Husiler in bulunduğu yere ve güney velayetlerine yani ayrılıkçıların faaliyet gösterdiği bölgeye sıçradı. Gösterilerde Salih'in gitme talepleri çoğalınca bu defa HGK içinde istifalar da başladı. İtirazların dönüm noktası, JMP'nin gençlerin Salih'in gitme talebini, diyalog kapılarının kapısını açık koyma ve Salih'in başkanlık döneminin 2013'te bitmesine kadar kendisinin de geçiş hükümetinde olmak kaydıyla kabul ettiğiydi. Ancak JMP'nin bu formülü, Yemen sivil toplumu ve öğrenciler tarafından reddedildi. Tansiyonların en doruk noktaya ulaşması ve ülkenin bir daha iç savaş eşiğine kadar gideceğinin çanları 18 Mart 2011'de Cuma namazından sonra düzenlenen gösterilerde 60'ı aşkın göstericinin güvenlik kuvvetlerince öldürülmesiyle çalındı. Yine de Haziran 2011'de Salih'in ordudaki bazı muhalif unsurların tarafından yaralanması ve birkaç ay boyunca bakım için Suudi Arabistan'a gitmesinden dolayı ülkede ortaya çıkan boşluktan farklı gruplar birbirleriyle çatışmaya başladılar. Ülkenin kuzeyinde bulunan Sa'da bölgesinde Husiler ve Selefiler, güneyde Yemen ordusuyla çatışarak bazı valilikleri ele geçiren el-Kaide unsurları ve Haşed kabile konfederasyonu Salih'e desteğini kestikten sonra cumhuriyetçilere karşı kent savaşlarını başlattılar. Bu arada Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), ABD, AB ve BMÖ desteğiyle Nisan ve Kasım 2011 ayları aralarında JMP ve Salih devleti arasında geçici hükümet kurma doğrultusunda arabuluculuk etmeye başlamıştı. En

nihayetinde Salih ve ailesine yargısal dokunulmazlık tanımak koşuluyla erken seçimlerin ilanı, bütün kudretin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdurabbe Mansur Hadi'ye devredilmesi ve milli ordunun yeniden yapılanması için muhalefet ve devlet kurumlarının işbirliğiyle ulusal birlik hükümeti kurulması ekseninde anlaşma 23 Kasım 2011'de Riyad'da imzalandı. Salih'in dokunulmazlık meselesi hiçbir zaman öğrenciler tarafından benimsenmedi, bu yüzden yeni gösterilerin düzenlenmesi için temeller atılmış oldu. Ayrıca Aralık ayından itibaren anlaşma nisbi olarak yürürlüğe girse de bazı gelişmeler bu anlaşmanın kırılgan olduğunu göstermiş oldu. Muhalefet cephesine geçmiş olan Salih partisinin eski üyesi Muhammed Basindawa başkanlığında kurulan ulusal birlik hükümeti cumhurbaşkanlığı erken seçimleri tarihini 23 Şubat 2013 olarak belirledi. Anlaşmada hiç geçmeyen bir madde yani Salih'i onursal cumhurbaşkanı olarak tanınması ve kendine yapılan saldırı dışında ayaklanma sırasınca yapılan her türle hataya dokunulmazlık tanınması yeni gösterilere meydan hazırladı. Anlaşmanın imzalanmasından birkaç hafta sonra ayaklanmaların en önemli merkezlerden birisi olan Te'ez kentinde rejim ve kabileler arasında yeni şiddetli gösteriler başladı.

Sonuç olarak Yemen devrimini devlet ve kabileler arasında kurulan kırılgan ittifak, kaynaklardan mahrum kalan güney bölgesi, kudretten daha büyük pay isteyen Generaller ve kuzeydeki Şii azınlığın ışığında görmeliyiz. Ayrıca Orta Doğu'daki iç istikrarsızlıkların değerlendirmesinde adaletsizlik, eşitsizlik ve yolsuzluk üçlüsünün etkisini Yemen kapsamında bir daha görmüş oluyoruz. Devrimin başlangıcı öğrenci hareketinin parti dışı kimliğiyle başlasa da partilerin ve diğer eski aktörlerin ortaya girmeleriyle demokratik ve barışçıl bir ayaklanmadan daha çok eski hesaplaşmaların sahasına dönüştü. Hatta barışçıl eylemleri desteklemek amacıyla uluslararası camianın Ekim 2011'de İsalh Partisi üyesi Tevekkül Karman'a Barış Nobel Ödülü'nün verilmesi bile ortalığı yatıştıramadı.²²²

Son yıllarda ama Yemen, İran ve Suudi Arabistan için vekalet savaşları bölgesi haline gelmiştir. 26 Mart 2015'ten bu yana Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, BAE, Mısır, Ürdün, Fas, Sudan ve Senegal ile birlikte Husi isyancılarına karşı askeri bir koalisyon kurmuştur. Yemen'de hegemonya üstünlük arayışında olan

²²² Ludovico Carlino, "La Primavera Araba nello Yemen tra Continuità ed Eccezionalismo", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, p. 131-155.

Suudi Arabistan, İran'ı Husiler i finansal ve askeri olarak desteklediği ile suçlamaktadır. Suudi Arabistan dış politikasında Yemen, gelişmelerine dikkatle bakılması gereken kalabalık ve sorunlu bir ülke olarak görülmektedir. Bu yüzden Suudiler, Yemen'de devletin yıkılmamasını önlemek için ona belirli biçimde yardımda bulunmaktadır. Öte yandan güçlü bir Yemen ise onların iç işlerine tehdit gibi algılanmaktadır. Son yıllarda Suudi devletini endişeye sokan bir mesele, Yemen'in ekonomik sisteminin dağılmasıdır; Arap Yarımadası'nın en kalabalık ve en yoksul ülkesi sıfatını taşıyan Yemen'e, kontrolsüz ekonomik göçmen akını bakımından tehdit kaynağı olarak bakılmaktadır. Bu doğrultuda Suudi Arabistan, Nisan 2013'te düzensiz işçi akınını önlemek için yüz binlerce Yemenli işçiyi ülkeden ihraç etmek ve Suudi Arabistan-Yemen sınırı boyunca 1.500 kilometrelik bir duvar örmek gibi sıkı önlemleri yürürlüğe sokmuştu. Diğer taraftan ideolojik alanda Suudi Arabistan'ın Vahhabiyet'i ve Husiler in Zeydiliği arasında bir çatışma söz konusu. Zeydilerin sadece Yemen'in kuzeyinde değil Suudi Arabistan'ın güneyinde de yaşadığı, meselenin hassaslığını daha da artırıyor. Suudi Arabistan-Yemen ilişkileri 1994'te güney ayrılıkçıların Suudiler tarafından desteklendiği için en hararetli noktasına ulaşmıştı. Ancak 2000 yılında Suudi Arabistan ve Yemen sınır sorunlarını çözmeyi başarabildiler. 2000'li yılların ilk on yılında Suudi Arabistan'ı Yemen'e odaklanması için çeken konu, aşırı İslamcı örgütlerin oradaki faaliyetleri oldu. Yemen el-Kaide'si ve Suudi el-Kaide'sinin 2009'da Arap Yarımadası el-Kaide'si (AYK) adı altında yapılanmasından önce işbirliklerinin olduğunu hatırlatmakta fayda var.

İran'ın tarihsel olarak Yemen siyasetinde varlığı Suudi Arabistan kadar olduğu söylenemez. Muhammed Rıza Şah döneminde İran rejimi Kuzey Yemen'de imamet sistemini desteklemek bağlamında Riyad'la koordineli bir şekilde hareket ediyordu. 1967'ye kadar ise Güney Yemen'de varlığı bulunan Britanya sömürge yönetimiyle de iyi ilişkilere sahipti. Bir yandan Kuzey ve Güney Yemen, diğer yandan İran devriminden sonra YAC'nin İran'a karşı Suudi Arabistan ve Irak'la iyi ilişkiler geliştirirken Güney Yemen'deki Batı emperyalizmi ve Körfez'in monarşilerine karşı olan sosyalist devlet, Tahran'ın müttefiki oldu. Fred Halliday'e göre Soğuk Savaş sırası ve Soğuk Savaş sonrası Salih'in dış politikası güçlü bölgesel oyuncular bağlamında, onların desteğini iç siyasette kendi konumunu konsolide

etmek yönünde olduğu için 90'lı yıllarda Yemen-İran ilişkilerinin iyi olduğu değerlendirilmektedir. İran-Husiler ekseninde ise Husiler in kendilerinden mezhep özgürlükleri noktasında hoşgörülü bir profil çizdikleri yanı sıra Hüseyin Bedreddin el-Husi ve İran devriminin İslamcı sloganlarına da sadık kalmaktan yana tavır aldıkları söylenmektedir.

Bütün bunlara, Yemen'de kudret boşluğundan dolayı faaliyetleri kolaylaşan AYK ve İŞİD örgütlerinin eklendiğinin altını çizmeliyiz.²²³

Artık bir iç ayaklanmadan daha çok bölgesel güçlerin rekabet alanına dönüşen Yemen'de Ağustos 2018'de Riyad destekli Abdurabbe Mansur Hadi'nin yürütme gücünün bulunduğu mahallede Maaşiq sarayının BAE destekli, 2017'de Aden'in eski valisi İdris el-Zubeydi tarafından kurulan Güney Geçiş Konseyi (GGK) tarafından işgal edilmesi, Suudi Arabistan'ın kurduğu koalisyonun dramatik sonu gibi değerlendirilmektedir. Yemen'de fazla çıkarları olmayan Mısır ve Sudan'ın koalisyondan çıkışı öngörülürken BAE'nin bu hamlesi gerçekten herkesi şaşırttı. Öte yandan bu olaylar BAE'nin Katar ve Türkiye gibi ABD, İsrail ve Suudi Arabistan himayesindeki İran karşıtı ajandasının bırakması tarihine denk gelmektedir. Bu bağlamda BAE, Yemen ve Suriye'de beş yılı aşkın İran ve müttefikleriyle savaşmayı bir köşeye atmayı tercih etmiştir. BAE liderleri, petrol gemilerinin sabotajı, İran tarafından el konulan bazı yük gemileri ve ABD tarafından İran'a karşı uygulanan yaptırımların bölge istikrarını ciddi anlamda zedelediği ve BAE'nin çıkarlarına ters düştüğünü düşünmüştür. İran ile ilişkilerde her zaman fikir ayrılıkları yaşayan Dubai ve Abudabi emirlikleri bu defa İran ile iyi ilişkilerden yana olan Dubai emirinin girişimiyle pragmatik bir siyaset sergilemiştir. Temmuz 2019'un sonlarından itibaren deniz güvenliğini görüşmek için BAE'den bir heyet Tahran'a gitmişti. Bu ziyaretin hemen akabinde BAE, ekonomik olarak en büyük destekçisi olan ve aynı zamanda Suudi Arabistan'a yakın Arabia Foundation düşence kuruluşu *"bağışçıları arasında bulunan görüş ayrılığı"* sebebiyle kapatıldı.²²⁴

²²³ Daniela Franceschi, "La Guerra Civile nello Yemen: il ruolo di Arabia Saudita e Iran", 1 Novembre 2016, <https://www.storiain.net>, (18.06.2019).

²²⁴ Alberto Rodríguez García, "Dopo Aver Fallito nello Yemen: gli Emirati Arabi non vogliono seguire I sauditi nel loro conflitto con l'Iran", 11 Agosto 2019, <https://www.lantidiplomatico.it>, (19.06.2019). Ayrıca bkz, Mauro Indelicato, "Yemen: Bin Salman é sempre più solo", 12 Agosto 2019, <https://it.insideover.com>, (19.06.2019).

İç savaşın tam başlangıç tarihi, 8 Temmuz 2014'te Husi kuvvetleri ve devletin eski başkanı Ali Abdullah Salih'e yanlı kuvvetlerin başkent San'a'nın kuzeyinden 5 kilometre mesafede bulunan Amran kentinin almasını işaret etmektedir. O tarihten bugüne kadar Yemen, dünyanın en kötü insani kriziyle baş başa kalmıştır. Ölülerin sayısı en az 15.000 yaralıların sayısı ise 40.000 kişiye ulaşmış durumda. Dünya Gıda Programı (DGP), 30 milyonluk bir nüfusa sahip olan ülkede 20 milyon insanın gıda güvensizliği sorunu yaşadığını aktarıyor. DGP bu rakamdan sadece yarısına ulaşabildiğini, ayrıca hamile kadınlar ve çocukların ciddi kötü beslenme sorunu yaşadığını kaydediyor. Ayrıca *Save the Children* (Çocukları Koruyun) Teşkilatı 9 milyon çocuğun içecek suya ulaşamadığı ve 2019'un ilk 6 ayında 440.000 kişinin kolera hastalığına yakalandığının kayıt altına alındığını aktarıyor. Öte yandan insani yardımların ulaştırılması için gerek Husiler gerekse hükümet kuvvetlerinin yardımların ulaştırabilmesinin esas noktası yani Hudayda limanının boşaltılması için Kasım 2018'de varılan Stockholm anlaşmasından sonra Husiler tektaraflı çekilseler de hangi güvenlik güçlerin limanın emniyetini sağlayacağı konusunda şüpheler vardır.²²⁵

Son olarak Vatikan'ın Yemen ile ilgili politikasını Güney Arap (BAE, Oman ve Yemen) apostolik papazı monsignor Paul Hinder'den öğrenmeliyiz. Gelişmeleri Abudabi'den izleyen Hinder, AsiaNews ile yaptığı röportajda *"Yemen'de gelecekte gerçek gücü ellerinde toplayanların dışında herkesin merkezci bir Yemen'den korktuğu için kabileler ve bölgesel oyuncuların meşru beklentilerini göz önünde bulundurarak konfederatif bir devlet en sağlam bir çözümdür"* ifadelerine yer vermektedir.²²⁶

3.4.6. Suriye: Cumhuriyet Adı Taşıyan Krallık

Suriye'de 2011 yılında yaşanan Arap Baharı'nın nedenlerini yine de devlet ve toplumun ilişkileri sayesinde analiz etmeliyiz. Bu doğrultuda ayaklanmaları *Yarı Devlet* (Semi State) sistemin kapsamında değerlendirilen Suriye devletinin

²²⁵ Marco Guerra, "Yemen: malnutrizione e colera imperversano dopo cinque anni di guerra", 8 Luglio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (20.06.2019).

²²⁶ "Vicario d'Arabia: nello Yemen situazione confusa e rischio divisioni", 26 Agosto 2019, <http://www.asianews.it>, (20.06.2019).

milletleşme sürecinde toplumun Baasleştirilmesi, devlet sosyalizmini ideoloji edinen Suriye devletinin özellikle Soğuk Savaş sonrası baş başa kaldığı ekonomik sorunlar, peş peşe kuraklık sorunuyla karşı karşıya kalan köylülerin kentlere göçü ve yeni sosyo-ekonomik sıkıntılar, Alevi azınlığının Sünni çoğunluğa hükmetmesinden kaynaklanan anlaşmazlıklar ve aynı çerçevede laik devlet ve şeriatı uygulamak isteyen siyasal İslamcılık, devlet kurumlarının aile holdingi şeklinde yönetilmesi, rantçı ve reformlara açık olmayan baskıcı bir sistemin on yıllar boyunca ayakta kalması ve sonuçta Suriye'nin bölge politikasındaki rolü gölgesinde araştırmalıyız.

Hafız el-Esad'ın yaklaşık otuz yılda (1971-2000) kurduğu ve oğlu Beşşar el-Esad'a miras bıraktığı siyasi yapının en önemli özelliğinin devlet kurumlarının parti yapısı üzerinden kurduğu bir devlet yapısı olduğundan söz edilmektedir. Devletin parti varlığına ve partinin devlet varlığına bağlayan bu sistemde herhangi birinde yapılan küçük bir değişiklik rejimin değişmesine sebep olmaktaydı. Bu yüzden reformların önünü de tıkıyordu. Suriye'de devlet-partinin katı özelliği, kudreti elinde bulunduran elitin inanç kimliğini de pekiştiriyordu. Aslında Esad ailesi ülkede demografik olarak azınlık konumunda olan %10'luk alevi inancına mensuplar. Baas Partisi'nin yarı totaliter yapısı aleviler ve Sünniler arasında siyasi dengeyi kurmaktan ziyade demografik dengesini de sağlamış oluyordu.

Resmi siyasi söylemde modern Suriye'nin kuruluş tarihi olarak 8 Mart 1963 tarihinde askeri bir darbe ile kudreti ele geçiren Baas Partisi'nin iş başına gelmesi gösterilmektedir. 40'lı yılların sosyalist ve milliyetçi ilkelerinden yeşeren Baas Partisi, kudreti ele geçirdikten sonra devrimci bir düzeni ortaya çıkarmış oldu. 1963 askeri darbesi bu tarz ayaklanmaların ilki olmadığı gibi genelde askerlerin, yeni siyasi elitler ve aydınlardan oluşması bakımından eskilere göre bir fark taşıyordu. Yeni askeri darbelerin sosyal tabanı Fransa'nın mandası sürecinde güçlenen derebeylere karşı seferber edilen köylüler ve yoksullardan oluşuyordu. Darbeden hemen sonra Baas Partisi'nin asıl kaygısı eski düzene göre tarım reformu kapsamında arazilerin yeniden dağıtılması suretiyle kudret- toplum ekseninde yeni tanımın biçimlendirmesiydi.

Yeni düzen, 1946 bağımsızlığından 1963 darbesine kadar Suriye'nin tarihi-siyasi sürecini etkileyen iki önemli olayın altında baş kaldırdı. Birincisi ülkenin güney batı sınırlarını yani Golan tepelerinin güvenliğini tehlikeye sokacak olan ve

kamuoyunu Siyonizm ve emperyalizm karşıtı tepkisine neden olan 1948'de İsrail devletinin ortaya çıkışı, ikincisi ise 1958'de *Umme el-Arabiyye* (büyük Arap Milleti) projesinin somutlaştırmasında siyasi bir adım olarak sayılan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında Mısır ve Suriye yönetimlerinin birleşmesiyle kurulan devletti. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ın orantısız bir şekilde Şam'ın iç işlerine karışmasıyla BAC'nin son bulmasına rağmen Suriye'nin panarabizm ilkesi üzerinde kurulan sosyalist Arap devletlerine mensup olduğu kimliği bırakmadı. Ayrıca İsrail devletinin irredantizm politikasına karşı mücadele misyonu ve bütün Arap halklarını tek bir millet çatısı altında birleştirilmesi Baas Partisi'nin ideolojik aparatına entegre olması ve "*devrimci*" ve "*doğru*" bir düzen ülküsünün içinde kaynaşması idi. Bu iki ilkenin doğuşu bugüne kadar partinin siyasi kimliği ve Suriye halkı nezdinde meşruiyet kaynağına çevrilmiştir.

Suriye'nin yarı devlet olarak tanımlanması 1963'ten 1970'e kadar tam 20 darbe kalkışmasıyla karşı karşıya kalması ile anlaşıyor. Ayrıca 1966 darbesiyle devrilen Amin el-Hafız hükümeti Suriye Baas'i ile Irak Baas'i arasındaki ihtilafları alevlendirdi. Bu dönemden sonra Irak Baas Partisi (IBP) Suriyeli akrabasını her zaman ideolojik temizlikten uzaklaştığı ile eleştirdi.

Suriye Baas Partisi (SBP) içinde yaşanan iç çekişmeler belli bir süre için Suriye Komünist Partisi (SKP) ve Müslüman Kardeşler'in işine yaradı. Dış bir etken olarak Arap-İsrail 1967 savaşı ve Golan tepelerinin yitirilmesi yeni rejime karşı ümit besleyen Suriye halkını hayal kırıklığına uğrattı.

Bütün bunlara bakmayarak, 1970'te olayların yönünü değiştirme sürecinde Baas'in kendi yapısı içerisinde yaşanan bir endojen hamle belirleyici oldu. Kendisini *eth-thawra et-tashihiyye* (düzeltici devrim) başlığı altında lanse eden ayaklanma, kendi asıl varsayımlarından uzaklaşan ve partiyi zaafa uğratan sapmalar ve gruplaşmaları cezbetmeyi öneriyordu. Bu istikamette 1970 darbesi hava kuvvetlerine mensup bir genç subay olan Hafız el-Esad'ı siyasi yükselişe götürdü. Düzeltici hareket ile harekete geçen bu adam 1971 yılında cumhurbaşkanı oldu.

Hafız el-Esad rejimi askeri darbeyle başa geçen çoğu rejimler gibi siyasi modernizmden esinlenen ancak olgunlaşmamış kurumlara sahip olan ve aynı zamanda siyasi meşruiyeti garantiye alan tek kudret modeli Baas Partisi idi. Hafız el-Esad'ın büyük stratejik düşüncesi partiyi totalize toplumsal içerme aracı olarak

yapmak, haliyle kamu alanda Ortodoks totalitarizm olarak empoze etmek yolunda on yıllar boyunca Baas Partisi'nin pekiştirdiği ideolojik geleneği üstlenmekti. Aslında pratikte toplumu parti ve devlet istihdamı içinde yani bireysel alanı kamusal alan içinde tam olarak eritmekti. Hatta ekonomik sıkıntılar dönemi veya serbest piyasaya açılma devirlerinde devlet dairelerinin önceliği devlet politikası için ideolojik ve pragmatik sebeplerden dolayı önemini korudu. Devlet ve parti arasındaki simbiyotik harmoni 1973 anayasasının 8. maddesine bile girmiş oldu; bu maddeye göre Baas Partisi "*devlet ve toplumu yönetiyor*". Zaten anayasanın yazılmasından iki yıl önce Esad, toplumu Baasleştirme politikası doğrultusunda özellikle sosyal tabanı olan kırsal kesimler ve öğrencileri partiye üye olmalarına doğru yönlendirmişti. Baas Partisi'nin mutlakiyetçi üstünlüğü kendisini *el-Cebha el-Wataniyya et-Taqaddumiyya*'nın (İlerici Ulusal Cephe) kurulmasıyla göstermiş oldu. İUC'ye yakın olan bireyler ve partilerin ideolojik programları açık bir şekilde Baas'inki ile harmoni içinde olmalıydı. Dolayısıyla bazı uzmanların da iyice belirttiği gibi Esad'ın kudreti Leninist tarzı bir kudret mimarisine yakınlaşıyordu. Daha sonraları Suriye'nin alacağı yeni Patrimonyal özelliği konunun analizini daha da zorlaştırmaktadır. Başka bir deyişle Esad'ın kurduğu sistemin, kudreti tek bir elde topladığı için totaliter, ayrıca parçala yönet mantığıyla da yönetildiği için yeni patrimonyal özelliğe sahip bir sistemdi. Bu özellik, Esad rejimini daha çok Orta Doğu ülkeleri modeline benzetiyordu ancak bölgenin diğer devletleriyle karşılaştırdığımızda sosyal seferberlik üzerine kurulu bir devlet olduğu için "*popülist otoritarizm*"ın en güzel örneklerinden birisiydi.

Parti ve devletin üçüncü kenarını cumhurbaşkanının şahsı oluşturuyordu. 1973 anayasasının 103. maddesine göre cumhurbaşkanı, Baas Partisi'nin genel başkanı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı ve İUC'nin komutanıydı. 107. madde ona halk meclisinin feshedilme yetkisini verirken 95. madde başbakan, bakanlar ve milletvekillerinin atama ve görevden alınma yetkisini de ona sunmuştu. Son olarak 101. madde olağanüstü halin ilanı ve askıya alınması salâhiyetini de ona bağışlamıştı. Kudretin bu denli Esad'ın elinde toplanılması tabiri caizse onun rejimini Monarşik Cumhuriyet haline getirmişti. Bu durum, Arap neolojisinde *cemleke* şeklinde yani *cumhuriyya* (cumhuriyet) ve *memleke*'nin (monarşi) birleşimi ile güzel bir biçimde ifade edilmiştir.

Hafız el-Esad dönemi Suriye'nin dış politikası İsrail ve Batı emperyalizmi karşıtı söylemlerin etrafında dolanıyordu. Bu söylem sadece Hafız ve daha sonraları oğlu Beşşar'a yakın grupları çekmiyor belki de geleneksel olarak muhalif bilinen unsurların da bu söylemin etrafında toplanmasında etkili oluyordu. Cumhurbaşkanı'nın bu alanda merkezi konumunu göz önünde bulundurduğumuzda bu söylemin ona siyasi bir meşruiyet kazandırdığını da görmekteyiz. Hafız, İsrail karşıtı faaliyetlerini özellikle Mısır ve İsrail arasında imzalanan barış anlaşmasından sonra "*Büyük Suriye*"yi "*Arapçılık*"ın beşiği ve Arap halkların tek meşru yöneticisi olarak kullandı. Öte yandan bu İsrail karşıtı söylemin sözde ve pratikteki açığını kapatmak için akıllı bir politika yürüttü. Bir yandan halkına harcanacak bütçenin önemli bir kısmını sınırları korumak adına silahlanmaya harcarken diğer taraftan 1967 yenilgisi tekrarlanması diye "*stratejik denklik*" doktrini başlığı altında İsrail kadar askeri bir kapasiteye sahip olmayıncaya dek savaşa girilmeyeceğini gerekçe gösterdi. Bu çifte strateji uzun yıllar boyunca Suriye'yi çatışmadan uzak tuttu. Ayrıca İsrail gözünde Esad rejimi sınırların güvenleştirilmesi açısından bir sur gibi değerlendiriliyordu. Golan tepeleri işgal altına alınmış Arap topraklarının simgelerinden birisi olmasına rağmen 1973'ten bugüne kadar bölgenin en sakin noktalarından biri sayılmaktadır. Ayrıca "*Filistin'in kurtuluş misyonu*" ise her zaman Şam'ın stratejik çıkarlarına bağlı kaldı.

Cumhurbaşkanı'nın dış politikadaki merkezi rolü için dışişleri bakanının bütün bilgiler ve dosyaları ona hazırlamak ile mükellef olduğu, dış politikayı yönetmekte hiçbir rolünün olmadığı ve cumhurbaşkanı'nın sözcüsü olduğunu söylememiz yeterlidir. Hafız el-Esad, kararını kapalı kapılar arkasında Enver Sadat ile aldığı gibi ne 1973'te İsrail'e karşı saldırıda, ne 1991-2000 yılları arasında İsrail ile barış sürecinde, ne de Batı ile parlak ilişkiler döneminde ve Lübnan ile karşı durmalar sırasınca hiçbir stratejist, analizör veya danışmanı dinlemedi ve denildiği gibi bütün kararları tek başına aldı.

Hafız el-Esad müttefiki olan SSCB'nin dağılmasından sonra 90'lı yıllarda ABD tarafından Saddam Hüseyin'e karşı yürütülen koalisyonda yer almak, 1991 Madrid konferansına katılmak ve Arap- İsrail barışında aktif rol almak suretiyle kazananın lehine yer değiştirmek zorunda kaldı. Gerçi Suriye'nin ABD ile ilişkileri

hiçbir zaman stratejik bir boyut kazanamadı. Çünkü bu mesele iç politikada sergilediği Batı karşıtı söylemini riske sokardı.

Esadların ana kaygılarından birisi kendilerinin mensup olduğu alevi azınlığı, Dürüzi, İsmaili ve Hristiyan azınlıkları ve Sünni çoğunluk arasında denge kurmak oldu. Bu arada toplumu Baasileştirme sürecinde yeni siyasi elit oluşturmak amacıyla devlet kademelerinde en önemli görevler alevi azınlığa verildi. Bunun karşılığında ama rejim, siyasi bağlılık bedeliyle diğer azınlıkları koruma altına alacaktı. Bu istikamette sadece Kürt azınlığı sosyo-politik kimliğinden dolayı "*Kürt ulusu*" kurmak peşinde olup Türkiye ve Irak'taki Kürtlerle ulusaşırı bir ittifakı benimsedi.

Ancak Sünniler laik bir kimlik benimsemiş bir devlet içinde kendi tarihi rollerinin düşürüldüğünü görüyorlardı. Şam ve Halep gibi kentleşmiş bölgelerde özellikle Sünnilerin tüccar sınıfı kudret ağına girmiş olmuştı. Bu ortamda ama ister Müslüman Kardeşler unsurları ister ulema camiası dışlanmış bulunuyorlardı. Ayrıca 1982'de Hama kentinde ayaklanan ve belirgin rol oynayan Müslüman Kardeşler'in dönemin cumhuriyet muhafızları komutanı ve Hafız'ın kardeşi Rifat el-Esad²²⁷ tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasını kaydetmemiz gerekiyor. Ölülerin sayısı 10.000'den 20.000'e kadar söylenen bu katliam, kentin 27 gün boyunca kuşatma altında tutulduğu durumda gerçekleşti. Bu katliam bir yandan baskı ve zorbalığın, rejimin kudrette kalması için tek yöntem olduğu öte yandan ise devlet ve toplumsal bir bileşen arasında derin bir çatlak oluştuğunu ortaya koymuş oldu. 2011 ayaklanmasında ise aynı fay hattının açıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

2000 yılında Hafız el-Esad'ın ölümüyle birlikte kudret, halefi ve büyük oğlu olan Basel'e devredilecekti. Ancak Basel'in trafik kazası sonucu hayatını kaybetmesi kudret, Londra'da göz doktorluğu okuyan Beşşar'a verildi. Halk meclisi yaptığı bir anayasal reform ile cumhurbaşkanlığı adayının yaş sınırlamasını 40'tan 34'e indirdi. Çünkü o sıralarda Beşşar'ın yaşı 34'tü.

Beşşar işe başlar başlamaz, babasının devlet yönetimi anlayışındaki Ortodoks yaklaşımının tersi ekonomik, finansal, siyasi ve kültürel açılardan ciddi bir reformlara imza attı. Birçok siyasi tutukluyu serbest bırakırken uluslararası kurumlarda çalışma tecrübesi olan unsurları ülkeye davet ederek onları eski bürokratlar yerine görevlendirdi. Beşşar yönetiminin ilk yıllarında kamuoyu ve sivil

²²⁷ Rifat el-Esad daha sonraları 1984'de ağabeyine karşı darbe kalkışması gerçekleştirdiği iddiasıyla hain tanındı.

toplum arasında köklü reformlar noktasında yeni bir ümitler doğdu. Hatta bundan ziyade Beşşar onlar arasında büyük *"reformist"* sıfatını da kazanmış oldu.

"Şam Baharı" diye bilinen şu kısacık dönemde, Suriye'nin demokratikleştirmesi yolunda devlet baskısını üzerinde görmeyen aydınları harekete geçirdi. Bu dönemde sanayici Riyad Seyf desteğiyle Sivil Toplum Arkadaşları Cemiyeti (STAC) kurulurken 27 Eylül 2000'de 99 entelektüelin imzası altında bulunan bir bildirge yayınlandı. Bu bildirgede 1963'ten o güne kadar yürürlükte olan askeri mahkemelerin feshedilmesi, siyasi tutukluların affedilmesi ve entelektüel çoğulculuk ve siyasi örgütlenmenin serbestliğinin tanınması isteniyordu. Bu atmosferde hatta Müslüman Kardeşler hükümet sisteminde İslam'ın da kabul edilmesi kaydıyla aynı taleplerin benimsediklerini kaydetmeliyiz.

Ancak bu güzel hava çok sürmedi, bir yandan hareket içindeki ayrışmalar öte yandan yavaş yavaş rejimin bu harekete kendi kudreti için tehdit gözüyle bakması ümitleri söndürdü. Rejim ani bir hamle ile hareketin önde gelen isimlerini içeri attı. Çoğu gözlemciler rejimin bu hamlesini hâlâ kudrette büyük bir nüfuza sahip olan eski kuşağın etkisinden kaynaklandığını söylemektedirler. Aslında kudret ve toplum ilişkileri ekseninde eski ve yeni rejim arasındaki tezat, yeni cumhurbaşkanının da arzu ettiğinden daha fazla gözüküyordu. 2011 ayaklanmalarına kadar bu çelişkinin sürdüğü ve reformist inisiyatiflerin ne kadar zor olduğu bir daha gözler önüne serilmiş oldu.

Genç başkanın karşılaşacağı en büyük sıkıntılardan birisi toplumda gitgide büyüyen sosyo-ekonomik eşitsizlikti. Zaten devlet 80'li yıllarda tarımcılara verdiği sübvansiyon kesmişti. Bu mesele ülkede önu kesilemeyen çölleşme sorunu ile birlikte düzensiz kentleşme, büyük ölçüde tarımcılık gelirlerine bağımlı olan ülkenin sorunlarının daha da derinleşmesine neden olmuştu. Ayrıca Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Suriye en büyük uluslararası patronunu kaybetmişti. Bunlara ek olarak bazı tahminlere göre 2020 yılına kadar bitecek olan petrol kaynakları 90'lı yıllardan itibaren azalmaya başlamıştı. Dolayısıyla devletin serbest piyasa ekonomisine doğru hareket etmesi kaçınılmaz hale gelmişti. Rejim yabancı sermayeyi çekmeye çalışsa ve hatta bunu 1991'de yasalaştırırsa da devletin yatırımları hâlâ bütün sermayenin çoğunu teşkil ediyordu. Kritik 90'lı yıllarda ayrıca Suriye devleti PKK'yı desteklediği için Türkiye ve Ürdün ile İsrail barış konusunda görüş ayrılıkları yaşadığı için iki

stratejik ticaret ortağını kaybetmişti. Bu yüzden Hafız el-Esad ölümünden az süre önce ülkede var olan yolsuzluğu itiraf edip sistemin sosyalist ilkelerini alıkoymaksızın piyasa ekonomisine yöneleceklerini açıklamıştı. Aslında bu girişim, kendi meşruiyetini bireyin parti ve devlet içinde erimesi üzerine koymuş olan bir rejimin "*bireycilik*" düşüncesine girmesindeki kırılmalığın işaretiydi. Ayrıca bu durum, artık onu destekleyemediğı ve 60'lı ve 70'li yıllarda teşkil eden omurgası tarımcı-proletarya kesim ve devlet arasında yeni bir kırılma noktası oluşturulduğı anlamına geliyordu.

Beşşar el-Esad döneminde devletin ekonomide başatlığı yanında özel sektörün de faaliyet gösterebilmesi sentezi hummalı bir şekilde takip edildi. Örneğın özel bankaların 2000'deki %24'lük varlığı 2005'te %50'lere ulaştı. Ya da 2007'den sonra özel sigorta şirketleri Suriye Sigorta Şirketi inhisarını kırmayı başarabildiler. Özet olarak özel sektör ulusal ekonomiye %70'lik bir oranla katkı sağladı. Son yıllarda ülkenin ortalama %3.4'lük bir ekonomik büyüme göstermesine rağmen nüfus, enflasyon oranı ve asgari ücret gibi değişkenlerdeki artışı göz önünde bulundurduğumuzda bu rakamın %1'lik bir rakamın altında bile olduğuna şahit olabiliriz.

Esad devleti ne kadar yoksul kesimlerle ilgili kendisini "*koruyucu*" ve sosyal eşitlik garantörü bir devlet olarak lanse etse de aslında subsitler sisteminin kaldırmasıyla birlikte kırsal bölgelerde yaşayan halkın yoksullaşmasını hızlandırmış oldu. Ekonomik gücün büyük şehirde toplanılması eski köy-kent eksenini büyük ve zengin şehir merkezleri lehine değiştirdi. Daha doğrusu burada, kudretin sayesinde kapitalist burjuvazi toplanıp güçlendi. Siyasi güç, tüccar ve yatırımcı sınıfı kendine çekerek küçük de olsa bir kent burjuvazisini oluşturmuş oldu. Bu mesele Hafız döneminde ideolojik tabular altında gizlemeye çalışılıyorduyse Beşşar döneminde kamuoyunun bu meseleyi kabullenmesi isteniyordu. Örneğın 2010 yılında *el-İqtisad* haftalık dergisi, Suriye'nin önde gelen tüccarları listesini kamuoyuna sundu. Bu liste içinde büyük sayıda Sünni iş adamlarının adı geçildiğı göze çarpıyordu. Büyük ölçüde Sünnilerin kudret ağına dahil edilmesi Ahmed Kuftaro, Muhammed Habeş ve Sa'id Buti gibi Sünni din adamlarının Sünnilere karşı yürütölen eşitsizlik eleştirilerine rejim tarafından verilen bir cevap gibi değerlendirilmektedir. Ayrıca adı geçen Sünni şeyhlerin devletin tam kontrolünde olmayan kırsal bölgelerde kurdukları

hayriye cemiyetleri 2011 ayaklanmalarında en önemli bileşeni oluşturan siyasal İslamcı grupların faaliyet gösterdiği alanlara çevrildi.

Son olarak ülkede var olan sosyo-ekonomik eşitsizliğin ana sebeplerinden biri olan akrabacı-rantçı ağa da değinmemiz gerekiyor. Örneğin adı ABD ve AB yaptırım listelerine giren Beşşar el-Esad'ın kuzeni Rami Makhluf'un ülkenin stratejik sektörlerini eline alması sık sık muhalefet tarafından dile getiriliyordu. Bu sektörlerin arasında telekomünikasyon, petrol ve doğal gaz şirketleri, askeri sanayi ve havacılık şirketlerini sayabiliriz. Bu konu, bütün Arap ülkelerinde var olan bir şey olmasına rağmen yukarıda da zikrettiğimiz gibi ideolojik olarak proletarya ve yoksul kesimlerin savunucusu olan bir rejimde büyük yankıların uyanmasına sebep olabilir.

Suriye'nin kendine münhasır dış politikasında Hafız el-Esad'ın katkısını göz ardı etmemek kaydıyla onu derinleştiren kişinin Beşşar el-Esad olduğunu söylemek zorundayız. 1990-2000 yılları arasında Hafız, Batı, İsrail ve Arap devletleri ile bir normalleşme sürecine gitmiş olsa da ülkenin sınır bir ülkesi olduğu ve bu özelliğini küresel güçlerle işbirliği yerine bütün uluslararası camiada kullanan kişi Beşşar oldu. Bunun en iyi örneği, 2005 yılında Suriye'nin Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin cinayetinde rolünün olduğu ithamı gerekçesiyle 30 yıl işgalden sonra Lübnan topraklarından çekilmesiydi. Aslında bu durumda Esad uluslararası izolasyon karşısında direnmeyi bilmek ve hatta Lübnan topraklarından geri çekilerek kamuoyunu kendisine çekmekte ne kadar zeki olduğunu göstermiş oldu.

Dış politika kapsamında Beşşar döneminin diğer bir özelliği ise emperyalist karşıtı bir tavır sergilemenin yanı sıra Arap ülkeleri ve bölgedeki İran ve Türkiye gibi diğer ülkeler ile de ilişkilerde yeni bir evreye girmiş oldu. Yine de aynı bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya devleti ile özel ilişkiler noktasında adımlar attı.

Şam'ın Ankara ile ilişkilerindeki ticari hedeflerin yanında ülkenin kuzey doğusunda faaliyet gösteren Kürt milisleri kontrol etmek gibi siyasi bir hedef de takip ediliyordu. Ankara gözünde ise Suriye, Arap Dünyası'na giriş kapısı olarak değerlendiriliyordu. Aynı zamanda Suriye ile iyi ilişkiler, Türkiye'nin güney doğu sınırlarını Kürt milislerden arındırma noktasında bir güvenlik zarureti taşıyordu.

Suriye'nin coğrafya olarak bölgedeki merkezi konumu bir yandan Şii İslam'ın başını çektiği İran ve Basra Körfezi'nin temsil ettiği Sünni İslam açısından önem taşıyor. Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak'ta çoğunlukta olan Şiilerin devlette rol

edinmesi İran, Irak, Suriye ve Lübnan'da Hizbullah'ın arasında "*Şii Hilali*" diye bilinen teostratejik hat tamamlanmış oldu. Bu ortamda Suriye devleti körfez ülkeleriyle soğuk ancak bağlantılı bir ilişkinin tutmasını başardı. Körfez ülkeleri gözünde Esad, İran (Riyad'ın birinci numara düşmanı) ile müttefik olduğuna rağmen bölgede mezheplerarası bir savaşın çıkmaması için bir kompresör gibi algılanıyordu. Esad açısından da KİK ülkelerinden gelen ekonomik yardımlar ve imzalanan ticari antlaşmalar ile kısmi de olsa ülkenin aşırı derecede devlet ekonomisine sahip olan Suriye için yararlı bir kaynak gözüyle bakılıyordu.

Suriye'deki 2011 ayaklanmaları daha çok son yirmi yılda özellikle Beşşar döneminde ekonomik menfaatlerden yoksun kalan, kırsal kesimlerde yaşayan Sünnilerin ayaklanmasıydı. Zaten itirazların başladığı kentler ise önce Der'a sonra Müslüman Kardeşler'in kalesi olan Hama ve Humus, daha sonraları İdlib ve Deyrüzur gibi periferik noktalardı. Bütün bunlara rağmen hâlâ rejim Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde siyasi meşruiyete sahip bir devlet niteliğindedir.

Muhaliflere gelince laikler ve İslamcılar başta olmak üzere bütün muhalifleri bir çatı altına toplayabilecek bir örgüt iddiasıyla Ekim 2011'de İstanbul'da kurulan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve onun askeri kolu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ilk başta Esad'a alternatif konusunu ciddi bir biçimde gündeme getirmişti. SUK'un başında duran isim, Şam Baharı'nın önde gelenlerinden biri olan ve 2001'den bu yana Paris'te sürgün hayatı sürdürmeye mecbur bırakılan Burhan Galayun idi. Galayun'un kendisinden ne kadar da çoğulculuktan yana olan bir karakter çizse de devrimin birinci yılından itibaren konseyin İslamcı, özellikle Müslüman Kardeşler'e mensup unsurların ağır bastığı inkar edilemezdi. Bu konuda özellikle konseyin seküler retoriği ve mezhepsel pratiğine karşı nitelikte olan diğer bir kuşku kaynağı ise ÖSO birliklerinde savaşan bileşenlerin kendi birliklerine mezhepsel adların koymasıydı.

İslamcı unsurların örgütte ağır basması Arap ülkeleri arasında şeriatı yasama kaynağı tanımayan ve bu yüzden en laik olan rejim olarak sadece Esad'ı değil belki uluslararası aktörleri de bu konseyin Esad'a alternatif olamayacağı sinyali veriyordu.

Bu dinamikler aslında ülkede gerçekleşen devrimi Şii-Sünni başta olmak üzere diğer dini ve mezhep azınlıkları kendi etrafına çekmek suretiyle mezheplerarası bazda iç savaşa sürüklemiş oldu. Bu durum, Esad sonrası dönemde

aleviler ve Hristiyanları intikam hedefine çevirebilme kaygısından kudrete daha sıkı bir şekilde yaklaşmalarına sebep oldu. Bu arada dürzilerin mevkii daha da belirsizdi. Çünkü onlardan bazısı olası bir kudret geçişi ihtimaliyle Sünni çoğunlukla hareket ediyordu. Ayrıca bu dinamiklere Esad'a bağlı devletin kurduğu milisler, ordu ve istihbarat birimlerinin çoğunun rejime sadık kaldığı için rejimin, silahlı örgütlere karşı direnebildiğini eklememiz gerekiyor.

Rejim 15 Mart 2011'den bu yana iki istikamette bir politika izlemiştir; bunlardan birincisi aynen 1982 Hama ayaklanmasında olduğu gibi her türlü hareketliliği feci bir şekilde bastırmak ve ikincisi ise keskin bir biçimde her türlü küresel veya bölgesel bir müdahalenin reddi şeklinde olmuştur.

Aslında Beşşar'ın stratejisi yurt dışından gelen terör unsurlarının hem içerdeki ayaklanmayı körüklemek ve Suriye'ye yakın ülkelerin güvenliğini bozmak için suçlamak yönünde olmuştur. Bu yüzden Suriye'ye yakın mezhepsel yapıya sahip olan Lübnan ve Irak'ın Arap Birliği'nin rejim karşıtı tavrına en çok karşı koyan bu iki ülke olduğunu yadırgamak mümkün değildir. Bu konuyla ilgili rejim istihbaratının parmağı olduğuna dair ciddi imaların bulunduğu rağmen 27 Mayıs ve 9 Aralık 2011'de Lübnan'da görev yapan UNIFIL kuvvetlerine yapılan saldırılar ve sırayla 15 Mayıs ve 5 Haziran 2011 tarihlerinde yani *Nakba* (İsrail devletinin doğuşu sonrası Filistinlileri kendi topraklarından sürgün ettirme günü) ve *Naksa* (Arap devletlerinin 1967 savaşı yenilgisinin anma günü) günlerinde Suriye'de yaşayan Filistinlilere yapılan saldırılar gibi gelişmeleri örnek gösterebiliriz. Ayrıca Türkiye'deki Kürt terör örgütlerinin yeniden faaliyetlerinin arkasında Suriye rejiminin olduğu aşîkârdır. Aslında bütün bunlar, bölgeyi daha istikrarsızlaştırmak ve böylece uluslararası baskılara karşı baskı oluşturmak amacıyla rejim tarafından yapılan eylemlerdi. Öte yandan Suriye'ye herhangi bir uluslararası müdahaleyi önlemek için rejimin BMÖ'nün güvenlik konseyinde Rusya ve Çin gibi daimi üyelere arkasının yasladığını unutmamalıyız.²²⁸

Suriye'de başlayan barışçıl gösterilere Esad rejiminin kanlı bir şekilde tepki göstermesi sivil bir ayaklanmayı iç savaşa dönüştürüp bölgesel ve küresel oyuncuların faaliyet alanlarının genişlemesi ve sonuçta müdahalelerine sebep

²²⁸ Marina Calcutti, "La Spirale Siriana: Assadismo, frammentazione sociale e persistenza del regime", *La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente*, Michela Mercuri e Stefano Maria Torelli, p. 157-187.

olmuştur. Bu yüzden Suriye durumunun bulanıklaşması çözüm yolları üretimini de hayli zorlaştırmıştır. Ancak Vatikan-Suriye ilişkilerine geldiğimizde özellikle Papa Francis döneminde kendisinin zaman zaman kullandığı *"Parçalanmış Üçüncü Dünya Savaşı"* kavramı adı altında durumu ele almamızda yarar var. Çünkü bu ülkede dünyanın diğer buhranlı noktalarında olduğu gibi etnik ve mezhep kimliği üzerinden giden çatışmalar söz konusu. Ayrıca Suriye'nin tarihinde özellikle entelektüel seviyede milletleşme sürecinde ciddi rolleri olan Hristiyan azınlığın durumu, göçmenlerin acınaklı vaziyeti ve radikal terör örgütlerinin baş kaldırmasını göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Bu kapsamda özellikle Vatikan gözünde önemli bir konuma sahip olan Lübnan gibi ülkelere göç eden mülteciler, potansiyel olarak yeni fay hatlarının hareketlenmesine yol açması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Yukarıda kaydettiğimiz istikamette Papa Francis'in Suriye devlet başkanı Beşşar el-Esad'a yazdığı iki önemli mektubu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Doğu Halep'in Suriyeli ve Rus askerler tarafından yeniden ele geçirilme arifesinde Vatikan'ın Suriye'deki büyükelçisi Mario Zenari tarafından Esad'a ulaştırılan yazıydı. Bu mektupta Papa Bergoglio, Suriye halkıyla dayanışma içinde olduklarını yineledikten sonra her türlü aşırıcılığı kınamasıyla birlikte Şam'ın birinci numara adamından *"Savaşın bitmesi ve barışın inşası için bütün tarafların çabalarının artırmasını"* istemişti. Beşşar el-Esad ise Papa'ya cevap olarak *"Barışı sağlamak için tek yolun güvenlik ve istikrarsızlığın inşası ve reformlar yolunda hareket edilmesi gerektiği"* şeklinde ifadeler kullanmıştı. Papa'nın kullandığı eleştirel dile rağmen Halep Keldani piskoposu Antoine Audo, Suriye ordusunun ilerlemesiyle birlikte yeniden istikrara kavuşma noktasında halkın yüreğinde yeni ışıkların doğduğu açıklamasıydı.²²⁹ Burada önemli olan mesele, Doğu Halep'in yeniden ele geçirilmesi olayında hemen hemen bütün devletler ve dünya basının orada yaşanan insani trajediye göz yummaları ortamında Papa Francis'in Hristiyanlar için tarihi bir değere sahip Halep gibi kente sahip çıkmasıyla birlikte kendisinin de yumuşak gücünü ortaya koymuş olmasıydı.

İkinci mektuba da gelince ister Suriye devlet yanlılarınca eleştirel anlaşılması ister muhalefet cephesinde bazıları tarafından olumlu bazılarınca ise olumsuz olarak algılanması basınsal anlamda ses getirmesi demektir. Ses getirmesi, o şahısın ne

²²⁹ "La Lettera di Bergoglio ad Assad", 12 Dicembre 2016, <https://www.panorama.it>, (06.07.2019).

kadar söz nüfuzuna sahip birisi olduğunu göstermektedir. 24 Temmuz 2019 tarihinde daha fazla İdlib'deki insani duruma odaklanırken Halep ve Hama'daki çatışmalara değinen mektubu incelediğimizde Esad'a hitap ederek tam üç kere *"barış"* sözcüğünü kullanmasıyla birlikte *"sivillerin yaşamını korumak"* ve *"temel altyapıları muhafaza etmek"* gibi ibarelere yer vermesi, eleştirel bir dilin kullanılmasını ortaya koyuyor. Bunlara ek olarak, İnsani Kalkınma Servisi Kurumu başkanı kardinal Peter Turkson ve kardinal Mario Zenari tarafından Esad'a ulaştırılan mektupta, Papa'nın özel olarak İdlib'e gönderme yaparak *"yaşanan insani durumdan derin kaygılar içerisinde"* olduğu ya da ülkenin ve *"silahsız insanların"* kurtarılması gibi ibarelere yer vermesi Suriye'deki Hristiyan Kilisesi'nde bazı itirazlara neden olmuştu. Onların fikrine bu tür dil kullanım tarzı, Esad'ı barış, istikrar ve güvenlik garantörü olduğu yolunda teşvik edici görülüyordu. Öte yandan entelektüel ve gazetecilerden oluşan ve sosyal medyada aktif olarak çalışan *Syriana Analysis* gibi muhalefetin bazı kesimleri ise Papa'nın *"Irak ve Suriye'de Hristiyanları boğazlayan terörist Vahhabilere karşı mücadelesinden dolayı"* Esad'a teşekkür etmesi eleştirilerine yol açmıştı.²³⁰

Ancak bu mektubun içeriğinde İdlib'de yaşanan Rus uçaklarının bombardımanı, halkı kaçmaya zorlamak için tarım arazilerinin rejim tarafından yakılması ve yeni göçmen dalgalarına neden olacak göçmenlerin kötü durumunu göz ardı edemeyiz. Vatikan devlet sekreteri kardinal Pietro Parolin, Vatikan'a yakın basın müdürlerinden birisi Andrea Tornielli'e verdiği mülakatta Papa'nın bu mektuptaki taleplerini

"Sivillerin yaşamının korunması, İdlib'deki insani vahim durumun son verilmesi, evlerinin bırakılmasına maruz kalanların güvenli bir şekilde yeniden dönmelerine somut bir girişimin başlatılması, tutukluların serbest bırakılması ve ailelerine azizlerinden haber elde edebilmelerine imkan sağlanması, tutuklulara insani bir ortamın temin edilmesi ve uluslararası camianın dahil edilmesiyle yeni bir diyalog ve pazarlık sürecinin başlatılması" şeklinde özetlemiştir.²³¹

Vatikan-Suriye ilişkilerinde özellikle son 8 yıl içerisinde süregelen iç savaşta Katolik Kilisesi'nin en önemli endişe kaynaklarından birisi sadece kiliselerin yıkımı değil belki göç dolayısıyla gitgide azalan yerli Hristiyanların nüfus sayısıdır. Bunun

²³⁰ "Damasco: la coraggiosa lettera del Papa ad Assad fonte di critiche e apprezzamenti", 24 Luglio 2019, <http://www.asianews.it>, (06.07.2019).

²³¹ Riccardo Cristiano, "Il Vaticano Tuona sulla Siria: la lettera del Papa ad Assad", <https://formiche.net>, (06.07.2019).

yanı sıra zevç veya zevcelerden birisi İslam dinine mensup ise İslam benimsenmektedir. Kardinal Mario Zenari, Macaristan'da Péter Pázmány Katolik Üniversitesi'nde katıldığı bir toplantıda İkinci Dünya Savaşı sonrası Hristiyanlar, Suriye nüfusunun %25'ini oluştururken çatışmaların başlanması sırada bu rakamın %6'a düştüğünü kaydediyor. Zenari'nin açıkladığı rakamlara göre bugün ülkedeki Hristiyan nüfusu %2'lik bir rakama düşmüş durumdadır. Bu toplantıda kardinal Zenari'ye eşlik eden ve dünyada eğitim için odaklanan AVSI vakfının genel sekreteri Giampaolo Silvestri, *"Açık Hastaneler"* projesini anlattı. Bu proje kapsamında geçen yıl Suriye'de yaklaşık 4500 hastanın tıbbi bakım masraflarının karşılandığı gerçekleşmiştir.²³²

Hristiyanların Suriye'de yok olmaları anlamına gelen bu durum, özellikle Britanya başta olmak üzere AB ülkeleri tarafından da bakılmaması Vatikan'ın kaygılarının artmasına sebep olmuştur. Örneğin 2017 yılında Londra hükümetine Suriyeliler tarafından 4.850 iltica talebi kabul edilmiştir ki bunlardan sadece 11'i Hristiyanlardanmış. Hatta tekfir fetvasına maruz kalan Pakistanlı kadın Asia Bibbi için de aynı durum söz konusu olmuştu. Bu kapsamda Britanya eski dışişleri bakanı Jeremy Hunt özeleştiride bulunarak *"Dünyada inancı yüzünden işkence ve baskıya maruz kalan insanların %80'ini Hristiyanlar oluşturuyor. Sömürgeci geçmişimiz ve bu dönemle bağlı suçluluk duygularımız ülkemizin yeterince Hristiyanları desteklememize karşı engeller koymuştur"* şeklinde ifadeler kullanmıştı.²³³

3.5. İŞİD: GEÇMİŞTE ARANAN MEDİNE-İ FAZİLE

3.5.1. İŞİD'in Ortaya Çıkışı

Çoğu uzmanlar aşağı yukarı İŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) veya DAESH (Davlat el-İslamiyya fi el-Iraq ve eş-Şam) gibi olguların kökünü tarihte yani geçmişte aranması hakkında hemfikirler. Başka bir deyişle İŞİD, jeopolitik konuların yanı sıra onun kurmaya çalıştığı yeni bir dünyanın sayfalarında tanınmamız gerektiği bir konu.

²³² Barbara Castelli, "Card. Zenari: scesa al 2% la presenza dei cristiani in Siria", 29 Gennaio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (09.07.2019).

²³³ Mauro Indelicato, "L'Europa Non Accoglie I Cristiani Perseguitati in Siria", 8 Febbraio 2019, <https://it.insideover.it>, (10.07.2019).

Kimileri bunu, onun apokaliptik kimileri ise onun fikihsal boyutlarına vurgu yaparak araştırmaktadırlar. Ancak bizim bu kısımdaki amacımız onun siyasi felsefe ve devlet anlayışına değinmek olacaktır. Buradan hareketle onların kullandıkları çıplak şiddetin nedenlerinde bu yönüne ışık tutmaya çalışacağız. Öte yandan örgütün toprak hakimiyeti kazanmasıyla birlikte yeni bir siyasi birim ortaya çıkardığı ve küresel misyonu açısından Irak ve Suriye dışında analiz edilmesi gerektiği açısından, beraberinde getirdiği dinamikleri yorumlamak için yeni bir başlık ayırdık.

2003 yılında ABD'nin Irak işgalinden sonra Suriye rejimi Irak'tan sonra, onlar Amerika'nın hedefi haline gelecekler diye kapılarını aşırı İslamcılara açmış oldu. Bu doğrultuda Suriye rejimi, bütün dünyadan topladıkları cihatçıları Amerika ile mücadele için Irak'a göndereceklerdi. Öte yandan Saddam Hüseyin istihbarat teşkilatıyla Ebubekir el-Bağdadi'nin siyasi babası Musa'b ez-Zarqawi'nin işbirliği ve el-Bağdadi'nin ABD kontrolünde olan cezaevinden şaibeli kaçışını unutmamak lazım. Şam rejiminin o dönemki politikasını ele aldığımızda ez-Zarqawi'nin ABD istihbaratı tarafından Suriye topraklarında öldürülmesi de tesadüf sayılmamalıdır. Bu yüzden IŞİD'in ortaya çıkışı ve devlet kurmasında korkunç bir aynalar oyunun yapıldığına da şaşırmamak gerekiyor.

Bu süreç hakkında Lübnan'da yayınlanan L'Orient Le Jour gazetesinin Hristiyan yazarları Michel Hajji Georgiou ve Antoin Courban üç projenin var olduğundan bahsediyorlar; bunlardan birincisi panArap ve panİslam tiranilere karşı ayaklanan ve demokratik taleplerde bulunan halklar veya Papa Francis'in Martin Luther King'den esinlendiği şiddetsizlik hareketleri, ikincisi tarihsel olarak Şii topluluğun ezilmişliği ve Irak ve Suriye'de devlet kurumunun yıkılışını kullanıp Akdeniz'e kadar uzanan Pers imparatorluğu sınırlarını yeniden gerçekleştirmeye çalışan İran ve üçüncüsü ise Suudi Arabistan'ın aynı coğrafyada Şiisiz bir bölge inşa etme projeleri kaydedilmektedir.

Suudi Arabistan'ın Osmanlılar ve İranlılardan sonra İslam'ın koruyucularından birisi olarak bilinmesi 70'li yıllara kadar dolar ve altının değişim değeri olarak devreden çıkması ve petrolün dünya ekonomisinde yeni bir parametre haline gelmesinden sonra başladı. Böylelikle 18. yüzyıldan başlayarak Suud kabilesi ve Vahhabiler arasında oluşan antlaşma küresel bir boyut kazandı. Aslında petrolün dünya ekonomisinde değer kazanmasından önce Mekke ve Medine gibi kutsal

mekanların korunması orayı yönetenler tarafından fazla çekici bile değildi. Ancak bu tarihten itibaren petrolden elde edilen dolarların ülkeye gelmesinden sonra Suudiler dünyanın her yerinde cami yapmaya başlayıp hoşgörüsüz bir doktrin, özellikle kadına karşı nefret barındıran bir söylem geliştirmeye başladılar.

Yine 70'li yılların sonlarına doğru İran'da Ruhullah Humeyni, Vilayet-i Fakih teziyle ortaya çıkmaktadır. Onun bu tezinin uygulamasında İran devrimi yardımcı olmuştur. Şii dünyasında pek bilinmeyen bu tez, kendi düşmanını ABD hizmetinde olan, İslam'a zarar veren ve aynı zamanda Sünni dünyanın lideri olan Suudi Arabistan olarak görmektedir. Ayrıca kendi amacını da İslam'ı kurtarmak olarak görmektedir.

Bir bakıma 2003 yılında ABD'nin Irak'a karşı açtığı savaş, İran'ın Arap dünyasındaki Şiileri kale gibi kullanıp Pers imparatorluğunu yeniden inşasına yol açtı. Irak'ta Şii çoğunluğun başa gelmesiyle birlikte İran'ın *"kardeşlik rehberliği"* ile ister Irak ister Suriye ve Lübnan Şiileri ile bir hat oluşturup bölgede nüfuzunu sağlamış oldu. Aslında bu meseleye Bernard Lewis'in gözüyle bakacak olursak İran tâ Sasaniler döneminde dinin devlet ve toplum hizmetinde kullanma tecrübesine sahip bir ülkedir. Lewis'e göre Roma imparatorluğunun din konusundaki hoşgörülü tarzına karşın Sasaniler mezhepsel bir devlet kurma, resmi bir dine sahip olma, devlet tarafından dini Ortodoksluğu empoze etme ve her türlü bidate karşı dini bir hiyerarşiye sahip olduğu açısından fark göstermektedir. Dolayısıyla IŞİD'in Şam ve Irak bölgesinden Kuzey Afrika'ya kadar uzanan yayılmacı politikasına karşı İran'ın da *"devrimin ihracı"* doktrini ile bölgeye hegemonya sağlayabilmesi söz konusudur. Bu istikamette Devrim Muhafızları'nın Kudüs kolu komutanı Kasım Süleymani'nin 14 Şubat 2015 tarihinde devrimin yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşmadan bir kesitin getirilmesinde yarar var. Süleymani konuşmasında *"Bahreyn'den Irak'a, Suriye'ye, Yemen'e ve Kuzey Afrika'ya kadar devrimi bütün bölgeye ihraç ediyoruz"* şeklinde altını çizmektedir. Bu noktadan bakıldığında Şam ve Bağdat, İran için sadece şehir değil belki geçmişi çağrıştıran unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Akdeniz'den geçmek Pers imparatorluğu için M.Ö 321 yılında Büyük İskender'e karşı bugünkü Musul'dan pek uzak olmayan ve Mezopotamya'nın başı ve sonunda kalan, Perslerin sınırını çizmiş olan Guagamela muharebesindeki tarihi zafer anlamına gelmektedir.

Irak'ta devletin çöküşü Suudi Arabistan'ın yayılmacı politikasına da zemin hazırladı. Özellikle burada Suudilerin Şii karşıtı bir politika izlemeleri hatırlatılmalıdır. Aynı politika ez-Zarqawi tarafından da izlenmiş oldu. Saddam devrildikten sonra siyasi olarak ne kadar Sünniler için alan kaybı olduysa Saddam döneminde baskıya maruz kalan Şii çoğunluğa yeni kapılar açmış oldu. Bu arada Ayatullah Ali Sistani ve arkasında gidenlerinin geleneksel bir Şiiliğe bağlı oldukları ve Velayet-i Fakih'in aşırı yanlısı siyasetlerine karşı olduklarını kaydetmemiz gerekmekte. Aslında bu aşırı Şiilerin özellikle eski başbakan Nuri el-Maliki'nin mezhepçi politikaları Sünni kesimin gitgide ez-Zarqawi ve taraftarlarına daha da yakınlaşmasına yol açtı. ez-Zarqawi ve takipçileri olan IŞİD'in gösterdiği şiddet ve vahşiliğin mantığını sadece bir kelimeyle özetlemek olur: korku saçmak ya da yıldırma. Bu düşünceyi daha iyi kavramak için Ebubekir Naci takma ismi ile kaleme alınan ve ilk kez İngilizceye William McCants adlı bir araştırmacı tarafından *Managment of Savagery* olarak çevrilen *İdare et-Tawahhoş* (Vahşilik Yönetimi) başlıklı kitabın okunması gerekiyor.²³⁴ Yazar bu kitapta cihadın sadece kutsal metinlerde nasıl öğrenildiğine değil onun geçen asırlarda belki de nasıl zaferli bir hale getirileceğinden bahsediyor. Buna örnek olarak da zaman zaman haclı seferlerdeki Müslümanların kazanımları örnek gösterilir. Bu noktadan bakıldığında eski zamanlarda tek başına yapılan eylemlerin bugünün modellerini teşkil ettiğine ve mücahit komutanlar için düşmanı yok etmek ve korku saçmanın bir fikir olarak listenin başında geldiğine şahit oluyoruz. Bu mantıktan hareketle tarihin sonuna yani tarihin olmadığı yere götürülüyoruz. Bu bakımdan tarih onlar için olsa olsa uzaktan bir ışık, nihilizm veya apokaliptik bir olgudur. Dolayısıyla IŞİD'in hiçbir zaman taşkınlığının bitmeyeceği veya taktiksel bir "*mutlak sapkınlık*" olmayacağı sonucuna varabiliriz.

2003 Irak işgaliyle birlikte el-Kaide "*inançsız*" Baaslılarla bir mutabakata geçti. Saddam Hüseyin ise düşmanımın düşmanı benim dostumdur ilkesiyle bunu

²³⁴ Bu kitap, IŞİD'i anlamak için dört ana kitaptan birisidir. Elbette burada Tawahhoş kelimesinden kastedilen şey vahşi veya yabani değil belki cihatçıların sosyal tabanını oluşturmak için "kırsal bölgede yaşayan insanlar"dır. Bu dört kitabı şöyle sıralamak mümkün; 1. Ebubekir Naci, **İdare et-Tawahhoş: akhtar marhala satamor biha el-umma**, Markaz ed-Derasat ve el-Buhus el-İslamiyya. 2. Abdullah bin-Muhammad, **Madkare el-Stratejiyya**, Moassesa el-Ma'sada el-E'lamiyya, 2011. 3. Ebu Abdullah Mohajer, **Mesael min Fiqh el-Jihad**. Üçüncü kitap Fiqh ed-Dima (Kan Fikhi) olarak da bilinmektedir. 4. Yaakov Lappin, **The Virtual Caliphate: exposing Islamic State on the Internet**, University of Nebraska Press, 2010. Bu kitap ise DAES'in internet ve sosyal medya üzerinden yürüttüğü propaganda ve üye toplama tekniklerine açıklık getirmiştir.

daha da mümkün hale getirdi. İlk pratik hamlesi ise Irak bayrağının üzerine "*la ilaha illel Allah*" yazısını geçirmesiydi. Saddam'ın sağ kolu olan ve onun döneminde ülkenin araba inhisarını elinde bulunduran adam ise kendisini –yani İzzet ed-Dowri-Musul'un alınmasında Saddam'ın arkasında gideni gibi değil de sanki Nakşibendi milislerinin dindar bir önderi gibi gösterdi. Bu bağlamda, Hasan Hasan, IŞİD'in aldığı toprakları müttefik kabilelere vermesinden söz etmektedir. Haliyle Şemmer aşiretlerinin İran'ın bölgede nüfuz kazanmasından endişe duyan körfez ülkeleri arasında oluşan sıkı bağlantılarından bahsedilmektedir.²³⁵ Aslına bakacak olursak el-Ambar velayetinde bulunan Şemmer kabileri ile Vahhabilik ilişkilerin tarihi bir yönünün olduğu bulunmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında kabile şeyhi Muhammad ibni Sauud ve İslami teolog Muhammad ibni Abdülvahhab arasındaki antlaşma, ali-Suud'un gittikçe güç kazanması ve yeni kabilelerle ittifak kurmasıyla birlikte el-Ambar velayetine kadar uzandı. O tarihten bu yana yavaş yavaş Vahhabilik ilkesi Şemmer kabileleri arasında da yaygınlaştı. Onlar ise ilkesel olarak sapkın bir inanç olarak gördükleri Şiiliğe karşı cihat başladılar. 1801 yılında Abdülaziz ali-Suud önderliğinde suudi ve Iraklı Vahhabiler 10.000 savaşçı nefer ve 6.000 deve ile Kerbela şehrine saldırmaya başladılar. Bu saldırıda Şii şehadet kültürünün kristolojik simgesi olan İmam Hüseyin'in türbesini yerle bir ettiler. Dolayısıyla IŞİD'in ilk saldırılarında el-Ambar'ın hızlı bir şekilde düşmesini aynı kabilelerin IŞİD ile tarihsel olarak ideolojik bir bağa sahip oldukları kapsamında değerlendirmemiz gerekiyor.²³⁶

Irak işgali, Hasan Hasan'ın *ISIS: inside the Army of Terror* adlı kitabında belirttiği gibi Suriye üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Öyle ki Suriye rejimi bu saldırıdan sonra kendisini Washington'un sonraki hedefi gibi olarak gördüğü için ez-Zarqawi'ye teröristlerin Irak'a sızması ve Amerikan askerleriyle mücadele etmesi açısından iyi bir muhatap gözüyle bakmaya başladı. Bu çerçevede Suriye'de bulunan Sednaya cezaevi teröristleri toplama ve eğitime üssü gibi kullanıldı. Arap Baharı da patlak verdiği zaman aynı cezaevi teröristlerin ülkeye girişlerinde toplanma merkezi ve Suriye'de toprak kazanmalarıyla birlikte Esad rejimini dünya gözünde küresel terörle mücadelede olan bir devlet gibi göstermekte yardımcı oldu.²³⁷ Aslında Esad

²³⁵ Riccardo Cristiano, *Siria; L'Ultimo Gonocidio: così hanno vinto i nemici del dialogo*, Castelvechi, Roma, 2017, p. 70-84.

²³⁶ Carlo Panella, *IL Libro Nero del Califfato: la Guerra di civiltà dello scisma islamico*, Rizzoli, Mialno, 2015, p. 10-11.

²³⁷ Riccardo Cristiano, *Siria; L'Ultimo Gonocidio: così hanno vinto i nemici del dialogo*, p. 81-82.

rejimi bütün dünyanın IŞİD gibi bir yapılanmanın toprak kazanıp devlet kurmasına izin vermeyeceğinden emindi. Bu nedenle ilk başta kaybedilen topraklar uluslararası camianın yardımıyla yavaş yavaş geri alınıp herkesçe Suriye'nin toprak bütünlüğüne vurgu yapılacaktı. Benzer politika olarak, Suriye'nin kuzey doğusunda PYD-YPG oluşumlarına vermesi de aşağı yukarı Suriye'nin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğine daha sonralar vurgu yapılacağı için izlenmekteydi diyebiliriz.

2003 Irak işgalinin en büyük sonuçlarından diğeri de İran'ın Arap dünyasına girmesinde radikal ve saldırgan bir politikanın takip ettirmesi şeklinde oldu. Marouni akademisyen Sami Nader durumu şöyle değerlendiriyor:

*"Amerika'nın saldırısından hemen sonra Irak'ta yaşanan iç savaş, ikinci binyılın başlarında Şam Baharı'nın bastırılması, Refik Hariri ve diğer Lübnanlı liderlerin katledilmesiyle Fiziksel ve siyasi olarak herhangi bir ılımlı Sünni liderin elemesinden sonra ne Bağdat'ta ne Şam'da ne de Beyrut'ta diyalog için muhatap alınacak kimse kalabilir miydi?"*²³⁸

3.5.2. Apokaliptik İslam ve Terörizm

Pasquale Arciprete 2009'da yayınladığı *Apocalittica, terrorismo e rivoluzione: radici della violenza politica* başlıklı kitabında apokaliptiği şöyle tanımlıyor: *"Çağdaş antagonist grupların şiddet kullanan türevlerin siyasi mücadelesinde mutlak bir ideolojik yapı oluşturan, İbrani-Hristiyanlıkta marjinal ve mezhepsel işlevle başlayan ve daha sonra İslamiyet'e geçen apokaliptiktir"*. Bu arada *"binyılcılık"* kavramı ise tamamlanmamışlık ve dinsizlik döneminden yüceliğe, kesin bir geleceğe geçiş anlamına geliyor. Ancak *"Şimdi"*den başlayarak metinlerin başka türlü okunuşu Bin-Ladin ve arkasında gidenleri binyılcı yaptı.

Konuyu daha iyi anlamak için yine Sünni-Şii arasındaki nefret duygusu ve ez-Zarqawi'nin siyasi programına dönüş yapmamız gerekiyor. El-Bağdadi de selefinin politikalarını izleyerek Halifeliğin merkezinde gerek söylemlerinde gerek coğrafi mekanlarında gerekse propaganda stratejilerinde apokaliptik öğeleri yerleştirdi. Bu yolda Halifeliği kurmak için Şiiilerin öldürülmesi gerektiğinden başlayıp son bilek güreşine kadar gitmeyi hedefliyordu. O da ez-Zarqawi gibi Musul'daki ez-Zenci camiini ilk propaganda ve hilafetin ilanı merkezi gibi benimsedi. Nuruddin Mahmut Zengi 12. yüzyılda Musul ve Halep'i birleştirmeyi

²³⁸ Ricardo Cristiano, p. 83-84.

başarmıştı; aynı şeyi de daha sonraları IŞİD başarabildi. Aynı zamanda Zengi haçlılara karşı Edessa muharebesindeki zaferinden dolayı bir simge konumundaydı. Haliyle el-Bağdadi Halep valiliğine bağlı olan Dabik kentini de apokaliptik simge olduğundan dolayı basın merkezi olarak ilan edip Dabik diye bir dergi de yayınlamaya başladılar.

Aynı apokaliptik düşünce ise Şii kampında özellikle İran eski cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad zamanında daha çok dile getiriliyordu. İster istemez İran Devrim Muhafızları'nın türevleri olan Hizbullah, Irak, Yemen ve Afganistan ile Pakistan'dan getirilen ve Suriye'de savaşa gönderilen Şii milislerde de etkili olmuştur. Bu örgütlerin Suriye'de savaşmalarının gerekçesini Beşşar rejimini korumak değil de Hazreti Zeynep'in türbesini korumayı gerekçe olarak gösteriyorlar. Başka deyişle bunlar da yaptıkları cihadı, Şiilerin kutsal mekanlarının saldırı altında olduğu için "*savunma*" amaçlı olduğunu söylüyorlar. Bu örgütlerin de marşlarında ya da tugaylarına koydukları adlarda kullandıkları dilin tam dini simgelere büründüğünü görüyoruz. Örneğin Suriye iç savaşında seslendirdikleri *Lebbeyke ya Zeyneb* (senin hizmetindeyiz ya Zeynep) parçası veya Liwa' el-Abelfadl el-Abbas tugayı bunlardan sadece ikisidir. İşin ilginç yanı büyük Suriye ideolojisini benimsemiş olan, laikliği ilke olarak kabul eden ve aynı zamanda Beşşar Esad'ın en büyük savunucusu olan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin (SSMP), iç savaşta en önemli kayıplarından sayılan Edhem Nacem'in cenaze töreninde Şii dini simgelerini içeren sembolleri kullanmalarıydı. Ancak işin aslına bakarsak İran'ın Orta Doğu'daki Şii milislerin desteklemesiyle İslam'dan bir okunuşun ihracı peşinde olmayıp belki "*Ordu, halk, direniş*" üçlüsü üzerinde kurulan bir modelin inşası üzerinde çalıştığı tartışılmaktadır. Bu tezin en güçlü destekçilerinden olan ve Demokrasileri Savunma Vakfında yazılar kaleme alan Tony Badran, İran'ın hedefinde 80'li yıllarda İran'da yarattıkları Halk Seferberlik Kuvvetleri (HSK) gibi paramiliter güçlerin aynısının Suriye, Irak ve Yemen'de klonlanması olduğunu savunuyor.

İslam'da apokaliptik düşüncesinin temelinde Mehdi'nin gelmesi ve fesat ve kargaşada yaşayan dünyaya adalet dağıtması yatıyor. İmamiye veya İsna Eşeri Şii apokaliptik düşüncesinde Mehdi'nin on ikinci imam olarak yaşadığı ve yaş bakımından uzun ömürlü olması için Hazreti Nuh'un yaşı gerekçe gösterildiği söz konusudur. Ayrıca gözlerden kayıp olan Mehdi'nin Zühuru için alametlerin olduğu

da söylenmektedir. Ancak siyasi bağlamda Özellikle Humeyni'nin kurduğu İran İslam Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan bu yana buna yeni alametler de gösterildi. Örneğin Ahri uz-Zaman'ın ilk alametini Yahudilerin Filistin'e dönüşü, ondan sonra İmam Mehdi'nin gelişine ivme kazandıracak olan Humeyni ve onun devrimini muhafaza edenler ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve üçüncü alamet olarak Kudüs kapısına dayanan silahlı parti Hizbullah ve onun Genel Sekreteri Hasan Nasrullah'ı apokaliptik şahsiyet Yemani olarak gösterilmektedir. Bu bakışın propagandası için Mahmut Ahmedinejad, Lübnanlı Şadi Faqih'i çok yakın olan küresel devrim hakkında bir broşür yayınlamasıyla görevlendirmişti. Şadi Faqih hatta bununla kalmayıp Irak eski başbakanı Nuri el-Maliki'nin iş başına geçmesini bile Ahir uz-Zaman'ın alametlerinden biri olarak göstermeye itmişti. Bu alametler Mehdi'nin dönüşü için gerekli olan işaretler olarak gösterilmiş ve sürekli zuhurun yakın olduğundan bahsediliyordu. Bu söylemde zamanın çizgisel bir istikamette hareket etmediği ve bir "zaman"dan başka bir "zaman"a geçişten söz ediliyor. Bu bağlamda kimsenin diyalogdan, anlaşmadan ve ileriye adım atmaktan söz etmeye hakkı yoktur. Dolayısıyla bu olayı değişilmez kılmak ve zamanın çıkmasını ve diğer bir zamanın başlamasını belirleyecek olan zamanın düzenini dağıtmak için savaşların ve çatışmaların ağırlaştırılması gerekmektedir. Bu yüzden Hizbullah ve İsrail arasında yaşanan 2006 savaşı apokaliptik savaşlar zinciri kapsamında Hizbullah tarafından "ilahi bir zafer" diye adlandırıldı. Hatta dünyanın dört bir yanında faaliyet gösteren laik, emperyalizm karşıtı ve savaşa hayır diyenler Nasrullah'ın ürettiği bu kavramı sık sık kullanmaya başladılar. Hizbullah'ın ikinci numara adamı Abdunnaim Kasım ise örgütün İran'a organik sadakat üzerindeki bağımlılığını apokaliptik dil kullanarak dile getirmekten çekinmiyor. Konu ile ilgili Jean Pierre Filiu şu ibareler yer veriyor:

"Kasım Horasan'ın 'siyah bayraklar'ı apokaliptik hikayesini İmam Hameneyi'nin vadettiği İran'ın ilerlemesine bağlıyor. O 'hakkı savunmak ile Doğu'da var olan modern rahatlığı, doğruluğun bayrağı olan İran'da kurulan İslam Devleti'ni' kutluyor. Hameneyi'nin (hefezehu Allah) rehberliği ile ilham verici olan asayiş ve Mehdi'nin zuhurunun yakınlaşması arzusunun yükseldiği ile övünüyor..."

Bazı uzmanlara göre Hasan Nasrullah mehdici-apokaliptik ideolojinin Araplar arasında nüfuz kazanmak için İran'ın narsisist Persçi politikaları amacıyla kullandığını biliyordur. Hizbullah'ın Lübnan için bir ajandasının olmadığı ve İran'a

bağımlılığı seviyesinde 1989-1991 yılları arasında genel sekreterliğini yapan Subhi et-Tufeyli, Allah Partisi'nin Ayatullah Ali Hameneyi'ye doğrudan bağlı olduğunu söylemektedir. Ona göre

"Humeyni sadık birisiydi. İsrail'in Lübnan'a saldırdığı sırada sadık bir şekilde bizim yanımızda yer aldı. Ancak ondan sonrakiler pers kimliği üzerinde kurulu bir politikayı izlediler. Onlar persçilik projesini yürütmek için sektarizmi suiistimal ettiler. Onlar Şiileri 'sizler Sünni bir bağlamda azınlıksınız' sloganı ile kandırdılar".

Et-Tufeyli bugün Hizbullah'ın muhaliflerinden sayılmaktadır. Bu bağlamda Abdunnaim Kasım, et-Tufeyli'nin çizdiği çerçevenin çoğuna katılsa da Hizbullah'ın İsrail'in 1982 saldırısına cevap olarak kurulduğunu reddeder. Kasım'a göre *"Hizbullah'ın doğuşu saldırıya bağlıydı ama saldırı onun kurulmasının tek gerekçesi değildi. Adı önceden vardı ve İran Hizbullah'ından esinleniyordu".*²³⁹

Bütün bunlara rağmen antik dünyada üretilen her türlü hikâyenin birer söylem kapsamında değerlendirilmesini tavsiye ediyoruz. Apokaliptik hikayeler de sadece bunların çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Muhtemelen bu hikayeler, o dönemin savaş yanlıları tarafından üretilmiş olabilir. Gılgamış efsanelerinden tutun da yaradılış hikayesini bir nevi antik dünyanın söylemleri olarak değerlendirmemizde fayda var. Örneğin Âdem ve Havva hikayesinin bugün bile toplumları ve bazı grupları birleştirmek ve bir araya getirmek amacıyla özellikle bir siyasi söylem gibi kullanılmasına tanıklık ediyoruz. Aslında bu hikâyenin temellerinde kardeşlik ilkesi yatmaktadır. Dolayısıyla apokaliptik hikayeler ister kimin tarafından kullanırsa kullanılsın bu tip hikayelerin savaş yanlıları, kendilerine ve savaşlarına siyasi ve kimliksel anlamda meşruiyet kazanmalarından ötürü kullandıklarını görmekteyiz. Bu çalışmanın birinci bölümünde de bahsettiğimiz gibi Papa Francis'in dinin yazılı miraslarının birisi olarak apokaliptik hikayelere yaklaşımı onu kendi anahtar kelimesi olan *"ümit"* sözcüğü ile açıklamak yönündedir. İsa'nın dönüşü, kıyamet alametleri vb. dünyadaki insanlara bir ümit ışığı olarak göstermek ve bunları savaş ve şeytani işlere alet etmemek doğrultusundadır. Papa Francis'in gözünde İsa Mesih savaş için değil barış için dönecektir. O yüzden Papa Francis'in apokaliptik söyleminde savaştan haber yoktur.

²³⁹ A.g.e, p. 84-98.

3.5.3. Cihat ve Şehadet: Terörizmin İki Yüzü

Carlo Panella, bazı Sünni-Vahhabi teologlar tarafından erkan-i dine altıncı bir aslın yani "*cihat*"ın eklendiğini savunuyor. Ona göre bunun günümüzdeki dünyada en somut pratikleşmesi 80'li yıllar olsa da kökleri 13. yüzyıla yani Ahmed ibni Teymiyya'nın cihadı namazdan, oruçtan ve haçtan daha üstün tuttuğu savına dönüyor. Bu teze göre iyi bir Müslüman, inançları düzgün olmayan –Şiiler- ve Allah'a şirk tutanların –Hristiyanların teslisine düşünün- karşısında silah alıp savaşmalıdır. Bu düşüncenin çağdaş teologları Ahmed el-İzam ve Enver Awlaki ve sahada kafa kesmek suretiyle uygulayanları ise Osama bin Ladin ve Charlie Hebdo dergisi redaktörlüğünü tarayan Kovaşi kardeşleridir.

Aynı on yıllarda vahhabilerin asıl düşmanı sayılan Şii lider Humeyni tarafından ise erkan-i dine "*şehadet*" diye yeni bir ilke eklendi. Burada da ideolojik bir değere sahip olan bir ölüm arzusu söz konusudur. Bu yaklaşımda şehadet, bir şeyin sonu gibi değil belki bir Müslümana bir farz olduğu halde imanının en uç noktada şahitliği gibi bakılmaktadır. Ali Şariati

"Şehadet tarihin kalbidir; kalp vücuttaki kanı suladığı gibi aynı şekilde ise şehadet tarihi suluyor. Her devrimin iki yüzü vardır: birincisi kan, ikincisi ise mesajdır: şehadet ise her ikisinin şahitliğidir. Kim bu kıvılcık ölümü seçerse hakikate yönelik aşkını da göstermiş olur. Cihadın tek silahı çiğnenmiş bir hakikattir. Şehadet, kendisine munhasır bir ışık saçıyor; dünyada, soğuk ve karanlık kalplerde, düşüncelerde, durgunluğa batıp felç olmuş isteklerde nur ve sıcaklık yaratıyor. Gaflet karanlığında ise hareket, ufuk, ümit, istek, misyon ve fedakarlık katıyor. Düşünce, gerçekleşecek veya gerçekleşmesi gereken şeyde asla değişiklik yapamaz. Şehit kanıyla eğitilmiş biri tarafından ebedileşmiş şehidin ölümü düşmanın ölümü gibi sonuçlar doğurmaz. Kendi kanını vererek düşmanın ölümüne sebep olmuyor. Düşmanın küçük düşürülmesi ve utanç duymasını istiyor" kesitleriyle bunun temelini devrimden önce koymuştu.

Görüldüğü üzere katı teolojik altyapılarıyla her iki yaklaşımın özünde "*siz yaşamayı seviyorsunuz ama biz ölümü seviyoruz*" düşüncesi yatmaktadır.²⁴⁰

Yeri gelmişken cihatçı örgütlerle ilgili doktrinel olarak Barack Obama yönetiminden bu yana izlenen politikaya bakmak gerekiyor. Barack Obama'nın el-Ezhar Üniversitesi'nde yaptığı 4 Haziran 2009 konuşması onun küresel seviyede tanıtılmasıydı. Aslında daha sonraları Obama yönetiminde dışişleri bakanı John Kerry, 2004 seçim kampanyasında terör eylemlerini fuhuş ve diğer organize suçlar

²⁴⁰ Carlo Panella, *IL Libro Nero del Califfato: la Guerra di civiltà dello scisma islamico*, p. 16-17.

ile eşdeğer tutması Amerika toplumunda büyük yankı uyandırmıştı. Ancak Amerika'nın İslam dünyasıyla ilişkileri ve terörle mücadelesinde bu söylemin daha olgunlaşmış politika olarak izlendi. Nitekim Obama'nın atadığı CIA başkanı John Brennan Kahire Amerikan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında

"Düşmanımızı cihatçı veya islamcı tanımlamıyamayız. Çünkü cihat, kutsal bir savaştır. Kendini veya kendi topluluğunu temizleme anlamına gelen meşru bir islami ilkedir. Masumları, kadınları ve çocukları öldürmenin kutsal, meşru ve islami bir yanı yoktur. [dolayısıyla] Onları ekstremist ve cihatçı olmayan tanımlamıyoruz. Çünkü bu kavram o canilere kutsal bir hedef uğrunda mücadele ettikleri için dini bir meşruiyet kazandırıp ve üzücü bir şekilde ABD'yi İslam dini ile savaş halinde olduğunu sunmalarına sebep oluyor"

ifadelerine yer verdi. Halbuki Brennan'ın değindiği cihat tipi Muhammed Gazzali'nin sınıflandırdığı *Cihad-i Ekber* (büyük cihat) tipidir. Asıl mesele cihatçı örgütlerin kullandığı cihat tipi, *Cihad-i Esgar* (küçük cihat) tarzıdır. Bu cihat tarzında Müslümanın gördüğü her türlü bozgunculuğa anında müdahale etmesi tavsiye edilmektedir. Ancak Cihad-i Ekber'de nefis havası ve iç şeytan ile mücadele etmek olarak tanımlanıyor.²⁴¹

Aynı dilin kullanılması aşağı yukarı Donald Trump döneminde de görülmektedir. Seçim kampanyası sırasında terörizm ve düzensiz göç endişesinden dolayı bazı Müslüman ülkelere ve İslam'a saldırılar yapmış olsa dahi cumhurbaşkanlığı döneminde Beyaz Saray'da terörle mücadeleyi dinlerarası veya medeniyetlerarası bir çatışmaya dönüştürmeme havası hakim olduğu için kullandığı dili değiştirmeye başladı. Örneğin 21 Mayıs 2017 tarihinde Riyad'da daha sonraları Arap Nato'su zirvesi diye anılan konferansta, konferansa katılan birçok Müslüman lider karşısında İslam'a karşı daha yumuşak ve barışçıl bir dil kullandı. Trump bu toplantıda Obama sözlerini andıran konuşmasında *"Bu savaş, din adına insan hayatını ve barışçıl insanları silmek isteyen vahşi suçlularla yapılan bir savaştır"* sözlerine yer verdi. Trump da bu konuşmasında İslam ve ekstremizmin aynı anlam taşıdığının kullanmasında çok dikkatliydi. Dolayısıyla *"aşırı islamcılık"*, *"islamcılar"* ve *"her türlü tipten islami terör"* gibi sözler kullandı.²⁴²

Burada anlaşılan o ki, George W Bush'un ideolojik dış politikası ve sonuçta Amerikan'ın özellikle İslam dünyası ile dinlerarası ve medeniyetlerarası bir savaşın

²⁴¹ Carlo Panella, p. 56-60.

²⁴² Luigi Gavazzi, "Trump; i Rischi di un'Alleanza Sunnita Contro gli Sciiti", 22 Maggio 2017, <https://www.panorama.it>, (15.07.2019).

içinde olduğu görüntüsünü yaratmak Obama döneminden bu yana onu silmek ve İslam dünyası ile yeni bir diyalog içerisine girmek ABD tarafından azami dikkatle izlenmektedir.

3.5.4. IŞİD: Kurumsuz Bir Devlet Düşüncesi

Modern medeniyetin her türlü simgesini dışlayan ve hatta terör eylemlerinde hedef haline getiren el-Kaide, IŞİD, Taliban ve benzeri örgütlerde devlet aygıtına ortaya koydukları yaklaşım ise ciddi farklar göstermektedir. Bunlar gibi örgütlerin kullandıkları şiddeti sadece apokaliptik hikayeler, fıkıhsal ve teolojik açıdan bakmak veya katliam ve dünyada musallat olma bakımından Umberto Eco'nun yöntemsel noktadan nazisme benzettiği²⁴³ metotlarla ele almak biraz eksik gözükmemektedir. Gerçi bu yaklaşımların bize sunduğu basiretler her zaman önemli olmuştur.

IŞİD aslında kurumsuz bir devlet yapısı istemektedir. Bu siyasi düşüncede Halife aynen peygamber ve halifeler gibi hiçbir kurum onun ve ümmet arasında mesafe koymadan çalışacak. Bu yönetim sisteminde ne cezaevi, ne örf, ne bakanlık, ne dini ve eğitim kurumları gibi kurumlar söz konusu bile değildir. Hristiyan dünyasında Aziz Petrus başta olmak üzere on iki havari aslında İsa'dan sonra müminler ve Tanrı'nın oğlu olan İsa arasında kilise diye bir kurum yarattı. Bu kurum gittikçe hiyerarşiye ve kurumsal olarak olgunlaşmaya ve daha önemlisi zaman ile ayak uydurmaya başladı. Sünni İslam'ın da özellikle aklı şeriatın hükümlerini kavramak ve uygulamakta temel tuttuğu için Hanefi mezhebinde kurumsallaşma meselesi ciddi bir şekilde önemsenmektedir. Bazı aşırı kesimlerini çıkarsak Müslüman Kardeşler'de bile modern devlet anlayışı büyük ölçüde benimsenmektedir. Şiiiler de ise Hazreti Mehdi'ye mensup *"Benim olmadığım sürece din adamlarınıza başvurun"* hadisi ile dinde ve İslami devlette kurumsallaşmanın temelleri atılmıştır. Vileyet-i Fakih'in amacını ise çoğulcu Şii mercaiyetine katı bir hiyerarşi getirip bütün görüşleri tek bir adama bağlamak gibi değerlendirmelerde aramalıyız. Ancak cihatçı düşüncede zaman durdurulmalı. Tevhidin yaşamış tek bir zaman var ve o da peygamber ve raşidin halifeler dönemidir. Özellikle Batı'daki kurumların 17. yüzyıldan itibaren bilimi insanları kontrol etmek amacıyla kullandığı IŞİD için

²⁴³ Carlo Panella, 5

gereksiz bir şeydir. Onların penceresinden zaten yönetimin kaynakları veya daha doğrusu teknikleri (Kur'an, sünnet, kıyas, icma') İslam'da bellidir. Dolayısıyla bunların üzerinden hareket edilmelidir. Bu gibi teşkilatların iletişim araçları veya modern silahları kullanması da tam *"zafer giden her yol mubahtır"* ilkesiyle değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle Allah yolunda her türlü dünyevi ve maddi araç geçerlidir. Kurumsallaşmış sistemde şiddeti kullanan doğrudan bir kişi değil belki bir kurumdur. Kurum şiddeti uygular ancak onun tekniklerini bilim belirler. Cihatçı örgütlerde bozgunluk yapan herkese anında müdahale etmek farzdır ve burada bir kurumun olmasına gerek kalmıyor. Bu şiddeti herhangi bir kurumun aracılığı olmaksızın halifenin kendisi bile yapabilir. Dolayısıyla modern medeniyetin düzen verdiği şiddet meselesi ise bu örgütler tarafından örnek alınmamaktadır.

3.5.5. Vatikan IŞİD'e Karşı: Haklı Savaş Doktrini

Tehditlerin asimetrikleştiği dünyada Vatikan'ın şeytan tanımında Tanrı adını kullanıp savaş çıkaranların karşısında tavrı nettir: Kim Tanrı adına savaşıyorsa şeytandır. Bu bağlamda IŞİD'in sık sık işlediği soykırımlar esnasında Vatikan'ın BMÖ'deki daimî gözlemcisi monsignor Silvano Tomasi'nin şöyle bir açıklaması bulunmaktadır: *"Bu tip soykırımı önlemeliyiz. Yoksa gelecekte kendimize neden bir şey yapmadık sorusunu sorarak oturup ağlayacağız; çünkü böylesi korkunç bir trajedinin gerçekleşmesine izin vermişiz"*. Aynı pozisyonu Crux dergisiyle yaptığı röportajda sergileyen papaz, tehdit altında olan azınlıkları savunmak için uluslararası askeri bir müdahalenin gerek BMÖ gerekse Katolik Kilisesi'nin geliştirdiği bir doktrin olduğunu hatırlatmaktadır. Bu kapsamda *"Batılı bir yakalaşım"* olmasını önlemek için her şeyden önce Müslüman ülkeleri de koalisyonun bir parçası yaparak bir koalisyonun kurulmasını önerir. Onun bakış açısında doğal olarak askeri hareketin BMÖ'nün güdümüyle olması gerekmektedir.

Vatikanist (Vatikanbilimci) ve aynı zamanda Crux dergisinin kurucusu ve Boston Global dergisinin editörlerinden birisi olan John Allen, papaz Tomasi'nin bu yaklaşımının geleneksel olarak Vatikan'ın ihtiyatlı diplomasisi ve Amerika tarafından yönetilen iki Körfez savaşlarına karşı II Jean Paul'un sert tepkisine karşın alışılmadık bir yaklaşım olduğunu savunuyor. Aynı bağlamda Vatikan devlet sekreteri Pietro

Parolin, 29 Eylül 2014 tarihinde BMÖ genel toplantısında aşağı yukarı papaz Tomasi'nin açıklamalarına benzer bir ifade kullanmıştı. Parolin o konuşmasında

"Çok taraflı ve orantılı bir güç kullanımıyla bir müdahale, saldırganlığı durdurmak için hem meşru hem de acildir. Farklı uluslar, kültürler ve etnikleri kucaklayan küresel bir dini topluluğunun temsilcisi olarak Vatikan'ın ciddi bir şekilde uluslararası camianın her türlü saldırganlık ve her şeyden ziyade ağırlaşan yeni haksızlıkların işlenmesini önlemek için iyi yolları göz önünde bulundurarak sorumluluk üstlenmesini ümit ettiğini söylüyorum" şeklinde ifadeler kullanmıştı.

Pietro Parolin, Şubat 2015'te Lateran antlaşmaları marjinde Irak ve Suriye değil belki Libya hakkında yaptığı açıklamada BMÖ'nün sorumluluk üstlenmesi ve askeri müdahalenin son seçenek olması gerektiğini dile getirmişti.

Papa Francis ise Ağustos 2014'te Güney Kore ziyareti dönüşü uçakta yaptığı basın toplantısında haksızca saldırı yapanın durdurmak ile açıklama yapmıştı. Papa Bergoglio açıklamasında

"Ben bombalamak veya savaş açmak demiyorum. Durdurulsun diyorum. Durdurulması için kullanılan yollar değerlendirilmeli. Haksızca yapılan saldırının durdurulması meşrudur. Ancak hafızaya sahip olmalıyız. Defalarca haksızca yapılan saldırıyı durdurmak bahanesiyle kudret sahipleri halklara hakimiyetlerini sağlama ve fetih savaşı yaptıklarını [görmedik mi?]" ifadelerini kullanmıştı.²⁴⁴

Sadece IŞİD'in toprak kazandığı yıllarda değil bugünlerde bile videolar ve mesajlar şeklinde geçmişte daha resmi bir şekilde ancak bugünlerde sempatizanları tarafından Vatikan ve Papa'ya karşı ara sıra tehdit savurdıklarına şahit olabiliyoruz. Tehditlerinin odağında genel olarak Roma'yı fethetmek, San Pietro bazilikasını yıkmak, kadınları köleliğe götürmek vb. gibi ifadeler yer almaktadır.²⁴⁵

Ancak DAEŞ sonrası dönemde Vatikan'ı endişeye sokan durum DAEŞli ailelerin tutuklu bulunduğu mahpushaneler ve her şeyden önemlisi çocuk yaşta olanların ideolojik ve pedagojik olarak rehabilitasyonu meselesidir. Sadece Irak hükümeti tarafından tutuklu bulunan IŞİDli çocukların sayısı 1500 kişiyi aşmaktadır. Bu kapsamda Kerkük başpiskoposu monsignor Yousif Thoma Mirkis'in AsiaNews sitesine verdiği mülakatta *"DAEŞ yetimlerinin meselesi sadece Bağdat hükümeti*

²⁴⁴ Matteo Matzuzzi, "Il Vaticano è Pronto a Dare il Via Libera a un'Azione Militare Contro ISIS", 16 Marzo 2015, <https://formiche.net>, (17.07.2019).

²⁴⁵ Bunlardan sadece iki örnek olarak bu kaynaklara bkz, "Roma: minacce dell'ISIS contro il Vaticano e la Capitale; massima alerta delle forze dell'ordine", 26 Maggio 2017, <http://www.tweetimprese.com>, (17.07.2019). Franco Lacch, "Simpatizzanti dello Stato Islamico Invocano Attentati Contro il Vaticano", 7 Dicembre 2018, <http://m.ilgiornale.it>, (17.07.2019).

tarafından değil belki küresel çapta sorumluluk taşınması gereken en acil durumlardan birisidir" şeklinde açıklamasıydı. Bu bağlamda Tor Vergata'da hoca olan ve geopolitica.info araştırma merkezi kordinatörü Alessandro Ricci, IŞİD döneminde yetişen bu çocukların hakkında çok vahim bilgilere değiniyor. Profesör Ricci'nin verdiği bilgilere göre *"Temmuz 2015'te Palmira kentinin amfiteatrının içinde öldürülen 25 kişi 10-12 yaşları arasında çocuklar tarafından öldürüldüler"*. Aslında hocanın demek istediği şey, bu ideolojide yetişen ve hatta eyleme geçen çocukların yaşının bilindiğinden daha küçük olmasıdır.²⁴⁶

Ancak IŞİD veya herhangi bir radikal İslamcılık başlığı altında kategorikleşen siyasi oluşumların sosyo-ekonomik boyutunu araştırdığımızda çarpıcı verileri rastlamaktayız. Cihatçılığa eğilimin bir şekilde durmamasına geldiğimizde Orta Doğu başta olmak üzere İslam dünyasındaki *"yoksulluk ve az gelişmişlik"* başlıca nedenler gibi önümüze çıkmaktadırlar. Son zamanlarda Dubai'da gerçekleşen uluslararası bir zirvede 13.5 milyon Arap çocuğun asla okula gidemediği, Arap ülkelerindeki yolsuzluğun yıllık maliyetinin 1 trilyon dolara ulaştığı, yolsuzluk oranı en yüksek olan ilk 10 ülke arasında 5 Arap ülkesinin bulunduğu, terör eylemlerinin 45%'inin dünyanın bu coğrafyasında gerçekleştiği, mültecilerin 75%'i ve ölenlerin 68%'inin Araplardan olduğu, 2011-2017 yılları arasında savaşta tahrip edilen altyapının Arap dünyasında 460 milyar dolarlık bir rakama mâl olduğu ve aynı süreç içerisinde Arap dünyasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasılatı'n (GSYH) kaybı 300 milyar dolardan geçtiğine yer verilmişti. Bütün bunlara rağmen Arap ülkelerinde iki kişi birbirleriyle karşılaşınca yine de *"Müslüman mısın, Hristiyan mısın?"* sorusunu soruyorlar. Ayrıca bin bir yoldan finanse edilen bu aşırı örgütlerin kökünü kurutmak için gerçek ve somut adımların atılması gerekmektedir.²⁴⁷

3.6. LÜBNAN: DOĞU VE BATI ARASINDAKİ DİYALOG KÖPRÜSÜ

Vatikan-Lübnan ilişkilerinde göz önünde bulundurmamız gereken en önemli nokta ülkenin demografik yapısından dolayı Vatikan için farklı farklı muhatapların

²⁴⁶ Matteo Petri, "Iraq: emergenza orfani dell'IS; 1500 bambini prigionieri", 26 Giugno 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.07.2019).

²⁴⁷ Giuseppe Rusconi, "Il Vescovo François Eid: il Libano in pericolo esistenziale", 13 Marzo 2017 www.rossoporpora.org, (18.07.2019).

söz konusu olduğu, her şeyden önce orada ulusal bir birliğin sağlanması, Şiiilik ve Sünnilik üzerinden giden çatışmada İran ve Suudi Arabistan'ın gövde gösterileri, zayıf bir ordunun bulunduğu yerde Hizbullah ve İsrail arasında olası bir savaş ve Lübnan'ın kurucuları olarak Hristiyanlık kimliğinin korunması meseleleri önem arz etmektedir. Özellikle Suriye'de iç savaşın kopmasından itibaren ülkeye gelen ve sayıları bir milyonu aşan göçmenler, her şeyden önce Hristiyanları azınlık durumuna itmesi ve 1975 Lübnan iç savaşının nedenlerine yeniden baktığımızda ikinci bir iç savaşa girebilme ihtimalinden bahsedebiliriz. Oysa Lübnan'a gelen Sünni Arap göçmenlerin Lübnan devleti tarafından barındırılması ayrıca diyalog fırsatlarını Hristiyan topluma ve Vatikan'a sunmuştur. Nitekim Papa Francis 20 Kasım 2018 tarihinde Maroni Vakfı üyelerinin kabulü sırasında yaptığı konuşmada onlara Hristiyanlar ve Müslümanlar, Sünniler ve Şiiler arasında kurdukları yaratıcı dengeden dolayı teşekkürlerini bildirdi.²⁴⁸

Aslında Vatikan'daki çevreler Papa II Jean Paul'un *"Lübnan bir ülkeden ziyade Doğu ve Batı için çoğulculuğun mesajıdır"* ilkesini bugüne kadar benimsemektedir. Daha doğrusu bu ilkenin başlangıç noktası, Papa Wojtyła'nın 16 Ekim 1978 Lübnan ziyareti sırasında karşılamaya gelen Lübnan Rum halkı tarafından açılan bir pankartta *"Kutsal Baba, Lübnan'ı kurtar"* yazısıydı. Bu tarihten sonra Papa'nın 1995 özel Kilise Konseyi girişimi ve Papa'nın 1997 ziyaretinden hemen sonra 10 Mayıs 1997 Beyrut'ta imzalanan Kilise Konseyi sonrası apostolik öğütler girişimi tesadüf değildi.

Maroni Patrikhanesi başkan vekili piskopos François Eid, Giuseppe Rusconi ile yaptığı röportajda, Lübnan'ın temel sorunlarına değinince İsrail-Filistin çatışmasının İsrail-Arap çatışmasına dejenere olmasıyla birlikte Hizbullah ve İsrail arasında sürekli olarak tansiyonların yüksek olmasına yol açmıştır. Buna ek olarak yine aynı şekilde bölgesel rekabetten kaynaklanan Şii- Sünni hattında yaşanan gerilim ise Lübnan iç politikasını etkilemektedir. Bunun örneği cumhurbaşkanını seçmek için 2.5 yıllık bir zamanın sarf olunmasıydı. Piskopos Eid'in dediğine göre cumhurbaşkanının seçimi için *"Meclisteki milletvekilleri Sünni Suudi Arabistan ve Şii İran'dan emir gelmesini bekliyorlardı"*. Öte yandan 500.000 Filistinli ve 1.800.000 Suriyeli mültecinin ülkede varlığı, İslami terör örgütlerinin sızması yanında barış

²⁴⁸ Alessandro Di Bussolo, "Il Papa Ringrazia il Libano: cuore accogliente per un milione di rifugiati", 20 Novembre 2018, <https://www.vaticannews.va>, (02.08.2019).

ortamında yaşama kültürü tehdit altında olan bir ülkede durumu Hristiyanlar için daha da zorlaştırmıştır.

Ayrıca Lübnan'ın ulusal kimliğinin tehlike altında olduğuna gerekçe olarak Eid, Hizbullah'ın gücünün artmasıyla birlikte İsrail ile günlük sürtüşme evresine geçilmiş olması ve kaliteli silahlardan yoksun bir ordunun olması da teröristlerin sızması tehdidini beraberinde getirmiş olmasına işaret etmektedir. Bu durum, artan ekonomik sorunlar ve yükselen suçluluk oranıyla birlikte hem şimdinin hem de geleceğin daha da belirsizleşmesine neden olmuştur. Lübnan'ın hangi noktasında olursa olsun artık Hristiyanlar da yemek, alkol ve kılık kıyafet kısıtlamalarına maruz kalmaktayken doğum oranları azalmakta ve mal mülklerine de el konulmaktadır. Halbuki Suriyeli mültecilerin nüfusu artmaktadır, sığınmacıların %28'ini 5 yaş altında olan çocuklar teşkil etmektedir. Bu durum aslında Lübnan'daki Hristiyanları azınlık durumuna getirme tehlikesine bir işarettir. Bu doğrultuda Maroni Kilisesi Patriği kardinal Béchara Raï 28 Şubat ve 1 Mart 2017 tarihinde el-Ezher Üniveristesi'nde katıldığı *"Özgürlük ve Vatandaşlık... Farklılık ve Tamamlayıcılık"* başlığı altında düzenlenen bir konferansta *"Artık azınlık sözcüğü bizim söz dağarcığımızdan çıkarılmalı ve yerine vatandaşlık kavramı kullanılmalı. Bu, Müslümanlar ve Hristiyanlar olarak inşa ettiğimiz Arap dünyasının kurtuluşu için bir malyettir"* şeklinde ifadeler kullanmıştı.

Cumhurbaşkanı Michel Aoun'un izlediği politikalara da gelince, Hristiyanların çoğunluğunun oyunu almayı başarabildiği, Lübnanlı Kuvvetler (LK) lideri Semir Ce'ce' ile 26 yıllık yarayı kapattığı ve Hizbullah ile ortak olduğu halde Suudi Arabistan'a ziyaret gerçekleştirebildiğini söyleyebiliriz.²⁴⁹ Gerçi bütün bunlara rağmen başkan Aoun'un ulusal bir birliği gerçekleştirme açısından zor olacağını tahmin edebiliyoruz. Örneğin Michel Aoun'un 16 Mart 2017 Vatikan ziyareti esnasında Lübnan Hristiyan Kiliselerinin önde gelen piskoposlar ve üyeleri, Maroni Kilisesi ile birlikte cumhurbaşkanı Aoun ve diğer siyasi güçlere kendi inanç mensuplarına siyasi kurumlar ve devlet erkanında uygun bir temsiliyet garantisi vermeleri talebi gündem olmuştu. Bu talep başvurusunun imza törenine Beyrut'un Keldani makamı önünde Keldani Kilisesi, Latin Katolik topluluğu ve Asuri, Süryani Katolik, Süryani Ortodoks, Kıpti Katolik ve Kıpti Ortodoks Kiliseleri'nin

²⁴⁹ Giuseppe Rusconi, "Il Vescovo François Eid: il Libano in pericolo esistenziale", 13 Marzo 2017 www.rossoporpora.org, (18.07.2019) .

temsilcileri katılmıştı. Özel olarak bu belgede Maroni dışında kalan diğer Hristiyan toplulukları temsilcilerine parlamentoda en az 3 sandalye tanınmadığı takdirde onların da seçim yasasına getirilen değişikliklere destek vermeyeceklerine vurgu yapılmıştı. Aynı istekler Mayıs 2016'da Süryani Ortodoks Patriği II İgnatius Aphrem ve Süryani Katolik Patriği İgnatius Youssif III Younan arasında imzalanan bir doküman şeklinde dile getirilmişti.²⁵⁰ Bilindiği üzere Maroni Hristiyanlar Lübnan siyasetinde hem cumhurbaşkanlık hem de genel kurmay başkanlığı yetkilerine sahip oldukları için diğer Hristiyanlardan baskın konumdadırlar.

Lübnan'ın Hristiyanlık açısından Vatikan gözündeki önemi Katolik Hristiyanların ağır basması yönüyledir. Halbuki Mısır'da da Hristiyanlar sayıca çok olsa da Ortodoks oldukları için Vatikan açısından birincilik konumunda değillerdir. Oradaki Katolik sayısı 250.000 kişiyi bile geçememektedir. Öte yandan Hristiyanların göreceli olsa da güvenlikte yaşadıkları ülke Lübnan'dır, bu yüzden ülkeyi terk etmeleri gibi bir lükse de sahip değillerdir. Bunu Irak'ta yaşayan Hristiyanların durumuyla karşılaştırdığımızda rahatlıkla kavrayabiliriz. Ürdün'de Hristiyanlar güvenlikte yaşasalar bile yine sayıca azınlığı teşkil ettikleri ve Lübnan Hristiyanları kadar siyasi bir ağırlığa sahip olmadıkları için Vatikan'ın ilgi alanını oluşturabilseler de o kadar etkili olamıyorlar. Ayrıca bu siyasi ağırlığın diğer yüzü kültürel ağırlık için de geçerlidir. Örneğin Lübnan'da var olan özgür medya sebebiyle La Voce della Carità gibi radyo istasyonları, NoorSat ve Telelumière gibi televizyon kanallarının faaliyetinden söz edebiliriz. Bu kanallar, aslında, Amerika, İsveç, Almanya, Kuveyt vb. ülkelerde diaspora olarak yaşayan Hristiyanlar için sıkça takip edilen kanallar niteliğindedirler. Başka bir deyişle Lübnan'dan konuşunca bütün dünyada yayılan Doğu Hristiyanlarından konuşmaktır. Bunlardan ziyade Lübnan, kimliksel açıdan bakıldığında Vatikan gözünde Müslüman bir ülke değil belki çokmezhepli bir Arap ülkesi olarak görülmektedir. Kurumsallaşmışlık noktasında özellikle eğitim alanında 7 Hristiyan üniversitenin çalışması söz konusudur. 1886 yılında kurulmuş olan Protestan kökenli Amerikan Üniversitesi ve 1988'de Rum Ortodokslar tarafından kurulan Balamand Üniversitesi dışında 5 üniversite Katoliklere aittir. Cizvitlerce kurulmuş olan San Giuseppe Üniversitesi (1875), Baladi Maronilerin Kaslik Üniversitesi (1962), Meryemi Maronilerin Louaizé

²⁵⁰ "Libano: il presidente Aoun incontra il Papa, mentre i cristiani non maroniti chiedono maggior rappresentanza politica", 16 Marzo 2017, <https://www.agensir.it>, (02.08.2019).

Üniversitesi (1987), yine de Maroniler tarafından kurulan Antonina (1996) ve La Sapienza (1999) üniversitelerini sayabiliriz. Bu üniversiteler, sadece Hristiyanlar değil kısmen de olsa bütün Lübnan'daki elit kesimi yetiştirmektedir. Örneğin San Giuseppe Üniversitesi öğrencilerinin %34'ünü Müslüman öğrencilerden oluştuğu söylenmektedir. Misyonerlik konusuna gelince ise Arap Hristiyanlar, oradaki Müslümanlarla aynı dil ve ortak kültürü paylaşmaları açısından özel bir ayrıcalığa sahipler. Endonezya, Malezya, Pakistan, Somali, Senegal vb. ülkelerde yaşayan Hristiyanlar gibi küçük bir topluluğu oluşturmaktan ziyade Arap kökeni taşımamaktadırlar. Bu yüzden Arap Hristiyanlar, Arap Müslümanlarla rahatlıkla diyaloga girme noktasında herhangi bir sorun yaşamıyorlar. Bu mesele Avrupa'da yaşayan Arap Müslümanlar için de geçerlidir.

Dolayısıyla Papa XVI Benedict'in tam Arap Baharı'nın en sıcak günlerinde 14-16 Eylül 2012 tarihinde gerçekleştirdiği Lübnan ziyareti, diğer hedeflerin dışında bir bakıma bu zenginliği göz önünde bulundurarak bir misyon görevi olarak Doğu Hristiyanlarını Orta Doğu'da kalmalarına teşvik etmekte.²⁵¹

Lübnan'ın ulusal birliği ile bağlantılı olarak Papa Francis 6 Temmuz 2019 tarihinde "*Büyük Lübnan*" kurucusu olan Patrik Elia Hoyek'in kahramanlık erdemlerini imzaladığı bir kararname ile tanımış oldu. Bu merhale aslında azizlikten bir aşama önceki resmiyeti kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu olayı son derece iyi karşılayan kardinal Béchara Raï basın mensuplarına yaptığı açıklamasında bu kararın "*Lübnan, Maroniler ve bütün dünyada yaşayan Lübnanlılara gurur sebebi oldu*" ifadelerini kullandıktan sonra Patrik Hayek'in bütün etkileriyle Büyük ve modern Lübnan'ın kurucu babası olduğu ve yurdun bağımsızlığı ve savunması için mücadele ettiğinin altını çizdi. Patrik Raï ayrıca o dönemin koşullarına değinerek "*Osmanlılardan kopmuş olan ve 1915-1917 büyük kıtlığının kökü olan*" ibarelerine vurgu yaptı.²⁵²

Vatikan-Lübnan ilişkilerinde iki devlet arasındaki ilişkileri ciddi şekilde zedeleyen gelişme başbakan Sa'ad Hariri tarafından Vatikan'a büyükelçi olarak gönderilen Johnny İbrahim olayıydı. Papa Francis, daha önce büyükelçi olarak görev

²⁵¹ Samir Khalil Samir, "Il Papa in Libano per la Missione dei Cristiani e la Primavera Araba", 16 Aprile 2012, <http://www.asianews.it>, (03.08.2019).

²⁵² "Il Papa Riconosce le Virtù eroiche del Patriarca Hoyek: fondatore del Grande Libano", 8 Luglio 2019, <http://www.asianews.it>, (03.08.2019).

yaptığı ABD'de saygın ve tanınmış bir isim olmasına rağmen Johnny İbrahim'i mason olduğu için kabul etmemişti. İki devletin büyükelçi seviyesinde olmayan ilişkileri yaklaşık iki yıl sonrasına kadar sürmüştü. En sonunda mesele diplomatik yollar ve karşılıklı anlayış çerçevesinde çözüldü.²⁵³

3.7. VATİKAN- IRAK: KİLİSE İBRAHİM YURDUNDA

3.7.1. Irak: Azınlıklar ve Milletleşme Sorunu

Her şeyden önce Irak, Vatikan için Hazreti İbrahim'in yurdu olduğu için bambaşka bir kutsallığı ifade etmektedir. Öte yandan bu toprakta yaşayan ve Doğu Hristiyanlığı tanınan unsurların neredeyse 2000 yıllık varlığı ve tarihte yaşanan bütün çalkantılara rağmen bu varlığı bugüne kadar sürdürmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca Vatikan'ın kendine has jeopolitik dilinde burada yaşayan Hristiyanları Mezopotamya, Kürdistan ve Küçük Ermenistan olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla Dicle ve Fırat nehirleri arasında oluşan medeniyetlerin bulunduğu bölge, Irak dahil, Kuzeydoğu Suriye, Güneybatı İran, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri olarak görülmektedir.

Irak, Orta Doğu'da önemli ağırlığa sahip bir ülkedir. Mezhepsel olarak Şiiğin beşiği olarak tanınırken siyasi olarak İran ile Asya kıtasına açıldığı ve İsrail dahil Asya ve Orta Doğu'yu birbirine bağladığı için stratejik bir eksendir. Ekonomik olarak zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu için ayrıca önem taşımaktadır. Krallık ve ilk cumhuriyet döneminde Sünni dünyaya eğilim gösterdiği için güçlü Şii komşusu İran ile tansiyon yaşamaktaydı. Bugünkü Şii dünyasına eğilimli olduğu için de Sünni güçlerin baskısına maruz kalmaktadır.

Bütün bunlara rağmen Irak denen coğrafya, jeopolitik bir varlık olmadığı gibi ne birlikte yaşayan bir halka ve ne bağımsız bir geçmişe sahiptir. Bu ülkenin doğuşu, Büyük Britanya ve Fransa başta olmak üzere emperyalist güçlerin Sykes- Picot gizli anlaşması sonucu ve Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra 1920 yılında oldu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde 1919 Paris barış anlaşması ve 1920 Sevr sözleşmesi Kürtlere ve Hristiyanlara geniş çapta özerklikler tanısa da 24 Temmuz 1923'te imzalanan

²⁵³ Franca Giansoldati, "Pace tra Libano e Vaticano: tutto cominciò per l'ambasciatore massone espulso da Papa Francesco", 13 Giugno 2018, www.ilmessaggero.it, (04.08.2019).

Lozan antlaşması Kürtlerin ve Hristiyanların hayallerini berbat etti. Bu antlaşma önceden Kürtlere vad edilen bağımsızlık ve Asuri Hristiyanlara tanınan, Koçan, Dohuk ve Amadya'dan oluşan yerleşim bölgesi vaatlerini boşa çıkardı. Daha doğrusu bu iki grup, büyük güçler ve yeni oluşan devletlerin çıkarlarına kurban gittiler.

1920'den itibaren ilk başta Britanya ve daha sonraları ülkenin başına geçen rejimlerin en büyük çabası, farklı etnik, inanç ve aşiretlerden oluşan ve heterojen bir yapıya sahip olan Irak'ta bir ulusun inşası olmuştur. Bu durum bugün bile geçerliliğini sürdürmektedir. Britanyalılar bu doğrultuda Haşimi hanedanından olan ve ülkeye yabancı olan I Faysal'ı kral olarak tahta oturtular. Onların amacı kralı ülke üniterliğinin simgesi gibi göstermektir. 1948'te İsrail devletinin doğuşundan sonra Irak'ta sosyal tabanda Britanya karşıtı bir eğilim başladı. Bu dönemden sonra Arap milliyetçiliği hızlı bir şekilde yükselişe geçti. Bu tarihte Irak, Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan ile birlikte İsrail'e karşı başarısız bir askeri saldırı başlattı. Filistin sorunun başlamasının ardından Irak Yahudilerine baskılar da arttı. O zamana kadar, ülkede yaşayan Yahudilerin sayısı 120.000 kişiye ulaşıyordu ki bunlardan 38.000'i 1951'den önce ülkeyi terk etmek zorunda kalırken 70.000'i ise memleketi bırakmak talebinde bulundular. Bunun karşısında da Başbakan Nuri es-Said hükümeti onların bütün mal varlıklarına el koydu. 1958 yılında General Abdülkerim Kasım'ın yönettiği darbe ile krallık sistemine son verilip cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyet döneminde Irak, Eski Sovyetler eksenine geçip onlardan ticari ve askeri yardımlar almaya başladı. Gerçi bahsedilen devirde Irak'ın resmi dış politikası herhangi bir ittifaka girmemesi yönündeydi. Abdülkerim Kasım işe başlar başlamaz Kuveyt ve İran'ın Arap bölgesine hakimiyet iddialarını ileri sürdü.

Cumhuriyet döneminin başlamasıyla birlikte yeni istikrarsızlık dalgaları da başladı. 1961'in sonbaharında iç savaşa yol açacak Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürtlerin isyanı başladı. Bu durum, bölgede yaşayan Hristiyanlar için ciddi problemlerin habercisiydi. Bazı tahminlere göre köylerini bırakıp Bağdat, Musul ve Basra'ya göç etmek zorunda kalan Hristiyanların sayısı 14.000 olarak söylenmektedir. 1964 yılında merkezi hükümet ve Kürtler arasında ateşkes imzalanırsa da bir türlü sular dinmedi ve 1974'te yeni bir çatışma başladı.

Şubat 1963'te General Kasım, Albay Abdüsselam Aref darbesiyle alaşağı edildi. Bu devirden sonra Baas Partisi ülkeyi panarabizm, anti emperyalizm ve

sosyalizm ilkeleriyle yönetmeye başladı. Devlet, elde ettiği petrol paralarıyla okul, hastane ve yol yapmaya başlayıp özel okullar ve hastaneler dahil bankaların millileştirilmesine karar verdi. Nisan 1966'da Aref bir uçak kazasında hayatını kaybetti ve onun yerine kardeşi Abdürrahman Aref devletin başına geçti. 1968 darbesiyle de General Ahmed Hasan el-Bekr, Abdürrahman Aref'i devirdi. Ancak bu dönemde ülkenin en güçlü adamı cumhurbaşkanı değil cumhurbaşkanı yardımcısı Saddam Hüseyin'di. Bu darbe sonucu Baas Partisi, Saddam'ın 2003'te devrilmesine kadar kudrette kaldı. Saddam döneminde bilhassa Arap olmayan bölgelerde ülkeyi Araplaştırma politikası daha da katı bir şekilde devam etti. Bu kapsamda geri kalan Yahudiler de ülkeden ihraç edilip sayıları 40.000'i bulan Şii Feyliler 1980'de İran'a gönderildi.

Saddam'ın savaştı alışkanlığı Irak'ı 1980-1988 yılları arasında İran ve 1990'da Kuveyt ile sonuçsuz bir savaşa götürdü. Aynı yaklaşım da içeride Şiiler ve Kürtler başta olmak üzere her gruptan azınlık ve siyasi görüşe karşı uygulandı. İran ile savaşın Irak için maliyeti, 400.000 ölü, 750.000 yaralı ve 70.000 esir ve 80 milyar dolarlık bir borç oldu. Bu borcun 14 milyar doları Kuveyt'e verilmeliydi. Aslında bu, Kuveyt'in işgaline de bir gerekçe oluşturuyordu. Saddam'a göre Kuveyt, Irak'ın topraklarından petrol çıkarıp uluslararası petrol piyasasında sarkıntılara neden oluyordu. Aslında İran ile savaş sonrası petrol fiyatında ciddi bir düşüş gerçekleşmişti ve ABD'nin müdahale etmeyeceğini sanan Saddam, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e karşı askeri bir saldırı başlattı. 6 ay süren işgale uluslararası camiadan çok sert tepkiler geldi. BMÖ Güvenlik Konseyi'nin 660 numaralı kararıyla Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini isterken 678 numaralı kararıyla ise Kuveyt'in işgaline son vermek için askeri müdahaleyi meşrulaştırdı. Böylelikle ABD'nin başını çektiği 36 ülkelik bir koalisyon BMÖ'nün himayesi altında I Körfez Savaşı olarak bilinen süreci başlattı. Bu bağlamda ABD, II Körfez Savaşı yani 2003'te Saddam'ın devrilmesine kadar ülkenin kontrolüne başlamış oldu. BMÖ Güvenlik Konseyi'nin 661 numaralı kararıyla gerek askeri gerekse ekonomik anlamda özellikle Irak halkına yük olacak ağır bir yaptırımların uygulanması doğrultusunda karar alındı.

Kuveyt işgali döneminde rejimin askeri anlamda zayıflamasını fırsat bilen Şiiler, ayaklanmaya başladılar. Bu ayaklanma da her zamanki gibi rejim tarafından sert bir şekilde bastırıldı. Öte yandan aynı gerekçeyle Mart 1991'de kuzeyde Kürtler

isyana başladılar. Irak ordusunun sert tepkisiyle yeni bir askeri kriz ortaya çıktı. Yine de BMÖ Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihindeki 688 numaralı kararıyla "*insani müdahale*" çerçevesinde Kuzey Irak'ın 36 kuzey ve 32 güney paralelinde "*uçuşa yasak bölge*" ilan edildi. Bu bölgede düzenlenen 1992 seçimlerinde anayasaya Kürdistan Özerk Bölgesel Meclisi'nde (KÖBM) Kürdistan Demokrat Partisi'ne (KDP) 50, Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) 50 ve Asuri ve keldanilere 5 koltuğun oluşturulması önerilse de bu tarihten itibaren fiili olarak Kürdistan bölgesi ABD ve Büyük Britanya himayesi altına girdi.

ABD, Kuveyt'i işgalden çıkardıktan sonra Saddam Hüseyin ile sert polemiğe girmeye başladı. Bu sefer gerekçe, Saddam rejiminin atomik, kimyasal ve biyolojik silahlara ulaşmak için araştırmalar yaptığı ve hatta Nijer'den uranyum elde ettiği idi. BMÖ'nün askeri yaptırımları komşuları ve İsrail'i hedef almamak kaydıyla Irak'ın konvansiyonel silahlar elde etmesini önlemiyordu ancak ABD bahane arıyordu. Üstelik ABD, Saddam'ı 11 Eylül 2001 saldırılarında sorumlu tutuyordu. ABD Cumhurbaşkanı George W Bush ve Britanya başbakanı Tony Blair, İsrail'i yok etmekten yana olan Saddam'ı Orta Doğu'dan kazımaya kararlılardı. Bu arada Fransa ve Rusya her türlü askeri müdahelaye karşı çıkıyorlardı. O dönemde ABD ve müttefikleri tarafından ortaya atılan "*önleyici savaş*" doktrinine Vatikan ve bilhassa Papa II Jean Paul sert bir şekilde muhalefet ediyorlardı. Bu süreçte dünya kamuoyunu ikna etmek için Amerika'nın politikası, Irak'a demokrasinin götürülmesi gerektiği idi.

Kuveyt işgali sırasınca Vatikan'ın resmi politikası Iraklıların bir an önce ülkeyi terk etmeleri ve zor kullanılacağı takdirde uluslararası bir müdahalenin kapsamında olması yönündeydi. Ancak II Körfez Savaşı öncesi Papa II Jean Paul'un Washington ve Bağdat'a gönderdiği heyetler, ABD'nin Irak'a karşı operasyon yapmakta ısrarcı olduğu için başarısızlıkla sonuçlandı.²⁵⁴

²⁵⁴ Papa II Jean Paul Şubat 2003'te kardinal Roger Etchegaray'ı Iraklı yetkililerle kimyasal ve atomik silahsızlandırma ve barış görüşmeleri için özel temsilcisi olarak Bağdat'a gönderdi. Ayrıca Mart 2003'te kardinal Pio Laghi'yi ise ABD yetkililerini savaştan vazgeçtirmek için görevlendirdi. Kardinal Laghi Washington ziyaretinde George W Bush, Condoleeza Rice ve Colin Powel ile görüştü ancak Amerikan yetkililerin savaş için hazırlıklı ve kararlı olduklarını farkettiler. Vatikan'ın o süreçteki temel endişeleri, ABD'nin açacağı savaş sonucu Hristiyan dünyasının imajının bozulacağı ve sonuçta dinlerarası diyalog sürecinin ciddi şekilde zarar görmesi, Saddam sonrası oluşacak olan boşlukta Şii köktencilerin güçlenmesi ve yeni bir kaos ortamının yaratılması ve her şeyden öte oradaki yerli Hristiyanların durumunu daha da vahimleşmesi kapsamındaydı. Bu yüzden Vatikan, Irak'ın silahsızlandırma sürecinin sadece Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) müfettişlerinin denetimi

Saddam Hüseyin yakalanıp mahkemeye çıkarıldı ve 30 Kasım 2006'da idam edildi. Oğulları Uday ve Kusay, Musul'da çıkan silahlı bir çatışma sonucu 22 Temmuz 2003 tarihinde öldürüldüler. Rejimin diğer önde gelen isimleri ise yargılanıp asıldılar. Ancak yaklaşık bir asır boyu nefret, anlaşmazlık ve uzlaşmazlık hâlâ sürmektedir. Saddam devrildikten sonra Şiiilerin devlet kurumlarına baskın olması demokrasiye bir şey katmayıp tarihten kaynaklanan Şii-Sünni rekabetini devam ettirmektedir. Bunu en açık örneği bazı Sünni kesimlerin 2014'te IŞİD'in ortaya çıkmasıyla beraber örgütü desteklemeleri idi.

Anlaşılan o ki, türlü türlü çalkantılardan geçen ve çoğu Orta Doğu ülkeleri gibi eşit vatandaşlık kavramına ulaşamayan bu ülkede, azınlık olarak Hristiyanlar daha fazla baskılara maruz kalmaktadırlar. Örneğin 1967 yılında İsrail ve Araplar arasında yaşanan çatışmalardan sonra Irak devleti sadece Yahudilere yönelik değil belki Amerikan Cizvitler başta olmak üzere yabancı misyonerlere şüphe gözüyle bakmaya başladı. Bu arada devlet nazarında bile saygın görülün el-Hikme Üniversitesi ve Bağdat Koleji gibi eğitim merkezlerini Ağustos 1969 kapattı. Dolayısıyla her türlü iç veya dış savaş ortamları ilk etapta Hristiyanları zor durumda bırakmaktadır. Saddam sonrası dönemde terör saldırılarının artmasıyla birlikte Amerika, Kanada ve Avusturalya başta olmak üzere Batılı ülkeler, Irak Hristiyanlarının göç destinasyonları haline gelmiştir.²⁵⁵

Bu noktadan bakıldığında Vatikan'ın Irak politikası öncelikle Hristiyan varlığını orada korumak yönünde olmuştur. Bu maksada ulaşmak için öncelikle barış ortamını da sağlamak gerekmektedir. Çeşitli fay hatlarına sahip olan bu ülkede halkı bir araya getirmek oldukça zor gözükmektedir. Bu arada temel mesele, bu fay hatlarının sadece iç politikadan değil dış politikadan da rahatlıkla etkilenip hareketlenebilmesidir. Irak, belki Orta Doğu'da ulus-devlet inşasında en başarısız ülkelerden biri olmuştur. Ne var ki eşit vatandaşlık ilkesine dayanan ulus-devlet inşası, Orta Doğu ülkeleri arasında ortak bir sorundur. Bu yüzden son bu yüzyılda

sayesinde gerçekleştirilebileceği görüşündeydi. Savaş sırasınca bile Vatikan, Irak büyükelçiliğini boşaltmadı ve kardinal Fernando Filoni görevine devam etti. Savaş döneminde Vatikan'ın insani yardımları Irak halkına dokundu. Konunun ayrıntıları için bkz, Massimo Franco, **Imperi Pararileli: Vaticano e Stati uniti, oltre due secoli di alleanza e conflitto**, p. 170-208.

²⁵⁵ Fernando Filoni, **La Chiesa in Iraq: storia, sviluppo e missione, dagli inizi ai nostri tempi**, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2015, p. 157-234. Ayrıca bkz, Fernando Filoni, **La Chiesa nella Terra di Abramo: dalla diocesi di Babilonia dei latini alla nunziatura in Iraq**, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 2008, p. 151-221.

her devlet çoğu enerjisini bir nevi bu yolda harcamıştır. Vatikan'ın bu doğrultuda adım atması her türlü istikrarsızlığa gebe olan bu ülkede çok zor gözükmemektedir.

3.7.2. Vatikan- Doğu Kilisesi: Belirsiz Geleceğin Korkusu

Milattan sonra 5. ve 6. yüzyıllar arasından komünyon olarak diğer kiliselerden ayrılan Doğu Kilisesi bugüne kadar varlığını düşe kalka devam ettirmiştir. Bu izolasyon sürecinden sonra merkezi Bağdat'ta olan Keldani Kilisesi ve merkezi Chicago'da bulunan Doğu Asuri Kilisesi ortaya çıktı. Son yıllarda patrik VI Dinkha ile Asuri Kilisesi patriklik makamının miraslığını feshedip kendi inancında bulunan belirgin Nesturî görüşlerini kaldırdı. 1994 yılında "*Katolik Kilisesi ve Doğu Asuri Kilisesi ortak kristolojik bildirgesi*" ile Katolikliğin bir parçası olarak aşay-i rebbani sonrasında okunan duayı tanımakla Keldani Kilisesi ile doktrinel diyalogu yeniden inşa etti. Halbuki Antik Doğu Kilisesi hâlâ Nesturî inanç temelleri ve ayin ile ilgili Jülyen takvimini kullanmaktan vazgeçmemiştir. Bu kilisenin patrikliği, Doğu Asuri Kilisesi ile yaşadığı ihtilaflardan sonra 1964'ten bu yana Bağdat'ta bulunuyor. Nüfus bakımından Keldani Kilisesi 1 milyonu aşkın nüfus ile en kalabalık kilise statüsünü korumaktadır. Bu nüfusun hepsi sadece Irak'ta değil Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'da yaşamaktadırlar. Aynı şekilde diasporada yaşamak durumu Asuriler için de geçerlidir.

Bu Hristiyan toplulukların dışında Süryani Katolik, Süryani Ortodoks, Ermeni Katolik, Ermeni Ortodoks, Rum Katolik ve Latin Kiliseleri de varlık göstermektedirler. Vatikan'ı endişelendiren konu, Irak Yahudilerin başına gelen gibi kültürel ve geleneksel açılardan zengin olan bu toplulukların kayboluşudur. 20. yüzyıldan itibaren bu topluluklar, diktatör rejimlerin yönetimi altında türlü türlü ayrımcılıklar ve işkencelere maruz kalmışlardır.

Buradaki asıl mesele, ister Bağdat merkezi devleti ister Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından bu toplulukların, onları kendi toplumlarında birleştirici bir parça olarak görmeleridir. Özellikle iç savaşlar ve dış savaşlarda toplumun en zayıf grubunu temsil eden bu topluluklar, aydın bir gelecek ile ilgili ciddi kaygılar yaşamaktadırlar. Şii ve Sünni eksenlerinde ayrışan Irak, toplumsal olarak zengin ve fakir ve mezhepsel olarak farklı mezheplere ayrılmakta olup acilen ulusal birliğe

ihtiyaç duymaktadır. Bu da zaten Hristiyanlara eşit vatandaşlar gibi yaklaşmak ve onlarla insan hakları çerçevesinde davranmaktan geçmektedir. Bir daha kaydedilmesi gereken nokta bu Mezopotamya'nın İbrahim peygamberin toprağı olduğu için ayrıca manevi önem taşımaktadır.²⁵⁶

günümüz Irak'ında yaşayan Hristiyanların durumu IŞİD vahşeti sonrası dönemde bir an önce kendi evlerine dönme ve yeniden inşa sürecine başlamalarıdır. Sayıları 120.000 kişiye ulaşan bu Hristiyanların %46'sı, IŞİD'in yenilmesi ve 2017'in sonbaharından itibaren yavaş yavaş evlerine dönmüşlerdir. Irak'taki Hristiyanlara, Batılı devletler ve uluslararası yardımseverlerden toplanan yardımlar Acı Çeken Kilise'ye Yardım Vakfı aracılığıyla ulaşılmaktadır. Ancak 2001-2006 yılları arasında Irak ve Ürdün'de büyükelçilik yapan ve bugün halklara İncil'i müjdeleme Cemiyeti başkanı olan kardinal Fernando Filoni, Hristiyanların kolaylıkla evlerine dönmeleri için bütün dini azınlıklara ulusal ve uluslararası çapta, yasal bir çerçevede can güvenlikleri ve eşit haklarının güvence altına alması gerektiğini söylemektedir.²⁵⁷

Irak'ta Hristiyanlığın Vatikan için ne denli önemli olduğuna bir daha değinecek olursak Vatikan'ın ikinci numara adamı, devlet sekreteri kardinal Pietro Parolin'in 29 Aralık 2018'de yapmış olduğu 4 günlük Irak ziyareti idi. Bu ziyaret kapsamında Irak'ın resmi yetkilileri ile görüşmesi dışında oradaki mülteci kamplarını ve Bağdat, Erbil ve Karakuş'u ziyaret etti. Papa Francis ise "*Urbi et Orbi*" yılbaşı konuşmasında bilhassa Irak'ta zor günde yaşayan Hristiyanlara işaret etmişti.²⁵⁸

3.7.3. Büyük Kürdistan: Hayal mi Gerçek mi?

25 Eylül 2017'de Kürdistan Bölgesel Yönetimi bağımsızlık referandumu gerek Irak'ın iç politikası gerek ise bölgesel boyutta bu ülkeyi etkiledi. Durum ile ilgili Vatikan'ın pozisyonuna girmeden önce son on yılda bu bölgedeki gelişmelere göz atmamız gerekmektedir.

²⁵⁶ Fernando Filoni, *La Chiesa in Iraq: storia, sviluppo e missione, dagli inizi ai nostri tempi*, p. 230-234.

²⁵⁷ Marco Guerra, "Iraq: Card. Filoni: per ritorno dei cristiani servono garanzie sui diritti", 6 Agosto 2019, <https://www.vaticannews.va>, (01.09.2019).

²⁵⁸ Andrea Gagliarducci, "Diplomazia Pontificia: il viaggio del Cardinale Parolin in Iraq", 29 Dicembre 2018, www.acistampa.com, (01.09.2019).

2011 yılında gerçekleşen Arap Baharı diye tanınan ayaklanmalar Orta Doğu'daki jeopolitik dengeleri derin bir biçimde etkiledi. Irak bağlamında ise 2014'te ortaya çıkan İslami Devlet (İD) olgusu 20. yüzyılın başlarında sömürgeci güçler tarafından çizilen sınırların ne denli kırıkdak olduğu ve merkezi devletin, egemenliğinin korunabilme kapasitesinin ne derecede zayıf olduğunu bir kere daha göstermiş oldu. IŞİD'in doğuşundan sonra ABD ve Avrupalı devletler bu örgüt-devleti yenmek için bölgedeki yerel silahlı güçlerin kapasitesini kullanmak istedi. Ayrıca bu durum, Kürt siyasi örgütlerine Kürdistan'da bağımsızlık hayallerini gerçekleştirmek için iyi bir fırsat sundu. Bir taraftan Kürdistan Bölgesel Yönetimi başkanı Mesut Barzani, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletini kurmak peşindeyken aynı zamanda Rojova –Kürtçede batı anlamına gelen- kuzeydoğu Suriye'de ise 2012'den bu tarafa fiilen özerk bir Kürt devleti kurulmuştu.

Irak'ın parçalanması komşu ülkeler, Türkiye ve İran'ı ilgilendirmiyor değildi. Türkiye, uzun yıllardan beri sınırlarının güneydoğusunda Kürt sorunuyla uğraşırken İran ise ince ve başarılı bir oyun ile kendi Kürt bölgesinde siyasi bir hareketlenmenin önünü alabilmişti.

Kürtlerin uzun yıllarca Irak merkezi devletiyle yaptıkları mücadele nedeniyle bir devleti yönetebilecek kurumların oluşturulmasında eksik kalmışlardı. Bu mesele, yeni kurulacak devletin jeopolitik dengelere uyum sağlama sorunun da beraberinde getiriyordu. Batılı devletlerin Kürt örgütlere sadece askeri anlamda verdikleri yardımlar, farklı partileri askeri boyutta güçlendirmiş olsa da Kürt toplumunun siyasi geleceği açısından hiçbir vizyon çizmemektedir. Ayrıca Kürt teşkilatlar örneğin İran ve Suudi Arabistan veya İran ve ABD arasında yaşanan vekalet savaşlarında daha çok onların amaçları için kullanılmalarının yanı sıra kendileri için Kürt bölgelerde alan kazanmak için çatışmaktadırlar. Aslında bu durum onları belli bir hedef üzerinde birleşmekten uzaklaştırıyor. Aslında bu partiler arasındaki ayrışma büyük tabloda bunların belli topraklarda bir devleti yönetebilme kapasitesini, ayrıca bölgesel ve küresel güçlerle ilişkileri yönlendirmelerini sorgulatabilir.

Kürt partiler, herhangi bir milli kurtuluş hareketi gibi askeri olarak toprak kazandıktan sonra aldıkları toprağın yönetimiyle uğraşmak zorundadırlar. Filistin'de Fetih ve Hamas örnekleri partilerin devletleşmesi açısından Kürtlerin durumuyla benzerlikler göstermektedir. Kuzey Irak Kürt bölgesinde Filistin'de olduğu gibi tam

anlamıyla bir devlet kurmadan önce yönetim, güvenlik, temsil organları ve diğer devlet kurum işlevlerinin partiler tarafından yürütüldüğüne şahidiz.

Irak Kürdistanı'ndaki ilk özerklik tecrübesi 1991 yılında I Körfez Savaşı sırasında Saddam rejimine karşı uygulanan yaptırımlar kapsamında *"uçuşa yasak bölge"* ilanı sonucu oldu. Devlet kurumlarından yoksun bir bölgede KDP ve KYB'nin güvenlik güçleri, parti sekreterleri ve yerel idareleri devlet kurumlarının görevlerini üstlendiler. Erbil'i yöneten KDP ve Süleymaniye'yi idare eden KYB, özerkliğin ilk yıllarından itibaren parlamento başta olmak üzere ortak kurumların inşasına teşebbüs ettiler. Buna rağmen partilerin ayrı ayrı ellerindeki bulundukları nüfuz bölgeleri hâlâ ortak sayılmıyordu. Bundan ziyade daha fazla nüfuz alanı kazanmak için 1994-1997 yılları arasında bu iki parti arasında kanlı savaşlar bile yaşandı.

Birleşme konusundaki en ciddi adım 2003'te Amerikan'ın Irak işgalinden sonra başladı. Aslında ABD, Saddam sonrası Irak'ta bilhassa Kürt bölgede müttefikler bulma peşindeydi. ABD arabuluculuğuyla KDP ve KYB en nihayetinde 2007 yılında bir uzlaşmaya vardılar. Bu uzlaşma çerçevesinde iki taraf, silahlı çatışmaya son verme, yönetimdeki koltukları eşitçe paylaşma ve Erbil'i başkent olarak kabul etme konularında mutabık kaldılar. Bu dönemden sonra tek bir Kürdistan yolunda gelişme artık hissedilebilir hale geldi. İki parti, Bağdat yönetimine karşı aynı çizgide hareket ediyordu, yürütme erkinin özellikle Peşmerge'nin birleştirmesinde ciddi adımlar atıp parlamentonun yasama işlevini aktifleştirdiler. Böylece Kürt kurumları, yine parti organları dışında olmasa da kendilerine kurumsal bir kimlik kazanabildiler.

Ancak kurumların güçlenmesi ve büyümesi kısa zamanda iç ve dış politika çalkantılarında zaafını göstermiş oldu. İlk etapta kurumların başarılı olup olmadıkları konusunda parti liderlerinin kilit rolleri ortaya çıktı. Bu bağlamda KYB'nin genel başkanı Celal Talibani'nin siyasi alandan çıkması birlik konusundaki iki partinin stratejik antlaşmasına son koydu. Bu dönemden sonra KDP hem yönetimde hem de güvenlik güçlerinde Erbil ve Dohuk kentlerinde başatlığı elde etti. KYB ve Kürdistan bölgesinde yeni bir güç olarak ortaya çıkan Goran teşkilatı Süleymaniye'ye çekilmek zorunda kaldılar.

2013 parlamento seçimleri KDP ve KYB arasındaki geleneksel dengeyi bozdu. Bu seçimlerde KDP, 38 sandalye kazanarak birinci parti oldu. KYB ise 11 sandalye kaybetti ve Goran 24 sandalye kazandı. 2014 buhranının kopuşundan sonra Erbil ve Süleymaniye arasındaki görüş ayrılığı daha da derinleşti. IŞİD'in elinin güçlenmesiyle birlikte her parti kendi bölgesel müttefikine yani KDP, Türkiye'ye ve KYB ise İran'a yaklaştı. Büyük Kürdistan'ı kurmakta Irak Kürdistanı'nın tecrübesi siyasi partiler ve yönetim kurumlarının birbirleriyle iç içe olduğu bir daha gözler önüne serilmiş oldu. Devlet kurmak yolunda temel faktör olan parti ve devlet arasındaki ayrışma gerçekleşmemiştir ve hâlâ genel başkanlık makamları aynı zamanda devletin karar vericileri işlevini üstlenmektedir. Bu engebeli süreci aşmak için bazı adımlar da atılmıştır.

Bunlardan ilki, parlamentonun KDP, KYB ve diğer partiler arasında koordinasyon organına çevrilmesinden ibaretti. Ancak buna rağmen, KDP ve KYB kontrolünde olan yürütme organı bugüne kadar üstünlüğünü korumaktadır ve bu iki parti –özellikle KDP- hoşuna gitmeyen yasaların parlamentoda geçmesini imkânsız kılmıştır. Bunu en büyük örneği 2015 yılında iki dönem başkanlıktan sonra Mesut Barzani'nin üçüncü kez başkan olması için KDP tarafından sunulan tekliften dolayı parlamentonun tıkanması ve işlevsiz hale gelmesiydi.

İkinci adım ise Goran Partisi'nin yürütme organlarına entegre olması için Peşmerge ve maliye bakanlıkları gibi önemli bakanlıkları vermek oldu. Aslında bu adım, gitgide artan KDP gücünü bir nevi dengelemek amacıyla oldu. Yeni kurulan Goran Partisi'nin (GP) amacı devlet kurumlarını iki partinin tekelinden kurtarmaktı. Onlara göre bu durumun gerçekleşmemesi halinde her türlü reformun önü tıkanacaktı. Öte yandan Goran, ne yönetimde ne de askeriyede KYB bakanlıklarını destekleyecek kadroların oluşturması peşinde de değildi. Gerçi KDP'ye karşı KYB ile yönetimin önemli organları içinde bulunmayı da istiyordu. Ancak KDP ve KYB, aralarında olan rekabete rağmen Goran'ın reformlarına karşı birleşiyorlardı.

Üçüncü adım ise Erbil, Süleymaniye ve Kerkük il konseylerinde KDP'nin merkezi yönetimde artan gücünü dengelemek için KDP karşıtı bir blok oluşturmaktı. Bu adım ise Kürt illeri arasında derin bir parçalanmanın ve Erbil merkezli bir Kürt devletinin inşası riskini taşıyordu.

Zaten bu ortamda, derin siyasi ayrışmalar ve olgunlaşmamış kurumlar ortamında, Irak Kürdistan'ın bağımsızlık referandumu ilan edildi.

Bir zamanlar Celal Talibani, Türkiye Kürtlerini, Kürt sorununda terazinin iğnesi gibi dengeleyici olması açısından onları Mısır'ın Arap dünyasındaki konumuna benzetmişti. Ona göre, Türkiye'deki Kürt sorunundaki herhangi bir değişiklik Kürtlerin Orta Doğu'da bulundukları dört bölgeyi de etkileyecekti. Ancak Talibani'nin sözleri siyasi bir art niyet içeriyordu.

KDP ve KYB arasındaki stratejik antlaşmanın krize uğraması hem iki parti arasındaki ilişkiler bağlamında hem de üçüncü bir aktör olan Kürdistan İşçiler Partisi ve Türkiye'de bulunduğu gibi PKK ile ilişkilerde radikal bir değişikliklere yol açtı. KDP-KYB stratejik antlaşması bölgesel düzlemde Kürtlerin ilişkilerini konumlandırıyordu. Bu antlaşma gereği KDP, Türkiye ile ticari ve siyasi ilişkileri sıkılaştırırken PKK ile ilişkilerin yönetimini KYB'ye bırakıyordu. KYB'nin zayıflaması onu PKK'ya yakınlaştırmıştı. Bu da yine KDP'ye karşı bir denge politikasından kaynaklanıyordu. Son yıllarda PKK, yeni parti ofisleri açtırıp KYB'ye bağlı Peşmerge ile askeri koordinasyon gerçekleştirerek geleneksel olarak KYB'nin alanları olan bölgede faaliyetlerini genişletmiştir.

PKK'nın Suriye'de genişlemesi KDP'yi rahatsız etmektedir. Aslında bu durum, KDP ve KYB'yi birbirlerinden daha da uzaklaştırmaktadır. KDP'nin önceliği PKK'nın ne Suriye'de ne de Irak'ta genişlemesidir. Suriye'de KDP'nin desteklediği Kürt partiler PKK'ya yakın olan PYD ile herhangi bir uzlaşmaya geçemediler. Hatta 2017'nin ilkbaharında geleneksel olarak KDP kontrolünde olan Sincar kırsalında PKK ile silahlı çatışmaya girdiler.

Yeni Kürt içi rekabetler içerisinde herhangi bir silahlı çatışmaya girme durumu, Kürt teşkilatların bölgesel ve küresel güçler tarafından kullanılmasına daha fazla zemin yaratacaktır. Aslında bölgesel ve küresel güçler bu örgütleri, birbirlerini veya düşman Kürt örgütleri yenmek için kullanmaktadırlar. Nasıl ki KDP, Türkiye'nin Suriye ve Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı bombardımanlarına karşı gözlerini yumd ve ara sıra batı sınırlarını Suriye'deki PKK'lılara karşı kapattı; PKK ise KDP'yi askeri anlamda izole etmek için İran'a yakın milislerin faaliyetlerinin kolaylaştırılmasında yardımcı oldu. Küresel güçler, özellikle IŞİD'e karşı savaşıran koalisyon güçleri sahadaki Kürt teşkilatları ayırmaksızın silah ile desteklediler. ABD

başta olmak üzere koalisyon güçlerinin amacı herhangi derin bir jeopolitik değişime karşı bu teşkilatların bölgesel güçlerin nüfuzu altında kalmamaları yönündedir.

Büyük Kürdistan projesinin bugünkü tabloda daha çok bir hayale dönüşmesinin en büyük sebepleri Orta Doğu'da varlıklarını sürdüren Kürt teşkilatların öyle veya böyle bölgesel bir güce bağlı olmaları, aynı zamanda Batılı güçler ile ilişkilerinin de daha çok askeri boyutta olması, birbirine rakip ve haliyle yabancı devletlere bağlı partilerin başat olduğu sistemde daha feodal bir sistem yönetimine benzeyen bir sistemin şekillenmesi oradaki siyasi güçleri işbirliğinden çok çatışmaya yöneltiyor. Ayrıca hem KDP hem de PYD kontrolündeki topraklarda yaşayan insanlar ağır baskıların altında yaşamakta ve herhangi bir muhalefet partisinin oluşumuna izin verilmemektedir.²⁵⁹

Vatikan'ın Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kararını aldığı referandum ile ilgili Irak'ın daha da istikrarsızlığına yol açacağı için sıcak bakmadığı yönündeydi. Dönemin Kürdistan Bölgesel Yönetimi başbakanı Niçervan Barzani'nin Papa Francis ile Vatikan'da baş başa görüştükleri oturumda Papa Bergoglio, Kürtlerin IŞİD elinden kaçan Hristiyanları ağırlaması ve Irak'ın yeni istikrarsızlık ortamına sürükleyebilecek durumlardan kaçınması konularına değindi. Niçervan Barzani, 2 Mart 2015 ve 12 Ocak 2018 olmak üzere iki kez Vatikan'ı ziyaret etti. İlk ziyarette Papa Francis *"Kutsal Makam ve Vatikan'ın kapısı dost ve cömert halkın yurdu olan Kürdistan'a her zaman açıktır"* ifadelerini kullanmıştı. Bu görüşmede Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin IŞİD ile mücadele etmesi gerektiği konusunun altı çizilmişti. Bu ziyaretin asıl amacı Vatikan'ın olası bir bağımsızlığa nasıl baktığı doğrultusundaydı. Niçervan Barzani'ye eşlik eden heyet arasında yer alan Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin İtalya'daki üst temsilcisi Rezan Kadir ise *"Kürt halkı Papa'nın manevi desteğine çok değer veriyor. Kendilerinden bizim için dua etmeleri, bizi yardım etmeleri ve dualarında ve konuşmalarında Kürdistan adını getirmelerine devam etmelerini istedik"* açıklamalarında bulunmuştu. Referandumdan dört ay sonra gerçekleşen ikinci ziyarette ise Papa'nın Irak'ın durumundan endişe duyduğu dile getirilmişti. Vatikan'ın önceliği en az 400.000 kişiyi bulan, IŞİD elinden kaçıp yerinden edilen Hristiyanların durumuydu. Bunlardan 100.000'i Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kontrol ettiği bölgeye sığınmışlardı. Vatikan'ın isteği her zaman bu

²⁵⁹ Maria Fantappie, "Il Grande Kurdistan Resta Un'Utopia", 1 Agosto 2017, <https://www.crisisgroup.org>, (05.09.2019).

sığınmacıların kendi evlerine dönmesi istikametinde olmuştur. Irak merkezi devleti ve Türkiye'nin herhangi bir bağımsızlık düşüncesine karşı tepkisi, askerlerini bölgenin sınırlarına sevk etmek kadar çok sert olmuştur.²⁶⁰ Aslında böylesi bir durum Vatikan'ın önceliği olan Hristiyanların durumunu daha da belirsizleştirdiği gibi yeni göç ve ölüm vaziyetlerine yol açabileceği açısından daha da vahimleştirebilirdi. Ayrıca bölgedeki Kürt hükümetinin en büyük görevlerinden birisi oradaki Hristiyanları korumaktır.²⁶¹

Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından ilan edilen referandum kararı genel olarak dünyada, özellikle Vatikan'da sıcaklıkla bakılmadı. ABD, AB ve BMÖ bile meseleye şüpheyile yanaştılar. Neredeyse bütün dünyanın önceliği IŞİD ile mücadele yönündeyken atılan bu adım daha çok hayalperestçesine değerlendiriliyordu. Ancak bu süreci destekleyen tek devlet İsrail devleti idi. İsrail'in de desteklemesi bir milletin kaderini belirleyebilme hakkını savunmaktan çok daha reelpolitik gereksinimlerden kaynaklanıyordu. Konu ile ilgili İsrail başbakanı Bünyamin Netanyahu'nun açıklaması şöyleydi: *"İsrail, PKK'ya karşıdır ve onu Türkiye ile savaşmakta olan bir terör örgütü olarak değerlendiriyor. Ancak Türkiye'nin kendisi Hamas'ı destekliyor. İsrail böylesi bir terör örgütüne karşı olduğu halde kendi devletini kurmak yolunda Kürt halkının meşru çabasını destekliyor"*. İlk etapta bu tutum, Türkiye'ye karşı bir tutumdur. Bir yandan PKK'yı kınarken diğer yandan Irak Kürdistan'ını destekliyor. Öte yandan İsrail, Türkiye'nin Hamas'a gönderdiği finansal yardımlarla darbe almaktadır. İzlenen bu strateji, Erdoğan'ı Hamas'tan uzaklaştırmaktı. Netanyahu'nun bu tutumunu dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in 70'li yıllarda Irak'a karşı izlediği stratejiye benzetmektedirler. 1975'te bölgede siyasi parçalanma oluşturmak amacıyla Irak'taki Kürt isyanını destekledi. Daha sonra hedefine ulaştıktan sonra Kürtleri Saddam'ın insafına bıraktı. Netanyahu stratejisinin de aynen Kissinger stratejisi gibi olduğu söylenmektedir. Kürdistan bağımsızlığını desteklemesinin Şii karşıtı bir politika gereği de izlendiği ve o yüzden geçici olduğu sanılıyordu. Bağımsızlıktan kaynaklanan en büyük risk, Kürtlerin bölgesel güçler

²⁶⁰ Giulia Belardelli, "Papa Francesco Incontra Barzani: grato al Kurdistan, la porta del Vaticano è sempre aperta per i curdi. Renzi: Apriremo un consolato a Erbil", 2 Marzo 2015, <https://m.huffingtonpost.it>, (07.09.2019). Ayrıca bkz, Franca Giansoldati, "Il Lider Curdo dal Papa Dopo il Referendum sull'Indipendenza", 12 Gennaio 2018, www.ilmessaggero.it, (07.09.2019).

²⁶¹ Vittorio Ianari, **Un Destino Comune: cristiani e musulmani in Medio Oriente**, Leonardo International, Milano, 2010, p. 112-113.

tarafından ezilmesi ve Tel Aviv'in, onlara bu konuda söz vermediği için sessiz kalması riskidir.

Haaretz gazetesi İsraililer ve Kürtlerin kardeşliğini reelpolitikten ziyade kan bağından kaynaklı bir durum olduğunu iddia etse de İsrail'in kendisini Kürtler için tehlikeye sokma ihtimali, gerçeklikten çok uzaktır.²⁶² Aslında dikkat edilmesi gereken mevzu, böylesi derin bir jeopolitik değişimde İsrail'in ABD'den farklı bir politika izlemeyeceği çıkarımıdır. Öte yandan İsrail'in böyle bir tutumu, Kürtleri İslam coğrafyasında daha da yalnızlaştırabilir.

Bütün bunlara rağmen Büyük Kürdistan'ın yerine ortaya çıkabilecek farklı farklı Kürdistan'lardan bahsedebiliriz. Nitekim ki birkaç Arap veya Türkdevleti vardır ve birkaç Kürt devleti de olabilir. Ne küresel ne de bölgesel güçlerin büyük bir Kürdistan'ı tercih etmeleri çok zor görünmektedir. Hatta PKK, KDP ve KYB'yi Kürt siyasetinde üç ana akım olarak göz önünde bulundurduğumuzda bunlar ve bunların türevleri ayrı ayrı Kürt devletleri oluşturabilirler. Ayrıca Orta Doğu'da azınlıklar, milletleşme, demokratikleşme ve devlet kimliği sorunları ülkeden ülkeye değiştiği ve farklı farklı dinamiklerden kaynaklandıkları için başka bir tartışmanın konusudur. Bunlardan ziyade iç ve dış dinamiklerden kolaylıkla etkilenen bu ülkede olası bağımsızlık girişimlerine karşı Irak Şii mercaiyetinin cihat fetvasını göz ardı etmemek gerekmektedir. Gerçi Irak üzerinden muhtemel ABD-İran arasındaki bir savaş, İran'ın Kürt ve Fars olmayan diğer etnik bölgelerine sıçrayabilecek kadar Kuzey Irak Kürt bölgesinde bağımsızlık hareketini arttırabilir. Ayrıca neredeyse bütün kurtuluş partilerinin silahlı olduğu bir bölgede, olası bir bağımsızlık sonucu iç savaşa da gidilebilmesi uzak bir ihtimal gibi değerlendirmemelidir. Bu durum zaten bunlara ve benzeri senaryolara her zaman açıktır.

3.8. VATİKAN- İSRAİL/FİLİSTİN: DÜNYANIN TEOSTRATEJİK DENGESİNİN AĞIRLIK NOKTASI

Bu kısımda İsrail ve Filistin meselesini ayrı ayrı başlıklarda getirmememizin sebebi iki ülkenin de iç ve dış dinamiklerinin birbirlerini yakından etkilediği içindir.

²⁶² Michele Crudelini, "Perchè Israele Sta Supportando il Kurdistan Iracheno", 29 Settembre 2017, <https://it.insideover.it>, (10.09.2019).

İsrail devletini devlet olarak tanımayan ülkeler hariç diğer ülkelerin üst yetkilileri de geleneksel olarak bu ülkelere herhangi birine resmi ziyarette bulundukları zaman diğerini ziyaret etmeden ayrılmamaktadırlar. Bu mesele ahlaksal bir tavırdan ziyade teostratejik dengeleri korumak açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu topraklarda yaşanan herhangi bir ufak hareketlilik Yahudi, Hristiyan ve Müslüman dünyasını yakından etkilemektedir. Bu üç dünyadan herhangi birisinin bu topraklarda siyasi olarak üstünlük kazanması, aynı şekilde teostratejik anlamda üstünlük kazanması demektir ki bu da manevi olarak da haklı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca Filistin'in aynen Vatikan gibi üye olmayan gözlemci devlet statüsünde olması ve İsrail'in ise tam üye olmasına bakmayarak her ikisinin de belli sınırlara sahip olmamaları özel bir durumu beraberinde getirmektedir. Nitekim İsrail de askeri ve istihbari üstünlüğüne rağmen Filistin kadar olmasa da bölgede ve dünyada savaş ile barış koşullarından etkilenebilir. Bu çerçevede örneğin İsrail'in en büyük destekçisi olan ABD'nin herhangi bir nedenle süper güç statüsünün zayıflaması dengeleri ciddi anlamda değiştirebilir. Bu nedenle bu bölümde Vatikan-İsrail ilişkilerini ve aynı kapsamda Vatikan-Filistin ilişkilerini anlamaya çalışacağız.

3.8.1. Kilise ve Yahudiler: Tarihsel Bir Sorun

Vatikan'ın İsrail'i devlet olarak tanınması 1993 yılına kadar sürdü. Bu yıla kadar bu tanımamanın sebebi teolojik bir gerekçeye dayanıyordu. Nitekim 25 Ocak 1904 tarihinde siyasi Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'in Papa X Pius ile yaptığı ziyaretinde Papa aynen şu cümleleri kullanmıştı: *"Biz bu hareketi benimseyemeyiz. Biz Yahudilerin Kudüs'e gitmelerini engellemeyiz ama asla [bu hareketi] kabul edemeyiz... Yahudiler bizim Efendimizi kabul etmiyorlar. Bu yüzden de biz Yahudi halkını tanıyamayız"*. Herzl Katolik bir ülke olan Macaristan'da doğdu ve diğer bir Katolik ülke olan Fransa'da yaşadığı için Katolik Kilisesi'nin ahlaki desteğinden emin olunması meselesini iyi bir şekilde kavırıyordu. Ancak Vatikan'ın mevkiî belliydi; Yahudi bir devletin kurulmasını istemiyordu. Siyonistlerin Kudüs'teki Hristiyan kutsal mekanların korunmasının vaadini bile kabul etmiyordu. Zira Vatikan'ın gözünde kutsal mekanlar sadece Kudüs değil belki bu şehirden başlayıp Beytüllahim, Eriha, Tiberiya ve Nasıra şehirlerini kapsayan bir coğrafyayı içeriyordu.

Bu arada Sykes-Picot gizli antlaşması da Vatikan nazarındaki kutsal mekanları uluslararasılaştırsa da Britanya devletinin 2 Kasım 2017 tarihinde yayınladığı Balfour Deklarasyonu ile hayal kırıklığına uğradı. Çünkü Vatikan o dönemlerde Britanya'ya iyi niyetle yaklaşıyordu. Sykes-Picot antlaşmasına göre Yahudi bir devletin kurulmaması kaydıyla Filistin'e sadece insani gerekçeler ile Rusya'da eziyet gören Rus Yahudiler yerleştirilecekti. Aslında XV Benedict'in Papalığı dönemine denk gelen o tarihlerde Vatikan'ın tezi Yahudilerin orada bir vatanın kurulmasında haklı oldukları ama devlet kurmamaları etrafında dönüyordu.²⁶³

Bütün bunlara rağmen Vatikan-İsrail ilişkilerinde değineceğimiz noktalarda bile durumu daha iyi anlayabilmemiz adına Harold Fisch'in tespiti bu iki devletten daha ziyade bu iki dünya arasındaki teostratejik dengelerin sayesinde ilişkileri kavrayabilmemizde yardımcı olmaktadır. Fisch'e göre *"Vatikan açısından fatih bir İsrail'in kendi antik yurdunda İncil'in vaatlerine göre devlet kurması manevi dengeler açısından çarpıcı bir değişimi temsil ediyor"*.²⁶⁴

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı döneminde milyonlarca Yahudinin toplama kamplarında Naziler tarafından katliamına karşın Papa XII Pius'in buna ses çıkarmaması, Almanya'nın, İtalya'nın kuzeyinden girip işgale çalıştığı dönemde aynı Papa'nın Vatikan ve Roma'daki kiliselere dokunmamak şartıyla İtalya'nın işgaline izin vermesi, haliyle Almanya devleti takibinde olan İtalya Yahudilerinin kaçışında yardımcı olmaması ve sahte pasaportlarla Holokost soykırımını gerçekleştirenlerin Güney Amerika'ya kaçmalarında yardımcı olması Vatikan'ın bugüne kadar bu iddiaları çürütecek bir belge bile sunamaması ve dahası özellikle Papa II Jean Paul döneminde Papa XII Pius'un aziz ilan edilmesinde ısrarcı olması İsrail-Vatikan ilişkilerinde en zor dolambaçlardan sadece birkaçıdır.²⁶⁵

Yahudiler ile Hristiyanlar arasında bulunan bu güvensizlik tarihi, neredeyse 2000 yıllık Yahudi karşıtı söylemden kaynaklanan bir olgudur. İncil'de İsa'yı katledenlerin Yahudilerin olması Hristiyanlar tarafından dile getirilmiş ve bu iki din mensupları arasında kin beslenmesine sebep olmuştur. Sadece buna karşı II Vatikan Konsili'nde, Papa VI Povlus döneminde dinlerarası diyalogu başlatmak için Nostra

²⁶³ Sergio Minerbi, **Un Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, Bonanno Editore, Roma, 2016, p. 27-33.

²⁶⁴ Sergio Minerbi, **Un Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, p. 16.

²⁶⁵ Sergio Minerbi, **Un Relazione Difficile**, p. 105-154.

Aetate bildirisinde durumu biraz olsun hafifletmeye çalışılmıştır. Bu belgede şu ifadeler yer verilmektedir: *"Yahudi makamlar ve onların arkasında gidenler İsa Mesih'in öldürülmesine teşebbüs etmiş olsalar da bu onların iradesiyle gerçekleşen bir şeydir ve ne o dönemde yaşayan Yahudilere ve ne zamanımızda yaşayan Yahudilere atfetmek olmaz"*. Ancak görüldüğü gibi Yahudileri şeytanlaştırma aslında biraz hafifletilmeye çalışılmış, tamamen yok edilmemiştir. Tanrı olarak öldürülen İsa yine bir sürü Yahudi tarafından katledilmiştir. Yahudiler ise hâlâ onları zorla Hristiyan âyin törenlerine götürüldükleri, orada bazı dualarda Yahudilere lanet okunmaları ve Yahudi çocukları ebeveynlerinden kaçırıp zorla vaftiz ettirip dönüştürülmeleri hatıralarını unutamamışlardır.²⁶⁶

3.8.2. Papa II Jean Paul: Aushwitz'in Hristiyanlaştırılması

Yahudi karşıtlığı söyleminin en doruk noktası İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanmıştır. Özellikle Nazilerin onları toplama kamplarınaa yığıp toplu şekilde katletmeleri, yukarıda da kaydettiğimiz gibi Vatikan'ın bu meseleye göz yumması Hristiyan-Yahudi dünyaları ekseninde dönüşüm noktası olmuştur. Bu dönüşüm noktası bu iki dünyayı birbirlerine yaklaştırmaktan daha çok uzaklaşma ve kırılmaya neden olmuştur. Bu durum, savaş sonrası da devam etmiştir. Özellikle Papa II Jean Paul döneminde en çalkantılı evresini yaşamıştır.

Vatikan-İsrail ilişkileri resmi olarak 1993'ten sonra yani Ekim 1991'de Arap devletleri, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve İsrail arasında düzenlenen Madrid Konferansı'ndan sonra başlatıldı. Vatikan bu konferansa çağrılmamıştı ve devlet sekreterliğinin en çok yakındığı mesele ise buydu. Bu evreden sonra artık Arap devletleri ve FKÖ, Kudüs meselesini bir kenara bırakarak İsrail ile barış konusunda iki taraflı tartışmayı kabul etmişlerdi. Ancak Vatikan açısından ilke olarak Kudüs meselesi iki taraflı bir pazarlığın konusu değil çoktaraflı bir müzakerenin konusu olabilirdi. Sadece 13 Eylül 1993 tarihinde Washington'da İsrail ve FKÖ arasında imzalanan mutabakattan sonra 30 Kasım 1993'te Kutsal Makam, İsrail ile temel bir anlaşma imzalamayı kabul edip Kahire mutabakatından sonra İsrail ile büyükelçi değişimini kabul etti.

²⁶⁶ Sergio Minerbi, p. 7-13.

Papa Wojtyła, Roma Sinagogu'nu ziyaret ettiğinin her seferinde Papa sıfatıyla değil Roma piskoposu unvanıyla görüştüğünü söylemekte ve Yahudilere ise "ağabeyler" olarak hitap etmekteydi. Papaların kullandıkları bulanık ve çokanlamlı ifadeleri göz önünde bulundurduğumuzda mesele biraz anlaşılabilir. Nitekim Aziz Paulus, Romalılara yazdığı risalesinde *"Ağabey küçük kardeşe hizmet edecek; yazılı olana göre: Yakup'u seviyorum ama Esav'dan nefret ediyorum"* gibi sözlere yer vermektedir. II Jean Paul'un kendisi de 1989 Pentekost şenlikleri arifesinde *"Bu [Eski] İttifak inançlı bir şekilde gözlenmediği için Tanrı, peygamberleri aracılığıyla Yeni İttifak'ı kuracaklarını ilan etti"* şeklinde konuşmaktadır. Öte yandan yeni ilmiyal kitabında *"Peygamberler, İsrail'i İttifak'ı bozmak ve bir fahişe gibi davranmasıyla itham ediyorlar. Onlar yeni ve ebedi bir İttifak'ı ilan edecekler. İsa Mesih bu Yeni İttifak'ı kurduydum"* şeklinde ifadeler yer almaktadır. Ancak Kilise kendisini diyalog kapılarını açabilecek bir teolojiden kurtaramamıştır.

Papa II Jean Paul'un Aushwitz-Oswiecim hakkında kullandığı sözlerin, İsrail-Vatikan ilişkilerini daha da zor bir evreye getirdiğinden bahsedebiliriz. Polonyalı Papa *"kendisini gönüllü olarak kurban eden lavililer"* anlamına gelen *"Holokast"* yerine *"felaket"* anlamında kullanılan ve Yahudilerin benimsediği *"Shoah"* sözcüğünü kullanan ilk Papa olmasına rağmen Yahudiler tarafından Aushwitz'i Hristiyanlaştırmak ile suçlanmaktadır. Nitekim 7 Haziran 1979 Aushwitz-Oswiecim hakkında yaptığı konuşmasında bu noktayı *"Modern dünyanın Golgota'sı"* olarak nitelendirdi. Aslında Golgota tepeleri İsa'nın çarmıha çekildiği yerdir. Bu sözün anlamı bir Yahudi olarak çarmıha çekilen İsa'nın Hristiyanlığın doğuşuna sebep olduğu gibi Oswiecim'de öldürülen Yahudiler ise Hristiyanlığın şehitlik kültürünün bir parçasına dönüştürülmüş oluyordu. Shoah'ın Hristiyanlaştırması yönünde Papa aynı konuşmasında 6 milyon Yahudinin katledilmesinden değil *"Polonya halkının dörtte birinin"* katliamı ifadesini kullanması diğer bir kırılma noktası olarak değerlendiriliyor. Bu noktadan bakılırsa Yahudi simgelerin Hristiyanlaştırması söz konusu olmaktadır.

Bu durum Papa'nın kardinal Karol Wojtyła adıyla Cracovia başpiskoposu olarak görev yaptığı dönemde Polonya devletinin katliam yapılan mekanlarda herhangi bir değişim yapamayacağı hakkında UNESCO ile uluslararası bir anlaşmanın olmasına rağmen Ekim 1971'de Aushwitz'de bir mihrap ve bir türbenin

yapılması gerektiği önerileriyle gündeme gelmişti. Bu bağlamda *"Kahramanca kurban giden bu mekanda bir kilisenin inşa edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü kiliseler Hristiyanlığın ilk asırlarında şehitlerin, azizlerin ve kutsal insanların mezarları üzerinde inşa ediliyordu"* ifadeleri kardinal Wojtyła'ya aittir. Bunun ötesinde Polonya komünist hükümeti ve Polonya Katolik Kilisesi'nin Polonya'da öldürülen Yahudilerin izlerini silmek ve onları Polonyalı kurbanlar olarak göstermek yolunda çalıştıkları belirtilmektedir.

Aynı yaklaşım, Yahudilikten Hristiyanlığa geçen ancak Naziler tarafından Yahudi diye aranan Edith Stein'in 1 Mayıs 1987 tarihinde Papa tarafından azize ilan edilmesi ile devam etti. Papa II Jean Paul'un onun hakkında kullandığı *"Katliam kampında o, aynen rahibe Teresa Benedetta della Croce gibi Tanrı'nın kutsal adının yüceltilmesi için İsrail kızı gibi olarak öldü. [...] Vaftiz olması da onun hiçbir şekilde kendi İbrani halkından kopması anlamına gelmedi"* gibi ifadelerle başka bir yöntem ile Auschwitz'in Hristiyanlaştırılmasına çalıştı. Papa Wojtyła, Stein'n kurban gitmesini şöyle açıklıyor: *"[Stein] kendisini Tanrı'ya gerçek barış ve tehlike ve ezilme altında olan ibrani halkına keffare kurbanı olarak sundu"*. Buradaki asıl mesele Stein'in ölmesini Yahudilerin iman bakımından zayıf oldukları ve Hristiyanlığa dönüşmedikleri için bir kefaret olarak görülmesidir. Unutmamamız gereken bir nokta ise Papa II Jean Paul doktrinde Auschwitz, *"nasyonal-sosyalizm tiranisi"*nin meyvesi olarak görüldüğü meselesidir. Demek ki onun görüşünde bu katliamın sebebini Hristiyan inancına atfetmek abes ve provokatiftir.

Polonyalı Papa döneminde Vatikan-İsrail hattında gerilime neden olan bir başka olay daha, 2 Nisan 2002 tarihinde başlayıp 40 gün süren, Beytüllahm'de bulunan Doğu Kilisesi'ne silahlı kişiler tarafından gerçekleşen baskın ve rehin alma olayı oldu. İsrail'in yakındığı şey Vatikan'ın bu olayda tarafsızlığını korumaması ve açık bir şekilde İsrail'i kınaması, İsrail'i sorumlu tutması ve oraya baskın yapanları teröristler olarak görmemesiydi. Bu olayların yaşandığı günlerde ise Vatikan'ın dünyadaki medya ağı, İsrail aleyhine propaganda yapmaktaydı. İsrail her zaman Papa II Jean Paul tarafından atanan Kudüs'ün ilk yerli Latin patriği Michel Sabbah'ın Filistinliler lehine tarafgir bir tutum sergilediği için memnuniyetsizliğini duyurmuştur.²⁶⁷

²⁶⁷ Sergio Minerbi, p. 155-173 ve 59-79.

3.8.3. Papa XVI Benedict: Çatlaklı Kilise'de Yahudi Sorunu

Papa XVI Benedict'in Papa olarak seçildikten sonra önceliği Katolik Kilisesi'ni geleneklerine döndürme oldu. Onun bu yolda attığı ilk adım ise, II Vatikan Konsili'nce iptal edilen Tridentin Kütlesi'nin Latince düzeltmesiydi. Bu adım bir bakıma II Vatikan Konsili'nde alınan kararların geçerliliğini sorguluyordu.

Ancak Vatikan-İsrail ekseninde olan ilişkiler açısından Katolik Kilisesi'nde var olan Yahudi karşıtı söylemlerin hafifletilmesi dışında fazla bir değişikliğin olduğuna dair bir şey söylenemez. Bu bağlamda Kutsal Cuma namazı metninde 7 Temmuz 2007'den 4 Şubat 2008'e kadar süren süreçte özellikle Latince kelime olan *"perfidus"* olarak iki kez geçen sıfatın kaldırılmasıyla birlikte bütün Yahudilere atfedilen Tanrı öldüren sıfatının konusunda değişiklikler yapıldı. Zaten 1959 yılında ilk kez Papa XXIII Yuhanna perfidus sözcüğünün iptal etmesine emretmişti. Daha sonraları Papa VI Pavlus namazın Latince'den İtalyanca'ya çevrilmesiyle önemli bir adım atmıştı. Papa Ratzinger'in yaptığı bu reforma rağmen eski metnin Yahudilere öğüt olarak *"İsa Mesih'i tanımak"* bölümü hâlâ duruyordu. Bu kapsamda Roma başhahamı Riccardo Di Segni ayrıntılı bir makalede bu yaklaşımın Konsil öncesine ait bir *"Yahudileri dönüştürme arzusu"* olduğunu savundu. Halbuki kardinal Walter Kasper bu arzunun ahir-uz zaman'a ait olan bir arzu olduğunu söylemektedir.

Papa XVI Benedict'in Yahudiler açısından attığı diğer bir olumlu adım ise açık ve net bir şekilde paganizm ve Yahudilik arasında koyduğu bir mesafeydi. Örneğin 25 Ocak 2009 tarihinde Aziz Pavlus hakkında şöyle bir ifade kullanmıştı: *"Bazıları Aziz Pavlus hakkında 'dönüşme' kavramını kullanmayı tercih etmiyorlar. Çünkü –onların fikrine göre- o önceden de inançlı ve hararetli bir Yahudi'ydi. Zira imansızlıktan iman sahibi olmaya ve putlardan Tanrı'ya geçmediydi. [Ayrıca] İsa Mesih'e iman etmesi için Yahudi inancının bırakmasına da gerek yoktu".* Ona göre Yahudilik ayrı bir inanç değil belki Hristiyanlık tarihinin antik evrelerinden birisidir. Dinlerarası diyaloga da gelince, misyon ve diyalog arasında antagonistik bir ayrılığın olmadığını özellikle 2000 yılında yayınladığı *Dominus Jesus* adlı belgede uzunca anlatmıştı. Özellikle belgenin sonunda aynen şu ifadeler yer alıyor: *"İncil'i müjdeleme misyonunun bir parçası olarak dinlerarası diyalog, Kilise'nin 'ad gentes' misyonundaki inisiyatiflerinden sadece birisidir... Kilise, kendisini öncelikli olarak*

âşikar hakikatin ve İsa Mesih'e iman getirmenin gerekliliği ilanı konusunda adamalıdır". Aynı belgede her türlü diyalogun karşılıklı anlayışın çerçevesinde olması gerektiğine işaret etse de bir Hristiyanın Yahudi olması söz konusu değil belki bir Yahudinin Hristiyanlaşmasıdır. Bu çerçevede haham Di Segni, dönüştürmeği hedefleyen bir diyalogun Yahudileri ilgilendirmedini düşünmektedir.

Vatikan-İsrail ilişkilerinin sarkıntılı bir biçimde devam etmesi, Papa Ratzinger döneminde de geçerliliğini korudu. Ultra gelenekçi X Aziz Pius Kardeşlik Cemiyeti veya kurucusu Marcel Lefebvre'in adından dolayı Lefebvriyan tanınan ve 1.5 milyon takipçisi olan cemiyetin dört piskoposlarından birisi piskopos Richard Williamson'un 22 Ocak 2009 tarihinde İsveç televizyonunda yaptığı bir röportajda toplama kamplarında ölen Yahudilerin sayısının 200.000 veya 300.000 olduğu ve hatta birisinin bile gaz odalarında ölmediğini savundu. 7 Ekim 1970'te İsviçre'nin Ecône bölgesinde kurulan bu cemiyetin kuruluş felsefesi, Kilise'nin eski geleneklerine aykırı olduğu için II Vatikan Konsili'ni reddetmektir. Bu cemiyet, dönemin İman Doktrini Cemiyeti başkanı kardinal Ratzinger –daha sonraları XVI Benedict'in aktif rolüyle Kilise'den dışlandı. Piskopos Williamson'un bu açıklamalarına tepki olarak Almanya, Avusturya, Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde protestolar düzenlenip Papa XVI Benedict Almanya şansölyesi Angela Merkel'in sert itirazlarının hedefi oldu. Merkel, Papa'yı Williamson gibi insanlar için Tanrı'dan af istemesiyle teşvik ettiği ve Kutsal Makam'ın holokast ile ilgili açık bir mevkiinin olmadığı ile eleştirdi. Bu olay ile ilgili Vatikan'a atfedilen şaibenin Papa Ratzinger'in de Lefebvriyan gibi II Vatikan Konsili'ne karşı sorgulayıcı tavrı, Vatikan'ın gelenekçi koluna ait olduğundan kaynaklanıyordu. Diğer bir sorun ise Vatikan'ın olay ile ilgili çok geç tavrı sergilediği meselesiydi. Nihayetinde Vatikan devlet sekreterliği 4 Şubat 2009 tarihinde üç temel nokta üzerinde bir bildiri yayınladı. Bunlardan birincisi, Papa'nın Kilise hiyerarşisinde herhangi bir rolü olmayan bu dört piskopos ile diyalogun engellememesine çalıştığı konusuydu. İkincisi, II Vatikan Konsili'nin tam olarak tanınması Azizi X Pius Kardeşliği Cemiyeti'nin gelecekte tanınması için vazgeçilmezlikti. Üçüncüsü ise piskopos Williamson'un Shoah ile ilgili açıklamasının kabul edilemez olduğu ve Papa tarafından şiddetle reddedildiği yönündeydi. Papa'nın kendisi ise 10 Mart 2009'da bütün dünya piskoposlarına şahsen bir mektup gönderdi. Bu mektupta *"Bazı gruplar Papa'yı açık bir biçimde saatin*

ibrelerini Konsil öncesi zamanlara çekmek istediği ile itham ettiler; bu durumun acılığı çağımızda çok derin yaraların açıldığına ve çığ etkisinde protestolara neden oldu" ifadelerine yer verdi. Bu yazıda, Williamson olayını *"öngörülmedik üzüntü"* olarak nitelendiren Papa, bir anda büyüyen bu olayın Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki barışın reddi gibi ortaya çıktığından yakındı. 12 Mart 2009 tarihinde ise Vatikan'da İsrail Başhahamlık temsilcilerini de kabul edip Vatikan'ın Ocak 2004'te selefi Papa II Jean Paul'un İsrail'in iki başhahamını kabul etmesiyle başlayan diyalog sürecinin devam ettiğinin altını çizdi.

İsrailli uzmanlar tarafından müspet değerlendirilen Papa XVI Benedict'in attığı diğer bir adım ise 28 Mayıs 2006'da Aushwitz ziyaretinde yaptığı bir konuşmada aynen Papa II Jean Paul gibi 6 milyon Yahudinin öldürülmesi yerine Polonya halkının dörtte birinin öldürülmesi yönünde sarf ettiği sözleri Vatikan'a döndükten sonra *"Hitler, Aushwitz-Birkenau ve benzeri kamplarda 6 milyon Yahudinin yok etmesine çalıştı"* şeklinde düzeltmesi görülmektedir. Böylece simgesel olan 6 milyon rakamı Yahudilere atfedilmiştir. Papa, 11-15 Mayıs 2009 tarihleri arasında gerçekleştirdiği İsrail-Filistin ziyaretinde İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin katledilmesi hakkında aşağı yukarı aynı ifadelere yer verdi. Ancak unutulmaması gereken noktalar, Vatikan yetkililerinin İsrail devleti ibaresini kullanmaktan çekindikleri ve yerine Kutsal Topraklar ifadesini kullanmayı yeğledikleridir. Öte yandan Vatikan da dünyada siyasi bir birim olduğu için İsrail ile ilişkileri ise siyasi bir doğaya sahiptir. Papa XVI Benedict'in bir konuşması Vatikan'ın İsrail devleti hakkındaki pozisyonu açısından daha açık bir vizyon sunmaktadır. Papa 12 Mayıs 2008 tarihide İsrail'in yeni büyükelçisi Mordechay Lewy'nin güven mektubunun kabul töreninde İsrail devletinin 60. yıl kuruluş yıldönümünü hatırlatarak yaptığı konuşmada *"Tanrı'nın lütfuyla Kutsal Makam, Yahudi halkının babaları yurdunda bir vatanın oluşması isteğiyle sizinle birleşiyor ve nihayetinde büyük bir zevkin kaynağı olacak Filistinliler ile çatışmaya son koyacak olan gerçek bir barışın yakın zamanda görmesini ümit ediyor"* şeklinde konuştu. Papa bu konuşmasında Vatikan ve İsrail arasındaki problemlere de değindi. Bunlardan birincisi, İsrail dahil bütün Orta Doğu'da göç sebebiyle Hristiyan nüfusunun azalmasıydı. Halbuki İsrail devleti her zaman, İsrail'deki Hristiyan nüfusun sabit kaldığını ve tam tersi Müslüman çoğunluğun Hristiyanlara alternatif

bırakmadıkları için Filistin topraklarından göç ettiğini savunmaktadır. İkincisi, Papa'nın İsrail'e kendisini savunma hakkı tanıdığı ancak Filistin halkının acı çektiğine değindi. İsrail devletinin eleştirisi ise Papa'nın Filistin'de var olan terörizm ve Filistin tarafından atılan füzelerden bahsetmemesidir. Öte yandan Papa, yan yana yaşayan iki devletten yana olduğunu savunsa da bunu sırf İsrail'in iyi niyetli olmasına bağlamaktadır. Üçüncü problem ise temel antlaşmaların 1993'te imzalanmasına rağmen ekonomik ve vergi konusundaki müzakerelerin bir sonuca varılmadığı hakkındaydı. Dördüncü sorun ise Kilise ile çalışanların vize meselesiydi. Nitekim Vatikan, Arap ülkelerinden gelen papazları İsrail'e göndermek istemekte ancak devletlerini İsrail ile savaş halinde olduklarından İsrail'e giriş yapmak için katı güvenlik kontrolünden geçmektedirler.²⁶⁸

3.8.4. Papa Francis: Teostratejik Denge Bozuluyor

Papa Francis döneminde Vatikan-İsrail ilişkilerinin iyi olacağı konusundaki kuşklar yerini hâlâ korumaktadır. Bugüne kadar diasporada yaşayan Yahudi Toplulukları ile hafif bir olumlu adım atılmış olsa da bu, İsrail-Vatikan ilişkilerinin iyi olacağı anlamına gelmemektedir. Genel olarak İsrailliler teolojik bir diyalogun olmasından hoşnut görünseler de bu durum siyasi bakımdan ilişkilerin iyi gideceği manası taşımamaktadır. Siyasi anlaşmanın olmadığı bir yerde İsrail Merkez Hahamlığı ve Vatikan arasındaki aynı diyalog zararlı olmasa da faydasızdır.

Kutsal Makam tarafından İsrail devletine karşı BMÖ başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarda izlenen siyaset, İsrail'e karşı kalıcı bir eleştiri ve Filistinlilere karşı mutlak bir tercihten yana devam etmektedir. Bu yaklaşım, Papa XVI Benedict'in Kutsal Topraklar'da yaptığı ziyaret esnasında Beytüllehim'de yaptığı açıklamada Filistinlilerin siyasi kaderini İncil'den alıntı yaparak çocuk İsa ve Kutsal Aile'nin Mısır'a kaçmak zorunda kaldığına benzetmesinden bellidir. Gerçi bu ifadeler hakkında İsrail tarafından herhangi bir açıklama gelmemiştir.

Barack Obama'nın Kutsal Topraklar ziyareti münasebetiyle Kudüs Katolik Kilisesi'nin liderleri ona İsrail'in uluslararası kanunları ihlal ettiği, illegal yerleştirme politikaları, Müslümanlar ve Hristiyanların Kutsal Mekanlar'ın ziyareti için onlara

²⁶⁸ Sergio Minerbi, p. 175-213.

izin vermesi gerektiği, yerleşim planlarını genişletmek amacıyla Filistinlilerin özel mülkiyetlerine el konulması ve Cremisan vadisinde örülen ayırım duvarı hakkında şikâyetle bulundular. Kilise liderlerine göre İsrail, Hristiyan vatandaşlarla ikinci derece vatandaş muamelesi yaparak sivil hayat, eğitim, iş ve özel mülkiyet kanunları kapsamında ayrımcı bir politika uygulamaktadır. Onlar Hristiyan varlığının bugünde ve gelecekte korunması açısından çaba gösterilmesini istemektedir. Kilise liderleri ABD cumhurbaşkanına sundukları kendi şikayetlerinde ABD'nin İsrail devletinden uluslararası kanunların üstünlüğü ve Filistin halkına karşı yasadışı politikaların durdurmasının istemesini dilemektedirler.

İsrail, devlet bazında dünyadaki Hristiyan kamuoyunun olumsuz biçimde tepkisini çekmemek ve nispeten iyi sayılan Vatikan ve İslam dünyası ilişkilerin pekiştirmemek için Vatikan'a karşı dolaysız bir açıklama yapmaktan çekinmektedir. Dolayısıyla İsrail'in dertleri daha çok basın mensupları ve aydınlar tarafından dile getirilmektedir. Onlara göre, İsrail 1948 savaşından sonra Müslüman ülkelerden kaçıp İsrail'e sığınan 900.000 Yahudinin gerçeğini BMÖ ve uluslararası örgütlerde açmasından çekiniyor. Öte yandan Vatikan, Arap ve diğer Müslüman ülkelerde Katoliklere karşı İslamcılar tarafından işlenen şiddetli eylemler karşısında hiçbir şey yapmamaktadır. Buna örnek olarak 3 Haziran 2010 tarihinde Türkiye'de şöferi tarafından katledilen İskenderun piskoposu ve 31 Ekim 2010'da Bağdat Katedrali'nde öldürülen 58 Katolik gösterilmektedir.

Bunların ötesinde BMÖ'de Vatikan temsilcisi olarak 15 yıl görev yapan kardinal Renato Martino 7 Ocak 2009 tarihinde Gazze'yi büyük bir toplama kampına benzetmişti. Ertesi gün Papa XVI Benedict Gazze hakkında *"Bir daha askeri seçeneğin çözüm olmadığını ve şiddetin hangi taraftan gelirse gelsin ve hangi biçimde kullanılırsa kullanılsın şiddetle kınanması gerektiğini yinelemek istiyorum"* ifadelerini kullanmıştı. Vatikan'ın Arap dünyası ile yakın olduğu bütün yazıları devlet sekreterliği onayından geçtikten sonra yayınlanan *"La Civiltà Cattolica"* dergisinde bile yansımaktadır. Örneğin aynı dergide Cizvit olan Giovanni Sale, 19 Şubat 2011 tarihinde Hizbullah'a açık bir destek niteliğinde olan kaleme aldığı yazıda İsrail'in 2006 saldırısının Hizbullah'ı provoke ettiğini savunmaktadır. Bu yazıda İsrail tarafından kopan savaşın *"insani bir felaket"* olduğu ve dünyada ileri teknolojiye

sahip olan İsrail'in Orta Doğu'nun en yoksul bölgelerinden birine karşı süpergüç sahibi olmasının küçük düşürdüğüne yer verildi.

İsrail açısından, bütün bu örnekler İsrail'in kuruluşundan beri bu devlete karşı Vatikan'ın tektaraflı tutumunu göstermektedir.

Papa Francis Buenos Aires'te başpiskopos olduğu dönemlerde Shoah döneminde yaşananların arşivini açmaktan yana olsa da Orta Doğu çatışması hakkında net bir görüş belirtmemektedir. İsrail açısından temel sorun, Kutsal Makam'ın bazı Filistinli mültecilerin Katolik olduğu için Filistinlilerle özdeşleştiğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden İsrail Merkez Hahamlığı ve Katolik Kilisesi arasındaki teolojik diyalog sorunları çözülemez diye düşünmektedirler. İsrail devletinin çabası Vatikan devleti ile ciddi bir siyasi diyaloga geçmek ve Kilise'yi tehdit eden İslamcılık tehlikesi karşısında İsrail ve Vatikan ile ortak bir cephe kurmak yönündedir.

Papa Francis'in Yahudilere karşı olumlu nitelendirilen diğer adımları ise Papa olarak seçildiği günde Roma Başhahamı Riccardo Di Segni'ye Çarşamba günü 19 Mart 2013 tarihinde öngörülen taç giyme törenine katılması için davet mesajıydı. Papa Bergoglio mesajının bir kesitinde *"II Vatikan Konsili'nden itibaren tanınan, Yahudiler ve Katolikler arasında ilişkilerin ilerlemesi için katkıda bulunabilmeyi içten ümit ediyorum"* sözlerine yer veriyor. Bu merasime, Di Segni dışında İtalya Yahudi Toplulukları Birliği başkanı Renzo Gattegna ve Roma Yahudi Topluluğu başkanı Riccardo Pacifici katıldılar. İtalya Hahamlar Asemblisi Yönetim Kurulu ise *"Her iki kimliğin karşılıklı saygı ve eşit metanetin tanınması"* sayesinde diyalogun pekiştirilmesini arzu etti.

Arjantinli Yahudilerin Papa Francis'e karşı sempati duyduklarını göz ardı etmemek gerekmektedir. Papa, Eylül 2012'de Buenos Aires'te gerçekleşen Hanukka bayramında beşinci mumun yakması için Sinagog'a gitmişti. Ayrıca Roş Aşana bayramında 1994 yılında Hizbullah tarafından patlatılan Arjantin Yahudileri İşbirliği Cemiyeti'nin molozları üzerinde yapılan anma yerine gelip Yahudi dini liderleri ile de görüşmüştü.²⁶⁹

Bütün bunlara rağmen küresel anlamda Vatikan-ABD ve bölgesel manada Vatikan- İsrail ilişkilerini ciddi biçimde zedeleyen olay, Cumhurbaşkanı Trump'ın

²⁶⁹ Sergio Minerbi, p. 215-222.

ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması ve bu kenti İsrail'in başkenti olarak tanıması kararıydı. Vatikan'ın bu konudaki mevkii yukarıda da belirttiğimiz gibi Kutsal Topraklar'ın uluslararasılaştırılması veya *Satus Quo* durumundan yanadır. Aslında 1852 yılında Osmanlı İmparatorluğu oradaki dini mekanların malikiyeti açısından status quo yönünde bir karar yayınlamıştı. BMÖ ise 1947 yılında 181 numaralı kararıyla Britanya mandası altında olan Filistin'in bölünmesi ve Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmanın son bulması için Arap ve Yahudi devletler olmak üzere iki devletin oluşturulması doğrultusunda bir karar almıştı. Aynı karar, Kudüs'ün uluslararası kontrolün altına girmesinin altını çizmektedir. 14 Mayıs 1948'de tektaraflı olarak İsrail devletinin kurulması ilan edildi. Bundan hemen sonra Arap-İsrail savaşı başladı. O tarihten bu yana Doğu Kudüs'te Araplar, Batı Kudüs'te ise Yahudilerin yaşaması için şehir fiilen ikiye bölündü. 1967 savaşı sırasında İsrail şehrin doğu bölümünü işgal etti. 1980'de İsrail parlamentosu Knesset Kudüs'ü İsrail devletinin *"ebedi, tek ve ayrılmaz başkenti"* olarak ilan etti. Gerçi bu karar, uluslararası camia tarafından hiçbir zaman tanınmadı.

Eylül 2017'de Donald Trump, resmi olarak Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak açıkladı. Bununla ilgili Vatikan'ın BMÖ'deki delegesi genel kurulda Amerika'nın kararını BMÖ'nün konu ile ilgili aldığı kararlar gereği Kutsal Kent'in tarihi olarak satus quo konumunu benimsemelerinin zorunlu olduğunu hatırlattı. Bu heyet aynı zamanda, tektanrılı dinlerin mensupları için bu kentin *"manevi başkent"* olduğu meselesinin altını çizdi. Dolayısıyla bu gerçeğin sınırları sorunu meselelerinin ötesinde göz önünde bulundurulması gerektiğini ve herhangi bir müzakere girişiminde bu temelden hareket edilmesi gerektiğine vurgu yaptı. Uluslararası çapta yaşanan protestolara rağmen, 14 Mayıs 2018'de ABD büyükelçiliği Tel Aviv'den Kudüs'e taşındı.

Papa Francis ise bu kararın ardından 8 Ocak 2018 tarihinde Vatikan'da görev yapan diplomatlara yaptığı konuşmasında her türlü karşı koymanın körüklenmemesi için isarilliler ve Filistinlileri girişime çağırdı. Ayrıca 7 Haziran 2018 tarihinde Bari'de düzenlenen Orta Doğu Kiliseler ve Hristiyan toplulukları görüşmesinde şu ifadeleri kullandı:

"Bütün dünyada Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar, yani bütün halklar için tek ve kutsal şehir olan Kudüs'e dikkatleri çekmek istiyoruz. [bu doğrultuda] Farklı tartışmalar ve tansiyonların ötesinde bu şehrin kimliği ve

işlevi korunması gerektiği gibi uluslararası camia tarafından tasarlanan ve Kutsal Topraklar Hristiyan toplulukların sık sık dile getirilen talepler gereği onun status quo konumuna saygı duyulması gerekmektedir. Sadece milletler camiasınca ciddiyetle istenen ve onaylanan ve İsraililer ve Filistinliler arasında gerçekleşen bir müzakere ile varılan bir çözüm istikrarlı ve kalıcı bir barışa götürüp birbiri yanında yaşayan iki halk için iki devleti güvence altına alabilir".

Papa'nın aynı mevkiini Vatikan'ın BMÖ'deki daimî gözlemcisi monsignor Bernardito Auza Güvenlik Konseyi'nde düzenlenen toplantıda dile getirdi.

Hatırlatılması gereken mevzu, Vatikan- İsrail arasında imzalanan 1993 temel anlaşmada İsrail'in Hristiyanların kutsal mekanların korunması ve status quo durumunun korunduğu yönünde sorumluluk üstlendiği meselesidir. Ayrıca 13 Mayıs 2015'te Vatikan- Filistin arasında ilk ikitaraflı resmi senet olarak imzalanan anlaşmada ise inanç özgürlüğü ve Kutsal Mekanlar'ın korunması konuları dışında iki tarafın iki devlet çözümünden yana oldukları vurgulanmaktadır.²⁷⁰ Vatikan'ın Filistinlilere daha fazla yakınlaşması Ocak 2016'da Filistin'i devlet olarak tanınmasından başlamıştı. Hatta Papa Francis ve Mahmut Abbas'ın (Abu Mazen) 3 Kasım 2018 görüşmesi Vatikan çevrelerinde "*politik*" nitelendirilmezken Temmuz 2014 Papa Francis-Shimon Peres-Mahmut Abbas Vatikan üçlü görüşmesinin tersi tam politik ve "*anti Trump*" değerlendirilmektedir.²⁷¹

Trump'ın kararıyla ilgili Giovanni Sale, La Civiltà Cattolica dergisinde yazdığı bir makalede bu kararın sadece şehrin durumuyla ilgili değil uluslararası çapta yankılanmaların olduğuna değindikten sonra İsrail ve Filistin arasındaki sorunların iki devlet şeklinde çözülmesinin önkoşulu olarak Kutsal Kent'in statüsünün belirlemesinden geçtiğini savunmaktadır.²⁷² Aynı dergide bu konu ile bağlantılı olarak Giancarlo Pani, dikkatleri İsrail ve Filistin dışında üçüncü bir aktör yani Ürdün üzerine çekmektedir. Pani, 1948 yılında İsrail devletinin kuruluşundan bu

²⁷⁰ Sergio Centofanti, "Gerusalemme, Città per Tutti i Popoli", 30 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (28.09.2019). Vatikan- Filistin arasında imzalanan anlaşma için bkz, "Il Vaticano Raggiunge un'Intesa con lo Stato della Palestina", <http://www.internazionale.it>, (28.09.2019).

²⁷¹ Umberto De Giovanangelli, "Abu Mazen a Roma: routine con Conte, abbracci con Bergoglio, su Gerusalemme l'Anti Trump è Bergoglio", 3 Dicembre 2018, <https://m.huffingtonpost.it>, (30.09.2019). Vatikan üçlü görüşmesinin ayrıntıları için bkz, Moreno Morando, "Oggi L'Incontro tra Papa Francesco, Peres e Abu Mazen", 8 Giugno 2014, <http://www.ilquotidianodellapa.it>, (30.09.2019).

²⁷² Giovanni Sale, "Gerusalemme: Città Sacra e Città Aperta", 18 Maggio 2018, <https://www.laciviltacattolica.it>, (01.10.2019). Bu makalenin yorumu için bkz, Alessandro Gisotti, "Civiltà Cattolica: Gerusalemme sia luogo di pace e non di divisione", 18 Maggio 2018, <https://www.vaticannews.va>, (01.10.2019).

yana Ürdün'de 2.200.000 Filistinlinin yaşadığına işaret ettikten sonra bunların birçoğu bu ülkenin vatandaşlığını almış olsalar bile birçoğunun sığınmacı durumunda yaşadığına ve evlerine dönmek istediklerine değinmektedir. Bu arada bir diğer kritik nokta ise, Müslümanlarca *Harem-i Şerif* ve Yahudiler tarafından *Har ha-Beit* (Tanrı evinin dağı) adlandırılan yer, Ürdün el-Waqf kurumunun kontrolündedir. Bu bağlamda Ürdün kralı II Abdullah'ın çabası resmi olarak ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşındığı halde bile Müslümanlar için kutsal sayılan mekanların kontrolünün kendi ellerinde bulundurmak olacaktır. Nitekim Ocak 2018'de Ürdün kralının Davos'ta Dünya Ekonomisi Forumu'na katılması, Papa Francis'in Kutsal Makam'da görev yapan diplomatlara Kutsal Mekanlar'ın uluslararasılaştırılması ve Kudüs'ün İsrail ve Filistin'in başkenti olarak kabul edilmesi gerektiği konuşmasının yankı uyandırması, bu meselenin ispatıdır. Ancak Ürdün için en büyük tehlike, bütün İslam dünyasından gelen tehditlerdir. Hal böyle olunca Ürdün, bir yandan BMÖ kararları ve Vatikan'ın mevki, öte yandan ise ABD ve İsrail'de "*Mesih'in ikinci dönüşü*" ve son apokaliptik geliş zihniyeti ile meseleye bakan, siyasi olmaktan ziyade dini düzlemde köktenci görüşlere sahip çevrelerin pozisyonu arasında sıkışacaktır. Bu bağlamda artık İsrail ortak yaşam ve karşılıklı tanınma konusundaki tek engel gibi görünmeyecek, belki her inanç ve renkten aşırıcılık için içine karışıp engelleri artıracaktır. Bu ortamda, kendisini diğerlerin kuşatması altında gördüğü için Ze'ev Jabotinsky'nin geliştirdiği "*Demir Duvar*" (Iron Wall) teorisinden hareketle kendisini savunmak için şiddete sarılacaktır.²⁷³

Papa Francis'in 25 Mayıs 2014 Kutsal Topraklar ziyaretinin en simgesel bölümü Ürdün başkentinden kalkan helikopterinin İsrail'den geçmeden doğrudan Filistin'in Beytüllahim'de inmesiydi. Zaten bu ziyarette İsrail'in o dönemki cumhurbaşkanı Shimon Peres ve Filistin başkanı Mahmut Abbas'ı Vatikan'a barış için duaya davet etti.²⁷⁴ Vatikan tarafından Filistinlilere gösterilen bu yakınlık, Kudüs Latin patrikliğinin apostolik müdürü başpiskopos Pierbattista Pizaballa'nın İsrail tarafından Gazze'ya uygulanan ambargo hakkında sarf ettiği açıklamada bile ortadadır: "*Elektrik yok, su çok az, iş yok, geleceğin nasıl olacağını kimse bilmiyor.*

²⁷³ Giancarlo Pani, "La Giordania e Gerusalemme", 5 Maggio 2018, <https://www.laciviltacattolica.it>, (03.10.2019).

²⁷⁴ Carlo Renda, "Papa Francesco in Terra Santa Invoca la Pace fra Israele e Palestina Pregando Davanti al Muro di Betlemme", 25 Maggio 2014, <https://m.haffingtonpost.it>, (03.10.2019).

*Orada bir Kutsal Cuma durumu hakim".*²⁷⁵ Gazze durumunu Kutsal Cuma, yani İsa'nın çarmıha gerildiği günde çektiği acıları anma günüyle benzeştirmesini, siyasi bir yakınlıktan ziyade Hristiyanlığın kültürel kodlarıyla değerlendirildiği için kimliksel bir yakınlık şeklinde görmemiz de mümkün. İşin ilginç yanı Kutsal Cuma gününün Yahudilerin Mısır'da kölelikten kurtulmaları için kutladıkları Pesah veya Hamursuz Bayramı ile çakışabilmesi konusudur.

Vatikan-İsrail ilişkilerini ciddi bir şekilde kötü yönde etkileyecek diğer bir durum ise Vatikan Haber Ajansı Fides'in Kudüs Başmüftüsü Şeyh Muhammed Ahmed Hüseyin'in açıklamasına dayandırdığı İsrail ordusu tarafından Kudüs Latin Patrikhanesi'ne bağlı toprakların işgaliydi. Kudüs Latin Patrikhanesi'nin olan 60 dönümlük (yaklaşık 25 hektar) bir alan İsrail ordusu tarafından askeri bir üs kurmak için işgal edildi. İşgal edilen topraklar, Ürdün Vadisi'nin güneyinde Filistin'in Tayasir ve Bardala köyleri yakınında bulunmaktadır. Filistinli cemiyetler tarafından bu girişim, uluslararası kanunların ihlali olarak değerlendirildi. El konulan topraklar, İsrail'e ait eskiden kurulmuş olan bir askeri kampın yakınlığında bulunmaktadır. Son zamanlarda bu bölgede duvar örülerek restorasyonlar yapılmıştı. Kudüs'ün başmüftüsü dünyadaki siyasi liderlere *"emr-i vaki politikalarını"* önlemek için çağrıda bulunurken Kudüs Latin Patriği 28 Kasım 2018'de yayınladığı bildiride el konulan toprakların sebep olduğu *"büyük zararların"* önüne geçmesi için İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin el koyduğu o toprakları sahiplenmesinden vazgeçmesi ve olay ile daha uygun bir şekilde baş etmesi için davet etti.²⁷⁶ Aslında İsrail'in bu şekilde uyguladığı politikalar, Vatikan'ın Filistin ve İslam dünyasına daha da yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Arap-İsrail çatışmasındaki en büyük sorunlardan biri İsrail'in kendisini sorunun bir parçası olarak görmemesi ve küresel terörizmi bahane ederek yayılmacı politikalarına devam etmesidir. Filistin tarafından ise kendi içlerinde belli ve kalıcı bir mutabakata varmamaları ve hâkim oldukları bölgeyi (Batı Şeria'da Fetih ve Gazze'de Hamas) devlet anlayışından daha çok parti anlayışıyla yönetmesidir. Filistin konusunda bazı Arap ülkeleri için rakip sayılan İran ve Türkiye gibi Arap

²⁷⁵ Giada Aquilino, "Pasqua in Terra Santa: Piazzaballa, contro muri e divisioni scegliamo fraternità", 17 Aprile 2019, <https://www.vaticannews.va>, (06.10.2019).

²⁷⁶ "Asia/Terra Santa: anche il Gran Mufti denuncia l'occupazione di proprietà ecclesiastiche da parte dell'esercito israeliano", 30 Novembre 2018, www.fides.org, (06.10.2019).

olmayan ülkelerin müdahalesi, durumu daha da çetinleştirmektedir. Bu arada hangi tarafın terörist olup olmadığı da hem politik hem hukuksal açıdan tartışılmaya açık bir konudur. Değindiğimiz bu konular, durumun politik boyutuydu. Bunun dışında her toplumun kendisine ait toplumsal ve ekonomik sorunları da olabilir. Ancak İsrail ve Filistin'de yaşayan Hristiyanlar bunların ötesinde bir kimlik sorunu yaşamaktadırlar.

Monsignor Pierbattista Pizzaballa 24 Ekim 2010 tarihinde zenit.org ile yaptığı röportajda sorunların kimliksel boyutuna değinerek İsrail'de yaşayan Hristiyanların en büyük sıkıntılarından birisini İsrail devletinin kendisini Yahudi devlet gibi tanımlamasında görmektedir. Öte yandan oradaki Hristiyanlar, İbrani kimliği değil Arap kimliğini taşımaktadır. İsrail'de yasal olarak onlara karşı bir eşitsizlik söz konusu değil ama buradaki sorun toplumsal hayattaki yaklaşım eşitsizliğidir ki bu vaziyet de onları azınlık içinde bir azınlık durumuna getirmektedir. Burada değinilmek istenilen şey, Yahudiler tarafından Hristiyanlara karşı olan tarihi önyargılardır.

Ancak Filistin'de farklı dinamikler mevcuttur. Buradaki asıl mesele, İsrail-Filistin çatışmasından kaynaklanmaktadır. Bugün Filistin'de Hristiyanların sayısı gitgide azalmaktadır. Örneğin Beytüllahim'de 1967'de Hristiyanların nüfusu %70 ise bugün bu rakam %10'lara inmiş durumdadır. Bu çerçevede İsrail-Filistin çatışması mezhepsel bir karakterden nemalanmaktadır. Buradaki problem ise iyi bir vatanseverin Müslüman olarak görülmesidir. Ayrıca Hristiyan topluluğun hem İsrail hem de Filistin'deki aşırı gruplarla nasıl baş edebileceği konusunda da bir çare bulunması gerekmektedir.²⁷⁷

3.9. İLK KEZ BİR PAPA İSLAM'IN HEART LAND'İNDE

Papa Francis'in 3-5 Şubat 2019 tarihinde Birleşmiş Arap Emirlikleri'nin Abudabi kentinde gerçekleştirdiği ziyaret Arap Baharı, IŞİD'in yükselmesi ve BAE'nin bölgede ve dünyada kendinden çizmek istediği profil gibi jeopolitik değişimler kapsamında değerlendirilmelidir.

²⁷⁷ Robert Cheaib, "Intervista al Custode di Terra Santa Padre Pierbattista Pizzaballa", Ottobre 2010, <https://www.proterrasancta.org>, (06.10.2019).

Bu ziyaret, Francesco d'Assisi'nin 1219 yılında Melik el-Kamil ile gerçekleştirdiği ziyaretin 800. yıldönümüne denk gelmekteydi. Bu ziyaretin resmi çerçevesi, 2014 yılında Abudabi'de kurulan ve el-Ezher şeyhi Ahmed et-Tayyip'in başkanlığını yapan Müslüman Alimler Konseyi daveti üzerine üç tema üzerine odaklanmıştı: *insan kardeşliğinin ilkeleri, insan kardeşliğine ulaşmak için ortak sorumluluk ve insan kardeşliği; çelişkiler ve fırsatlar*. Aynı buluşmada BAE'nin Dışişleri Bakanı Şeyh Nehyan Bin Mübarek al-i Nehyan konuşmasında insan kardeşliğini bozan unsurların arasında önyargı, nefret, saldırganlık, zorbalık ve hırs gibi unsurları saymaktadır. Bakan konuşmasında bu konferansın mantık ve bilgeliğin kudretini özgürleştirdiği açısından nadir bir fırsat sunduğunu beyan ederek halkının misyonunun bütün dünyada hoşgörü ve farklı toplumlar arasında barış içinde yaşamayı sağlamak olduğunu söylemektedir.²⁷⁸

İnsan Kardeşliği başlığı altında gerçekleşen ziyaretin en önemli sonuçlarından birisi Papa Francis ve Ahmed el-Tayyip arasında imzalanan *Dünya Barışı ve Ortaklaşa Yaşam için İnsan Kardeşliği Belgesi* oldu. Bu belge çerçevesinde el-Ezher, Katolik Kilisesi ile birlikte "yol olarak Diyalog kültürünü, üslup olarak ortak işbirliğini, yöntem ve kriter olarak karşılıklı tanışmayı yürüteceklerini ilan ediyorlar". Kadın ve çocuk haklarından tutup barış ve Tanrı adıyla yapılan her türlü terör eyleminin kınanması ve özgürlüklerin özellikle din özgürlüklerinin savunulmasına kadar geniş yelpazeyi içeren bu belgenin sonunda "Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında kucaklaşma simgesi"ine dönüşmesi arzusunda bulunmaktadır.²⁷⁹

Ayrıca Vatikan devlet sekreteri kardinal Pietro Parolin VaticanNews'a verdiği mülakatta, Papa'nın bu ziyaretinin Doğu ve Batı arasında köprü olması açısından tarihi nitelendirdikten sonra bu ziyaretin iki temel anının Abudabi'nin Founder's Memorial'indeki dinlerarası buluşması ve Zayed Sport City stadında düzenlediği ayin töreni olarak görmektedir.²⁸⁰

²⁷⁸ "Confranza Globale sulla Fraternità; no ad Odio ed Estremismo", 4 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (17.10.2019).

²⁷⁹ Andrea Torielli, "Papa e Grande Imam; Storica Dichiarazione su Pace, Libertà e Diritti Donne", 4 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (17.10.2019).

²⁸⁰ Roberto Piermarini, "Papa negli Emirati; Parolin: Nuova Pagina di Fraternità tra le religioni", 2 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.06.2019).

Bu ziyaret, BAE'nin nüfusunun %10'unu oluşturan Hristiyanlar açısından çok önemlidir. Yüz ülkeden fazla iş için gelen Hristiyanlar için oldukça umut vericidir. Ancak Papa, BAE'ye ayak basmadan önce Casa Santa Marta'da güney ülkelerinden gelen Hristiyanlar ve Müslümanlarla görüştü. Ayrıca insan haklarıyla ilgilenen kuruluşlar, Papa Francis'ten bu konuyu BAE liderleriyle görüşmesinde ısrarcıydılar.

Bu ziyarette önemli olan bir başlık daha Yemen'de Arap Baharı'ndan sonra yaşanan iç savaş sonucu açlık tehlikesiyle boğuşan milyonlarca insan, özellikle çocukların durumuydu. Yemen kriziyle *"derin kaygı"* ile ilgilenen papa, 25 Aralık 2018 tarihinde bir taraftan Suudi Arabistan'ın yönettiği koalisyon temsilcileri ve diğer taraftan İran'ın desteklediği Husiler temsilcilerinin İsviçre'de bir araya gelmeleri için girişimlerde bulunmuştu. Papa'nın taraflara ve uluslararası camiaya mesajı açıkltı; *"Antlaşmaları göz ardı etmeyin, yemek dağılımını sağlayın ve halkın iyiliği için çalışın"*. Bu ziyaretin sloganı ise Francesco d'Assisi'nin Melik el-Kamil ile görüşmesinde kullandığı *"Beni barışının vasıtası kıl"* duasıydı.²⁸¹

Bunlardan öte, ilk papa olarak İslam dininin doğduğu yer olan Arap Yarımadası'na ayak basmak, İncil'i müjdeleme açısından önem taşıdığı gibi 135 binlik stadyumda ayin töreninin düzenlemek, ayrıca simgesel bir anlam da taşıyordu.

Bu ziyaretin diğer bir ehemmiyeti ise, İslam dünyası ve özellikle BAE'ye de yakın olması açısından önem taşıyan el-Ezher ile diyalogu pekiştirmek ve aşırıcılık ile mücadele etmektir.²⁸²

Ancak meseleye BAE perspektifinden bakacak olursak, Washington'da Körfezin Arap Devletleri Enstitüsünde uzman olarak çalışan Kristin Smith Diwan yazısında, BAE'nin Papa'yı misafir olarak ağırlamasında bu ülkenin kendisini ılımlılık, çoğulculuk ve inançlararası diyalogun savunucusu göstermek gibi hedefleri takip ettiğini savunmaktadır. Bu değerlerin savunucusu olmak aslında BAE'nin dünya ekonomisindeki merkezi konumu ve Orta Doğu'daki liderliği açısından bu ülkenin yumuşak gücündeki mihenktaşı gibi değerlendirmektedir. Diwan, aşırıcılığa karşı Müslüman Alimler Konseyi'nin Arap dünyasının en kalabalık ülkesi Mısır

²⁸¹ "Papa Francesco Arrivato negli Emirati Arabi; Il Programma e gli Incontri di Abu Dhabi", 3 Febbraio 2019, <http://quotidiano.net>, (18.10.2019). Ayrıca bkz, Amedeo Lomonaco, "Papa negli Emirati; Nuovo Capitolo della Storia dei Cappuccini nel Paese", 2 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.10.2019).

²⁸² Federico Piana, "Papa negli Emirati Arabi; Viaggio che Rafforza il Dialogo con L'Islam", 8 Dicembre 2019, <https://www.vaticannews.va>, (19.10.2019).

merkezli el-Ezher ile işbirliğine işaret ederek bu kurumun inisiyatifiyle Mayıs 2018 tarihinde düzenlenen Uluslararası Müslüman Topluluklar Kongresi ve Kasım 2018'de gerçekleşen Daha güvenli Topluluklar için İnançlararası İttifak gibi oturumları örnek göstermektedir.

Aynı çerçevede 2015 yılında BAE başkanı Şeyh Zayed al-i Nehyan herhangi bir mezhebe karşı hakaretin, nefret söylemi kullanma gerekçesiyle suç olduğuna dair federal bir kararname yayınladı. Bir sonraki yıl hükümet, hoşgörü için devlet bakanlığı diye yeni bir bakanlık kurarak hükümetin hoşgörü garantörü gibi misyonu olduğunu Ulusal Hoşgörü Programı'nı onayladı. Bu doğrultuda da 2019 yılını Hoşgörü yılı olarak adlandırdı.

BAE hâlâ petrol gelirlerine birinci gelir kaynağı olarak bağımlı olsa da körfez ülkeleri arasında ekonomisini çeşitlendirmeye çalışan birinci ülke konumundadır. Bu ülke körfez ülkeleri arasında en çok yabancı yatırımcı çeken ülke olmasının yanı sıra en çok yabancıların mülkiyet sahibi olduğu ülke durumundadır. BAE, uyguladığı bazı ekonomik reformlar sayesinde taşımacılık, finans, ticaret, turizm ve inşaat merkezi konumuna taşınmıştır. Bütün bunlara rağmen ülke nüfusunun %15'inden daha azını oluşturan yerlilerin yaşam tarzları ve kültürleri ülkeyi yönetenler tarafından tehlikede görünmektedir. Buna karşılık olarak hükümet, yerlilerin özel giyim kuşam gibi kültürel normlarını korumakla birlikte yerliler için ekonomik ayrıcalıklar tanısa da hâlâ BAE milletleşme ilkeleri gereği hoşgörü ve çoğulculuk değerleri ile yerlileri bu farklı yatırımlarla örtüşmeyi teşvik ediyor.

Son yıllarda bu büyüme BAE'yi küresel ekonomide en büyük bölgesel merkez durumuna getirmiştir. Bu vaziyet, çokkültürlük ve dini hoşgörü değerleri benimsemesi ile BAE'nin bölgesel ve küresel ölçekte bazı hırslı projeler geliştirmesine sebep olmuştur.

BAE aynı zamanda, kendi topraklarında taraftarları ve aktivistleri bulunan IŞİD gibi terör örgütleri ve Müslüman Kardeşler gibi siyasi hareketlerin karşısında gerek ideolojik gerek ise operasyonel anlamda mücadele etmektedir. İdeolojik anlamda, BAE düzenlediği inançlararası diyalog programlarıyla ilk etapta Katar merkezli Uluslararası Müslüman Alimler Cemiyeti'ne karşı mücadele yürütmektedir.

Öte yandan BAE'li yetkililer Mısır'daki Kipti'ler ve Irak'taki Yezidi'lerin durumlarından kaygılandıklarını ileterek azınlıkların toplumlardan silinmesini kendi

modellerine tehlike olarak değerlendirmektedirler. Bu kaygılarını da Fas'ta düzenlenen Çoğunluğunu Müslümanlar Oluşturan Toplumlar Dini Azınlıkların Hakları başlıklı oturumun bildirgesinde ve Müslüman Toplumlar Barışı Teşvik Etme Zirvesi'nde dile getirmişlerdi. Bu noktadan bakıldığında Papa Francis'in İslam Dünyası'nın Heart Land'i olan Arap Yarımadası'na davet edilmesi, bu sorumluluğun yerine getirilmesinde en sağlam gösterge olarak sunmaya çalışılmaktaydı.

BAE'nin daha çoğulcu bir Orta Doğu'yu benimsemesi, ülke diplomasisinin en önemli unsurlarından birisi sayılmaktadır. Bu yaklaşım, Orta Doğu'da yaşayan Hristiyanların durumuyla ilgilenen ABD'deki Hristiyan toplulukları razı ederken aynı zamanda İsrail'in kabulünü de beraberinde getirmektedir.

BAE'nin bütün bu girişimleri ve hedeflerine rağmen, herhangi bir dine hakaret etmeyi suç olarak yasalaştırırken gayri müslümlerin dini propagandaları hâlâ yasadışıdır. Haliyle bu ülke Yemen'e Müslüman Kardeşler ve Husiler 'e karşı Selefiler'i desteklemektedir. Ayrıca BAE'nin Müslüman Kardeşler'e karşı tutumu hem körfez hem bütün bölgede çatlak oluşumuna neden olmuştur. Öte yandan BAE'nin inançlararası girişimleri, toplantılar ve söylemler seviyesindeymiş gibi görülürken alanda etkili olacağına kuşkuyla bakılmaktadır. Papa Francis'in kendisi, 4 Şubat'ta yaptığı konuşmasında, Hristiyanlar için eşit vatandaşlık haklarını savunan ve Yemen savaşının korkunç insani maliyetlerini belirten sözlerinde bu eksiklikleri dile getirdi.²⁸³

Bu kısmı kapatmak adına Papa'nın BAE'ye davet edilmesini büyük bir tabloda ele alacak olursak, bölgede İran'ı sindirme ve Katar'ı yalnızlaştırma amacıyla olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak Suudi Arabistan, Birleşmiş Arap Emirlikleri, İsrail ve ABD hattında oluşmuş olan ittifak, Arap ve İsrailliler barışı kapsamında Amerikanlar tarafından "*Asrın Anlaşması*" adlandırılan projede bir nevi Katolik Kilisesi'nin bu projeye dahil edilip edilmemesi konusunu göz ardı edemeyiz. Gerçi bu proje, Kudüs'un neredeyse tamamını İsrail'in bölünmez başkenti olarak görüyor. Ayrıca İsrail'in 1967 sınırları öncesine çekilmesi söz konusu bile değildir. Vatikan'ın bu projeye sıcak bakması

²⁸³ Kristin Smith Diwan, "The Pope's Visit and Emirati Soft Power", 5 February 2019, <https://agsiw.org>, (22.10.2019).

hayal dışı bir şeydir ancak bu projeyi destekleyen bazı Arap ülkeleri vasıtasıyla Vatikan'ı emr-i vaki durumunda koymalarını tahmin edebiliriz.

3.10. FAS: TANRI EVLATLARIYLA KÖPRÜDE KUCAKLAŞMAK

Papa Francis 28. apostolik ziyareti kapsamında 30 Mart 2019 tarihinde Fas ziyaretini gerçekleştirdi. Dinlerarası diyalog başlıklı olan bu ziyaret, Papa'nın Şubat 2019 BAE ziyareti ve Global Compact diye tanınan Fas'ta kabul edilen göç üzerine Birleşmiş Milletler paketi ile bağlantılıydı.²⁸⁴

Rabat başpiskoposu Cristobal Lopez Romero, VaticanNews ile yaptığı röportajda Fas'tan Avrupa'ya geçmek isteyen sahraaltı ülkelerinden gelen göçmenlere hizmet verdiklerini ifade ediyor. Başpiskopos Romero bu göçmenlerin keyiften değil belki ihtiyaç ve çektikleri çileden dolayı göç ettikleri ve onlara Tanrı evlatları oldukları için hizmet götürdüklerini açıklıyor. Romero, Fas ile dinlerarası diyalog hakkında ise

"İlişkilerin canlılığı sayesinde islam-Hristiyan diyalogunun meyvesini kırk yıldan beri görüyoruz. Papa'nın, imam ve kadın ve erkek vaizler yetiştirmek için kral VI Muhammed tarafından hayata geçirilen kurum ziyareti, Fas'ın yıllardan beri köktenci ve terörist akımlara karşı sunduğu hoşgörülü ve diyaloga açık ılımlı İslam için güçlü bir dayanak olacak"

ifadelerine yer veriyor. Fas'ın güçlü ekonomik ve sosyal potansiyellerine rağmen gençlerin ülkelerine güvenmediğinin altını çizen Rabat başpiskoposu, Papa'nın bu ziyaretini "ümit hizmetkârı" olarak bu ülkenin gençlerini ülkelere daha hevesli olmaları açısından teşvik edici olduğunun altını çiziyor. Papa ziyaretinin logosunun ümit hizmetkârı olmasını da

"Biz bu logoyu, Kuzey Afrika Piskopasları Konferansı'nın beş yıl önceki başlığı olduğu için seçtik. Biz, bu halka ümit hizmeti götürmek için buradayız; yeni bir dünya ve yeni bir toprak ümidi. İsa Mesih bizim ümidimizdir. Ümit hizmetkârı olan birisi, İsa Mesih ve onun hakimiyeti hizmetkârdır. Kilise misyonu, demek barış, eşitlik, özgürlük, hakikat ve aşk için çalışmak İtalya ve Fas'ta aynıdır"

şeklinde açıklıyor. Başpiskopos Romero, kral VI Muhammed'in de hoşgörülü ve diyaloga açık, terörizm ve şiddete karşı bir İslam'dan yana olduğundan emin olduğunu, VI Muhammed Kurumu'nun da bu doğrultuda açtığını ifade ettikten sonra Abudabi belgesinde de zaten bunun yapıldığını savunuyor. Ayrıca Papa'nın bu

²⁸⁴ Gabriella Ceraso, "Francesco Arrivato in Marocco Accolto all'Aeroporto di Rabat", 30 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (01.11.2019).

ziyaret kapsamında göçmenlerle ilgilenen Caritas bürosunda katılmasını zikretmemiz gerekiyor.²⁸⁵

Göçmen sorunu 23-26 Eylül 2018 tarihinde Kuzey Afrika Bölgesi Piskoposları'nın Fas'ın Tanca toplantısının merkezinde yer alıyordu. Toplantının son bildirgesinde *"Bütün dünyada yükselmekte olan göç meselesi, ülkelerimizde paylaştığımız en temel acılardan biri olarak yerini koruyor. Göç meselesi, geniş bir manada yeri nerede olursa olsun her insanoğlu ve acı çeken herkes ile bizim dayanışmamızı sorguluyor"* şeklinde geçmekteydi.

Toplantının diğer önemli temalarından birisi ise din özgürlüğü meselesiydi. Bu toplantının son bildirgesinde bütün bölge topluluklarından *"bütün boyutlarıyla"* dinlerarası diyalogu hayata geçirmelerini istemiştir.

Bu toplantında alınan diğer bir karar ise 1994-1996 yılları arasında Cezayir iç savaşı sırasında öldürülen monsignor Pierre Claverie ve 18 arkadaşının aziz ilan edilmesi kararıydı. İslami Kurtuluş Cephesi ve Cezayir ordusu arasında yaşanan iç savaşın en ünlü katliamı 1996'da Tibhirine manastırının yedi trappist keşişi ile birlikte manastır müdürü peder Christian de Chergé'in kaçırılıp öldürülmesiydi.²⁸⁶

2019 baharında Kuzey Afrika bölgesini vuran yeni istikrarsızlık dalgası göçmen sorunu ve radikal İslami örgütlerin güç kazanması endişesine yol açmıştır. Cezayir'deki son protestolar sonucu Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflike'yi istifa etmeye zorladı. Geç Arap Baharı diye de adlandırılan Cezayir'deki yeni protestolar, hasta olduğu için pratikte ülkeyi yönetemeyen Buteflike'nin kendisini beşinci kez cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday göstermesi, halkın sokaklara inmesine yol açtı. Buteflike'yi istifaya iten bu protestolar, ülkeyi ciddi anlamda istikrarsızlık sorunuyla baş başa bırakabilir. Buteflike sonrası ülkeyi yönetmek için ciddi bir ismi olmayan Cezayir'in geçiş döneminde ülke siyasetinde önemli rolü olan Generallerin sahneye geçmesi öngörülmektedir.

Libya'da ise Arap Baharı sonucu yabancı güçlerin müdahalesiyle devrilen Kaddafi'den sonra ülke asayiş yüzü göremedi. General Halife Hafter kuvvetlerinin Trablus'a doğru harekete geçmesi, uluslararası desteğini kaybetmek riskini yaşayan

²⁸⁵ Alessandro Di Bussolo, "Papa in Marocco; mons. Lopez Romero: qui i cristiani sono servitori della speranza", 28 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (03.11.2019).

²⁸⁶ Emiliano Sinopoli, "Vescovi Nord Africa: diritti dei migranti calpestati", 29 Settembre 2018, <https://www.vaticannews.va>, (06.11.2019).

es-Serac hükümetini zor durumda bırakmıştır. Hafter ve es-Serac, İtalya başbakanı Giuseppe Conte arabuluculuğuyla Palermo konferansında el sıkışıp anlaşmalar da Hafter kuvvetlerinin "*teröristlerden kurtarma*" sloganıyla Trablus'a doğru ilerlemeleri ülkede her türlü anlaşmanın ne kadar kırılgan olduğunu göstermiş oldu. Bir yandan BMÖ genel sekreteri Antonio Guterres'in Trablus ziyareti, es-Serac'in bütün ülkenin kontrolünü sağlayamadığı takdirde uluslararası desteğinin kaybedeceği sinyalleri, öte yandan ise Halife Hafter'in BAE, Mısır, Rusya ve -belki- Fransa'dan aldığı destekler ülkenin iç karışıklığa gideceğinin habercisidir.

İki istikrarsız ülke, yani Libya ve Cezayir arasında yerleşen Tunus'un içinde bir yandan faaliyet gösteren terör örgütleri, öte yandan ise 2011 yılından bu yana süregelen protestolar, ülke istikrarsızlığının en önemli göstergeleridir. 2015 Bardo müzesi ve Susa plajı terör saldırılarından sonra ülkenin en büyük gelir kaynaklarından birisi yani turizm sektörünü etkilemiştir. Bu durum, ülkenin ekonomik büyümesini ciddi manada kötüleştirmiştir. 2018'in sonbaharında başkent de terör eylemlerinden nasibini almıştır. Bu yüzden ülkede 2015'te başlayan olağanüstü hal kanunu daha da uzatılmıştır. Ayrıca kudret, ılımlı İslamcı Parti *en-Nehda* ve *Nida et-Tunos* (Tunus Nidası) çatısı altında toplanan eski rejimin destekçileri arasında bölünmüştür. Bu bölünmüşlük, sosyo-ekonomik sorunlarla boğuşan halk için çözüm bulduramamıştır.

Cezayir'deki her türlü istikrarsızlık Libya'da var olan düzensizlikle birleşince vahim sonuçlara yol açabilir. Özellikle iki ülke arasında uzanan binlerce kilometrelik sınır, terör örgütlerinin giriş çıkışlarına yardımcı olabilir. Bu iki ülke arasında sıkışan Tunus ise aynı örgütlerin faaliyetlerinin artmasına maruz kalabilir. Öte yandan düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya geçişini sağlayan örgütler de aynı ortamdan faydalanabilirler. Sadece, Batı Sahra sorunundan dolayı sınırlarını Cezayir ile tamamen kapatan Fas, daha istikrarlı gözükebilir. Özellikle 2011'de başlayan Arap Baharı ile birlikte anayasa değişikliği ve bazı reformlara geçen Fas krallığı kayda değer bir muhalefetle karşı karşıya kalmamıştır. AB ile iyi ilişkilerine rağmen Fas liderleri yeni yatırımları çekmek için ticari ilişkilerinde insan hakları gibi meseleleri dert etmeyen Çin'e de göz kırpmaktadır.²⁸⁷

²⁸⁷ Luigi Cino, "Nuovi Venti di Instabilità nel Nord Africa", 5 Aprile 2019, www.treccani.it, (08.11.2019).

Kuzey Afrika'nın bu tablosunu göz önünde bulundurduğumuzda Papa'nın Fas ziyareti, Avrupa'ya geçen göçmenlerin Fas'ta yerleştirilip bakılması, aynı sorunun Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselmesi ve sonuçta Avrupa'nın birliğini tehlikeye sokmasını bir nebze de olsa düşürmesi açısından önem taşımaktadır. Zaten bu çalışmamızda AB'nin Vatikan için ne kadar önemli olduğuna değinmiştik. Öte yandan her şeyden önce Hristiyanların kucaklaşmasından yana olan Papa Bergoglio, Hristiyan göçmenlerin kıtaya gelmesi sonucu yaşanabilecek olan toplumsal ve ekonomik krizlerden dolayı Hristiyanların kucaklaşmasının tehlikeye sokulmasından endişe duyuyor olabilir. Ayrıca göçmenleri Fas'ta barındırma maliyeti açısından Caritas gibi vakıfların bu meseleye dahil edilmesini söylememiz gerekmektedir. Dolayısıyla bu koşullarda Papa'nın her zaman köprülerden ve kucaklaşmalardan yana olduğu ilke, jeopolitik ve jeokültürel ihtiyaçlardan dolayı geçici olsa da rafa bırakılmış gibi olması değerlendirilebilir.

3.11. HRİSTİYANLIK VE İSLAMİYET: UZAK DÜNYALARIN YAKINLAŞTIRILMASI

Farklı farklı tezler altında boy gösteren küreselleşme çağında, mensupları açısından dünyanın en büyük iki dini olarak kabul edilen Hristiyanlık ve İslamiyet'in birbirleri yanında barış içinde yaşayabilmeleri meselesi günden güne akademisyenler, siyasetçiler ve vatandaşlar arasında tartışılan bir konuya çevrilmiştir. Bu mevzunun gerek doktrinel anlamda iki dinin ayrışma ve buluşma noktalarını bulabilme gerekse hukuksal çerçevede insan hakları, din, inanç ve ifade özgürlüğü temellerinde barışçıl bir hayatın sürdürülebilirliği meselesi önemli bir hal almaktadır. Öte yandan Avrupa'da yaşayan Müslümanların entegrasyon konularında da ciddi tartışmalar konusu olmuştur.

Samir Khali Samir, *İslam: dall'apostasia alla violenza* (İslam: irtidattan şiddete) adlı eserinde yukarıda kaydettiğimiz başlıkları eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Ona göre, İslam ile diyalogu en zor hale getiren konuların başında, bu dinin modern düşünce ve modern hayata ayak uyduramamış olması gelmektedir. Aslında bu konu, Batı'da yaşayan Müslümanların entegrasyon mevzuunu da sıkıntıya soktuğu gibi yasamanın temeli şeriat sayılan çoğu Müslüman devletlerde, Orta Doğu

coğrafyasında yaşayan Hristiyanların temel haklarını krize tabi tutmuştur. Bu bağlamda Papa XVI Benedict'in 2006 Resenbourg konuşmasını dinlerarası süreçte cesur bir adım bulan peder Samir, İslam dünyasının altın çağından uzaklaşmasının temelinde helenistik kültürden kopması ve dinden harfi, keyfi ve yüzeysel bir yorum sunması yattığını düşünmektedir. 9-11. asra denk gelen bu altın çağda özellikle İbn-i Rüş'ten sonra akılsal anlamda kayda değer bir şeyin üretilmediğini savunmaktadır. Onun düşencesinde İslamiyet'te yenilemenin önünü tıkayan unsurların en önemlisi dini medreselerdeki eğitimin tam bir geleneksel metottan beslendiği konusudur. Örneğin el-Ezhar gibi bir dini üniversitede yetiştirilen imamlara verilen ders materyalleri ezbere dayalı bir sistemden oluştuğu için modern bilim ile adaptasyonu zorlu hale getirmektedir. El-Ezhar ve benzeri okullardaki dersler Kur'an, hadis ve eski din alimlerinin görüşlerinin dışında başka bir şey değildir. Oradaki öğrencilerin ezici çoğunluğu Arapça dışında herhangi bir yabancı dil bilmemektedir; sosyoloji, antropoloji, dilbilim, tarih, sanat, biyoloji vb. bilimler hakkında en ufak bir bilgiye sahip değillerdir. Bu durum, bu ülkelerden Avrupa'ya gönderilen imamlarla kat kat artmaktadır. Bu imamlar Avrupa'da yaşadıkları ülkenin dilini bilmemekte, hutbelerinde ise Arapça, Türkçe ve orduca dillerini kullanmaktadır. Dolayısıyla entegrasyon meselesini daha da sancılı hale getirmektedirler. Onun açısından bu imamların, entegrasyon konusunda Batılı toplumlara en küçük bir katkıları olmamaktadır. Örneğin merkezi İtalya'da bulunan İtalya İslami Cemaatler Birliği'nin (İİCB) önceliği daha çok Müslümanların çalıştığı yerlerde mescit yapılması, camilerin inşa edilmesi, Ramazan ayında Müslüman çalışanların mesai saatlerinin azaltılması, hac ziyareti için iş verenler tarafından uzun süreli izinlerin verilmesi gibi konular olmuştur. İş, eşcinsellerin hakları gibi hassas konulara geldiğinde ise susmayı tercih etmektedirler. Bu konular çokeşlilik ve kadın hakları konusunda da aynı vaziyeti taşımaktadır.

Terörizm kapsamında Batı medeniyetine tehdit olacak iki unsuru, genellikle Türkiye ve Kuzey Afrika'dan gelen imamlar ve Avrupa'da Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçen yerliler olarak görmektedir. Bir yandan imamlar aşırı İslamcılık propagandası yaparken yeni din değiştirmiş olan Avrupalılar da şiddete hemen eğilim göstermektedir.

Onun tespitlerine göre, İslam'ın din olarak en büyük sorunlarından birisi tarihsel olarak siyasete bulaşmasıdır. O yüzden İslam'ın sadece bir din olarak kalması, ahlaki değerler üzerinde durması ve laiklik ilkelerini benimsemesi Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında barışçıl bir hayatı sağlayabilme açısından önem taşımaktadır. Örnek olarak söz terörizme gelince durumun biraz daha rahat ayırt edilebilmesi adına İslam ve İslamcılığı farklı kategorilerde ele alınmasından yana bir tavır sergilemektedir. Ona göre İslam bir din ve onun ötesinde bir medeniyet olarak devam edebilir ve hatta devam etmesi gerekmektedir. Buradaki ana sorun, siyasi bir ideoloji olarak İslamcılıktan kaynaklanmaktadır. Durumu daha vahimleştiren unsur olarak din unsurunu kullanarak insanları katletmek ve insan haklarını çiğnemeyi görmektedir. İslam ve İslamcılık arasındaki farka değindikten sonra İslamcılığın da öyle veya böyle İslam dininden nemalandığını göz ardı etmemektedir. Siyasi bir akım olarak İslamcılığın Hristiyanlara karşı olan yaklaşımı Kur'an ayetlerinden hareketle, teslise inandıkları için müşrik, İslam'ın Allah'ına inanmadıkları için kafir ve iman konusunda ikiyüzlü davrandıkları için münafık olmakla birlikte açık ve nettir. Dolayısıyla bu durum, Hristiyanların durumunu Orta Doğu başta olmak üzere dünyanın diğer noktalarında tehlikeli hale getirmektedir. Bu akımın modern çağda ortaya çıkması 70'li yıllarda petrol dolarları sayesinde Suudi Arabistan dış politikasının omurgasını Vahhabiyet'in oluşturmasıyla birlikte başladı. Samir Khalil Samir, Batılı devletlerin kısa süreli ekonomik çıkarlar için Suudi Arabistan'ın finanse ettiği aşırı İslamcılık politikalarına karşı susmasını eleştirmektedir. Hatta Körfez ülkeleri başta olmak üzere İslam dünyasından gelen sermayeleri çekmek için İslam dünyasına ciddi tavizler verdiğine inanmaktadır. Bu durumun örneklerinin başında İslami bankalar geliyor. Ancak peder Samir'in eleştirileri bunula kalmıyor. Ona göre Batı medeniyeti verilen bu tavizlerle adeta Müslümanlar tarafından sessiz bir şekilde fethedilmektedir. Avrupa'da varlık gösteren İslami cemaatler, İslam dininin ahlaki kurallarını okullarda ders gibi anlatılması, kız öğrencilerin beden eğitimi derslerine katılmaması, örneğin İspanya'da çoğulculuğu destekleme namına eski kiliselerin üzerine camilerin yaptırılması, İslami yemekler (helal) mağazalarının açılması gibi Batılı devletlere verdikleri öneriler ve başvuruları bu sessizce fethin örnekleri olarak sıralıyor.

Karşılıklı sorunların birisinde ise Hristiyanlığın misyonerliği ve Müslümanların aynı anlamda kullandığı *da'va* (davet) meselesi gelmektedir. İslam dininde bir bireyin İslam'dan çıkıp başka bir dini kabul etmesi, ölüm cezasıyla bile sonuçlanabilir. Mısır'da Muhammad Ahmed Hicazi ve eşinin 2007 yılında İslam'dan çıkıp Hristiyanlığı kabul etmesi bunun örneklerinden birisidir. Hecazi ve eşi Hristiyanlığı kabul ettikten sonra kimlik kartlarında geçen İslam kelimesini çıkarıp Hristiyan sözcüğünün kullanması için mahkemeye başvurdular. Bu olay, laik devlet olan Mısır'da çok ses getirdi. Bir yandan bu devletin ne kadar laik olduğu soru işaretlerini beraberinde getirirken diğer yandan kimlik kartında insanların dini kimliklerinin geçmesi ve din değiştirdikleri durumunda yeni dini kimliklerinin geçirilmemesi ortamı daha da alevlendirdi. Aslında Hecazi ve eşinin durumu peder Samir tarafından açık bir şekilde Müslüman toplumlarda ayrımcılığın söz konusu olduğu ile beraber inanç ve ifade özgürlüğünün kısıtlandığı, sonuçta insan haklarının çiğnendiği durumunu ortaya koymuş oldu. Aslında Sudan, İran, Suudi Arabistan, Nijerya, Moritanya ve Pakistan'da İslam dininden çıkıp başka bir dini kabul etme veya ateist-agnostik olmanın cezası ölüm iken Mısır gibi ülkelerde İslam'a hakareti gerekçe göstererek cezası hapistir. Halbuki İslam din adamları bir insanın başka dinlerden çıkıp İslamiyet'i kabul etmelerini çok doğru bir yol olarak bulmaktadır.²⁸⁸

Samir Khalil Samir aslında İslamiyet ile ilgili önemli noktalara temas etmekte ancak Avrupa'nın Müslümanlar tarafından sessizce fethedilmesi şeklindeki değerlendirmeleri gerçekçi gelmemektedir. Elbette ki İslam dini kendi mensuplarının sosyal pratiğinde önemli bir yere sahiptir ve Müslümanların nüfus olarak Batı ülkelerinde çoğalmaları bu ülkelerin sekülerizm ve eşit vatandaşlık ilkeleri, dolayısıyla Batı'nın geliştirdiği uygarlık tarzını tehlikeye sokabilir. Ancak peder Samir'in değerlendirmelerinde gerçeği yansıtmayan yan, nihilistleşen Avrupa'da da İslam bir din olarak Hristiyanlıktan çok farklı görülmemekte. Bu yüzden Samir'in eleştirisinin İslamiyet'in Batı için alternatif bir medeniyet olmasından ziyade kendi Hristiyanlık değerlerinden uzaklaşan Batı'nın kendisine yönelik olduğunu düşünmek yersiz sayılmaz.

²⁸⁸ Samir Khalil Samir, **İslam: dall'apostasia alla violenza, Cantagalli**, Siena, 2008. Ayrıca bkz, Samir Khalil Samir, **L'Islam e Occidente**, Linadu, Torino, 2011.

Avrupa'daki Müslümanların entegrasyon meselesinin ne denli kritik olduğuna daha 90'lı yılların başında dönemin Milano piskoposu kardinal Carlo Maria Martini değinmişti. Kardinal Martini, 6 Aralık 1990 tarihinde Sant'Ambrogio bayramı münasebetiyle Milano kentinde *Noi e L'Islam: dall'accoglianza al dialogo* (Biz ve İslam: kabulden diyaloga kadar) başlığı altında yaptığı konuşmasında farklı etnik kökenlerden olan Müslümanların göçmen olarak geldikleri hem sivil iktidar hem de Kilise iktidarı tarafından kabul aşamasından geçildiği ve artık entegrasyon merhalesine evrildiğinden söz etmektedir.

Ona göre ilk etapta bu göçmenlerin ev, eğitim, sağlık ve hukuksal olarak eşit vatandaşlık hakları ilk ihtiyaçları Avrupalı devletler tarafından karşılandı. İkinci aşamada ise din ve devletin bağımsız kurumlar olduğu, anayasanın dini kitaplar dahil bütün kanunlardan üstün olduğu ve inanç, söz ve düşünce özgürlüğünün Batılı toplumlar içinde temel ilkeler olduğunu göz önünde bulundurarak Müslümanları adı geçen toplumlarda entegre etmesi hakkında) bugün biz Hristiyanlar bir din olarak İslam hakkında ne düşünmeliyiz? b) acaba İslam da Avrupa'ya girerek Avrupa kültürleşmesinin yeni evresinde sekülerize olacak mı? c) İslam ve Hristiyanlık arasında genel olarak Avrupa'da dinler bazında ilişkilerde nasıl bir diyalog mümkün olabilir? d) Kilise İslam dini mensuplarına İncil'i sunmaktan vazgeçmeli mi? şeklinde dört soru ileri sürüyor.

Kardinal Martini fikrince öncelikle Hristiyanlar, İslam dininin temellerini öğrenmeliler. O da İslam'ın öğretilerinin Müslümanlar hayatında ne derece temel olduğuna değinerek bu dine mensup olanların Batı'nın medeniyetleşme sürecinde geliştirdiği kurumlara saygı duymaları, onun benimsediği ilkeleri benimsemeleri ve her türlü gettolaşmadan uzaklaşmaları gerektiğini kaydediyor. Zaten Martini bu konuşmasında bazı aşırı İslamcı grupların faaliyetlerine işaret ederek bu grupların entegrasyon sürecinde aksatmalar yaratabilecekleri endişesini de paylaşıyor. Ayrıca diyalog sürecinin sadece Hristiyan veya Müslüman dini otoriteler arasında geçecek olan resmi görüşmelerin faydalı olmayacağı ve her iki dinin mensuplarının yüz yüze diyaloga geçmeleri çağrısında bulunmaktadır. İncil'i Müslümanlara müjdelemeye gelince ise bunda herhangi bir sıkıntı olmadığı ve kişilerin isteği ve iradesinin bu konuda her şeyin önüne geçtiği tezini savunmaktadır.

Sonuç olarak ise Müslümanlar başta olmak üzere bütün etnik grupları gerçek bir entegrasyon ve harmoni içerisinde çoksoylu bir entegrasyon yoluna götürmeleri istikametinde hareket edilmesi gerektiğini önermektedir.²⁸⁹

Samir Khalil Samir'in İslam ile diyalog ve entegrasyon hakkındaki aşağı yukarı karamsar bakış açısına karşı Paolo Malerba, Papa Francis'in "*Katolik Kilisesi, diğer dinlerdeki doğru ve kutsal olanı asla atmaz*" cümlesinden hareketle İslam ile diyalogun olabileceğini savunmaktadır. Malerba, Hristiyanlık ve İslam arasındaki birleşebilecek noktalara odaklanarak Müslümanların tek Tanrı'ya, onun meleklerine, onun kitabına, onun peygamberlerine, ceza gününe ve Tanrı'nın kâdir-i mutlak olduğu için insanın kaderine hâkim olduğuna inandıklarına değinmektedir. Müslümanlar yoksullara sadaka verir ve Meryem ve İsa'ya saygı gözüyle bakar.²⁹⁰

Bütün bunlara rağmen Andrea Riccardi, İslam ile diyalog hakkında tarihi belgeler göstererek önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali ve asırlar boyu Hristiyan misyonerlerin Müslümanlar coğrafyasındaki faaliyetleri Müslümanların din değiştirme konusunda olağanüstü bir şekilde direniş gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda zaten Doğu Hristiyanları bu konuyu fark etmişlerdi. O yüzden İslam coğrafyası Colomb öncesi Latin Amerika veya Sahra Altı Afrika gibi İncil'i yayma gibi verimli topraklar gibi gözüküyordu. Vatikan 1938 yılında İslam dünyası ile ne yapılabileceği ve nasıl bir politika izlenebileceği açısından ezici çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde faaliyet gösteren başpiskoposlara müracaat etti. Konu ile ilgili Vatikan'ın oluşturduğu komisyon, adı geçen ülkelerde "*Erken misyonerlik faaliyetlerinin uygun olmadığı, onun yerine sızma yöntemleri, küresel yaklaşmanın ve karşılıklı anlayış çabalarının faydalı olduğu*" yönünde bir rapor sundu.²⁹¹

Orta Doğu Hristiyanlığının 2000 yıllık kültürel ve manevi bir değer olarak bölgede kalması, Papa II Jean Paul'un üzerinde durduğu Lübnan örneği gibi yaşadıkları ülkelerde ulusal kimliğin tamamlayıcı bir parçası olarak hareket etmeleri gerektiği meselesidir. Bu mesele, Hristiyanların kendi kültürel kodlarıyla "*Mesih'in*

²⁸⁹ Don Gianni Zappa, "*Noi e L'Islam: dall'accoglianza al dialogo*", <https://www.sannicolao.it>, (15.12.2019).

²⁹⁰ Paolo Malerba, *Cristianesimo e Islam: Il Dialogo Possibile: dalla cultura dell'indifferenza alla cultura dell'accoglianza*, Tau Editrice, Todi, 2017, p. 9 ve 26-54.

²⁹¹ Andrea Riccardi, *Mediterraneo: Cristianesimo e Islam tra coabitazione e conflitto*, 2018, p. 215-217.

eti" gibi değil "*Mesih etinin bir parçası*" olarak biçimlendiriliyor. Bu arada en sorunsal durum, Doğu kiliseleri küresel kiliseden ayrı veya paralel düşünmedikleri halde bu kiliselerin hukuksal bir salahiyyete sahip olmamalarıdır. Örneğin bir Maroni Hristiyan, Batılı bir ülkeye göç ettiği zaman başka göçmenler gibi göçmen statüsüne sahip bir birey oluyor. Söz gelimi Sidney veya Montreal'daki bir Maroni papaz en çok onun ayin işlemleriyle ilgilenebilir. Ancak o Maroni göçmen kanonik işleri için oradaki bölge keşişine gitmelidir. Bu bağlamda Papa Francis, Doğu kiliseleri liderlerinin ondan Doğu kiliseleri mensuplarının küresel hukuksal işlemlerinin kabulünü istemişlerdi ancak Papa bu isteği katiyen reddetmişti. Papa Francis 21 Kasım 2013'te onlarla yaptığı toplantıda Papa XVI Benedict'in *Eclessia in Medio Oriente* adlı post sinodal vazlarına işaret ederek kendi yerel kültürlerini koruyarak Roma başpiskoposyla aynı ruhtan kaynaklanan kardeşliği paylaşarak birlikte hareket etmelerini istedi. Papa Francis ayrı yerde, Doğu kiliselerinin siyasi bir birlik oluşturmalarına da sert tepki gösterdi. Onlardan kendi ülkelerinde milli kimliğin bir parçası olarak kültürel, mezhepsel ve toplumsal hakları uğrunda mücadele etmelerini istedi.²⁹²

Eşit vatandaşlık hakkı bir hukuksal sorun, tarihsel olarak Müslüman ülkelerindeki devlet kimliğinin İslam dini ve onun hukuksal kolu olan şariat ile iç içe olduğu problemidir. Birleşmiş Milletler'in ortaya çıkışından sonra 1948 yılında evrensel insan hakları konusunda bildiri yayınlamasına bakmayarak bütün İslam dünyasını bir araya getiren İslami Konferans Teşkilatı (İKT) ve Arap dünyasını temsil eden Arap Devletler Birliği (ADB) bünyelerinde, adı geçen devletler kendi açılarından "*İslami insan hakları*" başlığı altında bir proje gerçekleştirdiler. İKT'nin benimsediği İslami insan hakları kanununun 24. ve 25. maddelerinde "*[BMÖ'nün] bildirgesindeki bütün hak ve özgürlükler, şariatın hükümlerine tabidir*" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Arap İnsan Hakları Kanunu 1994 yılında ADP tarafından yayınlanmış ve 2004 yılında ise onun üzerinde bazı düzeltemeler yapılmıştır. Ancak bu kanunda ise "*Arap bireyin haklarının korunması*" ifadesi kullanılıyordu. Aslında İslami ülkeler, Birleşmiş Milletler'e karşı kimliksel olarak kendi toplumlarında ve devletlerinde kök salmış bir insan hakları kanununu geliştirmek istemektedir. Bu çabanın hukuksal bir inisiyatif olmadığı ve tarihsel olarak sömürgeciliğe karşı bir

²⁹² Riccardo Cristiano, **Medio Oriente Senza Cristiani?: dalla fine dell'Impero Ottomano ai nuovi fondamentalisti**, Lit Edizioni, Roma, 2014, p. 157-159.

girişim olduğunu unutmamak gerekir. Aslında İslami ülkelerin kendi iç kanunlarında Batı'nın hukuk sisteminin bireysel ilkelere dayalı geliştirdiği hukukun tam tersi uygulanmaktadır. İslami ülkeler kendi anayasalarında özellikle devlet kimliği, ifade ve inanç özgürlüğü bağlamında üç kategoriye ayrılmaktadırlar. Bunlardan birincisi Mısır örneğinde olduğu gibi bütün yasamanın temelinde şeriatın olduğunu ve anayasanın 2. maddesine geçildiğini görüyoruz. İkincisi ise Irak'ın 2005 yılında bir referandum sonucu Saddam sonrası anayasasında ifade ve inanç özgürlüğünü tanıdığı halde devlet kimliğinin Müslüman olduğu ve İslam dininin devlet dini olduğunun altını çizmektedir. Üçüncü model ise Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Arnavutluk gibi ülkelerin benimsedikleri tam laik bir anayasa modelidir. Ancak bu modelin en büyük sıkıntısı, fazlasıyla ulusal kimliğe vurgu yapmasıdır ki bu durum, farklı ayrımcılıklara da yol açmaktadır.²⁹³

Hristiyanların Orta Doğu'da dinç bir hayat sürdürüp sürdürememeleri için üç senaryo geliştirilebilir. Bunlardan birincisi, aynen Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi "millet" sistemi altında siyasi ve toplumsal hayata entegre edilmeden sadece dini özgürlükleri elde edebilmeleri gelmektedir. İkincisi, tamamen İslami bir devletin başa gelmesiyle birlikte herhangi bir haktan mahrum kalmaları senaryosudur. Üçüncüsü ise Müslüman veya Hristiyan demeden yan yana bir ulus olarak bütün politik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel sahalarda eşit vatandaşlık haklarını kazanabilmeleri durumudur.²⁹⁴

Riccardo Cristiano'ya göre Müslümanlar ile Hristiyanların birlikte yaşayabilme zorunluğunun; Orta Doğu'da gitgide küçülen Hristiyan topluluğuna bakmayarak Avrupa'ya göç yoluyla gelen Müslümanların sayısındaki artış ve öte taraftan aynı şekilde göç yoluyla Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ülkelerinde Hristiyanların nüfusunda artışa bakarak söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Adı geçen ülkelerde sadece Katolik Hristiyanların nüfus sayısı 2.5 milyonu bulmaktadır. Nitekim Katoliklerin nüfusu Kuveyt'in %7'si ve Bahreyn'in %10'unu oluşturmaktadır. İşçi olarak bu ülkelere göç eden söz konusu Hristiyanlar daha ağırlıklı olarak Filipinler, Sri Lanka ve Hindistan gibi Afrika ve Asya ülkelerinden gelen insanlardır. Böylelikle Orta Doğu aşağı yukarı kaybettiği antik

²⁹³ Valentina Colombo- Luca Galantini, **Diritti Umani e Identità religiosa: Islam e Cristianesimo in Medio Oriente: un profilo storico giuridico**, Vita E Pensiero, Milano, 2013, p. 12-43.

²⁹⁴ Vittori Ianari, **Un Destino Comune**, p. 83-86.

geleneğini yeniden bulmaktadır. Örneğin Hindistan'ın Kerala eyaletinden gelen göçmenlerle birlikte 1.400 yıl önce körfez bölgesinde manastırlar inşa eden Malankara Kilisesi yeniden aynı bölgede varlık göstermektedir.²⁹⁵

²⁹⁵ Riccardo Cristiano, **Siria; L'Ultimo Gonocidio**, p. 72.

SONUÇ

Teolojik ayrışmanın bir göstergesi olarak *öteki*, Papa Francis döneminde post modern vaziyete uygun bir şekilde dile getirilmiştir. Öteki veya şeytan, artık Orta Çağ'a ait bir varlık ya da diğer inanç, kültür ve medeniyet mensuplarına basitleştirilmiş bir biçimde şeytanlaştırma gibi kullanılmamaktadır. Şeytan kendisini teknoloji, medya, iktisadi plan, siyasi proje, eğitim sistemi, çevre politikaları vb. biçimlerde gösterebilmektedir. Şeytan; dostlar, düşmanlar, Kilise'nin içinde dahi olabilir. Kendini belirsizlik ve bilinmezlik ile gösteren post modernizme uygun bir yaklaşım biçimi, Papa Francis'in belirttiği gibi dünyayı siyah-beyaz ekseninde değil belki gri görmekten geçer.

11 Eylül 2001 olaylarından tutun da; Afganistan ve Irak işgalleri, bunlarla birlikte bölgedeki geniş bir yelpazede istikrarsızlık, 2006 İsrail ve Hizbullah arasındaki 33 günlük savaş, yine İsrail ve Hamas arasında zaman zaman gerçekleşen savaşlar ve ara sıra yükselen tansiyonlar, Arap Baharı ile birlikte oluşan istikrarsızlığın yeni boyutları, Mısır'da Müslüman Kardeşler'in başa geçmesiyle Kıpti Hristiyanların durumunun daha tehlikeli bir hâl alma ihtimali, Kuzey Afrika'da silahlı aşırı İslamcı örgütlerin çoğunun IŞİD'e bi'at etmesi gibi olaylara kadar uzanan sorunlar, Vatikan'ın Orta Doğu'ya bakışını daha öncelikli hâle getirmiştir. Buna ilaveten Kilise'nin klasik Orta Doğu politikasına tek veya acil bir öncelik olan herhangi bir savaş, çatışma ve devrim gibi öngörülemez ve köklü değişikliklere sebep olabilecek ortamların engellenmesine yönelik politikalar üretmesine yol açmıştır. Zira söz konusu sorunlar, ilk etapta Hristiyanların fiziki ve manevi varlıklarını tehlikeye sokmakla beraber Kutsal Toprakların statüsünü belirsiz hâle getirebilmekte ve İslam ile diyalog sürecini aksatabilmektedir. Bu doğrultuda Kilise'nin örneğin İran'da olası yeni bir devrimin kopmasına veya Kuzey Irak'ta olduğu gibi yeni bir devletin ortaya çıkmasına karşı olabileceğini tahmin edebiliriz.

Dünyadaki çatışmaların temelinde din ve inanç bazlı çatışmalardan ziyade iktisadi savaşlar olduğunun farkında olan Vatikan, hem sosyo-ekonomik hem de dini değerleri kapsayabilecek bir söylemin kullanılmasını yeğlemesine sebebiyet vermiştir. Çünkü bilindiği gibi teokratik bir devlet olan Vatikan, Papa Francis öncesinde daha fazla dini değerlere önem vermekteydi. Bu yüzden de Hristiyan

dünyasını aşamayacak sırf teolojik bir dil kullanmakta ve soyo-ekonomik sorunları arka planda tutmaktaydı. Dolayısıyla Papa Francis, meseleyi daha geniş bir alana, yani aşk, merhamet, kucaklaşma vb. gibi insani değerler alanına taşıyarak rehabilite etmeyi amaçladığı görülmektedir. Bu bakımdan dinlerarası proje, kimlik ve kültürel akıllar veya evrenler açısından sürdürülmesi zor bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz durumlara ek olarak Orta Doğu'nun istikrarsızlığı, dinlerarası diyalog projesine ciddi bir şekilde tehlike yaratabilmektedir.

Papa Francis'in ortaya attığı *parçalanmış şekilde üçüncü dünya savaşı* savının en belirgin örneklerinden birisi Orta Doğu'da yaşanmaktadır. Bu bölgenin farklı farklı noktalarında etnik ve mezhep savaşları hâlâ sürdürülmektedir. Toplumsal uzlaş konusunda sancı çeken bu bölge, sınıfsal anlamda da çatışma ortamı doğurabilir. Örneğin 1975 yılında başlayan Lübnan iç savaşının en önemli etmenlerinden birisi zengin-fakir savaşıydı. Bu yüzden Papa Francis'in güney ülkelerinden sayılan Orta Doğu'ya açılması için toplumsal eşitlik, sosyal devletin güçlendirilmesi, eşit eğitim hakkına erişebilirlik ve herkes için sağlık imkanlarına eşit derecede ulaşabilme gibi konulara vurgu yapmaktadır.

Dinlerarası diyalog kapsamında ise Papa Francis'in görüşü toplumu hiçbir şekilde etkileyemeyen ve sadece teologlar ve filozoflar seviyesinde kalan diyalogdan ziyade aşk, sevgi ve merhamet gibi dünyada ortak olan değerlerle bütün toplumlara hitap etmekten yanadır. Papa Bergoglio'yu bu açıdan değerlendirdiğimizde ona "*sözel Papa*" dememiz yersiz olmaz. Çünkü o, insanlara açılmak için toplumun içine tam olarak gidip insanlara doğrudan hitap etmeyi istemektedir.

Yerli Hristiyanların durumu herhangi bir istikrarsızlık nedeniyle kötüye gitmiştir. Vatikan'ın çabası, onların evleri ve yurtlarını terk etmemesi ve Orta Doğu ülkelerinin yerli bir parçası olarak milletleşme ve demokratikleşmelerinde aktif rol almalarını sağlamak üzerine olacaktır. Eşit vatandaşlık hakları, din ve ifade özgürlükleri ve Müslüman toplumlar ile faydalı bir diyalog sürecine geçilmesi Vatikan ve yerli Hristiyanlar tarafından göz ardı edilmeyecek temalar olacaktır. Bu arada Ürdün, yerli Hristiyanlar için belki de en sakin ülke olarak kalmaya devam edecektir. Bugüne kadar Ürdün'de faaliyet gösteren okulların sayısı 25'e çıkmışken sığınma merkezlerinin sayısı 18'e ulaşmıştır. Bu merkezlerin yönetimi Kudüs Latin

Patrikhanesi'ne bağlıdır. Eğitimsel faaliyetleri sayesinde Katolik okulları, ülkede uzun zamandır tam vatandaşlık hakkına sahiptirler.²⁹⁶

Basra Körfezi ülkelerinin Vatikan ile ilişkilerinde yeni bir aşamaya girmeleri tabii ki Kilise tarafından müspet karşılanacaktır. Zira oradaki bazı emir ve şehzadelerin, bölgede savaşın kaynakları olan aşırı İslamcı örgütlerin finans kaynakları oldukları telaffuz edilirken, körfez ülkelerinden atılan bu adım, Vatikan açısından savaş ortamını azaltmaya yardımcı olacağı bakımından önem taşımaktadır. Kaldı ki dinlerarası diyalog kapsamında değerlendirilebilecek olan muhatapların çeşitlendirmesi konusunda, sadece devletlere yakın olan kurumları değil toplumun bütün katmanlarını muhatap alabilmek için olabildiğince devlet dışı kurumları da muhatap olarak görmeleri, atılan diğer bir adımdır. Suudi Şehzade Muhammed bin-Selman'ın Suudi Arabistan'da yeni bir kilisenin inşası vaadi kulağa iyi gelse de doktrinel sebeplerden olmasa da siyasi nedenlerden dolayı zor olabilir. Çünkü yeni kilise inşası için herhangi bir girişim, aşırı İslamcılar tarafından terör estirmek için bir koz olarak kullanılabilir. Ancak Vatikan açısından önemli olan şey, Suudilerin yeni siyasi kuşağının dinlerarası diyaloga açık olmasıdır. Gerçi prens bin-Selman'ın yeni kilise inşasını Vatikan'da bir caminin yapılması şartına bağlamıştı. Halbuki Avrupa'nın en büyük camii Roma şehrinde bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen Vatikan ilk etapta Suudi Arabistan'a siyasi değil ruhani olarak yaklaşabilir. Aslında Antakya Maronileri patriği Bécharès Boutros Raï'n başarısız ziyaretinin aksine kardinal Tauran'ın Riyad ziyareti de dinlerarası diyalog için iki komisyonun oluşturulması hakkında bir protokolün imzalanmasıyla bitmiştir.²⁹⁷

Irak'tan başlayarak Suriye, Ürdün, Filistin, Lübnan ve Kuzey Afrika bir zamanlar Eski Roma İmparatorluğu tarafından yönetildiği için Vatikan'ın ilgi alanı içinde olduğunu unutmamamız gerekir. Nitekim Katolik Kilisesi, Eski Roma İmparatorluğu kurumlarından bugüne kadar varlığını sürdürebilmiş tek kurumdur. Daha doğrusu Katolik Kilisesi en azından o dönemden gelen hafızayı özellikle manevi mirasına sahip çıkabilecek tek devlet konumundadır. Bu mirasın Vatikan

²⁹⁶ "Asia/Giordania: 150 anni di missione delle scuole cattoliche in Giordania", 8 Ottobre 2019, www.fides.org, (18.12.2019).

²⁹⁷ Francesco Strazzari, "Una Chiesa in Arabia Saudita? No", 24 Agosto 2018, www.settimananews.it, (18.12.2019).

tarafından benimsenmesi, Tanrı Krallığının gerçekleştirilmesi yolunda iyi imkanlar yaratmıştır.

Son olarak, hangi nedenle olursa olsun, dünyada muhafazakâr, epistemik ve politik cemaatler, örgütler ve kurumların yükselmesi, Kutsal Makam'ın benimsediği diyalog sürecini aksatabilir. Çünkü bu tip örgütler, cemaatler ve kurumlar dini değerlere önem verseler bile din kardeşliğine daha çok milli ve en fazla bölgesel çapta değer vermektedirler. Örneğin Avrupa'da adı geçen örgütler, cemaatler ve kurumlar, kimlik meselesini kıtasal kimlik çapında gördükleri için bütün dünyaya açılmamaktadırlar. Ayrıca onların benimsedikleri dini söylemler, daha çok yayılmacı politikaları uğruna kullanılmaktadır. Bu durum, Papa Bergoglio döneminde, Kilise'yi dünyaya açılması yolunda Batı kimliğinden çıkarıp evrensel bir kimliğe bürünmesini engeller. Aslında *Dışarıdaki Kilise* politikası bu doğrultuda izlenmektedir. Bu politika, tek taraflılık politikalarının her türüsüne karşı olup çoktarafli bir dünya sisteminden yana olmaktadır. Dolayısıyla manevi imparatorluk olarak Vatikan'ın küreselleşme politikasına bu perspektiften bakmamız gerekir.

KAYNAKÇA

Accordo Provvisorio tra Santa Sede e Repubblica Popolare Cinese", 22 Settembre 2018, www.vaticannews.va, (20.12.2019).

Agamben, Giorgio. **Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Agasso JR, Domenico. "La Controffensiva del Papa: tra scandali e tradimenti nomina 13 nuovi suoi cardinali", 5 Ottobre 2019, www.lastampa.it, (15.12.2019).

"Ahmadinejad Scrive a Benedetto XVI: serve cooperazione tra le religioni", 27 Dicembre 2006, www.repubblica.it, (13.04.2019).

Allen JR, John L. "How Pope Francis Could Help Obama on the Iranian Deal", 7 April 2015, <https://cruxnow.com>, (16.04.2019).

Aquilino, Giada. "Pasqua in Terra Santa: Piazzaballa, contro muri e divisioni scegliamo fraternità", 17 Aprile 2019, <https://www.vaticannews.va>, (06.10.2019).

"Asia/Giordania: 150 anni di missione delle scuole cattoliche in Giordania", 8 Ottobre 2019, www.fides.org, (18.12.2019).

"Asia/Terra Santa: anche il Gran Mufti denuncia l'occupazione di proprietà ecclesiastiche da parte dell'esercito israeliano", 30 Novembre 2018, www.fides.org, (06.10.2019).

"Bahrain: la cattedrale di Nostra Signora cuore della Comunità cattolica d'Arabia", 14 Luglio 2018, <http://www.asianews.it>, (08.06.2019).

"Bartolomeo sospettato di Aver Sostenuto il Colpo di Stato in Turchia", 12 Settembre 2016, <http://riforma.it>, (13.03.2019).

Barzegar, Keyhan. **Siyasateh Kharejiyeh Jomhouyiyeh Eslamiyeh İran dar Khavareh Miyaneh: beyneh havadeseh 11 septambr ve tahavvolateh arabiyeh 2011**, Markazeh Motaleateh Siyasi ve Beynolmelali, Tehran, 1397/2018.

Belardelli, Giulia. "Papa Francesco Incontra Barzani: grato al Kurdistan, la porta del Vaticano è sempre aperta per i curdi. Renzi: Apriremo un consolato a Erbil", 2 Marzo 2015, <https://m.haffingtonpost.it>, (07.09.2019).

Benjamin, Walter. **Il Capitalismo Come Religione e Altri Scritti**, Mimesis, Milano, 2014.

Bertolotti, Claudio, "Migranti e Libia: ecco come funziona il mercato di esseri umani", 31 Agosto 2017, <https://www.panorama.it>, (27.05.2019).

Bin- Muhammad, Abdullah, **Madkare el-Stratejiyya**, Moassesa el-Ma'sada el-E'lamiyya, 2011.

Bocchi, Alessandra. "Libia: ecco chi controlla il traffico di essere umani", 19 Febbraio 2018, <https://it.insideover.it>, (27.05.2019).

Boraccino, Manuela. **2011 L'anno che ha Sconvolto il Medio Oriente**, Edizioni Terra Santa, Milano, 2012.

"Brexit: il Papa: no alla Balcanizzazione me serve una nuova UE", 26 Giugno 2016, www.lastampa.it, (18.03.2019).

Brzezinski, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri**, Çev: Yelda Türedi, İnkılâp, İstanbul, 2017.

Castelli, Barbara. "Card. Zenari: scesa al 2% la presenza dei cristiani in Siria", 29 Gennaio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (09.07.2019).

Centofanti, Sergio. "Gerusalemme, Città per Tutti i Popoli", 30 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (28.09.2019).

Centofanti, Sergio. "Il Papa a Bartolomeo I: Unità dei Crisrtiani: speranza per il mondo ferito dai conflitti", 30 Novembre 2018, <https://www.vatican.va>, (05.03.2019).

Ceraso, Gabriella. "Francesco Arrivato in Marocco Accolto all'Aeroporto di Rabat", 30 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (01.11.2019).

Cheai, Robert. "Intervista al Custode di Terra Santa Padre Pierbattista Pizzaballa", Ottobre 2010, <https://www.proterrasancta.org>, (06.10.2019).

Cino, Luigi. "Nuovi Venti di Instabilità nel Nord Africa", 5 Aprile 2019, www.treccani.it, (08.11.2019).

Colombo, Valentina. Galantini, Luca. **Diritti Umani e Identità religiosa: Islam e Cristianesimo in Medio Oriente: un profilo storico giuridico**, Vita E Pensiero, Milano, 2013.

"Confranza Globale sulla Fraternità; no ad Odio ed Estremismo", 4 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (17.10.2019).

Cristiani Turchi, "Migranti e Rifugiati in Attesa di Papa Francesco", 26 Novembre 2014, www.asianews.it, (14.03.2019).

Cristiano, Riccardo. "Il Vaticano Tuona sulla Siria: la lettera del Papa ad Assad", <https://formiche.net>, (06.07.2019).

Cristiano, Riccardo. **Medio Oriente Senza Cristiani?: dalla fine dell'Impero Ottomano ai nuovi fondamentalisti**, Lit Edizioni, Roma, 2014.

Cristiano, Riccardo. **Siria; L'Ultimo Gonocidio: così hanno vinto i nemici del dialogo**, Castelvechi, Roma, 2017.

Crudelini, Michele. "Perchè Israele Sta Supportando il Kurdistan Iracheno", 29 Settembre 2017, <https://it.insideover.it>, (10.09.2019).

Cuscito, Giorgio. "L'Alleanza tra Rivali: Cina e Russia, amiche per forza", 12 Giugno 2019, www.limesonline.com, (18.12.2019).

"Damasco: la coraggiosa lettera del Papa ad Assad fonte di critiche e apprezzamenti", 24 Luglio 2019, <http://www.asianews.it>, (06.07.2019).

Da Polis, Nata. "Il Gioco di Erdogan: per la prima volta da Ataturk, il Corano viene letto in Santa Sofia", 24 Giugno 2017, <http://asianews.it>, (23.03.2019).

De Giovannangeli, Umberto. "Abu Mazen a Roma: routine con Conte, abbracci con Bergoglio, su Gerusalemme l'Anti Trump è Bergoglio", 3 Dicembre 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (30.09.2019).

De Giovannangeli, Umberto. "Come il Sovranista Assoluto Erdogan Ora Rafforzerà i Disegni Neo-ottamani in Medio Oriente e in Europa", 25 Giugno 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (05.03.2019).

De Giovannangeli, Umberto. "Libia: due governi, due parlamenti, 140 tribù, 230 milizie (oltre l'Isis), fotografia di un rebus inestricabile per l'Onu", 20 Febbraio 2015, <https://m.haffingtonpost.it>, (23.05.2019).

De Giovannangeli, Umberto, "L'Ospite Scomodo: Erdogan, dilagante in Medio Oriente, Atteso a Roma e in Vaticano", 31 Gennaio 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (01.03.2019).

Di Bussolo, Alessandro, "Il Papa Ringrazia il Libano: cuore accogliente per un milione di rifugiati", 20 Novembre 2018, <https://www.vaticannews.va>, (02.08.2019).

Di Bussolo, Alessandro. "Papa in Marocco; mons. Lopez Romero: qui i cristiani sono servitori della speranza", 28 Marzo 2019, <https://www.vaticannews.va>, (03.11.2019).

"Discorso del Santo Padre Francesco ai Capi di Stato e di Governo dell'Unione Europea, in Occasione del 60° Anniversario della Firma dei Trattati di Roma", 24 Marzo 2017, <http://www.vatican.va>, (15.03.2019).

Diwan, Kristin Smith. "The Pope's Visit and Emirati Soft Power", 5 February 2019, <https://agsiw.org>, (22.10.2019).

Elia Valori, Giancarlo. "Vi Spiego gli Attuali Rapporti tra il Vaticano e la Federazione Russa: l'analisi di Valori", <https://formiche.net>, (17.12.2019).

"Erdogan: assieme al Papa per difendere Gerusalemme", 4 Febbraio 2018, <https://www.lastampa.it>, (19.03.2019).

Fabbri, Dario. "America vs Vaticano: ritorno al futuro", 9 Giugno 2018, www.limesonline.com, (21.09.2018).

Fantappie, Maria. "Il Grande Kurdistan Resta Un'Utopia", 1 Agosto 2017, <https://www.crisisgroup.org>, (05.09.2019).

Ferrara, Giuliano. "Perché a Papa Francesco, Politico e Piacente, Preferisco Ratzinger", 26 Marzo 2018, <https://www.panorama.it>, (02.05.2018).

Filoni, Fernando. **La Chiesa in Iraq: storia, sviluppo e missione, dagli inizi ai nostri tempi**, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2015.

Filoni, Fernando. **La Chiesa nella Terra di Abramo: dalla diocesi di Babilonia dei latini alla nunziatura in Iraq**, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 2008.

Formicola, Lorenza, "Le Chiavi dell'Emigrazione in Europa le ha Ancora Erdogan", 22 Ottobre 2018, <https://www.lanuovabq.it>, (08.03.2019).

Franceschi, Daniela. "La Guerra Civile nello Yemen: il ruolo di Arabia Saudita e Iran", 1 Novembre 2016, <https://www.storiain.net>, (18.06.2019).

Franco, Massimo. **Imperi Paralleli, Vaticano e Stati Uniti: oltre due secoli di alleanza e conflitto**, Il Saggiatore, Milano, 2016.

Gagliarducci, Andrea. "Diplomazia Pontificia: il viaggio del Cardinale Parolin in Iraq", 29 Dicembre 2018, www.acistampa.com, (01.09.2019).

Gagliarducci, Andrea. "Erdogan da Papa Francesco: quali sono i rapporti tra Turchia e Santa Sede? ", 5 Febbraio 2018, www.acistampa.com, (14.03.2019).

Garcla, Alberto Rodríguez. "Dopo Aver Fallito nello Yemen: gli Emirati Arabi non vogliono seguire I sauditi nel loro conflitto con l'Iran", 11 Agosto 2019, <https://www.lantidiplomatico.it>, (19.06.2019)

Gasparroni, Fausto. "Papa Francesco Come Giovanni Paolo II: "quello armeno é il primo genocidio del XX Secolo". Turchia: "inaccettabile", 12 Aprile 2015, <https://m.haffingtonpost.it>, (19.03.2019).

Gavazzi, Luigi. "Trump: i rischi di un'alleanza sunnita contro gli sciiti", 22 Maggio 2017, <https://www.panorama.it>, (18.04.2019).

Gentile, Tony. "Vaticano: tra Scalfari e Papa Francesco una conversazione privata, non un'intervista", 29 Marzo 2018, <https://m.haffingtonpost.it>, (30.05.2018).

Giannuli, Aldo. "Il Papa, gli Armeni e la Turchia, 21 Aprile 2015", www.aldogiannuli.it, (02.03.2019).

Giansoldati, Franca. "Il Lider Curdo dal Papa Dopo il Referendum sull'Indipendenza", 12 Gennaio 2018, www.ilmessaggero.it, (07.09.2019).

Giansoldati, Franca. "Pace tra Libano e Vaticano: tutto cominciò per l'ambasciatore massone espulso da Papa Francesco", 13 Giugno 2018, www.ilmessaggero.it, (04.08.2019).

Giovanni Paolo II. "Messaggio Di Giovanni Paolo II ai Capi di Stato dei Paesi Firmatari dell'Atto Finale di Helsinki", 1 Settembre 1980, <http://www.w2.vatican.va>, (02.03.2019).

Gisotti, Alessandro. "Civiltà Cattolica: Gerusalemme sia luogo di pace e non di divisione", 18 Maggio 2018, <https://www.vaticannews.va>, (01.10.2019).

Guerra, Marco. "Iraq: Card. Filoni: per ritorno dei cristiani servono garanzie sui diritti", 6 Agosto 2019, <https://www.vaticannews.va>, (01.09.2019).

Guerra, Marco. "Yemen: malnutrizione e colera imperversano dopo cinque anni di guerra", 8 Luglio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (20.06.2019).

Ianari, Vittorio. **Un Destino Comune: Cristiani e Musulmani in Medio Oriente**, Leonardo International, Milano, 2010.

"Il Difficile Viaggio di Benedetto XVI in Turchia", 27 Dicembre 2006, <http://www.asianews.it>, (11.03.2019).

"Il Papa Riceve il Re di Bahrain e dalla Scatola Rossa Spunta il Plastico della Futura Cattedrale di Nostra Signora di Arabia", 19 Maggio 2014, <https://www.tempi.it>, (08.06.2019).

"Il Papa Riconosce le Virtù eroiche del Patriarca Hoyek: fondatore del Grande Libano", 8 Luglio 2019, <http://www.asianews.it>, (03.08.2019).

"Il Vaticano Raggiunge un'Intesa con lo Stato della Palestina", <http://www.internazionale.it>, (28.09.2019)

Impagliazzo, Marco. "Il Fattore Copto: cuneo Cristiano nell'Egitto islamico", 3 Marzo 1994, www.limesonline.com, (12.05.2019).

Indelicato, Mauro. "L'Europa Non Accoglie I Cristiani Perseguitati in Siria", 8 Febbraio 2019, <https://it.insideover.it>, (10.07.2019).

Indelicato, Mauro. "Yemen: Bin Salman é sempre più solo", 12 Agosto 2019, <https://it.insideover.com>, (19.06.2019).

"Iran- Vaticano: il tempo della piena fiducia", 23 Novembre 2016, www.lastampa.it, (11.04.2019).

Lacch, Franco. "Simpatizzanti dello Stato Islamico Invocano Attentati Contro il Vaticano", 7 Dicembre 2018, <http://m.ilgiornale.it>, (17.07.2019).

"La Lettera di Bergoglio ad Assad", 12 Dicembre 2016, <https://www.panorama.it>, (06.07.2019).

Lappin, Yaakov. **The Virtual Caliphate: exposing Islamic State on the Internet**, University of Nebraska Press, 2010.

La Rocca, Orazio. "Cardinale Kasper: Papa Francesco dice cose moderne, chi lo critica no", 10 Aprile 2018, <https://www.panorama.it>, (02.05.2018).

La Rocca, Orazio. "Perché la Chiesa Copta é Così Importante per il Vaticano", 13 Aprile 2017, <https://www.panorama.it>, (12.05.2019).

Lavopa, Marco. **Il Vaticano e La Turchia: la piattaforma musulmana e i nodi dell'integrazione europea**, Ginevra Bentivoglio Editoria, Roma, 2010.

"Libano: il presidente Aoun incontra il Papa, mentre i cristiani non maroniti chiedono maggior rappresentanza politica", 16 Marzo 2017, <https://www.agensir.it>, (02.08.2019).

"Libia: ritrovata fossa comune con i resti di 34 cristiani etiopi trucidati dai jihadisti", 5 Gennaio 2019, , <https://www.lastampa.it>, (30.05.2019).

Liimatainen, Liisa. "La Rivolta in Bahrain, tra Iran e Arabia Saudita", 23 Marzo 2012, www.limesonline.com, (07.06.2019).

Lomonaco, Amedeo. "L'Arcivesco di Tunisi: paese più povero, timori per islamisti al potere", 13 Gennaio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (30.04.2019).

Lomonaco, Amedeo. "Papa negli Emirati; Nuovo Capitolo della Storia dei Cappucini nel Paese", 2 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.10.2019).

Lorusso, Eleonora. "Iran; se Qom Diventa il Vaticano Sciita: Altro Caos in Medio Oriente", 24 Aprile 2018, <https://www.panorama.it>, (22.04.2019).

Macit, Nadim. **İmparatorluklar Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, Ay Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2016.

Magister, Sandro. "Un Anno dopo Ratisbona: 138 musulmani scrivono una nuova lettera al Papa", <http://chiesa.espresso.repubblica.it>, (31.05.2019).

Malcangi, Diego. "Libia: il Vaticano si muove sotto traccia", 13 Settembre 2018, <https://it.euronews.com>, (31.05.2019).

Malerba, Paolo, **Cristianesimo e Islam: Il Dialogo Possibile: dalla cultura dell'indifferenza alla cultura dell'accoglienza**, Tau Editrice, Todi, 2017.

Mannocchi, Martina. "Lo Stato Islamico in Libia Non é Sconfitto", 18 Maggio 2018, <https://www.geopolitica.info>, (25.05.2019).

Matzuzzi, Matteo. "Il Ruolo del Vaticano nella Mediazione tra Iran e Stati Uniti", 8 Aprile 2015, <https://formiche.net>, (16.04.2019).

Matzuzzi, Matteo. "Il Vaticano è Pronto a Dare il Via Libera a un'Azione Militare Contro ISIS", 16 Marzo 2015, <https://formiche.net>, (17.07.2019).

Matzuzzi, Matteo. "Il Vaticano Punta sugli Ayatollah per Stabilizzare il Medio Oriente", 26 Gennaio 2016, www.ilfoglio.it, (09.04.2019).

Mercuri, Michela. Torelli, Stefano Maria. **La Primavera Araba: origini ed effetti delle rivolte che stanno cambiando il Medio Oriente**, Vita E Pensiero, Milano, Seconda Ristampa, 2017.

Minerbi, Sergio. **Una Relazione Difficile: Vaticano, ebraismo, Israele**, Bonnano Editore, Roma, 2016.

Mohajer, Ebu Abdullah. **Mesael min Fiqh el-Jihad**.

Morando, Moreno. "Oggi L'Incontro tra Papa Francesco, Peres e Abu Mazen", 8 Giugno 2014, <http://www.ilquotidianodellapa.it>, (30.09.2019).

Naji, Ebibekir. **İdare et-Tawahhoş: akhtar marhala satamor biha el-umma**, Markaz ed-Derasat ve el-Buhus el-İslamiyya.

Övgü, Pınar. "Papa'nın Türkiye Ziyareti ve Dinler Arası Diyalog", 18 Kasım 2014, www.bbc.com, (04.03.2019).

Panella, Carlo. **IL Libro Nero del Califfato: la Guerra di civiltà dello scisma islamico**, Rizzoli, Milano, 2015.

Pani, Giancarlo. "La Giordania e Gerusalemme", 5 Maggio 2018, <https://www.laciviltacattolica.it>, (03.10.2019).

Papa Francesco. con Spadaro Antonio. **Adesso Fate le Vostre Domande: conversazioni sulla Chiesa e sul mondo di domani**, Rizzoli, Milano, 2017.

Papa Francesco. a cura di Coco, Lucio. **Dialogo tra le Fedi: riflessioni sul dialogo interreligioso**, Edizioni Messaggero di Sant'Antonio, Padova, 2017.

Papa Francesco. **Esortazione Apostolica Evangelii Gaudium: ai vescovi, ai presbiteri e ai diaconi, alle persone consacrate e ai fedeli laici sull'annuncio del Vangelo nel mondo** attuale, 2013.

Papa Francesco. a cura di Manetti, Diego. **Il Diavolo C'è: come agisce, come combatterlo**, Edizione San Paolo, Città del Vaticano, 2017.

Papa Francesco. a cura di Peri, Alessandra. **nel Giorno del Signore: le lettere di Giovanni e l'apocalisse nelle parole del Papa**, Castelvechi, Città del Vaticano, 2017.

"Papa Francesco Arrivato negli Emirati Arabi; Il Programma e gli Incontri di Abu Dhabi", 3 Febbraio 2019, <http://quotidiano.net>, (18.10.2019).

"Papa Riceve il Presidente Erdogan: dialogo e diritti umani in Medio Oriente", 5 Febbraio 2018, <https://www.vaticannews.va>, (19.03.2019).

Pelaggi, Stefano. "Intervista a Padre Bernardo Cervellera: "Cina: la Croce è Rosso", 22 Maggio 2017, <https://www.geopolitica.info>, (22.10.2018).

Petri, Matteo. "Iraq: emergenza orfani dell'IS; 1500 bambini prigionieri", 26 Giugno 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.07.2019).

Piana, Federico. "Papa negli Emirati Arabi; Viaggio che Rafforza il Dialogo con L'Islam", 8 Dicembre 2019, <https://www.vaticannews.va>, (19.10.2019).

Piermarini, Roberto, "Papa negli Emirati; Parolin: Nuova Pagina di Fraternità tra le religioni", 2 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (18.10.2019).

Politi, Marco. "Francesco in Egitto: rafforzare l'asse Vaticano-Cairo-Teheran per isolare il terrorismo del Califfato", 1 Maggio 2017, <https://ilfattoquotidiano.it>, (09.05.2019).

Pranzetti, Marta. "Lo Stato Islamico Avanza in Libia", 9 Giugno 2015, <https://www.panorama.it>, (23.05.2019).

Profazio, Umberto. "Oltre la Siria: Russia riscopre il Medio Oriente", 13 Dicembre 2013, www.limesonline.com, (16.12.2019).

Rampini, Federico. "Il Primo Viaggio all'Esterio di Trump: la nuova geopolitica inizia in Arabia Saudita, a Roma il 24 Maggio vedrà il Papa e Mattarella", 4 Maggio 2017, www.repubblica.it, (02.10.2018).

Rao, Giuseppe. "Francesco e Xi Jinping Devono Incontrarsi a Pechino", 16 Maggio 2019, www.limesonline.com, (20.12.2019).

Renda, Carlo. "Papa Francesco in Terra Santa Invoca la Pace fra Israele e Palestina Pregando Davanti al Muro di Betlemme", 25 Maggio 2014, <https://m.huffingtonpost.it>, (03.10.2019).

Riccardi, Andrea. **La Forza Disarmata della Pace: movimento, pensiero, cultura**, Jaca Book, Milano, 2017.

Riccardi, Andrea. **La Sorpresa Di Papa Francesco: crisi e futuro della Chiesa**, Mondadori, Milano, 2013.

Riccardi, Andrea. **La Strage dei Cristiani: Mardin, gli armeni e la fine di un mondo**, Roma, editori laterza, 2015.

Riccardi, Andrea. **Mediterraneo: Cristianesimo e Islam tra coabitazione e conflitto**, Guerini e Associati, Milano, 2018.

Riccardi, Katia. "Papa Francesco in Egitto: populismi sconcertanti. c'è bisogno di costruttori di pace", 28 Aprile 2017, <https://repubblica.it>, (09.05.2019).

Rodari, Paolo. "Il Papa: accogliere I migranti, ma con prudenza. ora un piano per l'Africa", 22 Giugno 2018, www.repubblica.it, (10.03.2019).

"Roma: minacce dell'ISIS contro il Vaticano e la Capitale; massima alerta delle forze dell'ordine", 26 Maggio 2017, <http://www.tweetimprese.com>, (17.07.2019).

Rusconi, Giuseppe. "Il Vescovo François Eid: il Libano in pericolo esistenziale", 13 Marzo 2017 www.rossoporpora.org, (18.07.2019).

Rusconi, Giuseppe. "Papa in Egitto: intervista al gesuita Samir Khalil Samir", 27 Aprile 2017, www.rossoporpora.org, (10.05.2019).

Sale, Givanni. "Gerusalemme: Città Sacra e Città Aperta", 18 Maggio 2018, <https://www.laciviltacattolica.it>, (01.10.2019).

Samir, Samir Khalil. "Il Papa in Libano per la Missione dei Cristiani e la Primavera Araba", 16 Aprile 2012, <http://www.asianews.it>, (03.08.2019).

Samir, Samir Khalil. **Islam: dall'apostasia alla violenza**, Cantagalli, Siena, 2008.

Samir, Samir Khalil. **L'Islam e Occidente**, Linadu, Torino, 2011.

Samir, Samir Khalil. **Quelle Tenaci Primavere Arabe: una stagione che è inizia**, Emi, Bologna, 2013.

Santoro, Daniele. "Le Tre Vesti di Erdoğan dal Papa: capo di Stato, comandante militare, leader religioso", 6 Febbraio 2018, www.limesonline.com, (18.03.2019).

Scaramuzzi, Iacopo. "Crescono i Cattolici in Africa e Asia, Diminuiscono in Europa", 6 Aprile 2017, www.lastampa.com, (15.04.2018).

Scaramuzzi, Iacopo. "Francesco Riceve Al Sisi: dialogo e pace in Egitto e Medio Oriente", 26 Novembre 2014, www.lastampa.it, (07.05.2019).

Scaramuzzi, Iacopo. "Libia: immigrati e questioni finanziarie al vertice italo-vaticano", 17 Febbraio 2015, <https://www.lastampa.it>, (30.05.2019).

Schiavazzi, Piero. "Dimenticare Ratisbona: la missione di Papa Francesco in Egitto", 2 Maggio 2017, www.limesonline.com, (10.05.2019).

Schiavazzi, Piero. "Francesco e la Roulette Russa del Medio Oriente", 7 Giugno 2018, <https://m.huffingtonpost.it>, (22.10.2018).

Schiavazzi, Piero. "Papa Francesco Archivia in Silenzio l'idea della Turchia nell'Ue", 3 Dicembre 2014, www.limesonline.com, (05.03.2019).

Semenzin, Silvia. "Le Radici del Neo-Ottomanesimo di Erdogan", 7 Dicembre 2017, <http://www.ilcaffegeopolitico.org>, (04.03.2019).

Sinopoli, Emiliano. "Vescovi Nord Africa: diritti dei migranti calpestati", 29 Settembre 2018, <https://www.vaticannews.va>, (06.11.2019).

Spadaro, Antonio. "Figuerola, Marcelo. Fondamentalismo Evangelicale e Integralismo Cattolico: un sorprendente ecumenismo", 15 Luglio 2017, <https://www.Laciviltacattolica.it>, (20.02.2019).

Speciale, Alessandro. "Nella Nuova Libia C'è un Vecchio Amico del Vaticano", 9 Settembre 2011, <https://www.lastampa.it>, (31.05.2019).

Strazzari, Francesco. "Una Chiesa in Arabia Saudita? No", 24 Agosto 2018, www.settimananews.it, (18.12.2019).

Surme, Shorsh. "Vaticano: Erdogan in udienza dal Papa, mentre in Siria bombarda i Curdi", 2 Febbraio 2018, <https://www.notiziegeopolitiche.net>, (18.03.2019).

Tantushyan, Marina. "L'Agenda per Papa Bergoglio nel 2019", 6 Gennaio 2019, <https://it.sputniknews.com>, (15.03.2019).

Tornielli, Andrea. "Il Papa Visto dall'Iran: una guida religiosa che crede nel dialogo", 16 Aprile 2014, www.lastampa.it, (16.04.2019).

Tornielli, Andrea. "Papa e Grande Imam; Storica Dichiarazione su Pace, Libertà e Diritti Donne", 4 Febbraio 2019, <https://www.vaticannews.va>, (17.10.2019).

Tridente, Giovanni. "Una Chiesa Aperta in Tutta la sua Ricchezza", 23 Gennaio 2017, www.lastampa.com, (15.04.2018).

Valente, Gianni. "Ecumenismo: la svolta del Fanar", 30 Novembre 2014, www.lastampa.it, (04.03.2019).

Valente, Gianni. "Il Papa e le Spine Ortodosse", 12 Gennaio 2019, www.lastampa.it, (15.12.2019).

Valente, Gianni. "Papa Francesco e Papa Tawadros: di battesimo ne basta uno", 29 Aprile 2017, www.lastampa.it, (12.05.2019).

Valli, Aldo Maria. "Vaticano e Iran Uniti per Proteggere i Cristiani", 7 Ottobre 2014, <https://www.affarinternazionali.it>, (22.04.2019).

"Vaticano- Iran: Il dialogo prosegue nonostante le discriminazioni", 27 Settembre 2011, www.lastampa.it, (22.04.2019).

"Viaggio Apostolico di sua Santità Benedetto XVI a München, Altötting e Regensburg (9-14 Settembre 2006): Incontri con i Rappresentati della Scienza, Fede, Ragione e Università", 12 Settembre 2006, <http://w2.vatican.va>, (11.03.2019).

"Vicario d'Arabia: nello Yemen situazione confusa e rischio divisioni", 26 Agosto 2019, <http://www.asianews.it>, (20.06.2019).

"Yaddasht; Tozihate Hojjat-ol-Eslam Zadhoush dar Moredeh Ideyeh Keshvareh Qom", 21 April 2018, <https://mehrnews.com>, (22.04.2019).

Zappa, Don Gianni. "Noi e L'Islam: dall'accoglianza al dialogo", <https://www.sannicolao.it>, (15.12.2019).